

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΑΘΗΝΑ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2013
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ : ΣΤΡΑΤΗΓΕΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΕΜΠ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΖΑΚΥΝΘΟΥ**

ΚΑΨΑΛΚΗ ΕΥΓΕΝΙΑ-ΕΙΡΗΝΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στον Τομέα Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, της Σχολής Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και έχει ως περιοχή μελέτης το νησί της Ζακύνθου.

Η περιοχή μελέτης ανήκει στο σύμπλεγμα των Επτανήσων μαζί με την Κέρκυρα, την Κεφαλονιά, τη Λευκάδα, την Ιθάκη, τους Παξούς και τα Κύθηρα. Η Ζάκυνθος είναι το ενδέκατο σε έκταση ελληνικό νησί και τρίτο ανάμεσα στα Ιόνια Νησιά (μετά την Κεφαλονιά και την Κέρκυρα), ενώ είναι το δεύτερο σε πληθυσμό στο σύμπλεγμα των Επτανήσων.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει ένας σημαντικός προβληματισμός για την πορεία ανάπτυξης του τουριστικού τομέα στο νησί της Ζακύνθου, τόσο ανάμεσα στους τοπικούς φορείς όσο και στις τουριστικές επιχειρήσεις, καθώς ο τουριστικός τομέας αποτελεί σημαντικό πυλώνα της οικονομίας της περιοχής, στηρίζοντας την τοπική απασχόληση και το εισόδημα των κατοίκων της. Το μαζικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, που προωθείται εδώ και δεκαετίες, εξαντλεί τους φυσικούς πόρους και έχει επιπτώσεις στην κοινωνική και οικονομική συνοχή και ανάπτυξη.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η *βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής*. Η επίτευξη του στόχου επιδιώκεται μέσα από παρεμβάσεις στο:

- *Μακρο-επίπεδο* μέσα από τη δημιουργία ενός διευρυμένου, περιβαλλοντικά υπεύθυνου, τουριστικού προϊόντος, ισόρροπα κατανομημένου στην περιοχή μελέτης, αλλά και μέσα από την κατάλληλη προβολή του και τη στροφή προς την ποιότητα και την προσέλκυση αντίστοιχων τουριστικών ροών. Ταυτόχρονα, μία τέτοια προσέγγιση στηρίζεται στην ολοκλήρωση του τουριστικού με τους υπόλοιπους τομείς δραστηριότητας για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων της περιοχής.
- *Μικρο-επίπεδο*, το επίπεδο δηλαδή της τουριστικής επιχείρησης, μέσα από την προσπάθεια προώθησης συστημάτων διαχείρισης που συμβάλλουν στην ανάπτυξη μιας περιβαλλοντικά υπεύθυνης τουριστικής μονάδας.

Για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα. Αναστασία Στρατηγέα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Ε.Μ.Π. για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, καθώς και για τη συνεχή καθοδήγηση και εποπτεία της. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους τους διδάσκοντες της Σ.Α.Τ.Μ. για τη συνεισφορά τους στην αρτιότερη επιστημονική μου κατάρτιση κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερω την οικογένειά μου για τη στήριξή τους, καθώς και τους φίλους μου για την υποστήριξη και ενθάρρυνσή τους.

Αθήνα

Δεκέμβριος 2013

PREFACE

The present Diploma Thesis was carried out at the Department of Geography and Regional Planning, School of Rural and Surveying Engineering, National Technical University of Athens during the academic year 2012-13.

The study region of the present thesis is the island of Zakynthos, one of the Ionian Islands cluster, also known as Heptanese. To this cluster belong also the islands of Kerkyra, Kefalonia, Lefkada, Ithaki, Paxi, and Kithira. Zakynthos is the eleventh in size Greek island, while it is also the third one in size and second in population amongst the Ionian Islands prefecture.

One of the prevailing sectors of the Zakynthos local economic structure is the tourist sector, supporting the local labour market and income. The mass tourist model, promoted during the last decades in the island, has already influenced negatively both the social and the environmental profile of the region, wasting in a way its natural and cultural resources. Nowadays, there is a certain concern among the local authorities and the tourist businesses as to the future of the tourist sector in the island of Zakynthos, while the need for a more responsible and of low ecological footprint tourist development perspective, respecting local natural and cultural resources, is already fully realized.

This need was the motive for carrying out this Thesis, in which the sustainable tourist development of the Zakynthos Island is pursued. Such a planning goal is mainly sought both: at the *macro-level*, through the development of an environmentally responsible tourist sector, equally distributed in the region of Zakynthos and largely integrated with the rest of the local economic sectors for a sustainable exploitation of local resources; and at the *micro-level*, focusing on a more responsible development of tourist infrastructure (hotels, rooms, etc.) through the adoption of certain practices that can support firms' competitiveness, while protecting local natural and cultural resources.

For the successful completion of this Thesis, I would like to thank Anastasia Stratigea, Associate Professor at NTUA, Department of Geography and Regional Planning, School of Rural and Surveying Engineering, for giving me the chance to study this particular subject as well as for her continuous guidance and support. Moreover, I would like to thank all my professors at the School of Rural and Surveying Engineering for contributing to the upgrading of my scientific knowledge throughout my studies. Finally, special thanks I owe to my family for their continuous support as well as my friends for their encouragement.

Athens

December 2013

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΣΤΟΧΟΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	12
1.1 Η Περιοχή Μελέτης.....	12
1.2 Μεθοδολογική Προσέγγιση	13
1.3 Καθορισμός Στόχου και Υποστόχων.....	14
2.1 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά	18
2.1.1 Θέση.....	18
2.1.2 Φυσικό περιβάλλον - Ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά - Φυσικοί πόροι	20
2.1.3 Μορφολογία	25
2.1.4 Σεισμικότητα	25
2.1.6 Κλίμα.....	27
2.1.7 Χλωρίδα	28
2.1.8 Πανίδα και βιότοποί της.....	29
2.2 Ιστορικά Χαρακτηριστικά.....	32
2.3 Δημογραφική Εξέλιξη.....	34
2.3.1 Μορφωτικό επίπεδο	36
2.3.2 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός – Ανεργία	38
2.4 Παραγωγική Δομή.....	39
2.4.1 Πρωτογενής τομέας	39
2.4.3 Δευτερογενής τομέας	41
2.4.3 Τριτογενής τομέας	42
2.5 Δίκτυα Μεταφορών και Υποδομές.....	44
2.5.1 Οδικό δίκτυο.....	44
2.5.2 Λιμενική υποδομή.....	46
2.5.3 Ακτοπλοϊκή εξυπηρέτηση	47
2.5.4 Οδική συγκοινωνιακή εξυπηρέτηση	47
2.5.5 Αεροπορική εξυπηρέτηση	48
2.5.6 Υποδομές υγείας και κοινωνικής πρόνοιας.....	48
2.5.7 Ενέργεια	49
2.5.8 Δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης.....	49
2.6 Συνεταιρισμοί.....	49
2.7 Διοικητική Διάρθρωση	50
2.7.1 Διοικητική οργάνωση Περιφέρειας Ιονίων Νήσων	50

2.8 Δίκτυο Οικισμών	52
2.9 Χρήσεις Γης	55
2.9.1 Συγκρούσεις χρήσεων γης.....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	57
3.1 Τουριστικοί Πόροι.....	57
3.1.1 Παραλίες.....	57
3.1.2 Αξιόλογα τοπία	59
3.1.3 Σπήλαια	59
3.2 Πολιτιστικοί Πόροι.....	60
3.2.1 Μουσεία	60
3.2.2 Κάστρο Ζακύνθου.....	65
3.2.3 Σημεία ενδιαφέροντος - Αξιοθέατα	66
3.2.4 Εκκλησίες και μονές	72
3.2.5 Προσωπικότητες	79
3.3 Αρχιτεκτονική στη Ζάκυνθο	83
3.4 Παραδοσιακοί Οικισμοί.....	85
3.5 Ήθη και Έθιμα.....	85
3.5.1 «Ομιλίες».....	85
3.5.2 Πρωτοχρονιά	86
3.5.3 Καρναβάλι	86
3.5.4 Πάσχα.....	89
3.5.5 Ζακυνθινή μουσική παράδοση	89
3.6. Τοπικές εκδηλώσεις –Πανηγύρια.....	92
3.7 Τουριστική Προσφορά.....	93
3.7.1 Ξενοδοχειακά καταλύματα.....	93
3.7.2 Ενοικιαζόμενα δωμάτια-Camping	94
3.8 Τουριστική Ζήτηση	95
3.8.1 Αφίξεις	95
3.8.2 Διανυκτερεύσεις - Πληρότητα.....	96
3.9 Χωρική Διάρθρωση Τουριστικού Τομέα στη Ζάκυνθο	98
4.1 Πληθυσμός.....	99
4.2 Οικονομία-Απασχόληση	100
4.3 Ανεργία	101
4.4 Εκπαίδευση	103
4.5 Υποδομές.....	103
4.6 Μεταφορές	105
4.7 Περιβάλλον	105

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ.....	108
5.1 Εισαγωγή.....	108
5.2 Επιπτώσεις στο Περιβάλλον από την Τουριστική Ανάπτυξη	109
5.2.1 Επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους	109
5.2.2 Επιπτώσεις στη λειτουργία των οικοσυστημάτων.....	112
5.3 Ήπιες Μορφές Τουριστικής Δραστηριότητας.....	113
5.4 Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης στον Τουριστικό Τομέα.....	116
5.4.1 Πράσινο κλειδί (Green key)	117
5.4.2 Κοινοτικό Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (EMAS).....	119
5.4.3 Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα (Ecolabel).....	125
5.5 Η Περιβαλλοντική Διαχείριση στον Τουριστικό Τομέα στο Νησί της Ζακύνθου	129
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΔΟΜΗΣΗ ΣΕΝΑΡΙΩΝ	138
6.1 Σενάριο Βάσης	139
6.2 Σενάριο 2 – Συγκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Τουριστικής Δραστηριότητας	142
6.3 Τρίτο Σενάριο – Αποκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Περιοχής Μελέτης....	147
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΕΝΑΡΙΩΝ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ	
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ	154
7.1 Η Μέθοδος S.W.O.T.....	154
7.2 Οι προς Επίτευξη Στόχοι.....	156
7.3 Εφαρμογή Μεθόδου S.W.O.T. στην Περιοχή της Ζακύνθου - Αξιολόγηση Σεναρίων Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης.....	157
7.3.1 Αξιολόγηση σεναρίου βάσης.....	157
7.3.2 Σενάριο 2 – Συγκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Τουριστικής Δραστηριότητας	158
7.3.3 Τρίτο Σενάριο – Αποκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Περιοχής Μελέτης	160
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΜΕΤΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	164
8.1. Ποιοτική Αναβάθμιση και Επέκταση Τουριστικών Καταλυμάτων	164
8.2. Προώθηση Περιβαλλοντικής Ευθύνης στις Ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις.....	166
8.3. Ανάπτυξη Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού	166
8.4. Αξιοποίηση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (Α.Π.Ε.).....	171
8.5. Αναβάθμιση / Επέκταση Δικτύων Μεταφορών και Επικοινωνιών.....	172
8.6. Ενδυνάμωση Παραγωγικών Τομέων - Διασύνδεση με τον Τουριστικό Τομέα	173
8.7. Αναβάθμιση Υποδομών και Δημόσιων Χώρων Αναψυχής.....	174
8.8. Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού – Δράσεις Επιμόρφωσης	175

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1.1: Περιοχή μελέτης.....	13
Εικόνα 2.1: Η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων	18
Εικόνα 2.2: Το νησιωτικό σύμπλεγμα των Επτανήσων	19
Εικόνα 2.3: Λίμνη στο Κερί	22
Εικόνα 2.4 : Ζώνες Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου.....	24
Εικόνα 2.5 : Ζώνες Natura 2000.....	24
Εικόνα 2.6: Ζώνες Ιονίου	26
Εικόνα 2.7: Η Ζακύνθος πριν και μετά το σεισμό του '53.....	27
Εικόνα 2.8: Θαλάσσια χελώνα Caretta Caretta και φωλιά.....	31
Εικόνα 2.9: Οδικό δίκτυο Ζακύνθου.....	46
Εικόνα 2.10: Οικισμοί Ζακύνθου	53
Εικόνα 3.1: Παραλίες Ζακύνθου	58
Εικόνα 3.2: Παραλία Ναυάγιο	58
Εικόνα 3.3: Γαλάζιες σπηλιές.....	59
Εικόνα 3.4: Μουσείο Διονυσίου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων	60
Εικόνα 3.5: Μουσείο Σολωμού και Κάλβου.....	61
Εικόνα 3.6: Μουσείο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης.....	62
Εικόνα 3.7: Φρούριο Ζακύνθου.....	65
Εικόνα 3.8: Λόφος του Στράνη.....	67
Εικόνα 3.9: Κόκκινος Βράχος	67
Εικόνα 3.10: Ενετικός Πύργος.....	68
Εικόνα 3.11: Γέφυρα Αργασίου.....	68
Εικόνα 3.12: Υδραγωγείο.....	69
Εικόνα 3.13: Η μεγαλύτερη σημαία του κόσμου.....	69
Εικόνα 3.14: Το αρχοντικό της Σαρακίνας	70
Εικόνα 3.15: Βαρδιόλα.....	72
Εικόνα 3.16: Ιερά Μονή Αγίου Διονυσίου.....	74
Εικόνα 3.17: Μονή Στροφάδων	76
Εικόνα 3.18: Ναός Παναγίας Φανερωμένης	77
Εικόνα 3.19: Διονύσιος Σολωμός	81
Εικόνα 3.20: Ελισάβετ Μουτσάν-Μαρτινέγκου.....	83
Εικόνα 3.21: Γκιόστρα	88

Εικόνα 3.22: Ζακυνθινή Καντάδα	91
Εικόνα 8.1: Παραλία Γέρακα	167
Εικόνα 8.2: Μια από τις αίθουσες του συνεδριακού κέντρου ξενοδοχείου Palatino	168

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 2.1. Κατανομή εδαφικών εκτάσεων νήσου Ζακύνθου	25
Διάγραμμα 2.2.: Διάγραμμα θερμοκρασιών.....	28
Διάγραμμα 2.3: Ημέρες βροχής σε ετήσια βάση	28
Διάγραμμα 2.4: Εξέλιξη ανεργίας Περιφέρειας Ιονίων νήσων	38
Διάγραμμα 4.1: Πίνακας Ανεργίας περιφέρειας Ιονίων νήσων.....	102
Διάγραμμα 5.1: Ξενοδοχειακές μονάδες με Πράσινο Κλειδί 2009-2011	119
Διάγραμμα 5.2: Διάγραμμα ερωτηματολογίων και απαντήσεων	131
Διάγραμμα 5.3: Περιοχές ξενοδοχειακών μονάδων που απάντησαν.....	132
Διάγραμμα 5.4: Διάγραμμα ξενοδοχειακών μονάδων ανά μέγεθος	133
Διάγραμμα 5.5 : Οικοδομικά χαρακτηριστικά	134
Διάγραμμα 5.6: Δράσεις ξενοδοχειακών επιχειρήσεων.....	136
Διάγραμμα 5.7: Άλλες δράσεις ξενοδοχειακών επιχειρήσεων.....	137
Διάγραμμα 7.1: Απόδοση σεναρίων ως προς τα κριτήρια αξιολόγησης.....	163

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1: Διαχρονική εξέλιξη μόνιμου πληθυσμού	35
Πίνακας 2.2: Μεταβολή μόνιμου πληθυσμού Περιφέρειας Ιονίων νήσων και συνόλου χώρας 2001-11	35
Πίνακας 2.3: Μεταβολές πληθυσμού σε επίπεδο περιφέρειας και δήμου	36
Πίνακας 2.4: Μεταβολές πληθυσμού σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας.....	36
Πίνακας 2.5: Δημογραφική σύνθεση (ομάδες ηλικιών) ανά δημοτική ενότητα	37
Πίνακας 2.6: Δημογραφική κατάσταση περιφέρειας σε σχέση με το φύλο.....	37
Πίνακας 2.7: Δημοτικές ενότητες Δήμου Ζακύνθου	52
Πίνακας 2.8: Κατανομή χρήσεων γης νήσου Ζακύνθου.....	55
Πίνακας 3.1: Αριθμός ξενοδοχειακών καταλυμάτων κατά κατηγορία.....	93
Πίνακας 3.2: Αριθμός δωματίων και κλινών ανά κατηγορία.....	94
Πίνακας 3.3 : Camping στην περιοχή μελέτης.....	95
Πίνακας 3.4: Αφίξεις σε ξενοδοχειακά καταλύματα για το 2009.....	96
Πίνακας 3.5: Αφίξεις σε ξενοδοχειακά καταλύματα για το 2010.....	96
Πίνακας 3.6: Αφίξεις σε camping για το 2009	96
Πίνακας 3.7: Αφίξεις σε camping για το 2010	97
Πίνακας 3.8: Διανυκτερεύσεις για το 2009.....	97
Πίνακας 3.9: Διανυκτερεύσεις για το 2010.....	97
Πίνακας 3.10: Διανυκτερεύσεις σε camping για το 2009	97
Πίνακας 3.11: Διανυκτερεύσεις σε camping για το 2010	97
Πίνακας 5.1: Αριθμός σταλθέντων ερωτηματολογίων και απαντήσεων	130
Πίνακας 6.1: Μεγάλα οινοποιεία Ζακύνθου	146
Πίνακας 7.1: Εφαρμογή μεθόδου S.W.O.T. για το 1 ^ο σενάριο	158
Πίνακας 7.2: Εφαρμογή μεθόδου S.W.O.T. για το 2 ^ο σενάριο	160

Πίνακας 7.3: Εφαρμογή μεθόδου S.W.O.T. για το 3^ο σενάριο 162
Πίνακας 7.4: Απόδοση των σεναρίων ως προς τους στόχους 163

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονείται για την περιοχή του Δήμου Ζακύνθου, ο οποίος αποτελείται από τις δημοτικές ενότητες Ζακυνθίων, Αρκαδίων, Αρτεμισίων, Αλυκών, Ελατίων και Λαγανά.

Το νησί της Ζακύνθου, γνωστό και ως Φιόρο του Λεβάντε¹ (Λουλούδι της Ανατολής) είναι το δεύτερο σε πληθυσμό και τρίτο σε έκταση νησί των Επτανήσων. Η πρόσβαση στην περιοχή γίνεται κυρίως οδικά μέχρι το λιμάνι της Κυλλήνης και από εκεί ακτοπλοϊκώς. Υπάρχει επίσης αεροπορική πρόσβαση, καθώς το νησί διαθέτει αεροδρόμιο και οι πτήσεις σε αυτό είναι αρκετά συχνές, τόσο από ελληνικά, όσο και από ευρωπαϊκά αεροδρόμια.

Ο συνδυασμός του ορεινού περιβάλλοντος με τις πανέμορφες παραλίες και τα γαλαζοπράσινα νερά του Ιονίου, η αφθονία των αξιόλογων πολιτιστικών πόρων που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων, καθώς και οι φυσικοί πόροι καθιστούν την περιοχή μελέτης έναν ιδιαιτέρως ελκυστικό προορισμό σημαντικού αριθμού τουριστών, τόσο από το εσωτερικό της χώρας όσο και από το εξωτερικό.

Ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι η *βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη* της νήσου Ζακύνθου. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρεί την ορθολογική και με σεβασμό στο περιβάλλον τουριστική αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής μελέτης, στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, της ανάπτυξης δηλαδή που επιχειρεί να ισορροπήσει ανάμεσα στο 'τρίπτυχο' περιβάλλον-οικονομία-κοινωνία. Για την εξυπηρέτηση του στόχου της η εργασία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της τόσο στο *μακρο-επίπεδο* (περιοχή μελέτης) όσο και στο *μικρο-επίπεδο* (επίπεδο τουριστικής επιχείρησης).

Η εργασία αποτελείται από *οχτώ κεφάλαια* και έχει την ακόλουθη δομή:

Στο *πρώτο* κεφάλαιο αναλύεται ο στόχος της εργασίας, καθώς και οι επιμέρους υποστόχοι, η επίτευξη των οποίων θα συμβάλλει στην υλοποίηση του επιδιωκόμενου στόχου. Επίσης γίνεται μια συνοπτική περιγραφή της περιοχής μελέτης, αλλά και της μεθοδολογικής προσέγγισης που ακολουθείται.

Στο *δεύτερο* κεφάλαιο αναλύεται διεξοδικά το προφίλ της περιοχής μελέτης. Στο πλαίσιο αυτό αναλύεται το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, τα πληθυσμιακά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής, η παραγωγική δομή, οι υποδομές, κ.ά.

Στο *τρίτο* κεφάλαιο, παρουσιάζεται το υπάρχον πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, περιγράφοντας τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, που αποτελούν πόλο έλξης τουριστικών ροών, τις υπάρχουσες τουριστικές υποδομές (προσφορά) και τη διαχρονική εξέλιξη των τουριστικών ροών στην περιοχή μελέτης (ζήτηση).

¹ Fior Di Levante

Στο *τέταρτο* κεφάλαιο μελετώνται οι τάσεις εξέλιξης των διαφόρων χαρακτηριστικών του νησιού, με σκοπό τη μελέτη της δυναμικής της περιοχής.

Στο *πέμπτο* κεφάλαιο, αναλύονται τρόποι βιώσιμης ανάπτυξης του τουρισμού, που έχουν ως βασικό στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Επίσης γίνεται η επεξεργασία των στοιχείων που συλλέχθηκαν με τη βοήθεια ερωτηματολογίων από τις τουριστικές επιχειρήσεις της περιοχής μελέτης. Τα στοιχεία αυτά αξιοποιήθηκαν, στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας για τη διερεύνηση

- της γνώσης των ξενοδοχειακών μονάδων της περιοχής μελέτης σχετικά με τα συστήματα διαχείρισης που αποσκοπούν στην ανάπτυξη μιας περιβαλλοντικά υπεύθυνης τουριστικής μονάδας και
- της διείσδυσης των συστημάτων αυτών στις τουριστικές μονάδες της περιοχής μελέτης.

Στο *έκτο* κεφάλαιο δομούνται σενάρια ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης. Η δόμηση των σεναρίων στηρίζεται κυρίως στην ορθολογική αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής μελέτης, με έμφαση στα φυσικά και πολιτιστικά διαθέσιμα για την ενίσχυση των τομέων δραστηριότητας που συμβάλουν στην ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, έχοντας πάντα ως γνώμονα τις αρχές της βιωσιμότητας.

Στο *έβδομο* κεφάλαιο παρουσιάζεται η αξιολόγηση των σεναρίων του προηγούμενου κεφαλαίου. Παρέχεται η μεθοδολογία που ακολουθείται, καθώς και τα κριτήρια αξιολόγησης, στη βάση των οποίων επιλέγεται το επικρατέστερο σενάριο προς υλοποίηση.

Τέλος, στο *όγδοο* κεφάλαιο παρουσιάζονται τα μέτρα πολιτικής για την υλοποίηση του επιλεγμένου σεναρίου, στα πλαίσια της τουριστικής δραστηριότητας της περιοχής μελέτης.

Αθήνα

Δεκέμβριος 2013

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΣΤΟΧΟΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας παρουσιάζεται ο στόχος και οι υποστόχοι που έχουν τεθεί για την περιοχή μελέτης, καθώς και η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται για την εκπόνησή της. Η περιοχή μελέτης αναφέρεται στο νησί της Ζακύνθου, μία περιοχή η οποία στηρίζει την οικονομία της σε σημαντικό βαθμό στην τουριστική ανάπτυξη, ακολουθώντας όμως ένα μαζικό πρότυπο ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας, με υψηλό οικολογικό αποτύπωμα.

1.1 Η Περιοχή Μελέτης

Διοικητικά, το νησί της Ζακύνθου ανήκει στο δήμο Ζακύνθου, ο οποίος με τη σειρά του ανήκει στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων. Η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων αποτελείται από το σύμπλεγμα των Επτανήσων, που περιλαμβάνει την Κέρκυρα, τους Παξούς, τη Λευκάδα, την Ιθάκη, την Κεφαλονιά, τη Ζάκυνθο και τα Κύθηρα. Τα επτά μεγάλα νησιά περιστοιχίζονται από πλήθος μικρότερων, αρκετά από τα οποία κατοικούνται, όπως οι Αντίπαξοι, ο Κάλαμος και ο Καστός ή Αντικύθηρα.

Ο Δήμος Ζακύνθου περιλαμβάνει, εκτός από το νησί της Ζακύνθου, και το σύμπλεγμα των νήσων Στροφάδων.

Η Ζάκυνθος έχει πλούσια βλάστηση και είναι νησί με σημαντική αγροτική παραγωγή, στηριγμένη κυρίως στην καλλιέργεια της ελιάς, των εσπεριδοειδών και της σταφίδας. Το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού της απασχολείται στον τριτογενή τομέα. Αναπτύσσεται σημαντική επιχειρηματική δραστηριότητα, κυρίως στον τομέα του τουρισμού, με πολλές ξενοδοχειακές μονάδες και καταλύματα, αξιοποιώντας τις φυσικές ομορφιές και την ιστορική παράδοση του νησιού. Ο τουρισμός αποτελεί την κυρίαρχη δραστηριότητα της τοπικής οικονομίας, ακολουθώντας ένα μαζικό πρότυπο, που ασκεί σημαντικές πιέσεις στους φυσικούς, τους πολιτιστικούς αλλά και τους ανθρώπινους πόρους της περιοχής.

Η ανεργία στο νησί, που άγγιζε τα όρια του 12% το 2004, περίπου όσο και των υπόλοιπων νησιών του Ιονίου, είναι ελαφρώς χαμηλότερη από τα ποσοστά ανεργίας στην υπόλοιπη Ελλάδα. Το τρίτο τρίμηνο όμως του 2011, λόγω της κρίσης που πλήττει τη χώρα, η ανεργία έχει ανέλθει στο 17%. Από επεξεργασία στοιχείων της ΓΕΣΕΕ για τα νησιά του Ιονίου, η ανεργία στις γυναίκες αγγίζει το 22% και είναι σημαντικά υψηλότερη από εκείνη των αντρών (15%). Πολύ σημαντικό πρόβλημα αντιμετωπίζουν και οι νεότερες ηλικιακά ομάδες (μεταξύ 17-25 χρονών), το ποσοστό ανεργίας των οποίων εκτοξεύεται στο 35,3%.

Το μαζικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που προωθείται τα τελευταία χρόνια, εμφανίζει ήδη σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις, κυρίως σε συγκεκριμένα τμήματα του νησιού και ειδικότερα στην περιοχή του Λαγανά. Το πρότυπο αυτό δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στον τοπικό πληθυσμό, αλλά και στους επισκέπτες της περιοχής, με αποκορύφωμα τα δραματικά γεγονότα του καλοκαιριού του 2012, που οδήγησαν στο θάνατο νεαρού τουρίστα από τη Βρετανία.

Εικόνα 1.1: Περιοχή μελέτης

Πηγή: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zakynthos-nasa.png>

1.2 Μεθοδολογική Προσέγγιση

Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται βασίζεται στα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού (Σχήμα 1.1). Ο σχεδιασμός αποτελεί μια «διαδικασία παρέμβασης, η οποία αποβλέπει στην επίλυση παρόντων ή μελλοντικών προβλημάτων» (Γιαουτζή και Στρατηγέα, 2005), και μέσα από αυτόν επιδιώκεται η επίτευξη συγκεκριμένων στόχων.

Τα τρία βασικά στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού κατά τον Khakee (1998) είναι τα εξής:

- το στάδιο της *Μάθησης ή Εμβάθυνσης*
- το στάδιο της *Αξιολόγησης και*
- το στάδιο της *Δράσης/Εφαρμογής*

Όπως φαίνεται στο Σχήμα 1.1, κάθε στάδιο της διαδικασίας σχεδιασμού διαδραματίζει ένα συγκεκριμένο ρόλο.

Το στάδιο της *‘Διαδικασίας Μάθησης’* αποτελεί το μέρος της διαδικασίας σχεδιασμού, στο οποίο ο μελετητής εμβαθύνει στην περιοχή μελέτης και τα προβλήματά της, με σκοπό να ιεραρχήσει τα προβλήματα και να καθορίσει το στόχο (πρόβλημα προς επίλυση) και τους υποστόχους.

Ο καθορισμός του προβλήματος αξιοποιεί την υπάρχουσα εμπειρία (βιβλιογραφία, στοιχεία του διαδικτύου, σχετικές μελέτες, κ.λπ.) και την οπτική των ατόμων/ομάδων της περιοχής μελέτης (επιχειρηματίες, φορείς, ΟΤΑ). Στη βάση των παραπάνω

καθορίζεται και ο επιδιωκόμενος στόχος. Ο στόχος αυτός αναλύεται σε υποστόχους, κάθε ένας από τους οποίους αφορά σε μια διαφορετική διάσταση του προβλήματος.

Το στάδιο αυτό, ολοκληρώνεται με τη μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης της περιοχής μελέτης, η οποία εμβαθύνει σε όλα τα χαρακτηριστικά του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντός της, καθώς και στις τάσεις εξέλιξης των διαφόρων χαρακτηριστικών της.

Ακολουθεί το στάδιο της 'Αξιολόγησης', στο οποίο δομούνται και αξιολογούνται διαφορετικές εναλλακτικές λύσεις/σενάρια για την επίτευξη του στόχου που έχει τεθεί. Οι εναλλακτικές αυτές λύσεις βοηθούν στη διερεύνηση του θέματος από διαφορετικές οπτικές. Η επιλογή της βέλτιστης λύσης στηρίζεται σε μια σειρά κριτηρίων αξιολόγησης. Τα κριτήρια αυτά επιλέγονται στη βάση του επιδιωκόμενου στόχου και των υποστόχων και οδηγούν στην επιλογή του εναλλακτικού σεναρίου, που ανταποκρίνεται καλύτερα στο στόχο που έχει τεθεί.

Τέλος, το τελευταίο στάδιο της διαδικασίας, αυτό της 'Δράσης/Εφαρμογής', αναφέρεται στη διατύπωση του πλαισίου πολιτικής για την υλοποίηση του επιλεγόμενου σεναρίου. Στο στάδιο αυτό περιγράφονται τα μέτρα πολιτικής και τα έργα που συμβάλλουν στην υλοποίηση του σεναρίου που έχει επιλεγεί.

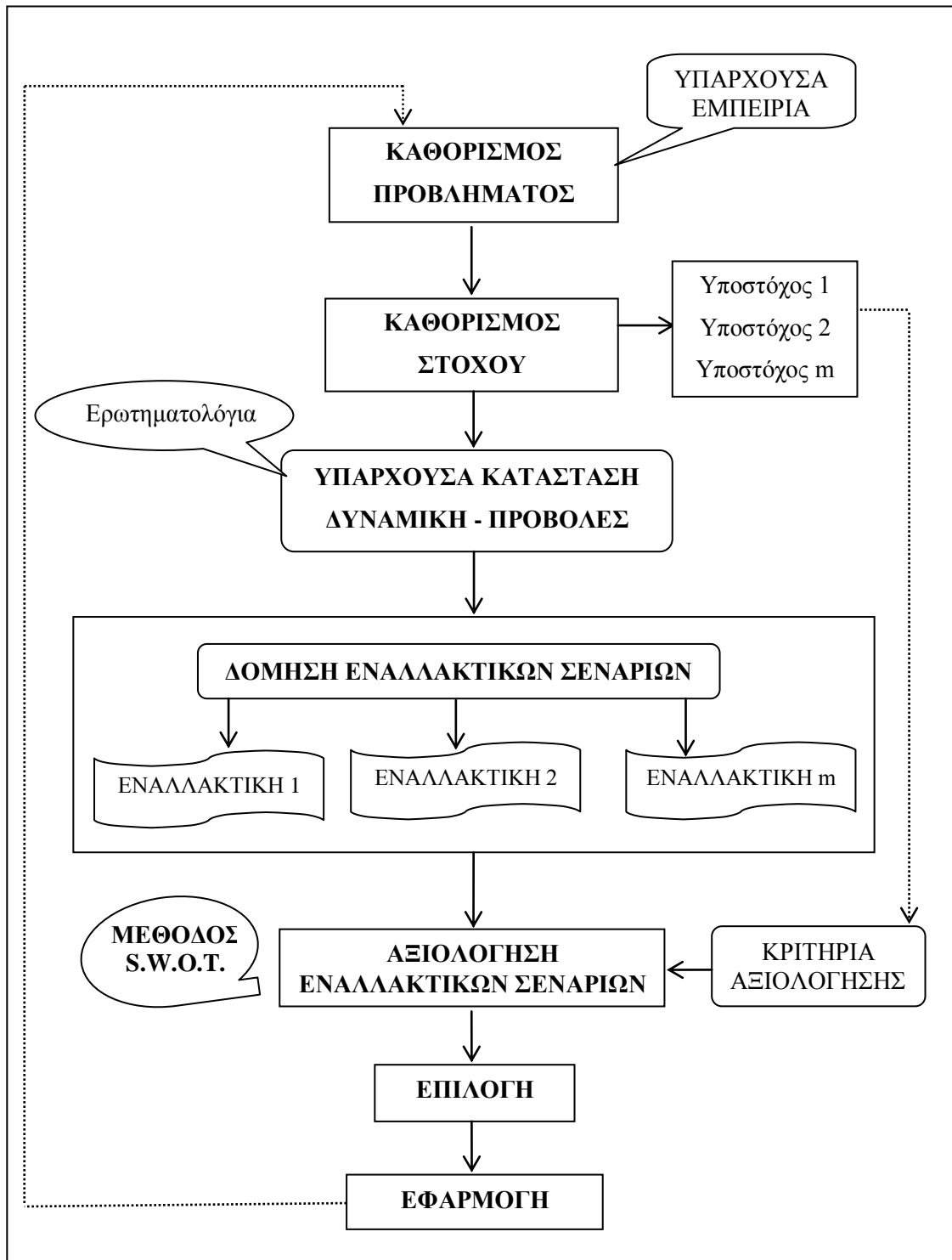
1.3 Καθορισμός Στόχου και Υποστόχων

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει τις προοπτικές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της Ζακύνθου μέσα από την περιβαλλοντικά φιλική αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Έμφαση δίνεται στη διάσταση της αξιοποίησης των ΑΠΕ στις κτιριακές υποδομές, και ιδιαίτερα στο κτιριακό απόθεμα του τουριστικού τομέα, με σκοπό την ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων τουριστικών επιχειρήσεων. Η εν λόγω διάσταση αποτελεί σημαντική συνιστώσα του επιδιωκόμενου στόχου, δεδομένου ότι η τουριστική δραστηριότητα αποτελεί μία δραστηριότητα με υψηλή ένταση απαιτήσεων σε ενέργεια και μάλιστα συγκεντρωμένη στο χρόνο (περίοδοι τουριστικής αιχμής).

Ο στόχος εξειδικεύεται περαιτέρω σε επιμέρους υποστόχους, οι οποίοι αποτελούν άξονες παρέμβασης για την επίτευξη του στόχου. Έτσι, η επίτευξη του στόχου επιδιώκεται μέσα από την υλοποίηση των υποστόχων, οι οποίοι για τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία είναι οι εξής:

✳ Συγκράτηση πληθυσμού στους οικισμούς του νομού

Τα τελευταία χρόνια έχει παρουσιαστεί μια έντονη κινητικότητα, ιδιαίτερα τους χειμερινούς μήνες, προς το κέντρο του δήμου, στο οποίο βρίσκονται όλες οι διοικητικές υπηρεσίες και είναι ένα από τα ελάχιστα μέρη του νησιού, στο οποίο τα καταστήματα λειτουργούν όλες τις εποχές του χρόνου. Επίσης έντονη κινητικότητα του πληθυσμού παρατηρείται και προς άλλα αστικά κέντρα της χώρας, εγκαταλείποντας τελείως το νησί, κυρίως της νεολαίας, η οποία θεωρεί ότι δεν υπάρχει πλέον δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης. Ο εν λόγω υποστόχος αφορά στη συγκράτηση του πληθυσμού στους οικισμούς του νησιού.

Σχήμα 1.1: Στάδια διαδικασίας σχεδιασμού

Πηγή: Γιαουτζή και Στρατηγέα, 2009

✳️ Αποκεντρωτικό πρότυπο ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας - προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού

Η ήδη υπάρχουσα τουριστική δραστηριότητα βρίσκεται χωροθετημένη σε συγκεκριμένους πόλους του νησιού, καθιστώντας αυτούς -μερικές φορές- έως και

‘επικίνδυνους’ (παράδειγμα ο Λαγανάς). Ο παρόν υποστόχος επιδιώκει την ανάπτυξη ενός αποκεντρωτικού προτύπου ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας, αξιοποιώντας με περιβαλλοντικά υπεύθυνο τρόπο τους διάσπαρτους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της περιοχής μελέτης. Για το σκοπό αυτό, δίνεται έμφαση στην προώθηση εναλλακτικών μορφών τουριστικής δραστηριότητας, για την καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων, τη διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος, την άρση της εποχικότητας και τη διασπορά της τουριστικής δραστηριότητας, έτσι ώστε να επωφελείται μεγαλύτερο μέρος του τοπικού πληθυσμού.

✳ *Ενδυνάμωση σχέσεων παραγωγικών τομέων και περαιτέρω σύνδεση/ολοκλήρωση του τομέα του τουρισμού με τους άλλους τομείς*

Τα προϊόντα που παράγονται από τον αγροτικό τομέα μπορούν να αξιοποιηθούν από τους άλλους τομείς, ιδιαίτερα από τον τουριστικό τομέα. Για παράδειγμα, το τοπικό κρασί, το λάδι και οι σταφίδες που παράγονται στο νησί μπορούν να ενισχύσουν τη δραστηριότητα τόσο του δευτερογενούς τομέα (ελαιοτριβεία, συσκευαστήρια κ.λπ.), όσο και του τριτογενούς τομέα. Επίσης, οι περιοχές με αγροτικό χαρακτήρα μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (π.χ. αγροτουρισμός), ενώ η αυξημένη τουριστική κίνηση ευνοεί και τον κατασκευαστικό τομέα.

✳ *Αναβάθμιση δικτύων μεταφορών και τηλεπικοινωνιών*

Αφορά τόσο σε ενδοπεριφερειακές όσο και σε διαπεριφερειακές συνδέσεις. Η αναβάθμιση του οδικού δικτύου στο εσωτερικό της περιοχής μελέτης συμβάλει τόσο στην επίτευξη της επαρκούς δικτύωσης μεταξύ των οικισμών όσο και στην ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των περιοχών. Η αναβάθμιση των τηλεπικοινωνιακών δικτύων και η τόνωση της ευρυζωνικότητας της περιοχής συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των κατοίκων, στην ανάπτυξη και εξέλιξη τομέων της τοπικής οικονομίας και τη δυνατότητα πρόσβασης πολιτών και επιχειρήσεων σε νέες ευκαιρίες.

✳ *Αξιοποίηση, ανάδειξη και προστασία φυσικών και πολιτιστικών πόρων*

Η ορθολογική αξιοποίηση και προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων είναι πρωταρχικής σημασίας για τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιοχής. Τα ιστορικά μνημεία της περιοχής μελέτης παραμένουν αναξιοποίητα και απροστάτευτα. Η συνετή διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί εργαλείο για την ανάπτυξη της περιοχής και η ανάδειξή της συμβάλει στην ενίσχυση της πολιτιστικής της ταυτότητας.

✳ *Αξιοποίηση Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ)*

Αφορά στην αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ) (π.χ. αιολική, ηλιακή ενέργεια, αξιοποίηση αγροτικών υπολειμμάτων κ.λπ.), οι οποίες εμφανίζουν δυνατότητες στην περιοχή μελέτης. Σημαντική είναι η διάσταση της αξιοποίησης των ΑΠΕ στις κτιριακές υποδομές, με έμφαση στο κτιριακό απόθεμα του τουριστικού τομέα και στόχο την ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων τουριστικών επιχειρήσεων.

✿ Ενεργειακή αναβάθμιση τουριστικών υποδομών

Η τουριστική δραστηριότητα αποτελεί μία ιδιαίτερα ενεργοβόρα δραστηριότητα, που επιπλέον εμφανίζει σημαντική ένταση σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Στο πλαίσιο της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, επιδιώκεται η προώθηση ενός περιβαλλοντικά υπεύθυνου προτύπου ανάπτυξης των τουριστικών υποδομών, με έμφαση στον τομέα της ενέργειας (εξοικονόμηση – παραγωγή).

✿ Προώθηση τουριστικού προϊόντος με σύγχρονα μέσα

Ο εν λόγω υποστόχος αφορά στην αποτελεσματικότερη προώθηση του τουριστικού προϊόντος, μέσα από τις νέες δυνατότητες που παρέχονται από τη ραγδαία εξέλιξη των Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και των εφαρμογών τους. Οι δυνατότητες αυτές μπορούν να δώσουν νέα ώθηση στην περαιτέρω ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, αξιοποιώντας την απευθείας πρόσβαση των τουριστικών επιχειρήσεων στην τουριστική αγορά.

✿ Αναβάθμιση ανθρώπινου δυναμικού

Η αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού και η εξοικείωσή του με τις νέες τεχνολογίες συμβάλει στην υιοθέτηση καινοτόμων δράσεων για την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων. Ο εν λόγω υποστόχος αφορά στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε όλους τους τομείς, με έμφαση βέβαια στο δυναμικό που απασχολείται στον τουριστικό τομέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΜΕΛΕΤΗ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Το αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου είναι η μελέτη και η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης της περιοχή μελέτης. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται το ιστορικό και γεωγραφικό περιβάλλον, οι φυσικοί πόροι, το ανθρωπογενές περιβάλλον, τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, οι παραγωγικές δραστηριότητες, οι τεχνικές υποδομές και γενικότερα η χωροταξική διάρθρωση της περιοχής. Κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά δεν εξετάζονται μόνο στο επίπεδο της νησιωτικής ενότητας της Ζακύνθου, αλλά στο επίπεδο της Περιφέρειας των Ιονίων Νήσων, καθώς αυτά αλληλεπιδρούν, επηρεάζουν και επηρεάζονται από την ευρύτερη χωρική ενότητα.

Η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης, που παρουσιάζεται στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα της αναπτυξιακής προοπτικής και των προβλημάτων της περιοχής μελέτης.

2.1 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά

2.1.1 Θέση

Το Ιόνιο πέλαγος υπήρξε πάντοτε χώρος ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, αλλά και χώρος στον οποίο εξελίχθηκαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα, που συχνά έκριναν τη μοίρα ολόκληρου του Ελληνισμού. Φυσική γέφυρα επικοινωνίας της ηπειρωτικής Ελλάδας με την υπόλοιπη Ευρώπη και κατεξοχήν με την Ιταλική χερσόνησο, τα νησιά του Ιονίου πελάγους, γνωστά ως Επτάνησα (από τον αριθμό των μεγαλύτερων νησιών του συμπλέγματος), αναδείχθηκαν σε εστία ανάπτυξης έντονης πολιτιστικής δραστηριότητας.

Εικόνα 2.1: Η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων
Πηγή: <http://el.wikipedia.org/wiki/>

Η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων εκτείνεται κατά μήκος των δυτικών παραλίων της Ελλάδας (Εικόνα 2.1), έχει συνολική έκταση 2.307 τετραγωνικών χιλιομέτρων και καλύπτει το 1,75% της συνολικής έκτασης της χώρας. Περιλαμβάνει τους δήμους Κέρκυρας, Λευκάδας, Κεφαλληνίας και Ζακύνθου, οι Παξοί διοικητικά ανήκουν στο δήμο της Κέρκυρας και η Ιθάκη στο δήμο Κεφαλληνίας. Η Έδρα της Περιφέρειας βρίσκεται στην Κέρκυρα, ενώ κάθε πρωτεύουσα νομού είναι έδρα της αντίστοιχης περιφερειακής ενότητας.

Στην Περιφέρεια ανήκουν συνολικά τριάντα δύο νησιά, από τα οποία κατοικούνται μόνο τα δεκατρία. Πιο συγκεκριμένα, το σύμπλεγμα των Επτανήσων αποτελείται από επτά μεγάλα νησιά, που είναι η Κέρκυρα, η Κεφαλονιά, η Λευκάδα, η Ιθάκη, οι Παξοί, η Ζάκυνθος και τα Κύθηρα (Εικόνα 2.2). Τα επτά μεγαλύτερα νησιά περιστοιχίζονται από πλήθος μικρότερων, αρκετά από τα οποία είναι κατοικήσιμα. Κάποια από τα μικρότερα αυτά νησιά είναι τα Αντικύθηρα, οι Αντίπαξοι, το Αρκούδι, η Άτοκος, ο Βρομόνας, η Δρακονέρα, ο Κάλαμος, το Μεγανήσι, οι Οθωνοί, ο Πεταλάς, ο Σκορπιός, οι Στροφάδες κ.ά. Στο σύμπλεγμα των Επτανήσων περιλαμβάνεται και η νήσος Σάσων², η οποία από το 1864 ως το 1914 ανήκε στην Ελλάδα.

Τρίτο σε μέγεθος νησί των Επτανήσων, μετά την Κεφαλονιά και την Κέρκυρα, η Ζάκυνθος καταλαμβάνει έκταση 406 χλμ και διαθέτει ακτογραμμή 123 χλμ. Το σχήμα του νησιού θυμίζει ακανόνιστο τρίγωνο, που βάση του αποτελεί ο ευρύς κόλπος του Λαγανά στα νοτιοανατολικά και κορυφή του το ακρωτήριο Σκινάρι στα βόρεια. Ο Δήμος Ζακύνθου περιλαμβάνει το νησί της Ζακύνθου, το νησιωτικό σύμπλεγμα των Στροφάδων, καθώς και τα μικρά νησιά Μαραθονήσι και Πελούζο.

Εικόνα 2.2: Το νησιωτικό σύμπλεγμα των Επτανήσων
Πηγή: http://egpaid.blogspot.com/2008/11/blog-post_12.html

² Η νήσος Σάσων αργότερα παραχωρήθηκε στην Αλβανία.

Η Ζάκυνθος βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του Ιονίου, 20 χλμ. δυτικά της Ηπειρωτικής χώρας (Πελοπόννησος). Το νησί της Κεφαλονιάς βρίσκεται 15 χλμ. βόρεια. Έχει περίπου 40 χλμ. μήκος και 20 χλμ. πλάτος.

Οι νησίδες Στροφάδες βρίσκονται 20 ναυτικά μίλια νότια από τη Ζάκυνθο (37 ναυτικά μίλια από το λιμάνι της Ζακύνθου). Αποτελούν τη συνέχεια, γεωλογικά, της Νότιας Κορυφής της Ζακύνθου από το Ακρωτήρι Γέρακα. Οι δύο Νησίδες είναι τόσο χαμηλά (10 μέτρα μέγιστο υψόμετρο), που κάποιος προσεγγίζοντάς τις, βλέπει τον επιβλητικό Πύργο της Ιερής Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος - Αγίου Διονυσίου Στροφάδων να ξεπροβάλλει από την επιφάνεια της θάλασσας. Σύμφωνα με έρευνες που έγιναν, τα νησιά αυτά είναι ωκεανικά και ποτέ δεν υπήρξαν ενωμένα με άλλα νησιά ή με την ηπειρωτική Ελλάδα.

2.1.2 Φυσικό περιβάλλον - Ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά - Φυσικοί πόροι

Ένα από τα χαρακτηριστικά που κάνουν την Ζάκυνθο να θεωρείται ένας ειδυλλιακός τουριστικός προορισμός είναι ο συνδυασμός του καταπράσινου, ορεινού, φυσικού περιβάλλοντος με τα υπέροχα καταγάλανα νερά του Ιονίου.

Το νησί διαθέτει πανέμορφα τοπία, τα οποία όμως δεν έχουν αξιοποιηθεί (στο βαθμό που θα μπορούσαν) για να προσελκύσουν σημαντικό αριθμό τουριστικών ροών.

Ορεινοί Όγκοι

Ένα από τα βασικά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά των Ιόνιων νησιών είναι οι ορεινοί όγκοι με μεγάλο υψόμετρο, καθώς και οι λιμνοθάλασσες, οι λίμνες και οι καταπράσινες πεδιάδες. Το νησί της Ζακύνθου δεν διαθέτει ψηλά βουνά, όμως τα δύο τρίτα του εδάφους του καταλαμβάνονται από βουνοσειρές.

Η δυτική πλευρά του νησιού είναι απόκρημνη, χωρίς λιμάνια και με λίγους όρμους, ενώ η ανατολική σχηματίζει τη μεγάλη πεδιάδα της Ζακύνθου, που απλώνεται από τον κόλπο του Λαγανά μέχρι σχεδόν το βόρειο τμήμα της, τον όρμο των Αλυκών. Όλη η πεδιάδα είναι κατάφυτη και αποτελεί το πιο πυκνοκατοικημένο τμήμα του νησιού. Το νότιο και μεγαλύτερο τμήμα της πεδιάδας ονομάζεται Κάμπος, ενώ το βόρειο μέχρι τον κόλπο των Αλυκών, Κάμπος Πηγαδακίων.

Η Ζάκυνθος έχει εκτεταμένες ζώνες ημιορεινών εκτάσεων (55.15%). Η ψηλότερη κορφή είναι το όρος Βραχίονας (756 μ) στο κέντρο περίπου του νησιού. Άλλες ψηλές κορυφές του ορεινού αυτού συγκροτήματος είναι ο Λιρογιάννης, ο Λίβας, η Κακή Ράχη, και η Μακρά Ράχη. Δύο χαμηλότερα βουνά βρίσκονται στα νότια του νησιού, ο Σκοπός που καταλήγει στο ακρωτήριο Γεράκι και το Κερί που καταλήγει στο νοτιότερο μέρος του νησιού, στο ακρωτήριο Μαραθιάς.

Η πρόσβαση στους ορεινούς όγκους του νησιού γίνεται οδικώς με στενούς και συχνά επικίνδυνους δρόμους, όμως τα καταπράσινα τοπία ανταμείβουν τους επισκέπτες. Με την κατάλληλη αξιοποίηση του ορεινού τμήματος της Ζακύνθου, μπορεί να επιτευχθεί η ανάπτυξη των ορεινών οικισμών μέσα από την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, που σχετίζονται με δραστηριότητες του βουνού (πεζοπορία, εξερεύνηση φύσης, αναρρίχηση κ.λπ.)

Δάση

Οι δασικές εκτάσεις του νησιού είναι 45.700 στρέμματα, αλλά υπάρχουν και 138.600 στρέμματα με ορεινές και ημιορεινές θαμνοσκεπείς εκτάσεις.

Τα δάση του νησιού δημιουργούν ένα άριστο φυσικό και οικολογικό περιβάλλον. Ο χαρακτήρας τους είναι κυρίως αισθητικός και λόγω του άγονου και αβαθούς εδάφους της περιοχής δεν είναι εκμεταλλεύσιμα και δεν υπόκεινται σε δασική διαχείριση. Ο ρόλος της Διεύθυνσης Δασών του Δήμου επικεντρώνεται κυρίως στην αντιπυρική προστασία τους, λόγω του υψηλού κινδύνου πυρκαγιών.

Οι πυρκαγιές αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα του νησιού, γιατί έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της ποσότητας και της ταχύτητας της επιφανειακής απορροής του νερού της βροχής, καθώς και την αύξηση της ποσότητας των μεταφερόμενων στερεών υλικών προς τις παραλίες. Πυρκαγιές και εμπρησμοί εκδηλώνονται κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, σε ημέρες με έντονους ανέμους, όπου οι συνθήκες τις ευνοούν. Τα τελευταία είκοσι χρόνια, λόγω των επαναλαμβανόμενων πυρκαγιών έχουν αφανιστεί πολλές από τις δασικές εκτάσεις του νησιού.

Σε ορισμένες από τις καμένες εκτάσεις υπάρχει έντονη φυσική αναγέννηση ειδών με ταχύτερη ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να αναδασώνονται μέσα σε σχετικό μικρό διάστημα. Όμως περιοχές που καίγονται κατ' επανάληψη έχουν υποστεί υποβάθμιση, καθώς η διαδικασία της φυσικής αναγέννησης δεν έχει τα ίδια αποτελέσματα επ' άπειρον.

Δεν υπάρχουν στο νησί δασικοί συνεταιρισμοί, αλλά υπάρχουν οκτώ δασικές ομάδες και σύλλογοι προστασίας δασών.

Υδροβιότοποι

Η Ζάκυνθος δεν έχει ποτάμια. Έχει μόνο ένα χειμάρρο, του Αγίου Χαραλάμπη.

Υπάρχουν όμως δύο σημαντικά ρέματα, ο *Λαγανάς* και ο *Ρύακας Κατασταρίου*, οι κοίτες των οποίων έχουν χάσει τη φυσικότητά τους, καθώς είναι πλήρως εγκιβωτισμένες³. Παρά τις διευθετήσεις που έχουν γίνει, τα προβλήματα είναι πολλά εξ αιτίας της στασιμότητας των υδάτων, η οποία δημιουργεί έντονες οσμές, ενώ δεν λείπουν και οι πλημμύρες.

Η *λίμνη Κερίου* είναι μια μικρή λίμνη που βρίσκεται στα δυτικά του κόλπου του Λαγανά, κοντά στο ακρωτήριο Κερί. Έχει έκταση μόλις 282 στρέμματα και αποξηραίνεται τελείως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Βρίσκεται στο επίπεδο της θάλασσας και απέχει πολύ μικρή απόσταση από αυτήν. Χωρίζεται από τη θάλασσα από την αμμουδιά της παρακείμενης παραλίας και από ένα σύγχρονο δρόμο, που έχει διανοιχτεί στην περιοχή. Παραμένει στεγνή το μεγαλύτερο διάστημα του χρόνου, αλλά παρόλα αυτά είναι εντυπωσιακή η ύπαρξη της άγριας ζωής και της βλάστησης.

³ Εγκιβωτισμός: τεχνική για τη θεμελίωση κατασκευών μέσα στο νερό. Πρώτα απομονώνεται μια έκταση του πυθμένα με υδατοστεγή φράγματα και κατόπιν αντλείται το νερό από την εγκιβωτισμένη περιοχή, ώστε να μπορούν να συνεχιστούν εκεί οι εργασίες θεμελίωσης του έργου.

Καλάμια, βούρλα και άλλα υδρόβια φυτά δημιουργούν ένα υγιές οικοσύστημα, το οποίο φιλοξενεί πολλά είδη πουλιών, βατράχων, νεροχελωνών κ.ά. Είναι ίσως μοναδικός στον ελλαδικό χώρο υγροβιότοπος, με ιδιαίτερη επιστημονική αξία λόγω της ύπαρξης πετρελαίου σε αυτόν. Οι πηγές της λίμνης ήταν γνωστές από την αρχαιότητα. «Υπήρχαν αναφορές στον Ηρόδοτο για ανάβλυση πετρελαίου στη λίμνη Κερίου. Ουσιαστικά πρόκειται για πίσσα, η οποία είναι έντονη σε αρκετά σημεία του υγροβιότοπου, παρότι η ροή δεν είναι συνεχόμενη» («Βήμα», άρθρο WWF για το πρόγραμμα προστασίας των νησιωτικών υγροβιότοπων της Ελλάδας). Το πετρέλαιο είναι φυσικής προέλευσης και αντλείται μέσω γεωτρήσεων, οι οποίες διανοίχθηκαν στο παρελθόν με σκοπό την αξιοποίηση των κοιτασμάτων πετρελαίων.

Η λίμνη Παναγούλα, αν και μικρή σε έκταση - μόλις τρία στρέμματα - αποτελεί πολύ σημαντικό οικοσύστημα.

Ιδιαίτερη σημασία για το οικοσύστημα είχε και η λίμνη Μακρή, η οποία βρισκόταν εκεί που σήμερα έχει κατασκευαστεί το αεροδρόμιο του νησιού. Για να εκτελεστεί αυτό το έργο, η περιοχή αποστραγγίστηκε και ο υγροβιότοπος - ο μεγαλύτερος ίσως σε έκταση του νησιού - εξαφανίστηκε. Ακόμα και σήμερα κατά τους χειμερινούς μήνες, σχηματίζονται «γούρνες» με τα νερά της βροχής και τις απορροές, οι οποίες μαρτυρούν ότι στην περιοχή υπήρχε κάποτε μεγάλη λίμνη.

Εικόνα 2.3: Λίμνη στο Κερί

Πηγή: http://www.moll-housekeeping.com/en/Limni_Kerious.php

Η λειτουργία των Αλυκών Κατασταρίου (166 στρέμματα) διακόπηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80 και από τότε το οικοσύστημα παρακμάζει. Η εγκατάλειψη των αλυκών έχει σοβαρές συνέπειες τόσο στο περιβάλλον όσο και στην τοπική κοινωνία. Έτσι ο υγροβιότοπος δεν αντιμετωπίζεται ως φυσικός πόρος που μπορεί, με τους κατάλληλους χειρισμούς, να αποτελέσει πόλο έλξης τουριστών, αλλά αντίθετα ως απειλή. Τα οφέλη για τους ντόπιους από την αναβάθμιση του υγροβιότοπου θα ήταν πολλαπλά: καλύτερη ποιότητα ζωής, αύξηση φυσιολατρικού τουρισμού, συγκριτικό πλεονέκτημα λόγω της ύπαρξής του σε σχέση με άλλες περιοχές του νησιού, κ.λπ.

Το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου (ΕΘΠΖ) βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Ζακύνθου και περιλαμβάνει τη θαλάσσια έκταση του κόλπου του Λαγανά και των νήσων Στροφάδων, τα νησάκια Πελούζο, Μαραθονήσι και Άγιο Σώστη, τη χερσαία έκταση του δήμου Ζακυνθίων, τις κοινότητες Βασιλικού και Αργασίου και το δήμο Λαγανά (τέως κοινότητες Καλαμακίου, Παντοκράτορα, Λιθακιά και Κερίου). Συνολικά το Πάρκο περιλαμβάνει 89,2 τετραγωνικά χιλιόμετρα θαλάσσιας έκτασης,

14,2 τετραγωνικά χιλιόμετρα χερσαίας έκτασης, ενώ η περιφερειακή ζώνη του είναι 31,2 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Ιδρύθηκε με Προεδρικό Διάταγμα το Δεκέμβριο του 1999 (ΦΕΚ 906Δ, 22/12/1999), με σκοπό την προστασία και τη διατήρηση των σημαντικότερων παραλιών ωοτοκίας στη Μεσόγειο της θαλάσσιας χελώνας *Caretta-Caretta* και του θαλάσσιου και χερσαίου χώρου που την περιβάλλει, των βιοτόπων και του πληθυσμού της μεσογειακής φώκιας *Monachus-Monachus*, των βιοτόπων των προστατευόμενων ειδών ορνιθοπανίδας και κυρίως των μεταναστευτικών ειδών, των βιοτόπων της ενδημικής χλωρίδας, των παράκτιων και θαλάσσιων τύπων οικοτόπων και ιδιαίτερα των συστημάτων αμμοθινών και αλόφιλης βλάστησης και των υποθαλάσσιων λιβαδιών της Ποσειδωνίας *Posidonia Oceanica*, καθώς και των αλιευτικών πόρων και γενικά του θαλάσσιου οικοσυστήματος, τόσο από δραστηριότητες στη θάλασσα όσο και από τη ρύπανση.

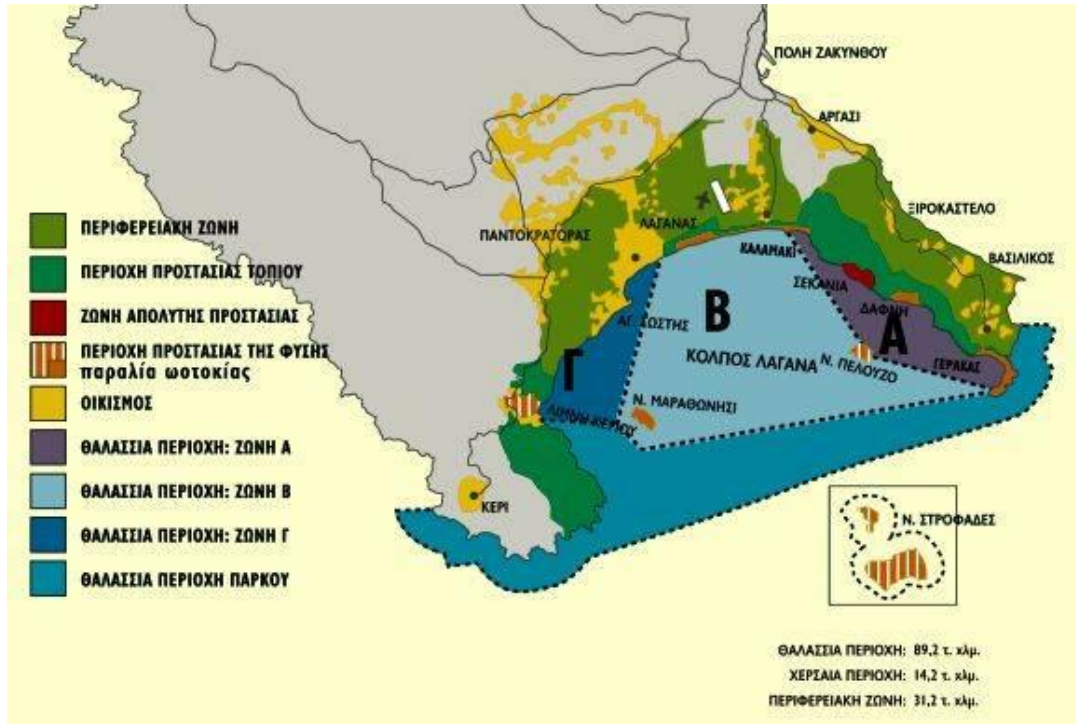
Η περιοχή του πάρκου διαιρείται σε ζώνες, που διαφέρουν σε ό,τι αφορά τα μέτρα προστασίας. Υπάρχουν περιοχές μέσα στα όρια του πάρκου απόλυτης προστασίας, στις οποίες απαγορεύεται αυστηρά η είσοδος χωρίς ειδική άδεια (παραλία Σεκάνια) και άλλες στις οποίες υπάρχουν δρόμοι, οικισμοί και καλλιέργειες και επιτρέπονται οι περισσότερες δραστηριότητες, υπό την προϋπόθεση ότι γίνονται με σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον. Οι αρμόδιοι του Φορέα Διαχείρισης του Ε.Θ.Π.Ζ. τονίζουν ότι το Ε.Θ.Π.Ζ. δεν έχει σκοπό να διώξει τον άνθρωπο από την περιοχή. Με την εφαρμογή κανόνων, την ήπια παρατήρηση, την προσοχή και το σεβασμό, η τουριστική δραστηριότητα μέσα στα όρια του Πάρκου θα γίνει ανώτερης ποιότητας και αυτό θα αποφέρει οφέλη, τόσο οικονομικά όσο και περιβαλλοντικά.

Παράλληλα, το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο στοχεύει στη συστηματική παρακολούθηση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος, στην ανάπτυξη συμβατών δραστηριοτήτων όπως ο αειφόρος τουρισμός και η αναψυχή, στη διαφύλαξη των παραδοσιακών χρήσεων (αλιείας, βόσκησης, γεωργίας κ.λπ.), στη διαφύλαξη του φυσικού και πολιτιστικού τοπίου στις υπό προστασία περιοχές, καθώς και στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση του κοινού.

Το πάρκο έχει ενταχθεί στο δίκτυο Natura 2000 και από τον Ιούλιο του 2006 έχει χαρακτηριστεί ως Τόπος Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) της Μεσογειακής Βιογεωγραφικής Περιοχής (2006/613/ΕΚ, Παράρτημα 1, GR2210002).

Επειδή βρίσκεται σε μια άκρως αναπτυσσόμενη και τουριστική περιοχή, μεγάλο μέρος των κατοίκων αντιμετωπίζει το Θαλάσσιο Πάρκο ως εχθρό που επιδιώκει να μετριάσει τα εποχιακά του κέρδη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πλήθος παραβιάσεων στους κανόνες λειτουργίας του πάρκου.

Εικόνα 2.4 : Ζώνες Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου
 Πηγή: <http://www.zakynthion.gov.gr/Default.aspx?tabid=565>

Περιοχές Natura 2000

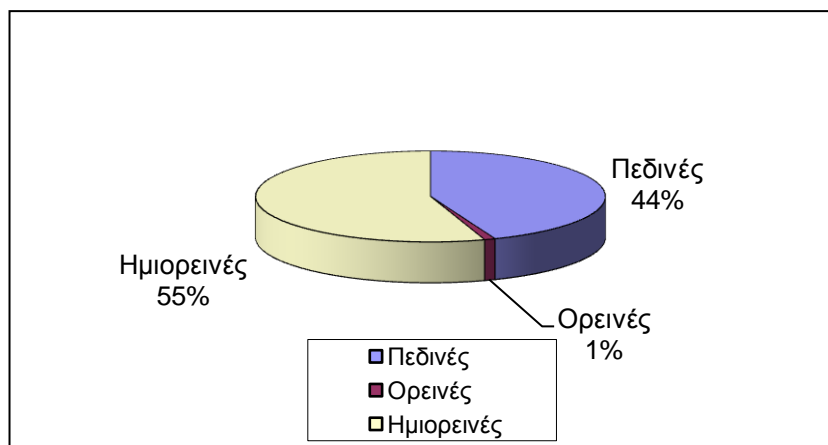
Σύμφωνα με την Εικόνα 2.5, οι περιοχές Natura 2000 βρίσκονται σε δύο σημεία του νησιού. Η μία είναι στον κόλπο του Λαγανά (από το ακρωτήριο Γέρακα ως το Κερί), καθώς και τα νησιά Μαραθονήσι και Πελούζο και Στροφάδες και η άλλη κατά μήκος των Δυτικών και Βορειοανατολικών ακτών της Ζακύνθου.

Εικόνα 2.5 : Ζώνες Natura 2000
 Πηγή: <http://natura2000.eea.europa.eu/#>

2.1.3 Μορφολογία

Από μορφολογική άποψη, το νησί της Ζακύνθου χαρακτηρίζεται στο μεγαλύτερο μέρος του από ημιορεινές και πεδινές εκτάσεις. Εξ ολοκλήρου πεδινές εκτάσεις είναι οι δημοτικές ενότητες Ζακυνθίων και Αρκαδίων, ημιορεινή είναι κυρίως η δημοτική ενότητα Ελατίων, ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό ορεινής έκτασης (3,44%) διαθέτει η δημοτική ενότητα Αρτεμησίων.

Διάγραμμα 2.1. Κατανομή εδαφικών εκτάσεων νήσου Ζακύνθου

Πηγή: Δεδομένα από ΕΛΣΑΤ

Στη συνολική έκταση της νήσου Ζακύνθου (405.600 στρέμματα), οι πεδινές εκτάσεις είναι 178.300 στρέμματα (44%), οι ορεινές 3.600 στρέμματα (1%) και οι ημιορεινές 223.700 στρέμματα (55%) (Διάγραμμα 2.1).

2.1.4 Σεισμικότητα

Η ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Ελλάδας χαρακτηρίζεται από πολύπλοκο γεωλογικό και σεισμοτεκτονικό καθεστώς. Η πολυπλοκότητα αυτή έγκειται στη συνύπαρξη, μέσα σε ένα σχετικά περιορισμένο για τα παγκόσμια δεδομένα χώρο, δομών συστολής και διαστολής, καθώς και ρηγμάτων οριζόντιας μετατόπισης. Οι δομές αυτές χαρακτηρίζονται από:

- Την καταβύθιση, που ξεκινά από την περιοχή νότια της Ζακύνθου και εκτείνεται κατά μήκος του ελληνικού τόξου, όπου η Αφρικανική πλάκα καταβυθίζεται κάτω από την αιγιακή μικρόπλακα.
- Τη σύγκρουση ηπειρωτικού φλοιού, που λαμβάνει χώρα βόρεια του ρήγματος της Κεφαλονιάς.
- Τις τεκτονικές τάφρους του Πατραϊκού κόλπου, της λίμνης Τριχωνίδας και του Κορινθιακού κόλπου.
- Το οριζόντιο ρήγμα μετασχηματισμού της Κεφαλονιάς.

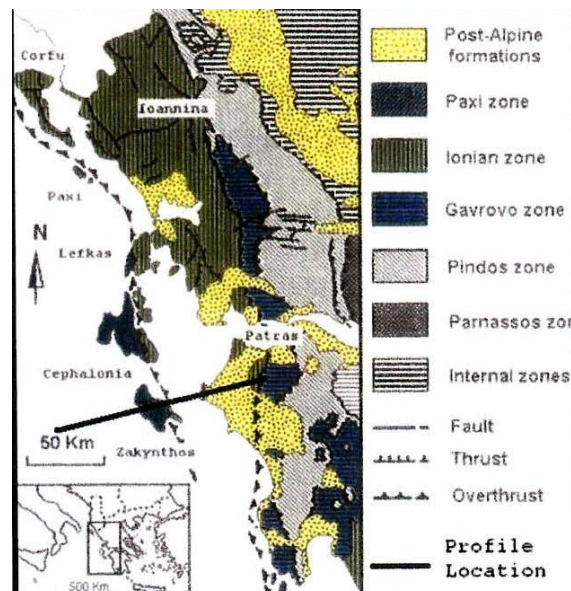
Το νησί της Ζακύνθου βρίσκεται πάνω στον Αλπικό-Δεινοταυρικό τόξο (Εικόνα 2.6.) και αυτό έχει ως συνέπεια να συμβαίνουν συχνοί ισχυροί σεισμοί. Η σημαντική συχνότητα εμφάνισης σεισμικών γεγονότων στη Ζάκυνθο είχε γίνει αντικείμενο καταγραφής των φαινομένων όσον αφορά στις επιπτώσεις συνολικά στο νησί, όσο

και στο μέγεθος του σεισμού αν και δεν μπορούσε να εκτιμηθεί παρά μόνο προσεγγιστικά. Υπάρχουν καταγραφές για σεισμούς ακόμα και από το 17^ο αιώνα. Επίσης κατά τον 20^ο αιώνα, όπου έγινε δυνατή η λεπτομερέστερη καταγραφή σεισμικών γεγονότων, παρατηρούνται σημαντικά σεισμικά φαινόμενα στο χώρο της Δυτικής Ελλάδας. Η Ζάκυνθος έχει καταστραφεί επανειλημμένα από μεγάλους σεισμούς κατά τη διάρκεια της ιστορίας της. Μια τέτοια κατάσταση αντιμετώπισε και το 1953, όπου στο διάστημα 12-13 Αυγούστου συνέβησαν 4 μεγάλοι σεισμοί, με τον μεγαλύτερο μεγέθους 7,2 Richter, με αποτέλεσμα την ισοπέδωση της πόλης και της υπαίθρου. Η Ζάκυνθος ξαναχτίστηκε με νέες προδιαγραφές, θωρακισμένη πλέον απέναντι στη σεισμικότητα της περιοχής, αλλά η γραφικότητά της χάθηκε και μαζί με αυτή χάθηκε και το χρώμα της Βενετσιάνικης πόλης.

Η συχνή εκδήλωση σεισμικών φαινομένων στο χώρο της Ζακύνθου έχει εντάξει το νησί στην υψηλότερη ζώνη σεισμικής επιτάχυνσης (Ζώνη III, $\alpha=0,36$) στον ελληνικό χώρο (Ε.Α.Κ – 2000, Πεντόγαλου, 2008).

Σεισμοί στη Ζάκυνθο

Η ιστορία του νησιού και η ζωή των κατοίκων είναι συνυφασμένες με τους σεισμούς. Η περιοχή της νοτιοδυτικής Ελλάδας είναι από τις πλέον σεισμογενείς της χώρας μας. Η Ζάκυνθος αποτελεί τμήμα μικρής πλάκας του φλοιού της γης, που περιλαμβάνει την Κεφαλονιά, την Πελοπόννησο, την Αττικοβοιωτία, την Εύβοια και το Αιγαίο πέλαγος, μαζί με την Κρήτη και τα Δωδεκάνησα και φτάνει έως και τα παράλια της Μικράς Ασίας. Η πλάκα αυτή βρίσκεται ανάμεσα στην Αφρικανική και την Ευρασιατική πλάκα και δέχεται την πίεση της Αφρικανικής από το Ιόνιο μέχρι το Καρπάθιο πέλαγος. Η μετακίνηση των πλακών αυτών δημιουργεί τους σεισμούς, άλλοτε μικρούς και άλλοτε ισχυρότατους, ανάλογα με την ενέργεια που έχει συσσωρευτεί.

Εικόνα 2.6: Ζώνες Ιονίου
Πηγή: <http://www.geopro.com>

Στην ιστορία της Ζακύνθου αναφέρονται πολλοί καταστροφικοί σεισμοί, όπως αυτός του 1469 μΧ. Ο σεισμός του 1514, κατακρήμνισε το νότιο τμήμα της αρχαίας πρωτεύουσας και του Κάστρου, δημιουργώντας το χάσμα ανάμεσα στο λόφο της Μπόχαλης και το λόφο του Αγ. Ηλίας. Με το σεισμό του 1622 χωρίστηκε το ακρωτήριο Αγ. Σώστης από το νησί της Ζακύνθου, σχηματίζοντας το ομώνυμο νησάκι στον κόλπο του Λαγανά. Το 1742 συνέβη τρομερός σεισμός και η γη σειόταν για ένα ολόκληρο έτος από τους μετασεισμούς. Τρομεροί χαρακτηρίζονται και οι σεισμοί των ετών 1768, 1809, 1820, 1840, 1893, 1912. Ισχυρότερος όλων - και πιο πρόσφατος - ήταν ο σεισμός της 12ης Αυγούστου του 1953, που εκτιμάται ότι ήταν μεγέθους 7,2 βαθμών της κλίμακας Ρίχτερ. Ισοπεδώθηκαν σχεδόν όλα τα κτήρια του νησιού, εκτός από την εκκλησία του Αγ. Διονυσίου, το κτήριο της Εθνικής Τράπεζας και το σχολείο της συνοικίας του Άμμου στην πρωτεύουσα, που ήταν κτισμένα αντισεισμικά. Αυτό έδωσε αφορμή να θεσπισθούν αυστηρότατοι κανονισμοί δόμησης των νέων κτηρίων και να κτίζονται όλα αντισεισμικά με τη χρήση άφθονου σιδήρου για το οπλισμένο σκυρόδεμα που αποτελεί το φέροντα σκελετό τους. Έτσι στους σεισμούς των δεκαετιών του 1980 και 1990 που έφθασαν μέχρι και 6,2 Ρίχτερ, καθώς και στους τελευταίους σεισμούς του Απριλίου 2006, που γίνονταν καθημερινά για ένα μήνα περίπου φθάνοντας σε μέγεθος μέχρι και 5,9 Ρίχτερ, οι υλικές ζημιές στα καινούργια κτήρια ήταν ελάχιστες.

*Εικόνα 2.7: Η Ζάκυνθος πριν και μετά το σεισμό του '53
Πηγή: [http:// http://psalidios.blogspot.gr](http://psalidios.blogspot.gr)*

2.1.6 Κλίμα

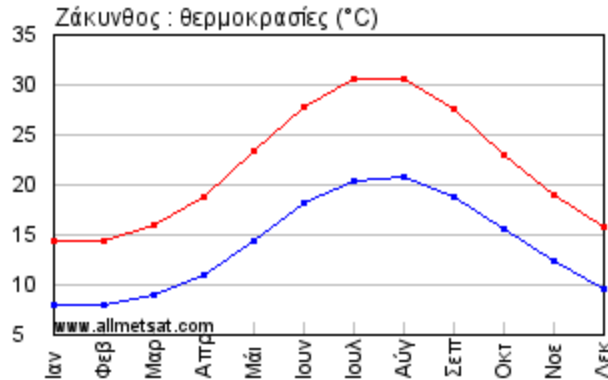
Το κλίμα των Επτανήσων είναι μεσογειακό χερσαίου τύπου. Χαρακτηρίζεται από ήπιο χειμώνα, με υψηλές βροχοπτώσεις, υψηλή θερμοκρασία αέρος, μεγάλη ηλιοφάνεια και υψηλά ποσοστά ατμοσφαιρικής υγρασίας.

Το κλίμα της Ζακύνθου είναι ιδιαίτερα ήπιο, θαλάσσιο μεσογειακό. Χαρακτηρίζεται από ήπιο βροχερό χειμώνα και δροσερό καλοκαίρι. Δεν παρουσιάζει έντονες ή ακραίες θερμοκρασιακές μεταβολές, ούτε σφοδρούς ανέμους. Η μέση ετήσια θερμοκρασία είναι 18,9 °C.

Με βάση τα στοιχεία του μετεωρολογικού σταθμού που είναι εγκατεστημένος στο αεροδρόμιο σε υψόμετρο 7,9 μέτρα, το 36% του χρόνου επικρατεί νηνεμία και μόλις 1,7% του χρόνου επικρατεί άνεμος ισχυρότερος των 6 μποφόρ και ουδέποτε ισχυρότερος των 8 μποφόρ.

Η θερμοκρασία σπάνια κατέρχεται 1 ή 2 °C κάτω του μηδενός και αυτό συμβαίνει μόνο τους μήνες Ιανουάριο ή Φεβρουάριο. Η μέση ελάχιστη θερμοκρασία είναι 6,3

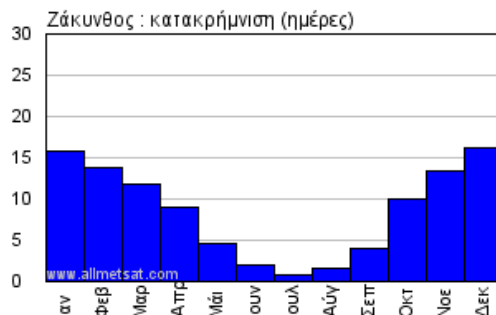
°C και σημειώνεται τον Ιανουάριο, ενώ η μέση μέγιστη, σημειώνεται τον Ιούνιο και είναι 32 °C (Διάγραμμα 2.2.)

Διάγραμμα 2.2.: Διάγραμμα θερμοκρασιών

Πηγή: <http://el.allmetsat.com/klima/ellada.php?code=16719>

Η σχετική υγρασία κυμαίνεται μεταξύ 78,1% το Νοέμβριο και 56,1% τον Ιούλιο. Το μέσο ετήσιο ύψος βροχής για την ίδια περίοδο ήταν μεγαλύτερο των 830 χιλιοστών, με ικανοποιητική μηνιαία κατανομή. Ο συνολικός αριθμός ημερών βροχής υπολογίζεται σε 115, με την ακόλουθη εμφάνιση: φθινόπωρο-χειμώνας 85 μέρες, άνοιξη 25 μέρες, καλοκαίρι 5 μέρες. (Διάγραμμα 2.3.)

Διάγραμμα 2.3.: Ημέρες βροχής σε ετήσια βάση

Πηγές: <http://www.zakynthos.org.gr>

Τα μετεωρολογικά στοιχεία δεν διατηρούνται βέβαια ίδια σε όλη την έκταση του νησιού. Είναι χαρακτηριστικό ότι στον «πλοηγό» αναγράφεται ότι ο Φάρος Κερίου, ο οποίος βρίσκεται σε υψόμετρο 190 μέτρων, συχνά καλύπτεται από σύννεφα με αποτέλεσμα να περιορίζεται η εμβέλειά του.

2.1.7 Χλωρίδα

Σύμφωνα με τους θεματικούς χάρτες του Υπουργείου Γεωργίας, στην ορεινή Ζάκυνθο η βλάστηση παρουσιάζει τη δομή υποβαθμισμένου μεσογειακού δάσους. Τη βλάστηση της περιοχής συνθέτουν οι χαμηλοί θάμνοι και τα φρύγανα σε μεγάλη έκταση, τα υψηλά αειφύλλα πλατύφυλλα (μακία βλάστηση) και τα πευκοδάση.

Η Ζάκυνθος ανήκει στη θερμομεσογειακή βιοκλιματική ζώνη Quercetalia Ilicis. Η ζώνη αυτή χαρακτηρίζεται από ένα κλίμα θερμό και ξηρό και σε αυτό μπορούν να διακριθούν τρεις φυτοκοινωνιολογικοί σχηματισμοί:

Η χαμηλή φρυγανώδη και θαμνώδη βλάστηση (Cistus sp., ή Sacropoterium spinosum), όπως στις Βολίμες, στο Μαραθιά, σε απόκρημνες ακτές κ.λπ. Η βλάστηση αυτή είναι προσαρμοσμένη στις ακραίες εδαφικές συνθήκες και στη φωτιά. Τα φυτά έχουν δύο είδη φύλλων, τα θερινά τα οποία είναι μικρά και σαρκώδη, ώστε να είναι πυρανθεκτικά και να έχουν μικρές απώλειες υγρασίας και τα χειμερινά (Sacropoterium spinosum, Phlomis fruticosa, Calycotone villosa). Επίσης το είδος Cistus sp είναι πυρόφυτο, το σπέρμα του βλαστάνει με τη βοήθεια της φωτιάς. Η χαλέπιος πεύκη (Pinus halepensis) «αναγεννιέται δια της πυρός». Το είδος anthyllis hermanniae είναι φρύγανο και συναντάται στον ίδιο οικότοπο, όπου σε μερικές περιπτώσεις παρατηρείται και έντονη αναγέννηση Pinus halepensis με ύψος φυτών 30-60cm.

Η θαμνώδης μακία βλάστηση, υποβαθμισμένη βλάστηση με ύψος φυτών 1 – 2 μέτρων και εδαφοκάλυψη 100%. Εδώ επικρατούν τα είδη Juniperu phoenicea (κέδρος), Arbutus unedo (κουμαριά), Cupressus sempervirens (κυπαρίσσι) και η Pinus halepensis σε ύψος μακίας βλάστησης. Η μακία βλάστηση επικρατεί στις εσωτερικές λοφώδεις πλαγιές με ήπια ή απότομη κλίση, ενώ στα ρέματα παρουσιάζεται πυκνή και πλούσια (ρέμα που καταλήγει στον κόλπο Σέλινα, κάτω από το χωριό Αγαλά κ.λπ.).

Τα πευκοδάση, τα οποία είναι ελάχιστα και έχουν περιοριστεί τα τελευταία 30 χρόνια λόγω των επαναλαμβανόμενων πυρκαγιών, υποβαθμισμένα, ηλικίας 50-60 ετών, ύψους μέχρι 8 μέτρων, με θαμνώδη υπόροφο. Συμπαγή δάση χαλεπίου πεύκης (Pinus halepensis) συναντώνται στις Βολίμες, γύρω από το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου, στον Άγιο Λέοντα, στον Άγιο Νικόλαο, στη χερσόνησο Πόρτο Βρώμη, ενώ σε διάσπαρτη μορφή βρίσκονται από το Καμπί μέχρι την Εξωχώρα και το Κερί.

Υπάρχουν επίσης μεταβατικές διαπλάσεις πευκοδάσους σε θαμνότοπους μακίας βλάστησης ή φρυγάνων, όπου η αναγέννηση πεύκων είναι έντονη, καθώς και υποβαθμισμένη μακία με έντονη παρουσία φρυγανικών ειδών.

Οι συχνές πυρκαγιές υποβαθμίζουν την υψηλή βλάστηση και έχουμε εισβολή φρυγάνων (Κερί, Σκινάρι κ.λπ.) και σε μερικές περιπτώσεις μακίας με αναγέννηση πεύκης (Αναφωνήτρια).

Στις δυτικές βραχώδεις ακτές, οι οποίες αποτελούν έναν ιδιαίτερο βιότοπο με σημαντικό αριθμό σπανίων ειδών, συναντώνται φρύγανα, μακία και διάσπαρτα πεύκα τα οποία δεν έχουν καεί, όπως κάτω από τη Σχίζα.

Στις λίγες γεωργικές καλλιέργειες της ορεινής ζώνης καλλιεργείται κυρίως σταφίδα, αμπέλια και σιτάρι. Τα τελευταία 30 χρόνια παρατηρείται μείωση των βοσκοτόπων υπέρ των καλλιεργειών.

Στα δάση γενικά δεν παρατηρείται υπερβόσκηση, παρότι δεν υπάρχουν μελέτες βοσκοϊκανότητας για την περιοχή. Επίσης δεν γίνεται ξύλευση και ρητίνευση.

2.1.8 Πανίδα και βιότοποί της

Η πανίδα στην περιοχή του Θαλάσσιου Πάρκου είναι πλούσια με πολλά χαρακτηριστικά είδη. Τα πιο σημαντικά από πλευράς προστασίας είναι η θαλάσσια χελώνα Caretta-Caretta και η μεσογειακή φώκια Monachus-Monachus, τα οποία χαρακτηρίζονται ως απειλούμενα είδη προς εξαφάνιση, σύμφωνα με το “κόκκινο βιβλίο” του IUCN.

Ορνιθοπανίδα

Η Ζάκυνθος, ιδιαίτερα ο Βασιλικός, το Κερί και το Ακρωτήριο, καθώς και τα νησιά Στροφάδες, αποτελούν πέρασμα και σταθμό των τρυγониών κατά την εαρινή και φθινοπωρινή μετανάστευσή τους. Παρά το γεγονός ότι η ορνιθοπανίδα της περιοχής μελέτης έχει ελάχιστα μελετηθεί, υπάρχουν αξιόπιστες μαρτυρίες για την ύπαρξη αρπακτικών πουλιών (*Falco eleonora*, *Falco subbuteo*, *Phalacrocorax aristotelis*) και θαλασσοπουλιών (*Calonectris diomedea*, *Puffinus puffinus*) στο Μαραθονήσι, ενώ βαρβακίνες (*Buteo buteo*), δενδρογέρακες (*Falco subbuteo*), τσαλαπετεινοί (*Uruba traps*), γκιόνηδες (*Otis scops*) υπάρχουν στις δασικές περιοχές του Βασιλικού και πιθανότατα στην περιοχή του Μαραθιά.

Ακόμη αργυροτσικνιάδες (*Egretta alba*) και αγριόκυκνοι (*Cygnus olor*) σταματούν συχνά στον υγρότοπο του Κερίου, χελιδόνια, γλάροι, δεκαοχτούρες και κοράκια έχουν επίσης συνηθισμένη παρουσία σε όλη την περιοχή μελέτης. Μπεκάτσες, τσίγλες και κοτσύφια απαντώνται στην περιοχή. Λίγες αγριόπαπιες, μπεκατσίνια και φαλαρίδες εμφανίζονται κοντά στον αεροδρόμιο, όταν λιμνάζουν τα νερά στη θέση της αποξηραμένης λίμνης Μακρή.

Ερπετά-Αμφίβια

Η Λίμνη του Κερίου και τα εποχιακά ρέματα είναι βιότοποι νεροχελώνων (*Emys orbicularis*, *Mauremys caspica*), βατράχων (*Rana dalmatica*, *Hyla arborea*), φρύνων (*bufo bufo*, *bufo viridis*) και νερόφιδων (*natrix natrix*, *natrix tessellata*). Οι αμμοθίνες της περιοχής μελέτης είναι σημαντικός βιότοπος φιδιών και σαυρών, καθώς και οι παρακείμενες στην ακτή εκτάσεις και τα διάκενα εντός αυτών. Τα είδη που έχουν παρατηρηθεί είναι: δεντρογαλιά (*coluber gemonensis*), σαΐτα (*coluber najadum*), οχιά (*vipera*, *ammodytes*), κουλποπέλης (*malpolon momspessulanus*), σαύρες (*lacerta trilineata*, *podarcis taurica*, *argyroides moreoticus*).

Θηλαστικά

Σκαντζόχοιροι (*erinaceus europaeus*), λαγοί (*lepus europaeus*) και τρωκτικά είναι κοινά στη Ζάκυνθο. Έχει αναφερθεί η παρουσία νυφίτσας (*mustela nivalis*) και κουναβιού (*martes foina*) στο Βασιλικό. Επίσης, έχουν αναφερθεί αρκετά είδη χειροπτέρων στις σπηλιές του νησιού.

Στο θαλάσσιο χώρο του πάρκου, εκτός από τη μεσογειακή φώκια *monachus monachus* έχουν παρατηρηθεί ρινοδέλφια (*tursiops truncatus*) και άλλα είδη.

Θαλάσσιες χελώνες

Οι θαλάσσιες χελώνες απαντώνται σε ολόκληρη τη γη. Συνολικά υπάρχουν 7 είδη θαλάσσιων χελωνών σε όλο τον κόσμο. Στη Μεσόγειο απαντώνται τα τρία από αυτά: η δερματοχελώνα (*dermocheilus coriacea*), η οποία ζει στον Ατλαντικό ωκεανό και έρχεται στη Μεσόγειο σαν επισκέπτης, η πράσινη χελώνα (*chelonias mydas*), η οποία ζει στη Μεσόγειο και ωτοκεί στα παράλια της Κύπρου και της Τουρκίας και η χελώνα *Caretta-Caretta*, η οποία είναι η μοναδική θαλάσσια χελώνα που ωτοκεί στην Ελλάδα.

Στη χώρα μας, ενώ εμφανίζονται και τα τρία είδη, μόνο η *Caretta-Caretta* αναπαράγεται. Στο επίπεδο της Μεσογείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η *Caretta-Caretta* θεωρείται «απειλούμενο με εξαφάνιση» είδος της άγριας πανίδας. Για το λόγο αυτό, προστατεύεται με διεθνείς συνθήκες που έχουν ισχύ και στην Ελλάδα.

Εικόνα 2.8: Θαλάσσια χελώνα *Caretta Caretta* και φωλιά
Πηγή: http://thalassiesxelones.blogspot.gr/p/blog-page_815.html &
<http://www.holidays2zante.com/carettacaretta.html>

Οι θαλάσσιες χελώνες *Caretta-Caretta* είναι ερπετά που ζουν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στη θάλασσα και μόνο οι θηλυκές χρησιμοποιούν συγκεκριμένες παραλίες για να αποθέσουν τα αυγά τους, συνήθως κάθε δύο με τρία χρόνια. Τα θηλυκά έχουν την τάση να επιστρέφουν στην ίδια παραλία όπου γεννήθηκαν για να ωοτοκήσουν. Η επιστροφή τους αυτή, που έχει αποδειχτεί και γενετικά, σημαίνει ότι οι χελώνες που αναπαράγονται σε μια περιοχή αποτελούν ένα διακριτό πληθυσμό, ο οποίος δεν αναμειγνύεται με άλλους ούτε είναι δυνατό να αναπληρωθεί από άλλους.

Οι πληθυσμοί των θαλάσσιων χελωνών έχουν μειωθεί δραστικά τόσο σε διεθνές όσο και σε μεσογειακό επίπεδο. Οι θαλάσσιες χελώνες κινδυνεύουν στη θάλασσα κυρίως από τυχαίες συλλήψεις σε αλιευτικά εργαλεία και από τη ρύπανση. Ο καταλυτικός όμως παράγοντας που οδηγεί σε βέβαιη μείωση των χελωνών είναι η υποβάθμιση και η συρρίκνωση των παραλιών αναπαραγωγής τους. Αυτό συμβαίνει λόγω των ανθρωπίνων παρεμβάσεων και κυρίως των οικοδομικών και τουριστικών δραστηριοτήτων.

Οι χελώνες προτιμούν σκοτεινές και ήσυχες παραλίες για να αποθέσουν τις καλοκαιρινές νύχτες τα αυγά τους. Οι οχλήσεις που δημιουργούνται από την ανθρώπινη παρουσία, το θόρυβο και τα φώτα, αφενός αποτρέπουν την έξοδο των θηλυκών στην παραλία και αφετέρου αποπροσανατολίζουν τους νεοσσούς, οι οποίοι δεν κατευθύνονται προς τη θάλασσα αλλά προς τα φώτα.

Μεσογειακή φώκια *Monachus-Monachus*

Στη Ζάκυνθο υπάρχει διαπιστωμένη παρουσία πληθυσμού της Μεσογειακής φώκιας *Monachus-Monachus*. Πραγματικά στοιχεία από παρατηρήσεις για τον εντοπισμό των οικοτόπων της φώκιας δίδονται στην Έκθεση των Βλαχούτσικου και Cebrian, που έγιναν κατά την περίοδο Αυγούστου 1990 - Ιανουαρίου 1992, στο πλαίσιο προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από τη WWF Ελλάδος. Ένας ελάχιστος πληθυσμός 18 φωκιών παράγεται σε ετήσια βάση και έχει διαπιστωθεί να φιλοξενείται στη Ζάκυνθο. Αυτός ο πληθυσμός δείχνει να είναι ιδιαίτερα μεγάλος για ένα νησί και δεν απειλείται από πλευράς αναπαραγωγής του. Η κύρια αιτία για τη θνησιμότητα της φώκιας στη Ζάκυνθο είναι η με πρόθεση θανάτωσή της από τους αλιείς.

Ο κύριος οικότοπός τους είναι όλη η δυτική πλευρά της Ζακύνθου, όπου παρατηρούνται βραχώδεις κατακόρυφες ακτές, με μεγάλο αριθμό σπηλαίων. Οι δραστηριότητές τους παρατηρούνται σε όλη τη Ζάκυνθο, αλλά ο βιότοπος ανάπαυσης και αναπαραγωγής εκτείνεται από τη λίμνη του Κερίου και το Μαραθονήσι, ακολουθεί τις δυτικές ακτές της Ζακύνθου και φτάνει μέχρι και τον όρμο των Αλυκών. Επίσης στην περιοχή του Πελούζου και των ακτών μεταξύ Δάφνης και Γέρακα υπάρχουν σημεία ανάπαυσης. Από γεωμορφολογική άποψη, οι ακτές που αποτελούν σημαντικό μέρος αυτού του βιότοπου είναι ακατάλληλες για τουριστική ανάπτυξη, λόγω της δυσκολίας προσπέλασής τους και των απόκρημνων πλευρών στις θέσεις αυτές.

Τα προαναφερόμενα στοιχεία, συγκρινόμενα με τα ήδη υπάρχοντα από άλλα μέρη της Ελλάδας, αποτελούν ένδειξη ότι η Ζάκυνθος είναι ένας από τους σημαντικότερους εναπομείναντες βιοτόπους για τη μεσογειακή φώκια. Η *Monachus-Monachus* είναι ένα από τα δώδεκα σπανιότερα είδη ζώων στον κόσμο και το πιο σπάνιο είδος φώκιας.

2.2 Ιστορικά Χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, το όνομά του νησιού προέρχεται από τον πρώτο οικιστή του, τον Ζάκυνθο, γιο του βασιλιά της Τροίας Δαρδάνου, που κατέπλευσε στο νησί συνοδευόμενος από Αρκάδες αποίκους και ίδρυσε την Ψωφίδα, στη θέση του σημερινού Κάστρου.

Προϊστορία και αρχαιότητα

Επαρχία του μυθικού βασιλείου των Ταφίων, η Ζάκυνθος αναφέρεται ως τμήμα της βασιλικής κληρονομιάς του Οδυσσέα και λαμβάνει μέρος στην Τρωική Εκστρατεία. Μεταξύ των μνηστήρων που πολιορκούσαν την Πηνελόπη, ο Όμηρος αναφέρει και 20 Ζακυνθινούς.

Η ανθρώπινη κατοίκηση στη Ζάκυνθο υπήρξε πρωιμότατη, όπως μαρτυρούν διάσπαρτα ευρήματα της Λίθινης εποχής. Σημαντικά είναι τα ευρήματα από τη Μυκηναϊκή εποχή, όπως τα νεκροταφεία στο Κερί και στο Τραγάκι.

Κατά τους κλασικούς χρόνους, η πόλη-κράτος της Ζακύνθου ευημερούσε, όπως μαρτυρεί και η ύπαρξη δικού της νομισματοκοπείου. Θα εξελιχτεί σε ναυτική δύναμη (ιδρύοντας, μεταξύ άλλων, τη Ζακάνθα στις ακτές της Ισπανίας) και θα εμπλακεί στους πολεμικούς ανταγωνισμούς της εποχής.

Κατά τη διάρκεια των Περσικών Πολέμων, οι Ζακύνθιοι θα τηρήσουν αρχικά ουδέτερη στάση, ενώ στον Πελοποννησιακό Πόλεμο θα ενισχύσουν τους Αθηναίους συμμετέχοντας στην εκστρατεία της Σικελίας και αποκρούοντας επιτυχώς την πολιορκία των Σπαρτιατών υπό τον ναύαρχο Κνήμο.

Το διάστημα 217-214 π.Χ. η Ζάκυνθος θα αποτελέσει θέατρο της σύγκρουσης του Βασιλιά Φιλίππου Ε' της Μακεδονίας με τους Αιτωλούς, ενώ το 150 π.Χ. οι Ρωμαίοι θα γίνουν οριστικά κύριοι του νησιού, το οποίο θα ενταχθεί στη Ρωμαϊκή επαρχία της Αχαΐας.

Κατά τη Ρωμαϊοκρατία, η Ζάκυνθος θα περιληφθεί μεταξύ των αυτονόμων πόλεων, ενώ κατά την περίοδο παρακμής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας θα δοκιμαστεί ιδιαίτερα από διαδοχικές επιδρομές βαρβαρικών φυλών.

Η διάδοση του Χριστιανισμού στο νησί υπήρξε πρόωγη, όπως φανερώνει και η παράδοση ότι πρώτες κήρυξαν τη νέα θρησκεία στη Ζάκυνθο η Μαρία η Μαγδαληνή και η Μαρία του Κλωπά (λαϊκή ετυμολογία του τοπωνυμίου Μαριές).

Βυζάντιο και Λατινοκρατία

Κατά τα Βυζαντινά χρόνια, η Ζάκυνθος θα περιληφθεί αρχικά στο Θέμα Λογγοβαρδίας και κατόπιν στο Θέμα της Κεφαλληνίας (από την ίδρυσή του τον 9^ο αι. μ.Χ.).

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους το 1204, το νησί θα περάσει, μαζί με την Κεφαλονιά στην εξουσία των Ορσίνι, προστατευόμενων της Βενετίας. Το 1337 θα προσαρτηθεί στο Βασίλειο της Νεαπόλεως και το 1356 θα περάσει στην εξουσία των Τόκκων. Οι Τόκκοι θα εγκαταλείψουν τη Ζάκυνθο μπροστά στην επερχόμενη τουρκική απειλή, όπως θα την εγκαταλείψουν και όλοι σχεδόν οι κάτοικοί της το 1480. Την ευκαιρία θα εκμεταλλευτεί η Βενετία, η οποία θα καταλάβει το νησί το 1485, θα επαναφέρει τους κατοίκους και θα δώσει κίνητρα για να προσελκύσει νέους.

Η Ζάκυνθος θα αποτελέσει σημαντική στρατιωτική βάση των Ενετών σε όλους τους πολέμους εναντίων των Τούρκων, θα δοκιμαστεί σκληρά από τις πειρατικές επιδρομές του Μπαρμπάρουσα και του Ουλουζέλη και θα δεχτεί κύμα Κρητικών προσφύγων μετά από την κρητική επανάσταση του Χάνδακα το 1669.

Καθόλη τη διάρκεια της Ενετοκρατίας, η Ζάκυνθος θα γνωρίσει επανειλημμένες θεομηνίες (σεισμούς, επιδημίες), αλλά και κοινωνικές αναταραχές, όπως το Ρεμπελιό των Ποπολάρων⁴.

Παρά τη σχετική απαγόρευση των Ενετών, οι Ζακυνθinoί θα συμμετάσχουν με δικό τους εκστρατευτικό σώμα στα Ορλωφικά⁵ και θα υποδεχτούν στο νησί περίπου 8000 πρόσφυγες, μετά την αιματηρή καταστολή του κινήματος από τους Τούρκους.

Νεότεροι χρόνοι

Η κατάκτηση του νησιού από τους Γάλλους (1797) θα σημάνει το τέλος της Ενετοκρατίας και του αριστοκρατικού συστήματος.

Η Ζάκυνθος ορίζεται έδρα νομού (που περιλαμβάνει και τα Κύθηρα) υπό τη διοίκηση του γάλλου νομάρχη, υποβοηθούμενου από πενταμελές τοπικό συμβούλιο. Δύο χρόνια αργότερα, η Ζάκυνθος θα παραδοθεί στο ρώσο ναύαρχο Ουζακόφ και θα αποτελέσει τμήμα της νεοσύστατης Ιονίου Πολιτείας, υπό ρωσοτουρκική προστασία. Με τη Συνθήκη του Τιλσίτ (1807) η Ζάκυνθος θα τεθεί, μαζί με όλα τα Επτάνησα, υπό την προστασία του γάλλου αυτοκράτορα, ενώ το 1809, θα περάσει στα χέρια των Άγγλων, γεγονός που θα επικυρωθεί το 1815 με τη Συνθήκη των Παρισίων.

Η βρετανική εξουσία θα συναντήσει την αντίσταση των Ζακυνθινών, που θα εξεγερθούν το 1817 και θα σχηματίσουν ένα είδος αντιπολιτευόμενου κόμματος, με επικεφαλής τον ευγενή Αντώνιο Μαρτινέγκο.

Στη Ζάκυνθο θα μεταφερθεί το 1818 η έδρα της Φιλικής Εταιρείας και εδώ θα μνηθεί στην εθνική υπόθεση ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Με το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821, οι Ζακυνθinoί, παρά την αντίδραση των Άγγλων, θα σταθούν στο πλευρό των εξεγερμένων. Το 1824 θα συγκροτηθεί επιτροπή (υπό τον Διονύσιο

⁴ Η σημαντικότερη εξέγερση των λαϊκών τάξεων της Ζακύνθου εναντίων της ολιγαρχίας των ευγενών ξέσπασε το 1628 και διήρκεσε τέσσερα περίπου χρόνια.

⁵ Εξέγερση στην Πελοπόννησο που υποκίνησε η Ρωσία το 1770.

Ρώμα) για τον εφοδιασμό των αγωνιστών, η οποία θα αναπτύξει λαμπρή δράση κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου.

Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας θα γνωρίσουν μεγάλη ανάπτυξη τόσο η παιδεία, όσο και ο Τύπος, δημιουργώντας τις βάσεις για μια ιδιότυπη πνευματική ανθοφορία στο νησί. Οι πολιτικές ζυμώσεις θα είναι έντονες, με τις παρατάξεις να διακρίνονται σε συντηρητικούς (θιασώτες της βρετανικής παρουσίας), φιλελεύθερους (υποστηρικτές των δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων) και ριζοσπάστες (υπέρμαχους της ένωσης με την Ελλάδα). Οι τελευταίοι, στενά συνδεδεμένοι με τους Ιταλούς καρμπονάρους, θα βρεθούν στο στόχαστρο των Άγγλων και θα υποστούν επανειλημμένες διώξεις. Ωστόσο, ο αγώνας τους θα φέρει καρπούς, καθώς στις 21 Μαΐου 1864 θα πραγματοποιηθεί η ένωση της Ζακύνθου (και των άλλων νησιών του Ιονίου) με την Ελλάδα.

Κατά τον 20^ο αιώνα η ιστορία της Ζακύνθου θα σηματοδοτεί από τις περιπέτειες του Εθνικού Διχασμού το 1916-17 (το νησί θα προσχωρήσει στη φιλική προς την Αντάντ κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, υπό την τριανδρία Βενιζέλου-Κουντουριώτη-Δαγκλή). Η Ζάκυνθος και τα υπόλοιπα Ιόνια νησιά είναι τώρα τμήμα της Ελλάδας και ακολουθούν σε γενικές γραμμές την τύχη του υπόλοιπου Ελληνισμού.

Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, το νησί καταλαμβάνεται αρχικά το 1941 από τους Ιταλούς και αργότερα, το 1943 από τους Γερμανούς.

Πολλοί Ζακυνθinoί παίρνουν μέρος στην Αντίσταση που θα οδηγήσει, το 1944, στην απελευθέρωση από τη Γερμανική κατοχή.

Μετά τον πόλεμο, το 1953, το νησί υπέστη ένα ακόμα τρομερό πλήγμα: έναν σεισμό ακολουθούμενο από εκτεταμένες πυρκαγιές, που ισοπέδωσε την πόλη της Ζακύνθου. Τα όμορφα παλιά αρχοντικά γκρεμίστηκαν, χάθηκαν ιστορικά κτίρια και εκκλησίες μαζί με τους θησαυρούς που περιείχαν. Η πόλη ξανακτίστηκε, αυτή τη φορά σύμφωνα με έναν ιδιαίτερα αυστηρό αντισεισμικό κανονισμό, προσπαθώντας συγχρόνως να διατηρήσει κάτι από τον παλιό της χαρακτήρα.

2.3 Δημογραφική Εξέλιξη

Οι μεταβολές του πληθυσμού προκαλούνται είτε μέσα από τη βιολογική του εξέλιξη (γεννήσεις, θάνατοι), είτε ως αποτέλεσμα κοινωνικών διεργασιών (μετανάστευση) και επηρεάζουν το συνολικό μέγεθός του, τη σύνθεσή του κατά φύλο, ηλικία, κοινωνική κατάσταση, τις οικονομικές δραστηριότητες κ.λπ.

Η Περιφέρεια των Ιονίων Νήσων και κατ' επέκταση και ο δήμος Ζακύνθου ακολουθούν σε μεγάλο βαθμό τις πληθυσμιακές εξελίξεις της χώρας. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια ο πληθυσμός παρουσιάζει μια ανάκαμψη, η οποία παρατηρείται σε όλα τα Ιόνια νησιά.

Ο πληθυσμός της περιφέρειας ανέρχεται σε 206.470 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ. του 2011 και αντιστοιχεί στο 1,91% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (Πίνακας 2.1). Έχει υψηλή μέση πληθυσμιακή πυκνότητα (89,5 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο) έναντι του μέσου όρου της χώρας (81,75 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο) (Πίνακας 2.2). Το ήμισυ του πληθυσμού της Περιφέρειας είναι συγκεντρωμένο στην Κέρκυρα. Ο μόνιμος πληθυσμός στο νησί της Ζακύνθου, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή, ανέρχεται στους 40.650 κατοίκους.

Περιφερειακή Ενότητα	Επιφάνεια (τ.χλμ.)	Μόνιμος Πληθυσμός 2001	Μόνιμος Πληθυσμός 2011	Μεταβολή 2001-2011
Ζακύνθου	406	38.833	40.650	+4,7%
Κέρκυρας	641	111.081	103.300	-7%
Κεφαλληνίας και Ιθάκης	904	37.756	38.770	+2,7%
Λευκάδος	356	21.888	23.750	+8,5%
Σύνολο	2.037	209.608	206.470	-1,5%

Πίνακας 2.1: Διαχρονική εξέλιξη μόνιμου πληθυσμού
Πηγή: Δεδομένα από ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Ο πληθυσμός των Ιονίων νήσων παρουσίασε συνεχή μείωση τη μεταπολεμική περίοδο, κυρίως λόγω της μετακίνησης στα μεγάλα αστικά κέντρα και της μετανάστευσης στο εξωτερικό. Τη δεκαετία του '70 ουσιαστικά σταθεροποιήθηκε. Αντίθετα τις επόμενες δεκαετίες (περίοδος 1980-2000) παρουσίασε αντιστροφή της πτωτικής τους πορείας. Γενικά η εξέλιξη του πληθυσμού στα Ιόνια νησιά εμφανίζει υψηλότερη αύξηση από την αντίστοιχη της χώρας, γεγονός το οποίο δεν οφείλεται στη φυσική αύξηση του πληθυσμού (υπεροχή γεννήσεων έναντι θανάτων), αλλά σε εισροή μεταναστών από άλλες περιφέρειες και το εξωτερικό, κυρίως στην Κέρκυρα. Κατά τη δεκαετία 2001-11, ο πληθυσμός της περιφέρειας μειώθηκε με ρυθμό λίγο μεγαλύτερο του μέσου όρου της χώρας (3,1% στα Ιόνια έναντι 1,4% στο σύνολο της χώρας).

Η Ζάκυνθος υπέστη πληθυσμιακή μείωση στη δεκαετία '71-'81, αλλά στη συνέχεια παρουσίασε μια σημαντική αύξηση (8,5% το '81-'91 και 19,8% το '91-'01). Η πληθυσμιακή ανάκαμψη οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και τις προοπτικές απασχόλησης που δημιουργήθηκαν.

Διοικητική Διαίρεση	Σύνολο	Πυκνότητα Μόνιμου Πληθυσμού ανά τ.χλμ.
Περιφέρεια Ιονίων Νήσων 2001	212.984	92,32
Περιφέρεια Ιονίων Νήσων 2011	206.470	89,5
Σύνολο χώρας 2001	10.934.097	82,86
Σύνολο χώρας 2011	10.787.690	81,75

Πίνακας 2.2: Μεταβολή μόνιμου πληθυσμού Περιφέρειας Ιονίων νήσων και συνόλου χώρας 2001-11
Πηγή: Δεδομένα από ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Ο πληθυσμός του δήμου Ζακύνθου αποτελεί το 18,3% του πληθυσμού της περιφέρειας έναντι 16,4% και 16,8% που ήταν τις προηγούμενες χρονικές περιόδους (1991, 2001 αντίστοιχα). Στον Πίνακα 2.3 παρουσιάζεται ο πληθυσμός σε επίπεδο περιφέρειας και δήμου, καθώς και το αντίστοιχο ποσοστό μεταβολής τους τις προηγούμενες δεκαετίες, ενώ στον Πίνακα 2.4 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας στο διάστημα 1971-2001. Όπως φαίνεται και από τον πίνακα αυτό, η εικόνα της μεταβολής ανά δήμο είναι αντίστοιχη με του νομού. Τη δεκαετία '71-'81, όλοι οι δήμοι του νομού Ζακύνθου παρουσιάζουν

πληθυσμιακή μείωση, ακολουθώντας την τάση της περιφέρειας. Από το 1981 και μετά, οι τάσεις αντιστρέφονται, ενώ η αύξηση γίνεται μεγαλύτερη από το 1991 και μετά. Ιδιαίτερη αύξηση παρουσιάζουν οι δήμοι Αρκαδίων, Ζακυνθίων και Λαγανά.

	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ				ΠΟΣΟΣΤΟ %		
	1971	1981	1991	2001	71-'81	81-'91	91-'01
ΧΩΡΑ	8768641	9740417	10259000		11,08	5,32	
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	184443	182651	193734	212984	-0,97	6,07	9,94
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ/ΧΩΡΑ	2,10%	1,90%	1,90%				
ΚΕΡΚΥΡΑ	92933	99477	107592	111975	7,04	8,16	4,07
ΛΕΥΚΑΔΑ	25371	21863	21111	22506	-13,83	-3,44	6,61
ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	35371	31297	32474	39488	-12,95	3,76	21,59
ΖΑΚΥΝΘΟΣ	30187	30014	32557	39015	-0,57	8,47	19,84
ΖΑΚΥΝΘΟΣ/ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	16,40%	16,40%	16,80%	18,30%			

Πίνακας 2.3: Μεταβολές πληθυσμού σε επίπεδο περιφέρειας και δήμου
Πηγή: Δεδομένα ΕΛ.ΣΤΑΤ.

	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ			
	1971	1981	1991	2001
Δήμος Ζακύνθου	30187	30014	32557	39015
Δ.Ε. Ζακυνθίων	12149	12762	14064	16457
Δ.Ε. Αλυκών	4174	4123	4313	4796
Δ.Ε. Αρκαδίων	3355	3227	3553	4830
Δ.Ε. Αρτεμισίων	4312	3915	4076	4517
Δ.Ε. Ελατίων	2506	2238	2248	2503
Δ.Ε. Λαγανά	3691	3749	4303	5894

Πίνακας 2.4: Μεταβολές πληθυσμού σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας
Πηγή: Δεδομένα από ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Το χαρακτηριστικό της Περιφέρειας των Ιονίων νήσων είναι ότι ο πληθυσμός της κατοικεί στις πεδινές ζώνες. Ο δήμος Ζακύνθου έχει ελάχιστο ορεινό πληθυσμό.

Στον Πίνακα 2.5 παρουσιάζεται η ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού του νομού Ζακύνθου με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2001. Από τα στοιχεία αυτά φαίνεται ότι οι ηλικίες κάτω των 14 αποτελούν το 19,96% πληθυσμού, από 15-64 το 62,66% και άνω των 65 το 17,38% .

Η ομάδα 0-14 αποτελεί τα παιδιά, η ομάδα 15-64 τους οικονομικά ενεργούς ενήλικες του πληθυσμού και η ομάδα άνω των 65 ετών τους ηλικιωμένους, οικονομικά ανενεργούς κατοίκους.

Στον Πίνακα 2.6 τέλος παρουσιάζεται ο πληθυσμός της Ζακύνθου ανά δήμο, κατά φύλο, για το 2011.

2.3.1 Μορφωτικό επίπεδο

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν στο μορφωτικό επίπεδο του μόνιμου πληθυσμού του νομού Ζακύνθου.

Στο νομό Ζακύνθου, εκτός από τις υποδομές που διαθέτει σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, λειτουργούν επίσης και δύο τμήματα του Α.Τ.Ε.Ι. Ιονίων Νήσων, το Τμήμα Τεχνολογίας Περιβάλλοντος και Οικολογίας και το Τμήμα Προστασίας και Συντήρησης Πολιτισμικής Κληρονομιάς.

Δήμος, δημοτικές ενότητες	Δήμος Ζακύνθου	Δ.Ε. Ζακυνθίων	Δ.Ε. Αλυκών	Δ.Ε. Αρκαδίων	Δ.Ε. Αρτεμισίων	Δ.Ε. Ελατίων	Δ.Ε. Λαγανά
Ομάδες ηλικιών							
0-4	2115	915	254	302	221	119	304
5-9	2235	943	254	329	242	125	342
10-14	2376	1033	302	317	271	126	327
15-19	2330	1028	274	271	265	153	339
20-24	2611	1100	348	295	263	153	452
25-29	2926	1308	377	362	294	165	420
30-34	3223	1414	361	396	379	180	493
35-39	3051	1366	331	406	336	159	453
40-44	2923	1282	342	365	322	193	419
45-49	2405	1076	275	285	257	136	376
50-54	2185	947	267	231	254	131	355
55-59	1583	645	196	172	184	113	273
60-64	2028	822	270	238	268	128	302
65-69	2236	810	314	318	299	187	308
70-74	1941	741	262	251	263	174	250
75-79	1322	434	217	149	211	103	208
80-84	768	270	122	75	84	89	128
85+	625	248	86	66	69	47	109

Πίνακας 2.5: Δημογραφική σύνθεση (ομάδες ηλικιών) ανά δημοτική ενότητα
Πηγή: Δεδομένα από ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001

Δήμος, δημοτικές ενότητες	Πληθυσμός (αμφότερων φύλων)	Άρρενες	Θήλειες
Δήμος Ζακύνθου	38883	19878	19005
Δ.Ε. Ζακυνθίων	16382	8171	8211
Δ.Ε. Αλυκών	4852	2563	2289
Δ.Ε. Αρκαδίων	4828	2484	2344
Δ.Ε. Αρτεμισίων	4482	2308	2174
Δ.Ε. Ελατίων	2481	1300	1181
Δ.Ε. Λαγανά	5858	3052	2806

Πίνακας 2.6: Δημογραφική κατάσταση περιφέρειας σε σχέση με το φύλο
Πηγή: Δεδομένα από ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011

Ο δήμος περιλαμβάνει 41 νηπιαγωγεία, 22 δημοτικά σχολεία, 15 γυμνάσια και 5 λύκεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι κανένα από τα προαναφερθέντα δεν συγκαταλέχτηκε στους αντίστοιχους καταλόγους προς συγχώνευση και κατάργηση σχολικών μονάδων του Υπουργείου Παιδείας Δια βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.

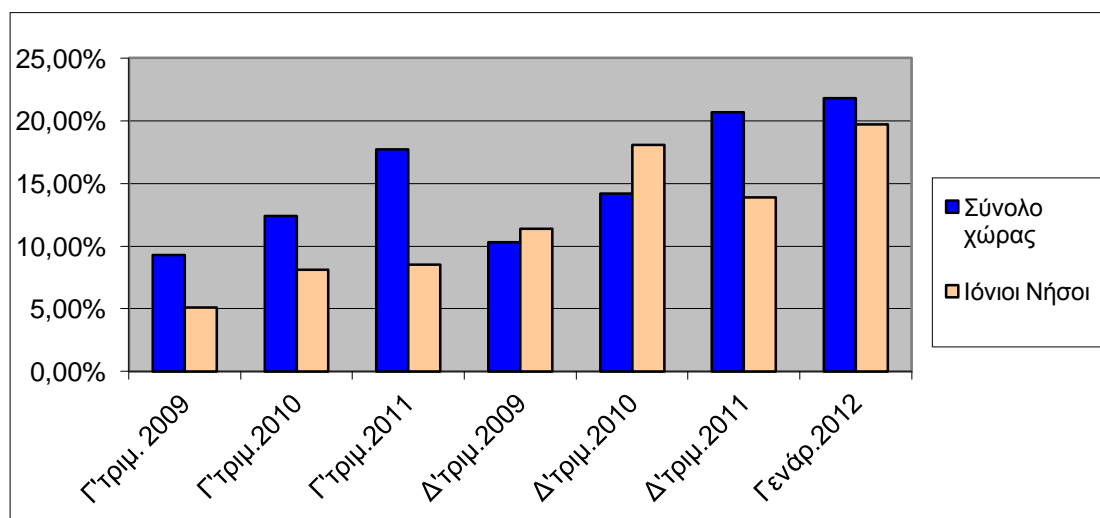
Δεν έχουν διαπιστωθεί σημαντικά προβλήματα στις υποδομές του νησιού όσον αφορά στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ από την άλλη πλευρά η ύπαρξη δύο τμημάτων του Α.Τ.Ε.Ι. οδηγεί στη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού πόλου για τους νέους, προβάλλοντας θετικά πρότυπα για συνέχιση των σπουδών και μετά το λύκειο.

Ο δήμος Ζακύνθου παρουσιάζει το δεύτερο μικρότερο ποσοστό αναλφάβητων σε όλη την Περιφέρεια. Ιδιαίτερα αυξημένο είναι το ποσοστό των κατοίκων που έχουν λάβει πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ χαμηλό είναι το ποσοστό ατόμων με τριτοβάθμια εκπαίδευση.

2.3.2 Οικονομικά ενεργός πληθυσμός – Ανεργία

Η Περιφέρεια των Ιονίων νήσων είναι διαχρονικά μία από τις περιφέρειες με τα μικρότερα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα. Αυτό συμβαίνει διότι οι νησιωτικές περιοχές στηρίζουν την απασχόληση μεγάλου τμήματος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού μέσα από τα διάφορα εποχικά επαγγέλματα, που συνδέονται με τον τουρισμό. Ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες, οι ευκαιρίες απασχόλησης στον τουριστικό τομέα αυξάνονται, με αντίστοιχη μείωση των ποσοστών ανεργίας. Στο Διάγραμμα 2.2 παρουσιάζεται η εξέλιξη της ανεργίας στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων για τα τρία τελευταία έτη (2009-12) για συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (τρίμηνα). Από τα στοιχεία αυτά βέβαια δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα, είναι ενδεικτικά όμως της κατάστασης που επικρατεί στον τομέα αυτό.

Από τα στοιχεία του Διαγράμματος 2.4 διαπιστώνεται ότι τα ποσοστά ανεργίας της Περιφέρειας είναι κατά κανόνα μικρότερα από εκείνα σε εθνικό επίπεδο. Στην ερμηνεία της διαπίστωσης αυτής συμβάλλουν σημαντικά και οι μικρές τουριστικές επιχειρήσεις, που κυριαρχούν σε όλους τους κλάδους και χαρακτηρίζονται από μια σταθερότητα (τις θερινές κυρίως περιόδους) στην απασχόληση που δημιουργούν.

Διάγραμμα 2.4: Εξέλιξη ανεργίας Περιφέρειας Ιονίων νήσων
Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

2.4 Παραγωγική Δομή

Ο δήμος Ζακύνθου παράγει περίπου 0,27-0,28% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος της χώρας, ενώ διαθέτει το 0,31% του πληθυσμού. Η Ζάκυνθος είναι 13η στην κατάταξη των ελληνικών νομών με ποσοστό 98% του μέσου όρου της Ελλάδας, κατά το 2001.

Η λεπτομερής ανάλυση των οικονομικών δεδομένων του νομού οδηγεί στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Ο πρωτογενής τομέας παρουσιάζει συνεχή πτωτική πορεία, με αποτέλεσμα το ποσοστό του Ακαθάριστου Τοπικού Προϊόντος από 44% το 1975 να φτάσει το 24% το 1998.
- Ο δευτερογενής τομέας παρουσιάζει μικρή δραστηριότητα και στηρίζεται περισσότερο στις κατασκευές. Κατά την εικοσαετία 1975-95 σημείωσε άνοδο από 15% σε 23%, αλλά εξακολουθεί να κατέχει την τρίτη θέση στην τοπική οικονομική δομή.
- Ο τριτογενής τομέας έχει παρουσιάσει σημαντική αύξηση, από 41% το 1975 σε 58% το 1998, μεταβολή η οποία οφείλεται αφενός στην αύξηση του τομέα του τουρισμού και αφετέρου στη γενικότερη στροφή της τοπικής οικονομίας προς τις υπηρεσίες.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι επιμέρους τομείς της οικονομίας της περιοχής μελέτης.

2.4.1 Πρωτογενής τομέας

Ο πρωτογενής τομέας και ιδιαίτερα η γεωργία, μαζί με τον τουρισμό, αποτελούν σημαντικές πηγές εισοδήματος των κατοίκων του νησιού της Ζακύνθου, παρά το γεγονός της μείωσης των αροτριάων εκτάσεων κατά 19,98% εξ αιτίας της διόγκωσης του τουρισμού. Ο αγροτικός τομέας εξακολουθεί να συμβάλει κατά 12% στην οικονομία του νησιού. Κύριες καλλιέργειες είναι της ελιάς και του αμπελιού, που υποστηρίζει την πλούσια οινική παράδοση της Ζακύνθου. Ένα από τα βασικά αμπελουργικά προϊόντα είναι η μαύρη κορινθιακή σταφίδα. Στη Ζάκυνθο υπάρχουν καλλιεργούμενες ποικιλίες φυτών προσαρμοσμένων στις τοπικές συνθήκες, όπως το ζακυνθινό πεπόνι και το ζακυνθινό νεροκρέμμυδο. Επίσης, έχει αναπτυχθεί μία από τις πλέον μεγαλόσωμες φυλές προβάτων στην Ελλάδα, το πρόβατο φυλής Ζακύνθου.

Γεωργία

Από τα 405.600 στρέμματα της συνολικής έκτασης του νησιού, τα 178.300 στρέμματα είναι πεδινές εκτάσεις, τα 223.700 στρέμματα είναι ημιορεινές και τα υπόλοιπα 3.600 είναι ορεινές. Από τα παραπάνω, η συνολική γεωργική έκταση υπολογίζεται σε περίπου 175.000 στρέμματα, που αποτελεί το 42.65% της έκτασης του νησιού (176.981 στρέμματα το 2007).

Από αυτά, τα 86.000 στρέμματα είναι ελαιώνες, τα 57.000 στρέμματα είναι αροτριάιες καλλιέργειες, τα 26.000 στρέμματα είναι αμπελώνες, τα 4.500 στρέμματα είναι κηπευτικά, τα 1.400 στρέμματα είναι εσπεριδοειδή και τα υπόλοιπα 100 στρέμματα άλλες δενδροκομικές εκτάσεις.

Οι δασικές εκτάσεις είναι 45.700 στρέμματα, οι ορεινές και ημιορεινές θαμνοσκεπείς εκτάσεις είναι 139.000 στρέμματα.

Οι αρδευόμενες εκτάσεις υπολογίζονται στο 1,35% της καλλιεργούμενης γης, μέγεθος που έχει υποστεί αύξηση 26% από το 1971 ως και το 1995. Η ανεπαρκής αρδευτική υποδομή εμποδίζει τη γεωργική ανάπτυξη του νησιού.

Μεγάλο ποσοστό, της τάξης του 61% καταλαμβάνουν οι δενδρώδεις καλλιέργειες, κυρίως αυτή της ελιάς, αλλά και οι άμπελοι και οι σταφιδάμπελοι.

Οι καλλιεργούμενες ποικιλίες που απαιτούν προστασία είναι αυτές του ζακυνθινού πεπονιού, του ζακυνθινού νεροκρέμμυδου, της σταφίδας, της ζακυνθινής φράουλας και η ποικιλία αμπελιού «Αυγουστιάτης». Γνωστοί τύπου κρασιού με βάση τα ζακυνθινά σταφύλια είναι το Βερντέα, η Ρόμπολα και το Λιανορρόγι.

Ο «μαύρος χρυσός της Ζακύνθου», η σταφίδα, αναγνωρίστηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση το 2007 ως γεωργικό προϊόν προέλευσης με το όνομα «Σταφίδα Ζακύνθου», ενώ η Βερντέα είναι ένα από τα δύο μόνο ελληνικά κρασιά ΟΚΠ (Ονομασία Προέλευσης Κατά Παράδοση).

Το Γραφείο Γεωργικής Ανάπτυξης του Νομού Ζακύνθου αποτελείται από πενήντα γεωργικούς συνεταιρισμούς, με 5.500 μέλη συνολικά.

Στην περιοχή μελέτης λειτουργούν δύο γεωργικοί συνεταιρισμοί στις Βολίμες και από ένας στις δημοτικές κοινότητες Άνω Βολιμών, Αναφωνήτριας, Έξω Χώρας, Μαριών, Ορθονιών, Αγίου Λέοντος, Γυρίου, Κοιλιωμένο, Αγαλά.

Στη δημοτική ενότητα Αρτεμισίων, τις μεγαλύτερες καλλιεργούμενες εκτάσεις κατέχουν οι κοινότητες Κοιλιωμένου και Αγίου Λέοντα με 6.200 και 4.400 στρέμματα αντίστοιχα, με κύριες καλλιέργειες τις αροτριάες και τις ελιές. Στη κοινότητα Κοιλιωμένου σημαντική έκταση (περίπου 700 στρέμματα) καλύπτουν οι άμπελοι. Στη δημοτική ενότητα Ελατίων, τη μεγαλύτερη καλλιεργούμενη έκταση (7.600 στρέμματα) έχουν οι Βολίμες, με κύριο είδος τις αροτριάες καλλιέργειες (5.740 στρέμματα). Στη δημοτική ενότητα Λαγανά, το μεγαλύτερο ποσοστό της καλλιεργούμενης έκτασης καλύπτουν δενδρώδεις καλλιέργειες, κυρίως ελιές.

Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία ασκείται συστηματικά στο νησί και ειδικότερα στους ορεινούς όγκους, όπου υπάρχουν διαθέσιμοι βοσκότοποι. Όμως έχει παρατηρηθεί μείωση στον αριθμό των εκτρεφόμενων ζώων κατά την τελευταία δεκαετία, με μικρή εξαίρεση των αιγών, των οποίων ο αριθμός έχει υποστεί μικρή αύξηση. Κύρια αιτία της μείωσης αυτής είναι η υποβάθμιση των βοσκοτόπων της περιοχής.

Από το αιγοπρόβειο γάλα, παράγεται το «ντόπιο λαδοτύρι» το οποίο ονομάζεται «Ζακυνθινό λαδοτύρι». Το συγκεκριμένο προϊόν, μετά από απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει χαρακτηριστεί ως «Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης» (ΠΟΠ), γεγονός που μπορεί να συμβάλει στην περαιτέρω αύξηση των εκτρεφόμενων αιγοπροβάτων στο νησί.

Επίσης στο νησί εκτρέφεται το «Ζακυνθινό πρόβατο», το οποίο είναι από τις πλέον μεγαλόσωμες φυλές προβάτων στην Ελλάδα. Εκτρέφεται ως ημι-οικόσιτο ή ποιμενικό κυρίως στα πεδινά, αλλά και μερικά κοπάδια στα ορεινά.

Τέλος στο νησί υπάρχει μεγάλος αριθμός κυψελών μελισσών, που υπολογίζονται γύρω στις 4.500.

Αλιεία

Με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 1999 λειτουργούσαν 50 μηχανοκίνητα επαγγελματικά αλιευτικά σκάφη παράκτιας θαλάσσιας αλιείας με μηχανή κινήσεων μέχρι 19 ίππων, που ανήκουν στον τοπικό πληθυσμό του νησιού, ανεξάρτητα από το λιμένα νηολογίου, το λιμένα εξορμήσεως ή το μέρος που αυτά αλιεύουν.

Τα περισσότερα αλιευτικά σκάφη ανήκουν σε κατοίκους των Βολιμών (Άγιος Νικόλαος), των Άνω Βολιμών (Σκινάρι), του Αγίου Λέοντος και του Κερίου. Η ποσότητα αλιευμάτων κατά υπολογισμό για το 2007 στην περιοχή του Ιονίου ήταν 5744.3 τόνοι, μειωμένη κατά πολύ σε σχέση με το 2006 (6587.5 τόνοι).

2.4.3 Δευτερογενής τομέας

Ο δευτερογενής τομέας συμμετέχει με μικρότερο ποσοστό στην οικονομία του νησιού. Ο έντονος τουριστικός χαρακτήρας του νησιού αποτρέπει ανάλογες δραστηριότητες, οι οποίες θα ήταν ρυπογόνες για το περιβάλλον.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μονάδων του δευτερογενούς τομέα αφορά σε δύο συγκεκριμένες ομάδες:

- τις μονάδες επεξεργασίας μεταποίησης συσκευασίας προϊόντων, και
- τις μονάδες που σχετίζονται με την παραγωγή οικοδομικών υλικών ή γενικότερα έχουν σχέση με την οικοδομική δραστηριότητα.

Στην πρώτη ανήκουν τα οινοποιεία, σταφιδεργαστήρια, σφαγεία, τυροκομεία, αλευρόμυλοι κ.λπ. και στην δεύτερη οι μονάδες παραγωγής αμμοχάλικου και έτοιμου σκυροδέματος, τα σχιστήρια πέτρας και μαρμάρου, τα ξυλουργεία, σιδηρουργεία κ.λπ.

Βιομηχανία-Βιοτεχνία

Η κύρια ασχολία των περισσότερων από τις μονάδες του δευτερογενούς τομέα είναι η επεξεργασία, μεταποίηση και συσκευασία των αγροτικών προϊόντων, καθώς και η λατόμηση αδρανών υλικών. Υπάρχουν και κάποιες οικοτεχνίες παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων, καθώς και βιοτεχνίες ξύλου και σιδήρου.

Τα μικρού μεγέθους ελαιοτριβεία αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό εγκαταστάσεων της πρώτης κατηγορίας. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με στοιχεία που προκύπτουν από τη Διεύθυνση Γεωργίας Ζακύνθου - βάσει των επιδοτήσεων των ελαιοπαραγωγών - κατά το 1998 το μεγαλύτερο ελαιοτριβείο της περιοχής επεξεργάστηκε περίπου 2000 τόνους ελαιόκαρπου. Φυσικά, η μέση απόδοση στο σύνολο των μονάδων της περιοχής μελέτης είναι σαφώς χαμηλότερη.

Υπάρχουν ακόμη τυροκομεία και οικοτεχνίες παραγωγής ντόπιου λαδοτυριού Ζακύνθου. Η μεγαλύτερη τυροκομική μονάδα βρίσκεται στις Βολίμες. Υπάρχουν και μικρότερες οικοτεχνίες παραγωγής κρασιού και μελιού.

Στις Βολίμες, εκτός από το γυναικείο συνεταιρισμό, ο οποίος λειτουργεί από το 1988, παράγονται ντόπια χειροτεχνήματα και είναι μια από τις κύριες πηγές χειροποίητων δαντελών και κιλιμιών στην περιοχή.

Στην περιοχή του Αγίου Λέοντα υπάρχουν μονάδες παραγωγής αδρανών, ενώ στην Αγία Μαρίνα υπάρχει η μοναδική θεσμοθετημένη λατομική ζώνη. Παρά το γεγονός ότι έχει ληφθεί απόφαση «για μη καθορισμό λατομικών περιοχών στη Ν.Α. Ζάκυνθο» (Περιοδικό Λατομείο, Τεύχος 13), ήδη λειτουργεί εκτός νομιμότητας πληθώρα λατομείων (11).

Στην περιοχή του Γυρίου παράγονται πλακοειδείς λίθοι, που χρησιμοποιούνται για διακοσμητικές κυρίως επενδύσεις. Υπάρχει μια πλούσια παράδοση στη λιθογλυπτική χειροτεχνία, προϊόντα της οποίας έχουν κατά καιρούς παρουσιαστεί σε διάφορες εκθέσεις (μουντάρια, γλάστρες, υπέρυθρα, οικόσημα, βρύσες κ.ά.)

Στην περιοχή Ελατίων λειτουργούν 34 επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα, από τις οποίες οι πέντε είναι λατομικές. Σε αυτές απασχολούνται 61 άτομα συνολικά.

Στην περιοχή Αρτεμισίων λειτουργούν 39 επιχειρήσεις, από τις οποίες 4 λατομικές και 2 εργαστήρια λάξευσης παραδοσιακής ζακυνθινής πέτρας, με 126 θέσεις εργασίας. Επίσης στο Λαγανά λειτουργούν 36 επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα με 108 θέσεις εργασίας.

Γενικά ο δευτερογενής τομέας παίζει μικρό ρόλο στην οικονομική ζωή της περιοχής, αξιοποιώντας την αγροτική παραγωγή, καθώς και τις παραδοσιακές δεξιότητες των κατοίκων.

2.4.3 Τριτογενής τομέας

Ο τομέας του τουρισμού αποτελεί τις τελευταίες δεκαετίες κυρίαρχη μορφή στον τριτογενή τομέα στη Ζάκυνθο και τη σημαντικότερη και δυναμικότερη δραστηριότητα της οικονομίας της. Μια επίσης σημαντική οικονομική δραστηριότητα του τριτογενούς τομέα είναι η εμπορική, που συγκεντρώνει ένα σημαντικό αριθμό επιχειρήσεων χονδρικού και λιανικού εμπορίου.

Ο τομέας των υπηρεσιών - εκτός από τις υπηρεσίες του δημοσίου τομέα και των συναφών υπηρεσιών (ασφαλιστικά ταμεία κ.λπ.) - συμβάλλει σε ποσοστό κατά 68% στην τοπική οικονομία.

Το εμπόριο κυρίως είναι λιανικό. Τα προηγούμενα χρόνια παρατηρήθηκε ανάπτυξη υποδομών και δραστηριοτήτων χονδρικού εμπορίου ευρισκόμενου σε συνάρτηση με τις τουριστικές δραστηριότητες. Υπολογίζεται ότι την τελευταία εικοσαετία τα καταστήματα λιανικού εμπορίου στο Νομό Ζακύνθου σχεδόν τριπλασιάστηκαν. Την ίδια περίοδο τα καταστήματα χονδρικού εμπορίου υπολογίζεται ότι υπερδιπλασιάστηκαν. Τα τελευταία χρόνια της οικονομικής κρίσης, παρατηρείται να πλήττονται τα καταστήματα κυρίως λιανικού εμπορίου.

Εμπόριο-Μεταποίηση

Η διαχείριση και διακίνηση εμπορευμάτων στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων αντιμετωπίζει δυσκολίες, οι οποίες έχουν να κάνουν κυρίως με το νησιωτικό της χαρακτήρα, τις δυσκολίες διασύνδεσης, το μικρό μέγεθος, τις επιβαρύνσεις που υφίσταται η τοπική αγορά, τη χαμηλή διαλειτουργικότητα μεταξύ των διαφόρων μέσων μεταφοράς, αλλά και την ανυπαρξία τερματικών σταθμών συνδυασμένων μεταφορών.

Η μεταποίηση κυρίως αγροτικών προϊόντων (κρασί, λάδι κ.λπ.) είναι ένας κλάδος ο οποίος βρίσκεται σε ανάπτυξη. Αυτό συμβαίνει γιατί είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον τουρισμό. Τα εμπορικά καταστήματα αποτελούν το 15% περίπου των συνολικών καταστημάτων του νησιού και απασχολούν περίπου το 10% του πληθυσμού του.

Αν και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αύξηση της παρουσίας του κλάδου αυτού στην περιοχή μελέτης, χαρακτηρίζεται από έντονο εποχιακό χαρακτήρα. Σχεδόν όλα τα εμπορικά καταστήματα του Λαγανά, αλλά και των περισσότερων περιοχών έξω από την Πόλη της Ζακύνθου, παραμένουν κλειστά κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

Τουρισμός

Ο τουρισμός αποτελεί σήμερα τη σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα του νησιού της Ζακύνθου. Τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες η ανάπτυξή του, με τη μορφή του μαζικού τουρισμού, ήταν αλματώδης. Έχει κυριαρχήσει απόλυτα και έχει οδηγήσει στην εμφάνιση φαινομένων άναρχης δόμησης, συσσώρευσης επιχειρήσεων, ανεξέλεγκτης χρήσης των φυσικών πόρων, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον κόλπο του Λαγανά.

Ο τουρισμός αποτελεί το δυναμικότερο τομέα της οικονομίας του νησιού και η συμμετοχή του τριτογενή τομέα γενικά στο Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν είναι καθοριστική και συνεχώς αυξανόμενη. Η "έκρηξη" του τουρισμού και η απαρχή σημαντικών επενδύσεων συνέβη τη δεκαετία του '80 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα συνοδεύτηκε από αλματώδη ανάπτυξη όλων των τεχνικών υποδομών και τη ραγδαία εξέλιξη των τοπικών αγορών και της τοπικής οικονομίας. Η οικονομική κρίση δεν δείχνει να πλήττει, αριθμητικά τουλάχιστον, τις αφίξεις τουριστών, ενώ έχει μεγάλες συνέπειες στην ποιοτική σύνθεση των τουριστών. Το εφαρμοζόμενο σύστημα «all inclusive» πολλών ξενοδοχείων επιφέρει μεγάλο πλήγμα τις μικρές τουριστικές επιχειρήσεις, κυρίως της εστίασης.

Από οικονομική άποψη, ο τουρισμός αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της τοπικής οικονομίας. Το νησί εξαρτάται τόσο πολύ από τον τουρισμό, ώστε οποιοσδήποτε περιοδικές κρίσεις στη διεθνή τουριστική αγορά προκαλούν άμεσες συνέπειες σε αυτό.

Σήμερα η Ζάκυνθος προσελκύει μεγάλο μέρος του τουρισμού που κατευθύνεται από την εσωτερική και εξωτερική αγορά προς τα Ιόνια νησιά.

Τα κύρια προβλήματα που συνδέονται με την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα της τουριστικής βιομηχανίας στη Ζάκυνθο, είναι:

- Η *έντονη εποχικότητα*: πρακτικά, η τουριστική περίοδος στη Ζάκυνθο διαρκεί περίπου πέντε μήνες (από το Μάιο ως τον Οκτώβριο), ενώ το υπόλοιπο διάστημα η τουριστική αγορά είναι νεκρή. Το μοντέλο του μαζικού θερινού τουρισμού που έχει επικρατήσει, δεν έχει περιθώρια επέκτασης σε μεγαλύτερη χρονική διάρκεια.
- Πλήρης *εξάρτηση και έλεγχος* από λίγες μεγάλες αγορές (ιδιαίτερα από την αγγλική): η διακίνηση των επισκεπτών ελέγχεται από εταιρίες, οι οποίες ενοικιάζουν τα καταλύματα με ετήσια μίσθωση. Ο έλεγχος της διακίνησης έχει οδηγήσει σε ολιγοπωλιακές καταστάσεις, με άμεσες αρνητικές συνέπειες στο ύψος των διαμορφούμενων τιμών μίσθωσης και άρα στην αποδοτικότητα των τουριστικών επενδύσεων.

2.5 Δίκτυα Μεταφορών και Υποδομές

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα δίκτυα μεταφορών και οι υποδομές της περιοχής μελέτης.

2.5.1 Οδικό δίκτυο

Δεδομένου του νησιωτικού χαρακτήρα της περιοχής μελέτης, η οδική πρόσβαση σε αυτή δεν είναι δυνατή. Η πρόσβαση στην περιοχή γίνεται οδικώς μέχρι το λιμάνι της Κυλλήνης και από εκεί ακτοπλοϊκώς. Το νησί απέχει από την Κυλλήνη 9,5 ναυτικά μίλια.

Το εσωτερικό οδικό δίκτυο που συνδέει τις δημοτικές ενότητες του δήμου Ζακύνθου έχει περίπου τα ίδια χαρακτηριστικά με τα υπόλοιπα νησιά. Χαρακτηρίζεται ως δευτερεύον οδικό δίκτυο, με μικρό μήκος εθνικών οδών και μεγαλύτερο μήκος οδών επαρχιακού δικτύου.

Σύμφωνα με την κατάταξη της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Έργων του ΥΠΕΧΩΔΕ, εθνική οδός στη Ζάκυνθο είναι η «Ε.Ο. Ζακύνθου-Κερίου».

Πιο αναλυτικά, τα χαρακτηριστικά του εθνικού και επαρχιακού δικτύου είναι:

- Διέλευση επαρχιακών αξόνων μέσα από πολυπληθείς οικισμούς
- Μικρά πλάτη οδικών αξόνων
- Κακή κατασκευή και φθορά στο οδόστρωμα
- Κακή χάραξη οδικών αξόνων
- Ελλιπής σήμανση
- Ανύπαρκτος φωτισμός έξω από τους οικισμούς
- Ελλείψεις στην κατασκευή τεχνικών έργων
- Έλλειψη υποδομών ασφάλειας

Το οδικό δίκτυο συμπληρώνεται από ένα επίσης πυκνό δίκτυο αγροτικών οδών, σε σχέση με την επιφάνεια γης που καλύπτει, αλλά και πάλι κρίνεται ελλιπές λόγω της μορφολογίας του εδάφους της περιοχής. Στην Εικόνα 2.9 φαίνεται το οδικό δίκτυο του νησιού. Οι περισσότεροι από τους αγροτικούς δρόμους κατασκευάζονται χωρίς μελέτες και δεν πληρούν τις απαραίτητες προδιαγραφές, με αποτέλεσμα στην πλειοψηφία τους να χαρακτηρίζονται μέτριας έως κακής ποιότητας. Επίσης η

ανεπάρκεια αγροτικών δρόμων προκαλεί περαιτέρω προβλήματα στην αξιοποίηση μεγάλων εκτάσεων βοσκοτόπων.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η ποιοτική βελτίωση του οδικού δικτύου είναι απαραίτητη, αφού επιτρέπει τις εσωτερικές μετακινήσεις και επομένως τη συγκράτηση του πληθυσμού στις επιμέρους περιοχές του νομού και την αποτελεσματική αξιοποίηση των τοπικών πόρων.

Οι σημαντικοί οδικοί κόμβοι του δήμου Ζακύνθου είναι:

- Κόμβος Αγ. Χαραλάμπους
- Κόμβος Καμάρας – Αγ. Λαζάρου
- Διασταύρωση για το Ψήλωμα
- Διασταύρωση Ε.Ο. Ζακύνθου – Κεριού
- Διασταύρωση Ε.Ο. προς Λαγανά

Ως πρωτεύοντες οδικοί άξονες της νήσου Ζακύνθου χαρακτηρίζονται οι ακόλουθοι:

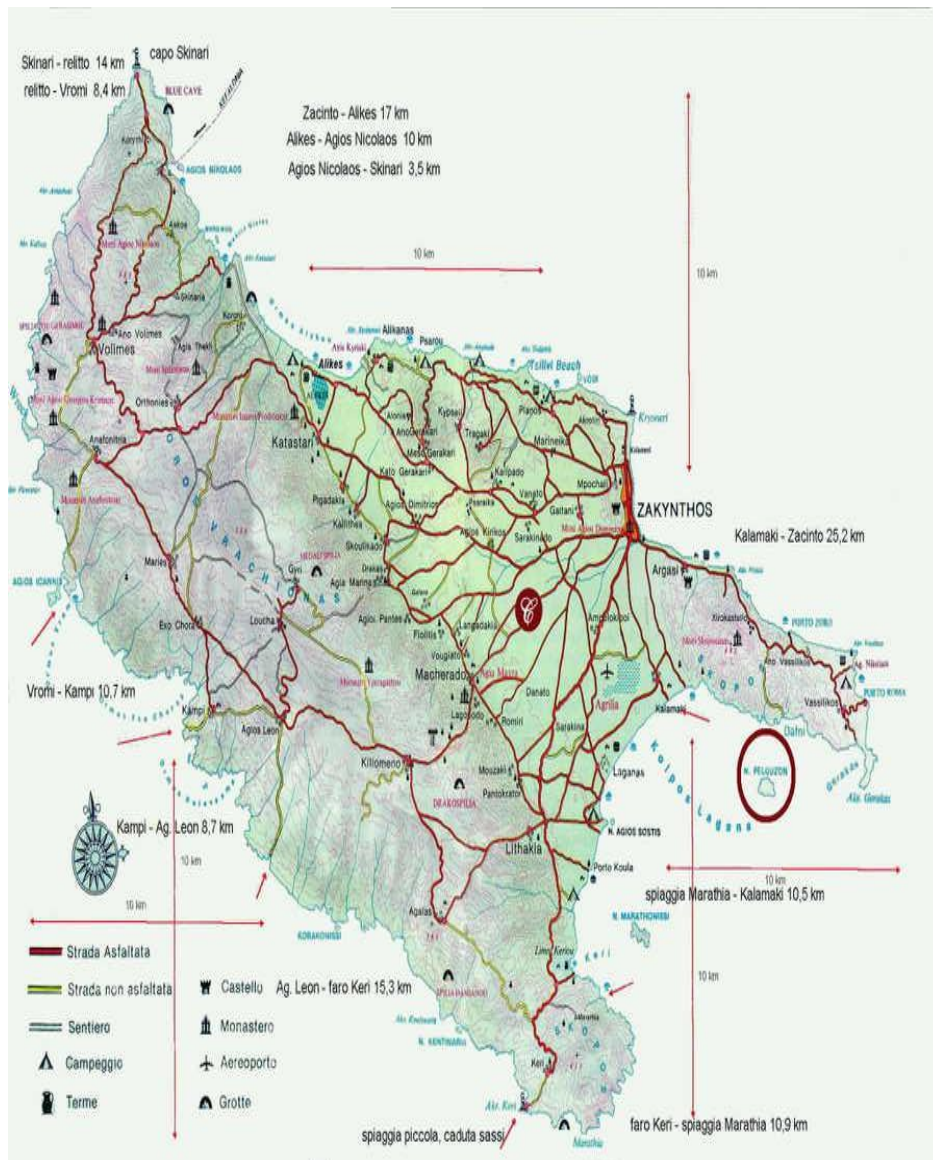
- Ζάκυνθος – Αργάσι – Ρώμα
- Ζάκυνθος – Λιθακιά – Κερί
- Λιθακιά – Μαχαιράδο – Καταστάρι – Άγιος Νικόλαος
- Λιθακιά – Άγιος Νικόλαος – Κερί – Πλάνος – Αλυκές – Κορίθι
- Ζάκυνθος – Καλαμάκι – Λιθακιά
- Περιφερειακός Ζακύνθου

Ο πρώτος άξονας συγκεντρώνει υψηλή κυκλοφορία, κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Από την πόλη της Ζακύνθου μέχρι τις Βολίμες, το μήκος είναι 33 χλμ. Πρόκειται για ασφαλτοστρωμένη οδό, με πλάτος 6-8 μέτρων στο μεγαλύτερο μήκος της, με παλιά χάραξη και σε καλή κατάσταση όσον αφορά στο οδόστρωμα.

Ο δεύτερος άξονας είναι επίσης πολύ σημαντικός μέχρι τον Παντοκράτορα, αφού εξυπηρετεί την υψηλή τουριστική κυκλοφορία του Λαγανά. Έχει αντίστοιχο πλάτος με τον προηγούμενο και είναι και αυτός παλαιάς χάραξης και σε καλή, από άποψη οδοστρώματος, κατάσταση.

Από τον Παντοκράτορα ως το Μαχαιράδο, ο δρόμος είναι ασφαλτοστρωμένος με καλή κατάσταση οδοστρώματος και πλάτους 6 περίπου μέτρων. Το τμήμα Μαχαιράδου – Βολιμών είναι παλαιάς χάραξης, δευτερεύουσα επαρχιακή οδός, με πολλές στροφές στα ημιορεινά τμήματά του και με καλή κατάσταση οδοστρώματος.

Το εσωτερικό δίκτυο των δημοτικών ενοτήτων είναι στο σύνολό του ασφαλτοστρωμένο, βρίσκεται όμως σε μέτρια κατάσταση. Είναι απαραίτητες σημειακές βελτιώσεις, καθώς και κατασκευή νέων αλλά και ανακατασκευή υπαρχόντων μικρών τεχνικών έργων.

(με κόκκινο οι πρωτεύοντες δρόμοι, με πράσινο οι δευτερεύοντες και με γκρι οι αγροτικοί)

Εικόνα 2.9: Οδικό δίκτυο Ζακύνθου
 Πηγή: http://www.comoutos.gr/maps_gr.htm

2.5.2 Λιμενική υποδομή

Ο νομός Ζακύνθου διαθέτει ένα βασικό λιμάνι στο κέντρο της πόλης, το οποίο εξυπηρετεί όλη την επιβατική και εμπορευματική κίνηση με την Κυλλήνη. Νότια του λιμανιού της Ζακύνθου και στο ύψος της εκβολής του ρέματος Αγ. Χαραλάμπους έχει κατασκευαστεί μαρίνα, χωρητικότητας 200 σκαφών περίπου, η οποία όμως δεν είναι σύγχρονη και με καλές υποδομές.

Εκτός από το κεντρικό λιμάνι, έχουν επίσης κατασκευαστεί σε επίκαιρες θέσεις του νησιού μικρά λιμενικά έργα για την εξυπηρέτηση κυρίως τοπικών αναγκών, που αφορούν κυρίως στην αλιευτική δραστηριότητα και τα σκάφη αναψυχής.

Οι κυριότεροι λιμενίσκοι, για τους οποίους έγιναν ή γίνονται έργα με κοινοτική συγχρηματοδότηση, είναι οι κάτωθι:

- Ο λιμένας του Αγίου Νικολάου στις Βολίμες, ο οποίος βρίσκεται στα Β.Α. του νησιού και εξυπηρετεί τα μικρά αλιευτικά της περιοχής, σκάφη αναψυχής, καθώς και τη θαλάσσια επικοινωνία με το λιμάνι της Πεσσάδας στην Κεφαλονιά.
- Οι υπόλοιποι λιμενίσκοι, οι οποίοι κατανέμονται κατά γεωγραφική σειρά ανατολικά και νότια του νησιού είναι οι λιμενίσκοι Αλικανά, Γερακαρίου, Κυψέλης και Πλάνου, βόρεια της πόλης, ο λιμενίσκος Βασιλικού στο Ν.Α. άκρο του νησιού, ο λιμενίσκος του Αγίου Σώστη στον κόλπο του Λαγανά και ο λιμενίσκος του Κερίου. Οι δυτικές ακτές θεωρούνται αφιλόξενες για λιμενικά έργα λόγω της μορφολογίας τους, αλλά και του προσανατολισμού τους προς το ανοικτό πέλαγος.

Το νησί της Ζακύνθου δεν διαθέτει κατάλληλες υποδομές για τον ελλιμενισμό κρουαζιερόπλοιων, με αποτέλεσμα να μην αποτελεί σημαντικό προορισμό αυτής της μορφής τουριστικής δραστηριότητας, γεγονός το οποίο αποτελεί σημαντική έλλειψη. Πολλά μεγάλα κρουαζιερόπλοια από όλον τον κόσμο κάνουν στάσεις στο Κατάκολο και από εκεί στην Αρχαία Ολυμπία, μερικά καταπλέουν στο νησί της Ζακύνθου αλλά λόγω της έλλειψης των υποδομών λίγα είναι τα άτομα που “κατεβαίνουν” τελικά στο νησί.

2.5.3 Ακτοπλοϊκή εξυπηρέτηση

Το νησί συνδέεται ακτοπλοϊκά με την Κυλλήνη και υπάρχουν αρκετά δρομολόγια καθημερινά από και προς το λιμάνι της. Τα δύο λιμάνια απέχουν μεταξύ τους περίπου 18 ναυτικά μίλια και το ταξίδι διαρκεί περίπου μία ώρα. Η γραμμή λειτουργεί με ικανοποιητική πυκνότητα καθόλη τη διάρκεια του χρόνου. Έτσι, κατά τη θερινή περίοδο υπάρχουν πολλαπλά καθημερινά δρομολόγια από τη Ζάκυνθο προς το λιμάνι της Κυλλήνης. Κατά τη χειμερινή περίοδο τα δρομολόγια ανέρχονται σε 3 με 4 την ημέρα. Η σύνδεση εξυπηρετείται από τρία Ε/Γ – Ο/Γ πλοία και ένα Ro – Ro. Η πλειοψηφία των μετοχών των πλοίων ανήκει σε Ζακυνθινά συμφέροντα (είτε με τη μορφή της οικογενειακής επιχείρησης είτε με τη μορφή συνεταιρισμού). Όλα τα πλοία είναι κλειστού τύπου, μικρής χωρητικότητας και παλαιάς κατασκευής. Το συνολικό επίπεδο εξυπηρέτηση πάντως είναι ικανοποιητικό.

Επίσης η Ζάκυνθος συνδέεται ακτοπλοϊκά με την Κεφαλονιά με τη γραμμή Σκιναρίου (Αγίου Νικολάου) – Πεσσάδας, η οποία εξυπηρετείται από Ε/Γ – Ο/Γ ανοικτού τύπου. Η γραμμή αυτή, παρότι λειτουργεί καθόλη τη διάρκεια του έτους, σημαντική κίνηση παρουσιάζει μόνο κατά τους θερινούς μήνες.

Τέλος τα τελευταία χρόνια υπάρχει και ακτοπλοϊκή σύνδεση της Ζακύνθου με την Ιταλία και τους καλοκαιρινούς μήνες, λόγω της μεγάλης τουριστικής ζήτησης από την Ιταλία προς τη Ζάκυνθο. Τα τελευταία χρόνια λειτουργούσε η γραμμή Ζάκυνθος-Πρίντεζι, αλλά από το 2013 λειτουργεί η καινούργια γραμμή Ζάκυνθος-Μπάρι.

2.5.4 Οδική συγκοινωνιακή εξυπηρέτηση

Το νησί συνδέεται με την Αθήνα και άλλες μεγάλες πόλεις με καθημερινά δρομολόγια του ΚΤΕΛ μέσω Κυλλήνης, τα οποία ακολουθούν το πρόγραμμα αναχωρήσεων των πλοίων.

Επίσης, κατά τη θερινή περίοδο λειτουργεί και η τοπική σιδηροδρομική γραμμή Καβασιλών – Κυλλήνης, η οποία συνδέεται στο σταθμό Καβασιλών με τη γραμμή Αθήνας – Πάτρας – Πύργου, που εξυπηρετείται με συρμούς INTERCITY.

2.5.5 Αεροπορική εξυπηρέτηση

Από τον αερολιμένα Αθηνών υπάρχουν πτήσεις για τη Ζάκυνθο όλο το χρόνο. Η διάρκεια πτήσεως είναι περίπου 55 λεπτά. Το αεροδρόμιο της Ζακύνθου βρίσκεται σε απόσταση 0.6 χλμ από την πόλη. Τα τελευταία χρόνια εκτελούνται και πτήσεις charter από το εξωτερικό, κυρίως από την Αγγλία και την Ιταλία. Φέτος μάλιστα αποφασίστηκε η σύνδεση του νησιού και με τη Ρωσία (Μόσχα και Πετρούπολη) με πτήσεις, με σκοπό την εξυπηρέτηση 1000 περίπου ατόμων την βδομάδα.

Η αεροπορική διακίνηση παρουσιάζει πολύ έντονες εποχιακές διακυμάνσεις, με αιχμές κατά τη θερινή τουριστική περίοδο.

2.5.6 Υποδομές υγείας και κοινωνικής πρόνοιας

Οι υποδομές υγείας και κοινωνικής πρόνοιας κρίνονται ικανοποιητικές, με ελλείψεις να σημειώνονται κατά τους εαρινούς μήνες εξ αιτίας των αυξανόμενων αναγκών που απορρέουν από την υψηλή συγκέντρωση επισκεπτών στην περιοχή.

Το Εθνικό Σύστημα Υγείας καλύπτει τις ανάγκες των κατοίκων της Ζακύνθου με τις ακόλουθες υποδομές υγείας: Νοσοκομείο, Κέντρα Υγείας και δημόσια περιφερειακά και αγροτικά ιατρεία. Λειτουργούν επίσης:

- Ο Οργανισμός Δημόσιας Αντίληψης Ζακύνθου (ΟΔΑΖ), ίδρυμα ατόμων με ειδικές ανάγκες (γηροκομείο, ορφανοτροφείο κ.λπ.).
- Η Κοινοφελής Επιχείρηση Δήμου Ζακύνθου (Κ.Ε.ΔΗ.Ζ.), η οποία συστάθηκε με το υπ' αριθμών 1204/14.06.2011 ΦΕΚ, όπως τροποποιήθηκε από το 2676/09.11.2011 ΦΕΚ και αποτελεί Νομικό πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου. Προέρχεται από τη συγχώνευση των παρακάτω 5 κοινοφελών επιχειρήσεων, που λειτουργούσαν στα όρια του Δήμου Ζακύνθου, βάσει των διατάξεων του Άρθρου 109 του Ν. 3852/2010 και της Εγκυκλίου 11/27-01-2011 του Υπουργείου Εσωτερικών Αποκέντρωσης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης:
  - α) Δημοτική Κοινοφελής Επιχείρηση Αλυκών (ΔΗ.Κ.Ε.Α.)
  - β) Δημοτική Κοινοφελής Επιχείρηση Λαγανά (ΔΗ.Κ.Ε.ΛΑ)
  - γ) Κοινοφελής Επιχείρηση Δήμου Αρκαδίων (Κ.Ε.Δ.Α.)
  - δ) Κοινοφελής Επιχείρηση Δήμου Ελατίων (Κ.Ε.Δ.Ε)
  - ε) Αναπτυξιακή Φιλοίτη Δημοτική Επιχείρηση
- Κέντρο δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών «Αγκαλιά».
- Το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι», παρέχοντας υπηρεσίες φροντίδας σε περισσότερους από 700 ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρία που χρήζουν βοήθεια κατ' οίκον.
- Κέντρο Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η).
- Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων.
- Μονάδες Προστασίας Ηλικιωμένων και ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων.
- Ορφανοτροφείο Ζακύνθου.

2.5.7 Ενέργεια

Η ενέργεια αποτελεί τη βασική υποδομή για την ανάπτυξη τόσο στη βιομηχανία και τις μεταφορές, όσο και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής του ανθρώπου σε οικιακή χρήση, όπως και σε άλλες (ξενοδοχεία, καταστήματα) δραστηριότητες.

Η Ζάκυνθος διαθέτει συμβατική μονάδα ηλεκτρικής ενέργειας με καύση ορυκτών πόρων (πετρέλαιο). Έχει γίνει θαλάσσια υδρογραφική-γεωφυσική έρευνα και μελέτη για εγκατάσταση 4 υποβρυχίων καλωδίων της Υ.Τ. της Δ.Ε.Η. για τη ζεύξη Κυλλήνης – Ζακύνθου (2000) και η οποία αναμένεται να βελτιώσει κατά πολύ την ποιότητα ηλεκτροδότησης των νησιών Ζακύνθου και Κεφαλονιάς.

Σύμφωνα με τη μελέτη του προγράμματος Ήλιος, η Ζάκυνθος θεωρείται η πλέον κατάλληλη περιοχή της Ελλάδας για εγκατάσταση φωτοβολταϊκών πάνελ, λόγω της μεγάλης περιόδου ηλιοφάνειας. Σε πολλά μέρη του νησιού (κυρίως στο νοτιοδυτικό τμήμα του) υπάρχουν ήδη ιδιωτικές χωροθετήσεις υποδομών φωτοβολταϊκών συστημάτων, από τα οποία η ΔΕΗ αγοράζει ρεύμα.

2.5.8 Δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης

Η Δημοτική Επιχείρηση ύδρευσης και αποχέτευσης Ζακύνθου (ΔΕΥΑΖ) αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, με κοινωφελή δράση. Εξυπηρετεί το Δ. Ζακυνθίων και πιο συγκεκριμένα τα Δ.Δ. Ζακυνθίων, Αμπελοκήπων, Αργασίου, Γαϊτανίου, Βασιλικού και Μπόχαλης.

Καλύπτει σήμερα 8200 συνδέσεις καταναλωτών. Το δίκτυο ύδρευσης έχει μήκος 100km και το δίκτυο αποχέτευσης 50km. Η υδροδότηση γίνεται από 3 γεωτρήσεις, 8 αντλιοστάσια και 4 δεξαμενές και αυτή τη στιγμή στο νησί γίνονται μελέτες και για καινούργιες γεωτρήσεις. Η μονάδα του βιολογικού καθαρισμού επεξεργάζεται 5000-7000m³ λυμάτων κατά τους χειμερινούς μήνες και 8000-11000m³ κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Το δίκτυο διάθεσης επεξεργασίας λυμάτων έχει μήκος 2km.

Η Ζάκυνθος έχει αρκετά έντονο πρόβλημα αποχετεύσεων, καθώς το υπάρχον δίκτυο είναι επαρκές για τους χειμερινούς μήνες, αλλά τους θερινούς με τη μεγάλη αύξηση των επισκεπτών δεν επαρκεί.

Η Ζάκυνθος διαθέτει Χ.Υ.Τ.Α., ο οποίος όμως βρίσκεται μέσα στα όρια του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου και ρυπαίνει τόσο τον Κόλπο του Λαγανά, όσο και την ευρύτερη προστατευόμενη περιοχή. Έχει αποφασιστεί το κλείσιμο και η μεταφορά του από τις αρχές του 2012, αλλά μέχρι στιγμής δεν έχουν γίνει οι απαραίτητες ενέργειες για τη διευθέτηση αυτού του προβλήματος.

2.6 Συνεταιρισμοί

Στην περιοχή δραστηριοποιείται η Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Ζακυνθίου, που δημιουργήθηκε το 1920 και μέλη της είναι 52 πρωτοβάθμιοι συνεταιρισμοί, στους οποίους συμμετέχουν 5800 αγρότες. Οι αγρότες αυτοί, έχοντας σκοπό να αξιοποιήσουν το μόχθο τους και να προωθήσουν τα εξαιρετικής ποιότητας προϊόντα του νησιού, δημιούργησαν αντίστοιχα βιομηχανικά συγκροτήματα (οινοποιείο – σταφιδεργοστάσιο – τυποποιητήριο ελαιολάδου και ελαιοδεξαμενές), που

απορροφούν και επεξεργάζονται το μεγαλύτερο ποσοστό των βασικών αγροτικών προϊόντων του νησιού, όπως το ελαιόλαδο, το κρασί, τη μαύρη σταφίδα κ.λπ.

Στην πορεία της η Ένωση, από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα, δραστηριοποιήθηκε σε διάφορους τομείς, κυρίως όμως στην εμπορία αγροτικών προϊόντων που παράγονται στο νησί. Σήμερα οι κύριες δραστηριότητές της είναι η συγκέντρωση, τυποποίηση και εμπορία των βασικών αγροτικών προϊόντων της Ζακύνθου, δηλαδή σταφίδα, ελαιόλαδο, κρασί, κ.ά., η εμπορία γεωργικών ειδών, όπως λιπάσματα, ζωοτροφές, φυτοφάρμακα, εργαλεία κ.λπ. και η παροχή υπηρεσιών, όπως επιδοτήσεις, επιστροφή Φ.Π.Α. κ.λπ.

Η Ε.Α.Σ. Ζακύνθου διαθέτει μεγάλη ακίνητη περιουσία, για την οποία τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια για την καλύτερη δυνατή αξιοποίησή της. Παρά τη ραγδαία αύξηση του τουρισμού τα τελευταία χρόνια, η Ένωση κάνει σημαντικές προσπάθειες για τη διατήρηση της αγροτικής παραγωγής, καθώς αυτή αποτελεί τη σταθερότερη βάση της οικονομικής ανάπτυξης του νησιού, ενώ η αλληλεπίδραση των δύο τομέων, αγροτικού και τουριστικού, είναι προς όφελος και των δύο τομέων, αφού μεγάλο μέρος της αγροτικής παραγωγής μπορεί να απορροφηθεί από την τουριστική κατανάλωση. Η προώθηση των τοπικών προϊόντων, ως ποιοτικών προϊόντων αλλά και αναπόσπαστο μέρος του Ζακυνθινού πολιτισμού και κουλτούρας αποτελεί σημαντικό στοιχείο στο πλαίσιο αυτής της αλληλεπίδρασης.

Στόχος της Ένωσης είναι η στήριξη των Ζακυνθινών αγροτών, η προώθηση των προϊόντων της τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, η διατήρηση της παράδοσης και του πολιτισμού, αλλά και η ανάδειξη του νησιού.

Γνωστός συνεταιρισμός και μέλος της Ένωσης των αγροτικών συνεταιρισμών είναι οι 'Μελισσιώτισσες', αγροτικός συνεταιρισμός γυναικών Κοιλιωμένου. Πήραν το όνομά τους από το Μελίσι - όνομα περιοχής του χωριού - όπου υπήρχε ένα μοναστήρι το 17ο αιώνα αφιερωμένο στην Παναγία τη Μελισσιώτισσα. Οι γυναίκες της περιοχής παρασκευάζουν προϊόντα όπως: λάδι, κρασί, μέλι, ξύδι, τυρί, σαπούνι, κεριά, γλυκά, λικέρ, μαρμελάδες, υφαντά, πλεκτά, κεντήματα, κοσμήματα διακοσμητικά και αρωματικά βότανα, δίνοντας διέξοδο στη γυναικεία επιχειρηματικότητα και στηρίζοντας την τοπική οικονομία.

2.7 Διοικητική Διάρθρωση

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η διοικητική διάρθρωση τόσο της Περιφέρειας όσο και του Ν. Ζακύνθου με βάση τις τελευταίες αλλαγές και τη διοικητική μεταρρύθμιση που επέφερε το Πρόγραμμα 'Καλλικράτης' για τη 'Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης' (Ν. 3852/2010).

2.7.1 Διοικητική οργάνωση Περιφέρειας Ιονίων Νήσων

Η Περιφέρεια των Ιονίων νήσων περιελάμβανε τους νομούς Ζακύνθου, Κέρκυρας, Κεφαλληνίας και Λευκάδας. Με το Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α') επήλθε αλλαγή στον τρόπο συγκρότησης των δήμων και των περιφερειών, που αποτελούν τον πρώτο και δεύτερο βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης (ΥΠΙΕΣ).

Στην Περιφέρεια Ιονίων νήσων πλέον, κάθε νομός αποτελεί μία περιφερειακή ενότητα και κάθε πρωτεύουσα νομού την έδρα της αντίστοιχης περιφερειακής ενότητας. Ειδικά ο δήμος Ιθάκης αποτελεί αυτοτελή περιφερειακή ενότητα.

Παράλληλα συγκροτούνται οι Αποκεντρωμένες Διοικήσεις ως ενιαίες μονάδες για τις αποκεντρωμένες υπηρεσίες του κράτους και ασκούν γενική αποφασιστική αρμοδιότητα στις κρατικές υποθέσεις της περιφέρειάς τους, σύμφωνα με το άρθρο 101 του Συντάγματος. Μεταξύ αυτών και η Αποκεντρωμένη Διοίκηση Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίων Νήσων, η οποία εκτείνεται στα όρια των Περιφερειών Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίων Νήσων, με έδρα την Πάτρα.

Διοικητική οργάνωση Ν. Ζακύνθου

Με τη διοικητική διαίρεση που προέκυψε με την εφαρμογή του «Σχεδίου Καποδίστριας» (Ν. 2539/97), πραγματοποιήθηκε από την 1/1/1999 η συνένωση παλαιότερων δήμων και κοινοτήτων σε μεγαλύτερους δήμους. Μετά την εφαρμογή του σχεδίου «Καποδίστριας» (Χάρτης 2.1), η Ελλάδα απαρτίζεται από 13 περιφέρειες, 51 νομούς και 1034 δήμους και κοινότητες, ενώ παράλληλα καταργούνται οι επαρχίες.

Η Ζάκυνθος ανήκε στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, αποτελούσε ξεχωριστό νομό και αποτελούνταν από 6 δήμους και συγκεκριμένα το Δήμο Ζακυνθίων, το Δήμο Αλυκών, το Δήμο Αρκαδίων, το Δήμο Αρτεμισίων, το Δήμο Ελατίων και το Δήμο Λαγανά.

Από τον Ιανουάριο του 2011, η νέα διοικητική διαίρεση της Ελλάδας ορίζεται από το Ν. 3852/2010 (Πρόγραμμα «Καλλικράτης») (Χάρτης 2.2). Σύμφωνα με αυτό, η χώρα διαιρείται σε επτά αποκεντρωμένες διοικήσεις⁶, δεκατρείς περιφέρειες και 325 δήμους.

Με το νέο αυτό σύστημα, η Περιφέρεια των Ιονίων νήσων ανήκει στην αποκεντρωμένη διοίκηση 'Πελοποννήσου, Δυτικού Ελλάδας και Ιονίου', με έδρα την Πάτρα. Ο νομός Ζακύνθου μετατρέπεται σε περιφερειακή ενότητα με ένα μόνο δήμο, αυτό των Ζακυνθίων. Ο δήμος Ζακύνθου περιλαμβάνει τη νήσο Ζάκυνθο με τις κοντινές της νησίδες Στροφάδες. Δημιουργήθηκε από τη συνένωση των προϋπαρχόντων δήμων του νησιού, Αλυκών, Ζακυνθίων, Ελατίων, Αρτεμισίων, Αρκαδίων και Λαγανά. Ως έδρα του δήμου ορίστηκε η πόλη της Ζακύνθου.

Το νησί πλέον χωρίζεται σε 6 μικρότερες διοικητικές περιοχές, τις δημοτικές ενότητες, οι οποίες διατηρούν τα ονόματα των πρώην δήμων. Αυτές είναι οι:

- Δημοτική ενότητα Αλυκών
- Δημοτική ενότητα Αρκαδίων
- Δημοτική ενότητα Αρτεμισίων
- Δημοτική ενότητα Ελατίων
- Δημοτική ενότητα Ζακυνθίων

---

⁶ Βαθμίδα περιφερειακής διοίκησης, η οποία συστάθηκε το 2011, όταν τέθηκε σε ισχύ η νέα διοικητική διαίρεση του προγράμματος «Καλλικράτης».

- Δημοτική ενότητα Λαγανά

Οι δημοτικές ενότητες του νησιού αποτελούνται από μικρότερες τοπικές κοινότητες και οικισμούς (Πίνακας 2.7). Ο πληθυσμός της Ζακύνθου ανέρχεται σε 40.650 κατοίκους με βάση την απογραφή του 2011 και η πυκνότητα του πληθυσμού είναι 100,23 κάτοικοι/τ.χλμ. Η πόλη της Ζακύνθου, η οποία ανήκει στη δημοτική ενότητα Ζακυνθίων, είναι η μοναδική πόλη του νησιού, πρωτεύουσά του και έδρα της αντίστοιχης περιφερειακής ενότητας. Με την απογραφή του 2001 έχει 11.254 κατοίκους.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΚΕΝΤΡΟ
Αλυκών	Καταστάρι
Αρκαδίων	Βανάτο
Αρτεμισίων	Μαχαιράδο
Ελατίων	Βολίμες
Λαγανά	Παντοκράτορας- Σαρακίνα
Ζακυνθίων	Ζάκυνθος

Πίνακας 2.7: Δημοτικές ενότητες Δήμου Ζακύνθου

Πηγή: <http://el.wikipedia.org/wiki>

Χάρτης 2.1: Διοικητική διαίρεση της χώρας - Σχέδιο Καποδίστριας»

Χάρτης 2.2: Διοικητική διαίρεση της χώρας - «Σχέδιο Καλλικράτης»

2.8 Δίκτυο Οικισμών

Η Ζάκυνθος αποτελείται από σαράντα τέσσερις οικισμούς, που οργανώνονται σε έξι δημοτικές ενότητες, οι οποίες ανήκουν σε ένα δήμο.

Οι πιο γνωστοί οικισμοί (όπως φαίνεται στην Εικόνα 2.10), που συγκεντρώνουν και τη μεγαλύτερη τουριστική κίνηση, είναι οι παρακάτω:

- *Αλικανάς – Αλυκές*: πρόκειται για δύο παραλιακούς οικισμούς, που δέχονται αρκετά μεγάλο αριθμό τουριστών. Βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του νησιού και σε απόσταση 18 χλμ από την πόλη της Ζακύνθου. Η περιοχή των Αλυκών πήρε το όνομά της από τις αλυκές που βρίσκονταν εκεί και προμήθευαν όλο το νησί με αλάτι. Αποτελεί το τελευταίο πεδινό τμήμα της ανατολικής

Ζακύνθου, καθώς αμέσως μετά ξεκινάει το ορεινό τμήμα του νησιού. Η πεδιάδα των Αλυκών είναι κατάφυτη από ελαιώνες και αμπελώνες στα τοπικά αγροκτήματα της περιοχής. Ένα μικρό ποτάμι (ο Σκούρτης) αποτελεί το φυσικό όριο μεταξύ των οικισμών Αλυκών και Αλικανά. Ο Αλικανάς αποτελεί τη φυσική συνέχεια των Αλυκών και αποτελείται από μια εύφορη πεδιάδα, που κύριο στοιχείο της είναι οι ελαιώνες και τα αγροκτήματα. Θεωρείται ιστορικό χωριό, καθώς λέγεται ότι εκεί βρέθηκαν αγγεία του μυκηναϊκού πολιτισμού, ενώ ακόμη εκεί βρισκόταν η αρχαία πόλη της Αρκαδίας, πρώτη πόλη της Ζακύνθου.

- **Αργάσι:** το Αργάσι είναι ένα παραθαλάσσιο χωριό, μόλις 4 χλμ νότια της πόλης της Ζακύνθου, το οποίο είναι γνωστό για τη μεγάλη τουριστική του κίνηση. Είναι παραθαλάσσιο και εκτείνεται από τους πρόποδες του λόφου Σκοπού, καταλήγοντας σε μια πανέμορφη παραλία. Αποτελεί μια από τις πλέον τουριστικά αναπτυσσόμενες και πολυσύχναστες περιοχές του νησιού, που φημίζεται για την έντονη νυχτερινή ζωή και τις φυσικές ομορφιές της. Λεγόταν πως εκεί ζούσε στην αρχαιότητα η θεά Άρτεμις.
- **Βασιλικός:** το χωριό αυτό έχει πολλές και εντυπωσιακές παραλίες. Απέχει μόνο 16 χλμ από την πόλη και βρίσκεται στα νοτιοανατολικά της. Ο Βασιλικός είναι γνωστός γιατί πολλές από τις ακτές του είναι περιοχές ωτοκίας της χελώνας Caretta-Caretta και για το λόγο αυτό προστατεύονται από το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου.

Εικόνα 2.10: Οικισμοί Ζακύνθου

Πηγή: <http://www.syllogos-pontion-amarantos.com/hellas/zakynthos.JPG>

- *Βολίμες*: στα ορεινά η Ζάκυνθος αποκαλύπτει το άλλο της πρόσωπο, τα παραδοσιακά χωριά, που βρίσκονται μέσα σε δάση από πεύκα. Ανάμεσά τους και οι Βολίμες, τρεις παραδοσιακοί οικισμοί με παλιά καλοδιατηρημένα σπίτια. Οι Βολίμες βρίσκονται 30 χλμ βορειοδυτικά της πόλης της Ζακύνθου, είναι το μεγαλύτερο σε έκταση και πληθυσμό χωριό, αποτελεί ουσιαστικά την πρωτεύουσα των ορεινών χωριών. Εκτείνονται από την κορυφή του όρους Βραχιώνα (Άνω Βολίμες) μέχρι τις βόρειες θάλασσες του νησιού (Κάτω Βολίμες).
- *Καλαμάκι*: το Καλαμάκι βρίσκεται 7 χλμ νοτιοδυτικά της πόλης και αποτελεί ένα ήρεμο τουριστικό θέρετρο. Είναι ένα καταπράσινο, παραθαλάσσιο χωριό, που καταλήγει σε αμμώδη παραλία. Οφείλει την τουριστική του ανάπτυξη κυρίως στο γεγονός ότι βρίσκεται πολύ κοντά στο Λαγανά. Επίσης αποτελεί το κοντινότερο σημείο από τον αερολιμένα Ζακύνθου, μόνο 2 χλμ.
- *Καταστάρι*: πρόκειται για το μεγαλύτερο χωριό του νησιού, με 1100 κατοίκους και σε απόσταση 14 χλμ από τη Ζάκυνθο. Βρίσκεται σε μια μαγευτική τοποθεσία ανάμεσα σε ελαιώνες.
- *Κερί - Λίμνη Κεριού*: το Κερί είναι το νοτιότερο χωριό της Ζακύνθου σε απόσταση 19 χλμ. από την πόλη. Το Κερί χωρίζεται σε δύο μέρη, το ένα είναι το πυκνοκατοικημένο χωριό που βρίσκεται σε ένα πευκόφυτο λόφο και το άλλο (Λίμνη Κεριού) που βρίσκεται παραθαλάσσια στον κολπίσκο του Κεριού. Κύριο χαρακτηριστικό του ορεινού μέρους είναι τα παλιά πέτρινα σπίτια και τα στενά δρομάκια. Τα παλιά σπίτια επέζησαν από το σεισμό του 1953 και σήμερα αποτελούν εκθέματα πλούσιας τοπικής αρχιτεκτονικής. Εκεί βρίσκεται ο Φάρος του Κεριού στην άκρη ενός απότομου βράχου. Η Λίμνη Κεριού απέχει 4 χλμ από το ορεινό τμήμα και πήρε το όνομά της από τη λίμνη που υπήρχε εκεί τα παλιά χρόνια. Σήμερα η λίμνη έχει σχεδόν αποξηρανθεί.
- *Λαγανάς*: το δημοφιλέστερο θέρετρο της Ζακύνθου είναι ο οικισμός του Λαγανά, σε απόσταση 11 χλμ από την πρωτεύουσα. Ο οικισμός πήρε το όνομά του από τις λαγίνες (πήλινα δοχεία που χρησιμοποιούσαν για νερό) που κατασκεύαζαν εκεί. Το χωριό είναι παραθαλάσσιο και καταλήγει στη μεγαλύτερη παραλία του νησιού με μήκος 9 χλμ, που ανήκει στον ομώνυμο κόλπο. Ο κόλπος του Λαγανά είναι ένας από τους μεγαλύτερους στην Ελλάδα, με μήκος ακτών 20 χλμ. Αυτή την παραλία έχει επιλέξει η Caretta-Caretta για να γεννά τα αυγά της. Το εξωτικό Μαραθονήσι μαζί με τα νησάκια Πελούζο και Άγιος Σώστης κλείνουν τον κόλπο του Λαγανά. Το νησί ήταν ενωμένο με τη στεριά μέχρι το 1633, μέχρι που ο σεισμός το χώρισε και σήμερα η επικοινωνία γίνεται με γεφυράκια. Η τουριστική κίνηση είναι έντονη, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών μηνών. Στον οικισμό αυτόν χτυπάει η καρδιά του καλοκαιριού, αφού η διασκέδαση και κυρίως η νυχτερινή είναι ξέφρενη. Η μεγαλύτερη ανάπτυξη βρίσκεται στον κεντρικό παραλιακό δρόμο, κατά μήκος του οποίου υπάρχουν όλων των ειδών τα καταστήματα και κυρίως νυχτερινά μπαρ.
- *Τσιλιβί*: το Τσιλιβί βρίσκεται 4 χλμ βορειοανατολικά της Ζακύνθου. Πιο συγκεκριμένα το χωριό ονομάζεται Πλάνος και η παραλία στην οποία καταλήγει ονομάζεται Τσιλιβί. Τα τελευταία χρόνια έχει παρουσιάσει μεγάλη τουριστική ανάπτυξη, γιατί συνδυάζει ποιοτικές διακοπές με ηρεμία και χαλάρωση. Η παραλία ξεχωρίζει για την καθαρότητα των νερών, καθώς έχει βραβευτεί με τη γαλάζια σημαία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- *Στροφάδες*: τα μικρά ‘Πλωτά Νησιά’ βρίσκονται 37 ναυτικά μίλια νότια της Ζακύνθου. Αποτελούνται από τα νησιά Αρπίνα και Σταμβράνιο, το ύψος των οποίων από την επιφάνεια της θάλασσας δεν ξεπερνάει τα 10 μέτρα. Για το λόγο αυτό, τα δύο νησιά φαίνονται σαν να επιπλέουν, πράγμα που δικαιολογεί και το όνομά τους. Μόνο το ένα από τα δύο νησιά, η Αρπίνα, κατοικείται.

Η μορφολογία του εδάφους έχει άμεση σχέση με τη διάρθρωση των οικισμών και τη γενική οικιστική διάρθρωση του νησιού. Τρεις είναι οι βασικές κατηγορίες στις οποίες μπορούν να ταξινομηθούν οι οικισμοί της Ζακύνθου:

- οι οικισμοί που βρίσκονται στον κάμπο,
- οι οικισμοί που βρίσκονται στον ορεινό όγκο, και
- οι οικισμοί που βρίσκονται στους λόφους και στις χαμηλότερες υπώρειες των ορεινών όγκων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά το γεγονός, ότι το πιο πυκνοκατοικημένο τμήμα είναι το ανατολικό, δηλαδή το πεδινό, πολύ λίγοι οικισμοί έχουν δημιουργηθεί μέσα στον κάμπο. Ακόμη λιγότεροι βρίσκονται κοντά στη θάλασσα, παρόλο που στην ανατολική και τη νότια πλευρά του νησιού υπάρχουν θαυμάσιες παραλίες. Οι περισσότεροι οικισμοί βρίσκονται λίγο ψηλότερα από τον κάμπο, στους λόφους και τις χαμηλότερες υπώρειες των βουνών. Αυτοί οι οικισμοί είναι γνωστοί και ως “χωριά της Ρίζας”.

Από τη διάταξη των οικισμών είναι εύκολο να συμπεράνει κανείς πως οι κάτοικοι της Ζακύνθου προτιμούν ως τόπο εγκατάστασης τα λοφώδη και ημιορεινά τμήματα. Η προτίμηση αυτή είναι φανερό πως οφείλεται σε λόγους πρακτικούς, που ισχύουν άλλωστε όχι μόνο για τη Ζάκυνθο, όπως το υγιεινότερο κλίμα, αλλά και ιστορικούς, όπως η έλλειψη ασφάλειας στις παράκτιες και τις πεδινές περιοχές, πράγμα που επίσης ισχύει γενικότερα.

2.9 Χρήσεις Γης

Η μορφολογία του εδάφους, ο νησιωτικός χαρακτήρας της περιοχής μελέτης και η κυριαρχία της τουριστικής δραστηριότητας έχουν σε γενικές γραμμές προσδιορίσει τις χρήσεις γης στο νησί. Πιο συγκεκριμένα, η κατανομή χρήσεων γης έχει ως ακολούθως (Πίνακας 2.8):

ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ	ΕΚΤΑΣΗ (km ²)	Ποσοστό %
Καλλιεργήσιμη γη	163,9	40,42
Βοσκότοποι	140,4	34,6
Δάση	74,1	18,3
Υδάτινες εκτάσεις	2,7	0,66
Οικισμοί	23,4	5,77
Λοιπές εκτάσεις	1	0,25
Σύνολο	405,5	100

Πίνακας 2.8: Κατανομή χρήσεων γης νήσου Ζακύνθου
Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

Το μεγαλύτερο ποσοστό καλλιεργήσιμης έκτασης έχουν οι δημοτικές ενότητες Αλυκών και Αρκαδίων, οι οποίες ταυτοχρόνως καλύπτονται με ποσοστό 5% περίπου

με ιδιωτικά δίκτυα άρδευσης. Το μεγαλύτερο ποσοστό κτηνοτροφικής γης έχει η δημοτική ενότητα Ελατίων, όπου υπάρχει οργανωμένη κτηνοτροφική ζώνη, ενώ το μικρότερο ποσοστό καταγράφεται στη δημοτική ενότητα Αρκαδίων. Οι δασικές εκτάσεις κατέχουν ένα μικρό ποσοστό (18,64%), ενώ υπάρχουν περιοχές όπως οι δημοτικές ενότητες Αλυκών και Αρκαδίων, που δεν έχουν καθόλου δασικές εκτάσεις. Τέλος, η δημοτική ενότητα Ζακυνθίων έχει το μικρότερο ποσοστό αρδευόμενης γης (2,3%) σε σχέση με τα υπόλοιπα νησιά της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων, ενώ οι σχεδόν μηδενικές κλίσεις και η αργιλώδης σύσταση των εδαφών στο πεδινό τμήμα επιβάλλει τη δημιουργία αποστραγγιστικών έργων, κυρίως στις περιοχές Μαχαιράδο και Σκούρη Αλυκών.

2.9.1 Συγκρούσεις χρήσεων γης

Από την έρευνα που έγινε στην περιοχή, παρατηρείται ότι το πρότυπο ανάπτυξης που ακολουθείται έχει σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση σειράς προβλημάτων και συγκρούσεων χρήσεων γης, τα οποία συνεχώς διογκώνονται και επεκτείνονται.

Η σημαντικότερη σύγκρουση χρήσεων γης στην περιοχή εμφανίζεται μεταξύ του γεωργικού και του τουριστικού τομέα και απορρέει από την έντονη ανάπτυξη των τουριστικών υποδομών και την επέκταση της διάσπαρτης δόμησης για εκμετάλλευση από την τουριστική δραστηριότητα (ενοικιαζόμενα δωμάτια). Η διάσπαρτη αυτή δόμηση οδηγεί στη σταδιακή εξαφάνιση της αγροτικής γης, φαινόμενο που εντοπίζεται με ιδιαίτερη ένταση στη νοτιοανατολική χερσόνησο του Βασιλικού, καθώς και κατά μήκος της ανατολικής ακτής του νησιού, από το Καταστάρι μέχρι τη Ζάκυνθο. Η διάσπαρτη δόμηση εξαπλώνεται σε περιοχές καλλιεργειών, με αποτέλεσμα αφενός μεν τη μείωση των γεωργικών πόρων, αφετέρου δε τη δημιουργία ενός άναρχα δομημένου περιβάλλοντος, εντελώς ακατάλληλου για παραθεριστική διαμονή. Η συνέχιση της τάσης αυτής θέτει σε κίνδυνο την ίδια την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας, καθώς καταστρέφει τους πόρους (φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον) που αποτελούν τον πόλο έλξης των σημαντικών τουριστικών ροών του νησιού.

Η σύγκρουση μεταξύ του αγροτικού τομέα και της τουριστικής δραστηριότητας είναι αποτέλεσμα της έλλειψης χωρικού σχεδιασμού, καθώς και της έντονης τουριστικής ανάπτυξης του νησιού και της κυριαρχίας του τουριστικού τομέα στην τοπική οικονομία, η οποία ασκεί σημαντικές εντάσεις στους πολύτιμους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και υπονομεύει τη μελλοντική πορεία της ανάπτυξης της περιοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται το υπάρχον πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται μια αναφορά στους τουριστικούς πόρους της περιοχής, καθώς και στις τουριστικές υποδομές που προσφέρονται για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών της. Τέλος καταγράφεται η τουριστική ζήτηση της περιοχής, καθώς και η χωρική διάρθρωση της τουριστικής δραστηριότητας.

3.1 Τουριστικοί Πόροι

Απαραίτητη προϋπόθεση για την τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής είναι η ύπαρξη και η κατάλληλη αξιοποίηση φυσικών και πολιτιστικών πόρων, που θα αποτελέσουν πόλους έλξης για την προσέλκυση επισκεπτών. Οι πόροι αυτοί μπορεί να είναι τόσο φυσικοί όσο και ανθρωπογενείς, πόροι δηλαδή που με την πάροδο του χρόνου και μέσα από την εξέλιξη του δημιουργήσε ο άνθρωπος.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι της Ζακύνθου, οι οποίοι αποτελούν πόλους τουριστικής έλξης του νησιού.

3.1.1 Παραλίες

Το νησί της Ζακύνθου είναι γνωστό για τις καθαρές παραλίες με τα κρυστάλλινα νερά (Εικόνα 3.1). Δεν είναι τυχαίο λοιπόν το γεγονός ότι στην περιοχή κυριαρχεί ο θαλάσσιος τουρισμός. Τα μεγαλύτερα τουριστικά θέρετρα (Αργάσι, Αλυκές, Βασιλικός, Λαγανάς κ.λπ.) βρίσκονται σε παραθαλάσσιες περιοχές, καθώς στις ακτές της περιοχής υπάρχουν πανέμορφες παραλίες.

Οι παραλίες της Ζακύνθου είναι ποικιλόμορφες, ακριβώς όπως και το ίδιο το νησί. Μπορεί κανείς να συναντήσει τις ατελείωτες παραλίες με άμμο και κρυστάλλινα αβαθή νερά (κόλπος του Λαγανά), όπως και τους απότομους όρμους και κόλπους, με τα βαθιά γαλαζοπράσινα νερά του Ιονίου (γαλάζια σπήλαια).

Οι ακτές του νησιού, όπως και σε όλα τα Ιόνια νησιά, χωρίζονται σε 3 μεγάλες κατηγορίες: γαιώδεις, ημιβραχώδεις και βραχώδεις.

Η πιο φημισμένη παραλία του νησιού, και όχι μόνο - καθώς βρίσκεται στον κατάλογο με τις δέκα ομορφότερες παραλίες του κόσμου - είναι το Νανάγιο. Η παραλία αυτή είναι το σήμα κατατεθέν του νησιού και η φωτογραφία της έχει κάνει το γύρο του κόσμου. Βρίσκεται στα βορειοανατολικά του νησιού και είναι προσιτή μόνο από τη θάλασσα. Η παραλία αυτή είναι δημιούργημα μιας ιδιοτροπίας της φύσης και ενός ναυτικού ατυχήματος υπό μυθιστορηματικές συνθήκες (Εικόνα 3.2).

Παραλίες γνωστές για τα θαλάσσια σπορ είναι το Τσιλιβί, το Αργάσι, ο Αλικανάς, καθώς και ο Άγιος Νικόλαος. Περισσότερο “οικογενειακές” παραλίες είναι το Καλαμάκι, ο κόλπος του Βασιλικού και οι Αλυκές.

Υπάρχουν βέβαια και οι παραλίες φωτοκίας της χελώνας *Caretta-Caretta*, οι οποίες είναι προστατευόμενες περιοχές, όπου δεν επιτρέπεται η χρήση μηχανοκίνητων οχημάτων, δικύκλων, καθώς και η παραμονή στην παραλία μετά τη δύση του ηλίου.

Εικόνα 3.1: Παραλίες Ζακύνθου

Πηγή: www.zantemap.gr

Εικόνα 3.2: Παραλία Ναβάγιο

Πηγή: <http://www.taksidi2greece.net/?p=1368>

Τέτοιες παραλίες είναι (βλέπε Εικόνα 2.4, ενότητα εργασίας 2.1.2):

- Ο ανατολικός Λαγανάς και το Καλαμάκι (Ζώνη Π3: Περιοχή Προστασίας της φύσης, Θαλάσσια ζώνη Β).
- Σεκάνια (Ζώνη Α1: Περιοχή Απόλυτης Προστασίας, Θαλάσσια ζώνη Α).
- Δάφνη (Ζώνη Π1: Περιοχή Προστασίας της φύσης, Θαλάσσια ζώνη Α).
- Γέρακας (Ζώνη Π2: Περιοχή Προστασίας της φύσης, Θαλάσσια ζώνη Α).
- Μαραθονήσι (Ζώνη Α2: Περιοχή Προστασίας της φύσης, Θαλάσσια ζώνη Β).

3.1.2 Αξιόλογα τοπία

Το νησί της Ζακύνθου έχει μεγάλο αριθμό τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι:

- Το αισθητικό δάσος Πεύκης στις κοινότητες Βολιμών, Αναφωνήτριας, Έξω Χώρας, Αγ. Νικολάου, Αγαλά και Κερίου.
- Το όρος Βρώμη.
- Η ευρύτερη περιοχή του χωριού Καμπί.
- Ο λόγγος Βασιλικού με πεύκα, κυπαρίσσια και αείφυλλα πλατύφυλλα.
- Η κοιλάδα μεταξύ των οικισμών Κυψέλη και Τραγάνη και αξιόλογη θέα στην Κυψέλη.
- Η μεγάλη σπηλιά και η θέα από το χωριό Γύρι.

3.1.3 Σπήλαια

Στο νησί της Ζακύνθου υπάρχουν πολλά θαλάσσια σπήλαια, τα οποία οφείλουν την ύπαρξή τους στα γεωλογικά φαινόμενα που έχουν λάβει χώρα στο παρελθόν στην περιοχή.

Εικόνα 3.3: Γαλάζιες σπηλιές

Πηγή: <http://unearth.pblogs.gr/2011/05/oi-galazies-sphlies-ths-zakynthoy.html>

Οι γαλάζιες σπηλιές είναι το δεύτερο πιο σημαντικό φυσικό αξιοθέατο της Ζακύνθου, μετά το Ναυάγιο (Εικόνα 3.3). Ανακαλύφθηκαν το 1897 και βρίσκονται στο βορειότερο σημείο του νησιού και συγκεκριμένα στη βορειοανατολική ακτή του ακρωτηρίου Σκινάρι. Αποτελούνται από ιδιόμορφους γεωλογικούς σχηματισμούς, που έχουν δημιουργήσει μια σειρά σπηλαίων κατά μήκος της βορειοδυτικής ακτής του νησιού. Εκτείνονται από τον Άγιο Νικόλαο μέχρι το ακρωτήριο Σκινάρι. Το όνομά τους το χρωστάνε στο έντονο γαλάζιο χρώμα των νερών τους, καθώς και στις ιδιαίτερες αντανάκλασεις που παίρνει το νερό στο εσωτερικό τους. Αποτελούνται από διαδοχικούς θαλάμους, που καταλήγουν στη Μεγάλη και τη Μικρή σπηλιά. Η μεγαλύτερη από τις σπηλιές είναι το λεγόμενο Κυανούν σπήλαιο.

Οι *Καμάρες* είναι δύο φυσικές τεράστιες πέτρινες γέφυρες, επονομαζόμενες μικρή και μεγάλη Καμάρα. Βρίσκονται στις ακτές του Κερίου, οι οποίες φτάνουν τα 18 χλμ. Ανάμεσα στις σπηλιές ξεπηδούν δύο πελώριοι, κάτασπροι βράχοι, οι ξακουστές Μυζήθρες.

Το *Σπήλαιο Δαμιανού* βρίσκεται στο γραφικό χωριουδάκι του Αγαλά. Αυτό που προκαλεί εντύπωση είναι ότι η σπηλιά είναι δίπατη.

Η *Σπηλιά Αγίου Γερασίμου* βρίσκεται στις Βολίμες, τόπος κατοικίας του Αγίου Γερασίμου για κάποιο διάστημα. Από μακριά φαίνεται σαν ένα σχετικό μικρό άνοιγμα στους βράχους, με έναν λευκό σταυρό στην κορυφή του. Στη σπηλιά υπάρχει η εικόνα του Αγίου Γερασίμου και κρεμασμένες εικόνες του Χριστού και Αγίων.

3.2 Πολιτιστικοί Πόροι

Το νησί της Ζακύνθου έχει μια πλούσια και σχετικά σύγχρονη πολιτιστική ιστορία, κυρίως από τα χρόνια της Ενετικής κυριαρχίας. Γνωστοί μουσικοί, καθώς και ποιητές και πεζογράφοι, προέρχονται από το νησί αυτό, όπως για παράδειγμα το Διονύσιος Σολωμός, ο Ανδρέας Κάλβος, ο Ούγκο Φώσκολος και άλλοι.

3.2.1 Μουσεία

- Μουσείο Διονυσίου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων

Εικόνα 3.4: Μουσείο Διονυσίου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων

Πηγή: <http://www.museumsolomos.gr/>

Λειτουργεί από το 1996 σε παραδοσιακό νεοκλασικό κτήριο στην πλατεία του Αγίου Μάρκου. Κατασκευάστηκε μετά τους σεισμούς του 1953, στη θέση του ναού του Παντοκράτορα (με τις εργασίες αποκατάστασης που πραγματοποιήθηκαν το 1992, το μουσείο επεκτάθηκε και στο διπλανό κτήριο). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του γνώρισμα είναι ότι στο ισόγειο του κτηρίου εκτίθενται οι λιτοί μαρμαρίνοι τάφοι των δύο εθνικών μας ποιητών: Διονυσίου Σολωμού και Ανδρέα Κάλβου.

Εικόνα 3.5: Μανσωλείο Σολωμού και Κάλβου
Πηγή: <http://nylou.com/html/ent/027/ent.41027.2.asp>

Στην είσοδο του μουσείου έχει τοποθετηθεί ένα τμήμα από το πουρνάρι, που βρίσκεται στο λόφο του Στράνη, κάτω από το οποίο ο Σολωμός εμπνεύστηκε τον «Ύμνο εις την Ελευθερίαν», καθώς και το ποίημα «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι». Ο επισκέπτης μπορεί να δει μεγάλο αριθμό αντικειμένων που ανήκαν ή σχετίζονται με το Διονύσιο Σολωμό. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι τα χειρόγραφα των ποιημάτων «Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» και «Ύμνος εις την Ελευθερίαν». Εκτίθενται επίσης προσωπογραφίες του, το οικόσημό του, το στεφάνι από θυμάρι που έστειλαν οι κάτοικοι των Ψαρών στην κηδεία του, οι πρώτες εκδόσεις των έργων του, επιστολές, καθώς και προσωπικά αντικείμενα του Δ. Σολωμού όπως το ασημένιο μελανοδοχείο του κ.ά.

Ο αριθμός των εκθεμάτων που σχετίζονται με τον Ανδρέα Κάλβο είναι σαφώς μικρότερος. Ο λόγος για αυτό είναι αφενός ότι το έργο του αναγνωρίστηκε πολύ αργότερα από εκείνο του Σολωμού και αφετέρου ότι ο ποιητής, πικραμένος από την άρνηση των Ελλήνων να του επιτρέψουν να λάβει μέρος στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821, έζησε 24 χρόνια στην Κέρκυρα και εν συνεχεία στην Αγγλία.

Στο μουσείο φιλοξενούνται εκθέματα σχετικά με πρόσωπα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στα καλλιτεχνικά, εκκλησιαστικά και πολιτικά δρώμενα των Επτανήσων: των μουσουργών Νικόλαου Μάντζαρου και Παύλου Καρρέρ, των συγγραφέων Γρηγορίου Ξενοπούλου και Διονυσίου Ρώμα, του ιστορικού Ερμάνου Λούντζη και του πολιούχου της Ζακύνθου (από την οικογένεια των Σιγούρων) Αγίου Διονυσίου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν η συλλογή μεταβυζαντινών εικόνων του μουσείου, οι προτομές ιεραρχών, έπιπλα από αρχοντικά, μουσικά όργανα, ξυλόγλυπτα, νομίσματα, κεντήματα, κοσμήματα, οικόσημα και φωτογραφίες.

● Βερτζάγειο Λαογραφικό μουσείο Ζακύνθου

Είναι το μοναδικό λαογραφικό μουσείο στη Ζάκυνθο και λειτουργεί από το 1998 στο χωριό Πηγαδάκια του δημοτικού διαμερίσματος Αλυκών, 15 χλμ βορειοανατολικά της πόλης της Ζακύνθου. Περιλαμβάνει τρεις αίθουσες, συνολικού εμβαδού 500 τ.μ. περίπου, στις οποίες έχουν συγκεντρωθεί εκθέματα από την καθημερινή ζωή και τις ασχολίες των κατοίκων του νησιού. Σε ένα ξεχωριστό κτήριο, που χτίστηκε πρόσφατα, υπάρχει ένας εντυπωσιακός αλευρόμυλος από ξύλο και πέτρα, καθώς και ένα μεγάλο πέτρινο ελαιοτριβείο.

● Μουσείο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης

Εικόνα 3.6: Μουσείο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης
Πηγή: www.gozakynthos.gr

Στην πλατεία του Δ. Σολωμού βρίσκεται το επιβλητικό κτήριο όπου στεγάζεται το Μουσείο Μεταβυζαντινής Τέχνης. Το κτίριο του προσεισμικού Μουσείου Μεταβυζαντινής Τέχνης καταστράφηκε με το σεισμό του 1953. Ξαναχτίστηκε στην ίδια θέση και τη σημερινή μορφή του οργάνωσε ο ακαδημαϊκός Μανώλης Χατζιδάκης. Το μετασεισμικό μουσείο άνοιξε για το κοινό το 1960.

Το κτίριο του Μουσείου διατάσσεται κατά μήκος της βορειοδυτικής πλευράς της Πλατείας Δ. Σολωμού την οποία και οριοθετεί, κατέχοντας την πλέον εξέχουσα θέση από τα περί την πλατεία κτίρια. Η κατασκευή του βασίσθηκε στην αρχιτεκτονική μελέτη του αρχιτέκτονα Σπυρ. Λέγγερη.

Πρόκειται για διώροφο κτίριο ορθογωνικής κάτοψης, που καλύπτεται από επίπεδη στέγη (δώμα) και καταλαμβάνει ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο. Εδράζεται επί περιμετρικής βάσης, η οποία αναλαμβάνει την εξομάλυνση των ελαφρών υψομετρικών διαφορών του εδάφους και αποτελείται από ισόγειο, όροφο και λειτουργικό μεσόροφο, μη διαφαινόμενο εξωτερικώς. Η υποχώρηση του ισογείου έναντι του μεσορόφου και του ορόφου δημιουργούν τη συνήθη δρομική στοά με τις ημικυκλικές καμάρες κατά την κύρια όψη του κτιρίου, προς την Πλατεία.

Στη συλλογή του Μουσείου μπορούμε να θαυμάσουμε έργα της Βυζαντινής, Κρητικής, Επτανησιακής και Ζακυνθινής τεχνοτροπίας μεγάλων καλλιτεχνών, τα οποία αποτελούν έργα της Επτανησιακής Σχολής και της Αναγεννησιακής Τέχνης στη Ζάκυνθο. Στις συλλογές του Μουσείου εκτίθενται: μια πλούσια συλλογή εικόνων και αγιογραφιών της κρητικής και κρητικό-επτανησιακής (15ου - 19ου αιώνα) σχολής. Έργα ξυλογλυπτικής, από τους Βυζαντινούς χρόνους μέχρι τον 19ο αιώνα, ανάμεσά τους και τα δύο ξυλόγλυπτα τέμπλα των εκκλησιών του Παντοκράτορα και του Αγ. Δημητρίου, τα οποία διασώθηκαν από τους σεισμούς. Έργα των Δαμασκηνού, Δοξαρά, Κουτούζη, Τζάνε, Καλλέργη, Τσώνη. Γλυπτά της ελληνιστικής, βυζαντινής και μεταβυζαντινής εποχής. Τοιχογραφίες του 12ου, 13ου, 17ου και 18ου αιώνα.

Το συγκεκριμένο κτίριο έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο, σύμφωνα με την υπ. αριθμ. 16113/2-8-2002 Απόφαση ΥΠΕΧΩΔΕ, ΦΕΚ 793 (Δ)/ 13-09-2002.

- Μουσείο Γ. Ξενόπουλου

Το Μουσείο Γρηγορίου Ξενόπουλου στεγάζεται στην οδό Γαΐτα (στην ιστορική συνοικία της Φανερωμένης) και περιέχει προσωπικά είδη του συγγραφέα, χειρόγραφα, εκδόσεις των έργων του, τεύχη του περιοδικού «Η Διάπλασις των Παίδων», διάφορα βιβλία, φυλλάδια, έντυπα, φωτογραφικό υλικό κ.λπ. Επίσης, στα εκθέματά του περιλαμβάνονται αντικείμενα, έπιπλα και σκεύη από το σπίτι της οικογένειας Ξενόπουλου, καθώς και διάφορα είδη σχετικά με την κόρη του συγγραφέα, Ευθαλία Ξενοπούλου-Νάτσιου και το σύζυγό της, Χριστόφορο Νάτσιο γλύπτη.

- Μιλάνειο Ναυτικό Μουσείο

Το Μιλάνειο Ναυτικό Μουσείο βρίσκεται στην περιοχή Τσιλιβί, 7 χλμ. βορειοανατολικά της πόλης της Ζακύνθου. Ιδρυτής του μουσείου είναι ο Αντώνης Μυλωνάς, ο οποίος έδωσε και το όνομά του σε αυτό. Είναι το μοναδικό ελληνικό μουσείο στο είδος του που αναπαράγει τη θαλάσσια ιστορία από το 17^ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας. Περιλαμβάνει υδατογραφίες που φανερώνουν όλη την εξέλιξη της ναυτιλίας στη χώρα μας, ενώ περιέχει και μεγάλη ποικιλία από βυζαντινά πλοία από την απαρχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι και την καταστροφή της, το 1453 από τους Τούρκους. Στην είσοδό του βρίσκεται μια τορπίλη από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, βάρους 2,5 τόνων. Δίπλα του υπάρχει μια άγκυρα από το πλοίο «Ιέραξ». Ακόμα φιλοξενεί πάνω από 100 ακουαρέλες, πλούσιο υλικό από ναυτικά αντικείμενα, ναυτικές στολές, βιβλία, παράσημα και φωτογραφικό υλικό. Τέλος υπάρχουν ιστορικά ντοκουμέντα από το 1940-41 και κειμήλια της Ελληνικής Επανάστασης.

- Εκκλησιαστικό Μουσείο (Μουσείο – Σκευοφυλάκιο Ιεράς Μονής Στροφάδων και Αγίου Διονυσίου)

Το μουσείο βρίσκεται δίπλα στο ναό του Αγίου Διονυσίου, εκεί όπου βρίσκονται τα κελιά της μονής. Το μουσείο εγκαινιάστηκε το 2003 και μέσα σε αυτό φυλάσσονται, μεταξύ άλλων, βυζαντινές εικόνες, τέσσερις πίνακες του Κουτούζη, τα ασημένια ευαγγέλια του Μπάφα και του Τζιμούρη, καθώς και χειρόγραφοι κώδικες και σπάνιες εκδόσεις.

- Μουσείο Χέλμη Φυσικής ιστορίας

Το Μουσείο Χέλμη Φυσικής Ιστορίας είναι το μοναδικό μουσείο φυσικής ιστορίας στη Ζάκυνθο. Εγκαινιάστηκε στις 10 Αυγούστου 2000 από τον Παναγιώτη Χέλμη και στεγάζεται στο χωριό της Αγίας Μαρίνας, σε ένα όμορφο παραδοσιακό κτίριο. Οι συλλογές του περιλαμβάνουν ενότητα χλωρίδας και πανίδας της Ζακυνθινής φύσης. Η λειτουργία του Μουσείου στηρίζεται εξ ολοκλήρου στην ιδιωτική πρωτοβουλία και έχει ως στόχο να προβάλει τη ζακυνθινή φύση στον ελληνικό και διεθνή χώρο. Από την ίδρυσή του εξελίσσεται συνεχώς, φτάνοντας να αποτελεί σήμερα ένα σημαντικό θεσμό για τα τοπικά δεδομένα.

- **Ναυτικό Μουσείο Επτανήσου**

Είναι ένα σύγχρονο ιδιωτικό μουσείο, που ιδρύθηκε τον 21^ο αιώνα και στεγάζει ζωγραφικά έργα και αντικείμενα του ναυτικού επαγγέλματος. Βρίσκεται στην Μπόχαλη, κοντά στο λόφο του Στράνη.

- **Το αρχοντικό της οικογένειας Ρώμα**

Αυτό το μουσείο αποτελείται από την κατοικία του Αλεξάνδρου Ρώμα, Προέδρου της Ελληνικής Βουλής και οργανωτή των Ελλήνων Ερυθροχιτώνων, με το οποίο πολέμησε στις μάχες για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων. Ο Αλέξανδρος αποτελεί μία από τις ιδιαίτερες προσωπικότητες της πολιτικής και στρατιωτικής ιστορίας της νεότερης Ελλάδας. Το κτήριο κατασκευάστηκε τη δεκαετία του 1660 από τον υποπρόξενο της Αγγλίας στη Ζάκυνθο Robert John Geoffrey. Την περίοδο της Αγγλικής Προστασίας (1816-64) χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία του Άγγλου έπαρχου (Resident) και ήταν γνωστό ως "Ρεζιντέντσα". Το κτήριο αγοράστηκε από τον Αλέξανδρο Ρώμα το 1880 και έκτοτε αποτελεί έδρα της οικογένειας. Από τότε και μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο αποτέλεσε το κέντρο ενός από τους δύο μεγάλους πολιτικούς σχηματισμούς του νησιού (Ρωμιάνικο Κόμμα). Το οίκημα αυτό αποτελεί σήμερα το μοναδικό δείγμα αρχοντικού που έχει απομείνει στη Ζάκυνθο μετά τους σεισμούς του 1953, κατά τους οποίους υπέστη εκτεταμένες ζημιές.

Μετά το 1955 ανακατασκευάστηκε μερικώς από τον προηγούμενο ιδιοκτήτη του, γνωστό συγγραφέα Διονύση Ρώμα. Οι μεγάλοι χώροι υποδοχής, οι βιβλιοθήκες με τις σπάνιες παλιές εκδόσεις και οι συλλογές οικογενειακών πορτρέτων, πινάκων, χαρακτηρισμών, όπλων και άλλων αντικειμένων και έργων τέχνης αντανακλούν τις ανάγκες, τη νοοτροπία και γενικότερα τον τρόπο ζωής της παλαιάς αριστοκρατικής τάξης του νησιού. Η κατοικία βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από την πλατεία Σολωμού και το δημαρχείο, στην πόλη της Ζακύνθου.

- **Μουσείο Αγροτικού Πολιτισμού**

Ιδρύθηκε το 1998 στο χωριό Πηγαδάκια, στο Δήμο Αλυκών και εκθέτει τον πολιτισμό και την ιστορία της παράδοσης στον αγροτικό κόσμο της Ελλάδας και ιδιαίτερα του νησιού. Στο εσωτερικό του υπάρχουν σπάνια αντικείμενα του 16^{ου} αιώνα, όπως επαγγελματικά εργαλεία, σκεύη καθημερινής χρήσης και σπάνια εργαλεία της αρχαίας τοπικής βιοτεχνίας.

- **Δημοτική Βιβλιοθήκη**

Η δημοτική βιβλιοθήκη καλύπτει ένα μέρος του μεγάλου κτιρίου που βρίσκεται στην πλατεία Σολωμού. Η ιστορία της ξεκίνησε το 1628 και, πριν το σεισμό και την πυρκαγιά που κατέστρεψαν τα πάντα, διατηρούσε έγγραφα και βιβλία μοναδικά από τους ποιητές του παρελθόντος. Χάρη στις δωρεές μερικών Ζακυνθινών που έθεσαν στη διάθεση της Βιβλιοθήκης βιβλία της προσωπικής τους συλλογής έγινε εφικτό να ανασηματοποιηθεί το παρελθόν και να τεθεί στη διάθεση όλων. Στη βιβλιοθήκη υπάρχουν σπάνια βιβλία που αφορούν στην ιστορία και τις παραδόσεις της Ζακύνθου, γραμμένα από διάφορους συγγραφείς, αντίγραφα παλαιών εφημερίδων και απομνημονεύματα σχετικά με το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, καθώς και φωτογραφίες της Ζακύνθου όπως ήταν πριν την καταστροφή του 1953.

● Θεματικό Εκθεσιακό Κέντρο

Το Θεματικό Εκθεσιακό Κέντρο της θαλάσσιας χελώνας *Caretta-Caretta* βρίσκεται στην περιοχή της Δάφνης, που υπάγεται σε Περιοχή Προστασίας του Τοπίου Φ1 του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου, στο δημοτικό διαμέρισμα Βασιλικού. Ο διαμορφωμένος χώρος του Θεματικού Κέντρου, το εκθεσιακό και ενημερωτικό υλικό, η χρήση των πολυμέσων και τα αναμνηστικά αντικείμενα που δίνονται, αποτελούν για τον επισκέπτη αφορμή ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης σχετικά με τη θαλάσσια χελώνα και τις παραλίες ωτοκίας της στη Ζάκυνθο. Πέραν όμως των βιολογικών και ηθολογικών πληροφοριών που δίνονται για την *Caretta-Caretta*, το Θεματικό Κέντρο προσφέρει μία γενική ματιά στις δράσεις του Φορέα Διαχείρισης του ΕΘΠΖ αλλά και στα γενικότερα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της Προστατευόμενης Περιοχής, καθώς επεκτείνεται και στη γνωριμία με άλλα είδη προτεραιότητας και ενδημικά είδη γλωρίδας και πανίδας που απαντώνται στη Ζάκυνθο.

Η κατασκευή του Θεματικού Εκθεσιακού Κέντρου, που ολοκληρώθηκε το 2006, χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης σε ποσοστό 80% και το υπόλοιπο από εθνικούς πόρους.

3.2.2 Κάστρο Ζακύνθου

Το βενετσιάνικο κάστρο βρίσκεται στην περιοχή της Μπόχαλης και απέχει μόνο 2 χλμ από την πόλη. Το κάστρο έχει μεγάλη ιστορική σημασία, καθώς στο εσωτερικό του τα χρόνια της Ενετοκρατίας βρισκόταν η πρωτεύουσα του νησιού. Η ακριβής χρονολογία κατασκευής του κάστρου δεν είναι γνωστή.

Εικόνα 3.7: Φρούριο Ζακύνθου

Πηγή: <http://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=zakynthos>

Το κάστρο φιλοξενούσε όλη την πόλη της Ζακύνθου, τις διοικητικές υπηρεσίες και το στρατό. Οι Βενετοί δημιούργησαν μέσα στο κάστρο σπάνια έργα της εποχής, όπως για παράδειγμα ένα οργανωμένο αποχετευτικό σύστημα.

Η θέση του κάστρου δεν ήταν τυχαία, καθώς οι Ενετοί διάλεξαν πάντα να χτίζουν τα κάστρα τους έτσι ώστε να έχουν οπτική επαφή μεταξύ τους.

Το ενετικό φρούριο Ζακύνθου βρίσκεται στη θέση που σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες υπήρχαν τα τείχη της αρχαίας ακρόπολης. Οι επαναλαμβανόμενοι μεγάλοι σεισμοί που έπλητταν το νησί κατέστρεφαν τα οχυρωματικά έργα, με αποτέλεσμα να ανακατασκευάζονται συχνά. Η κατασκευή των τειχών και των οχυρώσεων του Φρουρίου που έχουν διασωθεί ολοκληρώθηκε το 1646, από Ενετούς μηχανικούς με ντόπιους μαστόρους. Τότε κατασκευάστηκε και ο κύριος λιθόστρωτος δρόμος, που έφτανε μέχρι τον αιγιαλό, η περίφημη Strada Guistiniana, η Σαρτζάδα, όπως καθιερώθηκε τα νεότερα χρόνια.

Σημαντική επέμβαση για τη συντήρηση και επισκευή των τειχών, αλλά και των κτηρίων του Φρουρίου, με παράλληλη φροντίδα για το σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης, έγινε από τους Άγγλους το 1812.

Τα ορατά μνημεία που αποκαλύφθηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων ανασκαφών χρονολογούνται από τη Βυζαντινή εποχή ως την περίοδο της Αγγλοκρατίας και είναι:

- Σωτήρας ή Παντοκράτορας (Βυζαντινός ναός 12^{ου} αιώνα)
- Αγ. Φραγκίσκος, (Βασιλική 14^{ου} αιώνα)
- Αγία Βαρβάρα (Βασιλική)
- Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος (15^{ος} αιώνας)
- Ναός Υπεραγίας Θεοτόκου Λαουρένταινας
- Άγιος Ιωάννης Θεολόγος (15^{ος} αιώνας)
- Ενετικές φυλακές
- Ενετική πυριτιδαποθήκη
- Γήπεδο άγγλων αξιωματικών
- Αγγλικός στρατώνας
- Διοικητήριο-Στρατώνας

3.2.3 Σημεία ενδιαφέροντος - Αξιοθέατα

Λόφος του Στράνη

Σε απόσταση 2 χλμ από την πόλη της Ζακύνθου βρίσκεται ο λόφος του Στράνη. Εδώ ο εθνικός μας ποιητής Διονύσιος Σολωμός, ακούγοντας τους κανονιοβολισμούς του Μεσολογγίου, εμπνεύστηκε και έγραψε τον εθνικό ύμνο. Στη μικρή πλατεία, στη θέση που σήμερα δεσπόζει η προτομή του Σολωμού, υπήρχε το δέντρο, στη σκιά του οποίου έγραψε τον «Ύμνο εις την Ελευθερία» και τους «Ελευθέρους Πολιορκημένους».

Εικόνα 3.8: Λόφος του Στράνη

Πηγή: http://www.zakynthos-net.gr/pag_gr/pag_gr/travg_gr/sight_gr/strani_gr.htm

Κόκκινος βράχος

Η περιοχή Κόκκινος Βράχος διακρίνεται για το ιδιαίτερο φυσικό της κάλλος και έχει χαρακτηριστεί από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικό μνημείο. Βρίσκεται στη συνέχεια της πόλης της Ζακύνθου και συγκεκριμένα στη νότια άκρη της απόκρημνης και ανδηροειδούς παραλίας “Ακρωτήρι”. Ο κόκκινος βράχος συνιστά χώρο που διασώζει πολύ ενδιαφέροντα κτίσματα, όπως τον πυργίσκο του Φάρου, την εκκλησία της Κρυονερίτισσας και την πηγή του πόσιμου νερού, που αναφέρεται σε γραπτά του από το 16^ο αιώνα. Το φυσικό κάλλος της τοποθεσίας ενέπνευσε το Γρηγόριο Ξενόπουλο στα διηγήματά του, μάλιστα ο συγγραφέας έγραψε και μυθιστόρημα με τίτλο «Ο Κόκκινος Βράχος».

Εικόνα 3.9: Κόκκινος Βράχος

Πηγή: <http://www.green-e.gr/m/destination/view/Perioxh-Kokkinos-Braxos-Zakynthos>

Σταυρός στο Καμπί

Ο σταυρός στο Καμπί βρίσκεται στο βουνό Σχίζα, στο παραδοσιακό χωριό Καμπί. Η έγερση του σταυρού έγινε προς τιμή των ανθρώπων που χάθηκαν κατά τη διάρκεια του Ελληνικού εμφυλίου και του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου.

Ενετικός Πύργος

Μικρός ενετικός πύργος που βρίσκεται στην Έξω Χώρα, στο βόρειο τμήμα του νησιού. Παρατηρητήριο μικρών διαστάσεων και σχεδόν ανέγγιχτο από το χρόνο, το χρησιμοποιούσαν για να βλέπουν τον εχθρό όταν ερχόταν από τη θάλασσα. Η θέση του είναι η καλύτερη δυνατή γιατί μπορούσε κανείς να δει το μεγαλύτερο τμήμα της δυτικής ακτής του νησιού.

Εικόνα 3.10: Ενετικός Πύργος

Πηγή: <http://www.zanteisland.com/html/greco/luoghi.htm>

Γέφυρα του Αργασίου

Γεφύρι του 1800, που το μισό του τμήμα ακουμπάει στην άμμο και το άλλο μισό είναι βυθισμένο στη θάλασσα. Μπορεί κανείς να θαυμάσει ένα ερείπιο που θυμίζει το παρελθόν, λίγα μέτρα από μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα.

Εικόνα 3.11: Γέφυρα Αργασίου

Πηγή: www.gozakynthos.gr

Υδραγωγείο στα Βρυσάκια

Στις βορειοδυτικές πλαγιές του βουνού Σκοπός υπάρχει μια χαράδρα, η οποία ονομάζεται Βρυσάκια. Εκεί επί Αγγλοκρατίας (1809-1864) είχε κατασκευαστεί υδραγωγείο, το οποίο συνέλεγε τα νερά από οχτώ πηγές και με ένα σύστημα κτιστών αγωγών και υδατογεφυρών, μετέφερε το νερό στην πόλη της Ζακύνθου. Το

υδραγωγείο λειτουργεί και σήμερα, αφού τα κτιστά τμήματά του αντικαταστάθηκαν αρχικά με μαντεμένιους σωλήνες και τελευταία με πλαστικούς. Το θεαματικότερο τμήμα του υδραγωγείου είναι το υδατογέφυρο «Καμάρα του Βουρδέρη» (Εικόνα 3.12), ένα αξιόλογο έργο λαϊκής αρχιτεκτονικής που ενώνει δύο λόφους για να μεταφέρεται το νερό.

Εικόνα 3.12: Υδραγωγείο

Πηγή: <http://www.iskiosiskiου.com/2012/11/i.html>

Κτήριο οικογένειας Μεσσαλά

Το κτήριο της οικογένειας Μεσσαλά στη Λιθακιά Ζακύνθου είναι χαρακτηριστικό δείγμα αρχοντικού της Ζακύνθου του 19^{ου} αιώνα. Αναστηλώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1990 από την κοινότητα και χρησιμοποιείται σαν Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Είναι από τα λίγα δείγματα της Επτανησιακής αρχιτεκτονικής που διασώθηκε από το σεισμό του 1953 στη Ζάκυνθο.

Η μεγαλύτερη σημαία του κόσμου

Στο νοτιοδυτικό άκρο του νησιού, πολύ κοντά στο Φάρο του Κεριού και πάνω από τις βραχονησίδες Μυζήθρες έχει κατασκευαστεί ιστός ύψους 50μ, πάνω στον οποίο κυματίζει η “μεγαλύτερη σημαία του κόσμου σε ιστό”. Έχει πλάτος 18,10 μ και μήκος 36,90 μ. και συνολικό εμβαδόν 667,89 τετραγωνικά μέτρα.

Εικόνα 3.13: Η μεγαλύτερη σημαία του κόσμου

Πηγή: www.theflag.gr

Το ύφασμα είναι κινεζικής προέλευσης, ζυγίζει 70 κιλά και ράφτηκε στην Ελλάδα. Ο ιστός έχει ύψος 50 μέτρα, ζυγίζει 80 κιλά, για τη στήριξή του καταναλώθηκαν 102 τόνοι οπλισμένου σκυροδέματος. Στην κορυφή του υπάρχουν δύο αλεξικέραυνα, ενώ για την έπαρση και την υποστολή της σημαίας απαιτείται η ταυτόχρονη προσπάθεια τουλάχιστον τεσσάρων ανθρώπων. Η τεράστια σημαία είναι ορατή από απόσταση 20 χιλιομέτρων.

Το αρχοντικό της Σαρακίνας

Στην ύπαιθρο της Ζακύνθου υπάρχουν διάσπαρτα πολλά αρχοντικά σπίτια, άλλοτε θερινές κατοικίες αστικών οικογενειών. Το αρχοντικό της Σαρακίνας, κοντά στον Παντοκράτορα, είναι το λαμπρότερο δείγμα αγροτικού εξοχικού και ανήκει στην οικογένεια Λούντζη. Σήμερα, αν και εγκαταλελειμμένο, διασώζει ακόμη τα βασικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής του 19^{ου} αιώνα στη Ζάκυνθο.

Εικόνα 3.14: Το αρχοντικό της Σαρακίνας
Πηγή: <http://www.panoramio.com/photo/56266055>

Το αρχοντικό Ρώμα

Στην παράκτια γραμμή της πόλης της Ζακύνθου στέκεται επιβλητικά εδώ και τρεις αιώνες το αρχοντικό της οικογένειας Ρώμα. Ένα αρχοντικό συνδεδεμένο έντονα τόσο με την πολιτική όσο και με την πολιτιστική κληρονομιά του νησιού. Είναι το μόνο αρχοντικό που διασώθηκε από το μένος του εγκελάδου και της τρομακτικής πυρκαγιάς που ακολούθησε επί μερες, ισοπεδώνοντας το μεγαλύτερο μέρος του νησιού το 1953. Το ιστορικό αυτό οίκημα άνοιξε τις πόρτες του στο κοινό το 2007, μετατρέποντας τους σημαντικότερους χώρους του σε μουσείο.

Το Αγγλικό νεκροταφείο

Πρωτοχτίστηκε το 1675 κατά τη διάρκεια της Ενετοκρατίας και μετά το 1815 ένα νέο νεκροταφείο ιδρύθηκε, έτσι ώστε Άγγλοι στρατιώτες να μπορούν να τεθούν σε ανάπαυση εκεί.

Υδραγωγείο στο Κρυονέρι

Το Ενετικό υδραγωγείο βρίσκεται στην περιοχή Κρυονέρι της πόλης της Ζακύνθου. Σήμερα πρόκειται για μία πέτρινη βρύση, στο παρελθόν όμως ήταν ένα λιθόκτιστο υδραγωγείο, που τροφοδοτούσε όλη την πόλη με νερό. Κατασκευάστηκε το 16^ο αιώνα από τους Βενετούς, που είχαν καταλάβει το νησί από το 1485.

Πύργος Αμπελοράβδη

Βρίσκεται στο χωριό Καλλιπάδο. Κτιριακό συγκρότημα εξοχικής έπαυλης κτισμένο το 1926, με γοθικά αρχιτεκτονικά στοιχεία και μπαρόκ επιρροές που προσομοιάζουν την έπαυλη με πύργο. Έχει χαρακτηριστεί ως έργο τέχνης και έχει κηρυχθεί Σύγχρονο Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο (ΦΕΚ 35/τ2/1992).

Πύργος του Δομενεγίνη

Βρίσκεται κτισμένος δίπλα στη θάλασσα λίγο πριν την Πούντα του Νταβία, στο Αργάσι. Είναι η έπαυλη των Δομενεγινίδων, μιας από τις επιφανέστερες αριστοκρατικές οικογένειες της Ζακύνθου, που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στα ζακυνθινά πράγματα από την εποχή των Ενετών (1485) μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα.

Σημαντικό ρόλο είχε η οικογένεια και η ίδια η έπαυλη στην Επανάσταση του 1821 και στη λειτουργία της Φιλικής Εταιρείας. Η έπαυλη αποτελούσε χώρο μυστικών συνεδριάσεων της τοπικής Εφορίας της Φιλικής Εταιρείας και από εδώ έφυγε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης για το Μωριά. Η έπαυλη φιλοξένησε και έδωσε άσυλο και προστασία στο μικρό Ούγκο Φώσκολο μετά τα γεγονότα του Γκέτο που στάθηκαν η αιτία για να φύγει ο Φώσκολος από τη Ζάκυνθο (άνοιξη 1785). Ο Πύργος του Δομενεγίνη φιλοξένησε πολλές φορές το Διονύσιο Σολωμό, όπου και αυτοσχεδίασε γνωστό τετράστιχό του. Στα μέσα του 16^{ου} αιώνα είχε την αρχιτεκτονική μορφή του Πύργου με πολεμίστρες, που προστάτευε την οικογένεια από τις επιδρομές των πειρατών. Το αρχοντικό άλλαξε πολλές μορφές εσωτερικά και εξωτερικά στη μακρά του ιστορία του. Σήμερα, ο Πύργος του Δομενεγίνη έχει αναστηλωθεί και είναι επισκέψιμος.

Βαρδιόλες

Οι Βαρδιόλες στέκονται αγέρωχες και ατενίζουν το πέλαγος, απομεινάρια μια αλλοτινής εποχής. Υπήρξαν παρατηρητήρια, φυλάκια επί Ενετοκρατίας, που χρησιμοποιούνταν για την κατασκόπευση του πελάγους και την ειδοποίηση των κατοίκων για την εμφάνιση εχθρικού πλοίου.

Η λέξη βαρδιόλα πιθανότατα προέρχεται από τη βενετσιάνικη διάλεκτο. Στη Ζάκυνθο σήμερα σώζονται κατά μήκος του νησιού 3 βαρδιόλες. Οι δύο βρίσκονται στην άκρη του Πλάνου, στο Τραγάκι, και η τρίτη στην Κυψέλη. Η κατασκευή τους ανάγεται στον 17^ο αιώνα. Σήμερα, με αρκετά χρόνια καθυστέρηση, ξεκίνησε το έργο «Ανάπλαση και Ανάδειξη Ενετικής Βαρδιόλας» στην Κυψέλη, με την επίβλεψη της 20^{ης} Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Εικόνα 3.15: Βαρδιόλα

Πηγή: http://www.iskiosiskiou.com/2007/07/blog-post_11.html

Μυκηναϊκά ευρήματα

Η ανασκαφική έρευνα είναι σε πλήρη εξέλιξη και αναμένεται ότι η ολοκλήρωση και μελέτη των αποτελεσμάτων της θα προσθέσει πολύτιμες πληροφορίες για τη διαχρονική κατοίκηση της Ζακύνθου. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- *Μυκηναϊκός Τάφος Κεριού*: στο ΝΔ του κόλπου του Λαγανά, κοντά στο χωριό Κερί βρέθηκε το 1965 μικρός κτιστός τάφος. Η ιδιόρρυθμη μορφή του (που έχει αντίστοιχά της στη Συρία και την Κρήτη), καθώς και δύο πήλινα αγγεία που βρέθηκαν στο εσωτερικό του χρονολογούνται περίπου στα 1400-1350 π.Χ.
- *Μυκηναϊκό νεκροταφείο Καμπιού*: βρίσκεται στην πλαγιά του λόφου Βίγλα στις δυτικές ακτές του νησιού, λίγο έξω από το χωριό Καμπί. Τμήμα του νεκροταφείου από 14 τάφους, λαξευτούς στον βράχο, οι περισσότεροι από τους οποίους συλημένοι, ανασκάφτηκαν στα 1971-72. Τα ευρήματα από τους τάφους φανερώνουν ένα σχετικά φτωχό τοπικό πληθυσμό, που ακολουθούσε όμως τους ρυθμούς της ζωής των μεγαλύτερων κέντρων της εποχής του.

Τα δώδεκα πηγάδια του Αδρονίου

Τα 12 Πηγάδια του Αδρονίου βρίσκονται στο χωριό Αγαλάς, που αποτελεί ορεινό χωριό του Λαγανά. Τα 11 από αυτά είναι εμφανή, στην επιφάνεια του εδάφους, ενώ το 12ο βρίσκεται θαμμένο κάτω από τη γη. Τα Πηγάδια βρίσκονται σε υψίπεδο του όρους Βραχίονας, ανάμεσα σε καλλιεργημένη έκταση αμπελιών και ελαιοδέντρων. Τα πηγάδια βρίσκονται σε κοινόχρηστη έκταση, που ανήκει σε διάφορους ιδιώτες. Χτίστηκαν τον 15ο αιώνα, επί Ενετοκρατίας.

3.2.4 Εκκλησίες και μονές

Στο νησί υπάρχουν πληθώρα μονών και εκκλησιών, πολλές εκ των οποίων χρονολογούνται από τον 15^ο και 16^ο αιώνα, οι οποίες διασώθηκαν και ανακαινίσθηκαν μετά τους σεισμούς του 1953. Οι σημαντικότερες εξ αυτών αναφέρονται στη συνέχεια.

- *Ιερά Μονή Αγίου Διονυσίου*

Ο Άγιος Διονύσιος είναι ο προστάτης άγιος του νησιού. Ο σημερινός ναός ξεκίνησε να κατασκευάζεται το 1925, στη θέση παλαιότερης εκκλησίας, που καταστράφηκε στους σεισμούς του 1893. Η εκκλησία εγκαινιάστηκε μόλις πέντε χρόνια πριν από το σεισμό του 1953 και είναι χαρακτηριστικό ότι υπήρξε ένα από τα τρία κτίρια της πόλης που δεν υπέστησαν καμία καταστροφή. Το γεγονός αυτό οι Ζακυνθinoί το θεώρησαν σημαδιακό.

Το μοναστήρι μεταφέρθηκε (προοδευτικά) από τα Στροφάδια στη Ζάκυνθο, στα χρόνια μετά τη μετακομιδή (1717) του λειψάνου του Αγίου Διονυσίου από τον Πύργο – Μοναστήρι των Στροφάδων, όπου βρίσκεται και ο τάφος του.

Το 1803 ανακηρύχτηκε επίσημα ως Άγιος και το 1817 κατασκευάστηκε ο πρώτος ναός προς τιμήν του, στη θέση που βρίσκεται και σήμερα, στο νότιο παραλιακό άκρο της πόλης. Δίπλα από το ναό άρχισε να λειτουργεί μοναστήρι, ως μετόχι της εκκλησίας.

Το 1840 μεταφέρθηκε επίσημα η έδρα της Ιεράς Μονής Στροφάδων και Αγίου Διονυσίου από τα Στροφάδια στην πόλη της Ζακύνθου και κατασκευάστηκε το μοναστήρι δίπλα από την εκκλησία του Αγίου, εκεί που ήδη υπήρχαν τα κελιά του Μετοχίου.

Το 1998 άρχισε η κατασκευή του νέου ξενώνα του Μοναστηριού, που ολοκληρώθηκε το 2000. Το σύγχρονο μοναστήρι φιλοξενεί αξιόλογο εκκλησιαστικό μουσείο. Σήμερα, το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου φιλοξενεί επτά (7) μοναχούς. Το κτιριακό Συγκρότημα του Αγίου Διονυσίου αποτελείται από το Ναό του Πολιούχου της Ζακύνθου, από το Κωδωνοστάσιο - Καμπαναριό του Ναού, από το Μοναστήρι της Ιεράς Μονής Στροφάδων και του Αγίου Διονυσίου και από το νέο Εκκλησιαστικό Μουσείο – Σκευοφυλάκιο.

Η εκκλησία του προστάτη του νησιού είναι η μεγαλύτερη που υπάρχει στη πόλη. Ο σημερινός μεγαλοπρεπής ναός και η παρακείμενη Μονή του Άμμου γνώρισαν διάφορες φάσεις. Καταστράφηκαν κατά το μεγάλο σεισμό που ερείπωσε τη Ζάκυνθο το 1893. Ειδική Ερανική Επιτροπή του 1900 ανέλαβε την ανέγερση νέου Ναού. Η θεμελίωση του τωρινού ναού άρχισε το 1925 και τα εγκαίνια του έγιναν στις 22 Αυγούστου 1948. Ο Ναός χτίστηκε με σχέδια του αρχιτέκτονα Α. Ορλάνδου σε ρυθμό τρίκλιτης βασιλικής. Χάρη στην αντισεισμική κατασκευή του, ήταν από τα λίγα κτίρια που δεν κατέρρευσαν από τον καταστρεπτικό σεισμό του 1953.

Ο ναός φιλοξενεί το λείψανο του Αγίου Διονυσίου, όπου εκτός από πηγή δύναμης για τους ντόπιους, αποτελεί και σημαντικό πόλο έλξης για επισκέπτες. Το πανηγύρι του Αγίου Διονυσίου γίνεται δύο φορές το χρόνο και διαρκεί τρεις μέρες. Στις 24 Αυγούστου τιμάται η μνήμη της Μετακομιδής του Ιερού Σκηνώματος από τα νησιά Στροφάδες στη Ζάκυνθο (1717) και στις 17 Δεκεμβρίου τιμάται η μνήμη της Κοιμήσεως του (1622). Οι εορταστικές εκδηλώσεις κορυφώνονται με την περιφορά του ιερού λειψάνου σε όλη την πόλη της Ζακύνθου.

Το σημαντικότερο και πολυτιμότερο έργο τέχνης του ναού είναι η αργυρόγλυπτη Λάρνακα που φιλοξενεί το ιερό λείψανο, έργο Γεωργίου Διαμαντή Μπάφα, η οποία φιλοτεχνήθηκε το 1829. Ξεχωρίζουν οι Δεσποτικές εικόνες στο Τέμπλο με ασημένια επένδυση από τον ίδιο καλλιτέχνη (1829) και η αναπαράσταση της λιτανείας δια χειρός ιερέως Νικολάου Κουτούζη. Σπουδαίο έργο αποτελεί το ξυλόγλυπτο τέμπλο

που διασώθηκε από το σεισμό του 1953, το οποίο μαζί με τις θαυμάσιες τοιχογραφίες των Κουτούζη και Δοξαρά, δίνουν στο ναό την επιβλητική μορφή που του αρμόζει. Οι περισσότερες τοιχογραφίες παρουσιάζουν εικόνες από τη ζωή του Αγίου Διονυσίου. Εντυπωσιακό είναι επίσης το ξυλόγλυπτο και χρυσωμένο "Δωμάτιο" του Αγίου, όπου φιλοξενείται η Λάρνακα και το Σκήνωμα του Αγίου.

Εικόνα 3.16: Ιερά Μονή Αγίου Διονυσίου

Πηγή: http://www.e-zakynthos.com/zakynthos-churches/gr_churches-st-dionysios.php

- Μονή Αγίου Γεωργίου Γκρεμνών

Το μοναστήρι χτίστηκε στο μέσο του 16^{ου} αιώνα στην ορεινή περιοχή των Βολιμών. Η εκκλησία δεν είναι γνωστό πότε είχε χτιστεί, αλλά καταστράφηκε από τους πειρατές το 1553 και ανοικοδομήθηκε σε ενετικό ύφος. Ο τριώροφος κυκλικός πύργος του μοναστηριού άρχισε να κτίζεται το 1561, χρονολογία που βρίσκεται χαραγμένη στο εσωτερικό πάνω μέρος της πόρτας του. Το μοναστήρι υπέστη σοβαρές ζημιές κατά τους σεισμούς του 1953 και έχουν πρόσφατα πραγματοποιηθεί εργασίες αποκατάστασης.

- Μονή Υπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιώτισσας

Το μοναστήρι του 16^{ου} αιώνα, βρίσκεται δίπλα στο χωριό Ορθονιές και χτίστηκε κοντά σε μια σπηλιά, όπου βρέθηκε εικόνα της Παναγίας και από το γεγονός αυτό πήρε η μονή το όνομά της.

- Μονή Αναφωνήτριας (σήμερα Ενοριακός Ναός)

Ιδρύθηκε πιθανότατα το 15ο αιώνα από το Λεονάρδο Γ' δε Τόκκο, Κόμητα Κεφαλληνίας και Ζακύνθου. Βυζαντινής προέλευσης είναι η θαυματουργή Εικόνα της Παναγίας της «Αναφωνήτριας», η οποία έφθασε εδώ από την κατακτημένη Κωνσταντινούπολη (1453). Το μοναστήρι βρισκόταν σε μεγάλη ακμή στα τέλη του 15ου αιώνα. Ήταν στην κυριότητα της Βενετίας, η οποία το παραχωρούσε σε εξέχοντα πρόσωπα ιερωμένους και μη. Τα ανεκτίμητα ιστορικά και καλλιτεχνικά κειμήλια της μονής υπεξαيرέθηκαν από ξένους και ντόπιους, σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους.

Στην ιστορική μονή της Αναφωνήτριας διετέλεσε ηγούμενος ο μετέπειτα Άγιος Διονύσιος. Το 1580 ο Άγιος Διονύσιος, ως ηγούμενος της Αναφωνήτριας, έκρυψε στο μοναστήρι και έσωσε από τους διώκτες του το φονιά του αδελφού του.

Το μοναστήρι ανακαινίστηκε το 1669, ύστερα από δύο διατάγματα του αρχιναύαρχου της Βενετίας Φραγγίσκου Μοροζίνι.

Σήμερα, έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες αποκατάστασης της Μονής, παρ' ότι δεν φιλοξενεί πλέον μοναχούς.

- Μονή Υπεράγαθου

Ιδρύθηκε στις αρχές του 17ου αιώνα ως ανδρικό κοινοβιακό μοναστήρι. Το 1671 το μοναστήρι αφιερώθηκε, ως μετόχι, στο όρος Σινά, στο οποίο ανήκει μέχρι σήμερα. Πήρε το όνομα της Αγίας Αικατερίνης, αλλά εξακολούθησε να λέγεται και να γράφεται μέχρι τώρα Μονή Παναγίας Υπεραγάθου.

Το μοναστήρι καταστράφηκε πολλές φορές στο πέρασμα των αιώνων από σεισμούς και πυρκαγιές και πάντα ξανακτιζόταν. Το 19ο αιώνα το μοναστήρι διατηρούσε ακόμα παλιά έργα τέχνης και περίφημους αρχαίους κώδικες, που εξαφανίστηκαν από αρχαιοκάπηλους, διοικούντες και περιηγητές. Κλεμμένοι κώδικες από το μοναστήρι σώζονται σήμερα στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας.

Έπαθε μεγάλες ζημιές κατά τους σεισμούς του 1953 και αναστηλώθηκε το 1975. Στην είσοδό του υπάρχει μία μεγάλη λαξευτή στέρνα. Σήμερα, το μοναστήρι δεν βρίσκεται σε λειτουργία.

- Μονή Αγίου Ιωάννη Προδρόμου (Καταστάρι)

Ιδρύθηκε της αρχές του 17ου αιώνα. Το 1753, προκύπτει από αναγραφή της περιουσίας του μοναστηριού ότι, στον περίβολό του υπήρχαν δύο εκκλησίες, επτά σπίτια και ένας πύργος, από όπου οι μοναχοί αντιμετώπιζαν τις επιδρομές των πειρατών.

Το Μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου μέχρι το 19ο αιώνα διατηρούσε ένα πλούσιο ιστορικό αρχείο, ενώ και σήμερα σώζεται ο κώδικας της μονής. Το μοναστήρι διασώθηκε από τους σεισμούς του 1953, ενώ ο πύργος έχει γκρεμιστεί. Σήμερα το μοναστήρι φιλοξενεί ένα μοναχό.

- Μονή Παναγίας Ελευθερώτριας

Το μοναστήρι βρίσκεται στο χωριό Λαγωπόδο, πάρα πολύ κοντά στην εκκλησία της Αγίας Μαύρας. Το εξωτερικό του μοιάζει περισσότερο με κάστρο παρά με μοναστήρι και είναι χαρακτηριστικές οι πολεμίστρες στους πύργους, καθώς και η εναλλαγή του λευκού με το κόκκινο, που υπογραμμίζει όλα τα παράθυρα και τις αψίδες του. Στο μοναστήρι υπάρχουν 17 καλόγριες.

- Μονή Παναγίας της Σκοπιώτισσας

Το μοναστήρι κτίστηκε στην κορυφή του βουνού Σκοπός. Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους, ήταν κατασκευή του 1400 μΧ. στα ερείπια του ναού της θεάς Άρτεμις. Το Μοναστήρι της Παναγίας της Σκοπιώτισσας και η παρακείμενη ομώνυμη εκκλησία δεν είναι γνωστό ακριβώς πότε κτίστηκαν. Εμφανίζονται σε χάρτη της Ζακύνθου του 1420. Στα μέσα του 15ου αιώνα ανήκαν στη δυτική αρχοντική

οικογένεια Boniventi, μετά από παραχώρηση από την εποχή των δε Τόκκων. Στις αρχές του 16ου αιώνα ανήκαν στην ευγενή οικογένεια Δακουζάν. Το 1516 ο ιερωμένος βυζαντινός άρχοντας Νικόλαος Στεφάνου Λογοθέτης, ύστερα από επιγαμία με την οικογένεια Δακουζάν, έγινε κάτοχος της εκκλησίας και το 1534 του Μοναστηριού. Έκτοτε παρέμειναν στην ιδιοκτησία της οικογένειας Λογοθέτη. Η εκκλησία ξαναχτίστηκε το 1634, μετά την ολοκληρωτική καταστροφή που υπέστη από τους σεισμούς του 1521. Κατά την εκσκαφή για τη θεμελίωσή της αποκαλύφθηκε αρχαίος ναός της Αρτέμιδας, με αφιερωματικές επιγραφές. Δεν είναι γνωστή η τύχη των ευρημάτων, εκτός από κάποιους μαρμάρινους κίονες του αρχαίου ναού που χρησιμοποιήθηκαν στο μαρμάρινο τέμπλο της εκκλησίας και στο αρχοντικό των Λογοθεταίων στην πόλη. Κατά το 18ο αιώνα, η εκκλησία και το Μοναστήρι εμπλουτίστηκαν με ανεκτίμητα έργα τέχνης. Τα περισσότερα από αυτά, μαζί με τους χειρόγραφους και ιστορημένους κώδικες του Μοναστηριού (εκτός από την παμπάλαια εικόνα της Παναγίας) εκλάπησαν και φυγαδεύτηκαν από τη Ζάκυνθο σε διάφορες χρονικές περιόδους. Μετά τους σεισμούς του 1953 η εκκλησία αναστηλώθηκε, ενώ από το μοναστήρι υπάρχουν μόνο τα ερείπια.

- Μονή Στροφάδων (αυτοκρατορική)

Το κτιριακό συγκρότημα του Μοναστηριού των Στροφάδων και οι δύο νησίδες ανήκουν διοικητικά και ιδιοκτησιακά στην Ιερά Μονή Στροφάδων και Αγίου Διονυσίου Ζακύνθου, που είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου και εδρεύει στην Πόλη της Ζακύνθου. Βρίσκεται στη μεγαλύτερη από τις δίδυμες νησίδες των Στροφάδων.

Εικόνα 3.17: Μονή Στροφάδων
Πηγή: <http://www.archaiologia.gr/blog/>

Η ίδρυση του μοναστηριού ανάγεται στο πρώτο μισό του 13ου αιώνα (1241), με πιθανό ιδρυτή του τον ίδιο τον αυτοκράτορα της Νικαίας Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρι ή τη σύζυγό του Ειρήνη. Είναι φρουριακή κατασκευή (αυτή τη μορφή πήρε μετά από ανακαίνισή του το 1440 από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Παλαιολόγο), με σημαντικό αμυντικό σύστημα, γι' αυτό και είχε εξασφαλίσει τη μέριμνα των στρατιωτικών αρχών της Βενετίας. Διασώζει άλλωστε ακόμη το μεγαλύτερο μέρος του αρχικού του εξοπλισμού και έχει στο ιστορικό ενεργητικό του σημαντική στρατιωτική [αμυντικής μορφής] δράση.

Ο Πύργος-Μοναστήρι συνιστά Πατριαρχικό Σταυροπήγιο και αποτελούσε την έδρα της ομώνυμης Μονής από την ίδρυσή της μέχρι τη μεταφορά της στη Ζάκυνθο, που

πιθανολογείται ότι ακολούθησε τη μετακομιδή σε αυτήν του λειψάνου του Αγίου Διονυσίου το 1717. Εδώ μόνασε και πέθανε ο Άγιος Διονύσιος. Εδώ υπάρχει και ο τάφος του. Σήμερα, το μοναστήρι φιλοξενεί έναν μόνο μοναχό.

- Μονή Παναγίας του Καλλιτέρου ή Μετόχι του Αγίου

Μοναστήρι κτισμένο το 16ο αιώνα, δίπλα στην ομώνυμη εκκλησία. Το Μοναστήρι και η εκκλησία σώθηκαν από τους σεισμούς του 1953. Η εκκλησία έχει αποκατασταθεί, ενώ το μοναστήρι έχει υποστεί σημαντικότερες φθορές από τους σεισμούς χωρίς να έχουν γίνει εργασίες αποκατάστασης. Ανήκει στη μονή Στροφάδων και Αγίου Διονυσίου. Στην εκκλησία έμεινε για τρία χρόνια το σκήνωμα του Αγίου Διονυσίου –προστάτη της Ζακύνθου– ύστερα από τη μετακομιδή του από τα Στροφάδια στη Ζάκυνθο. Το μοναστήρι δεν λειτουργεί σήμερα.

- Ερείπια ναού Αγίου Ανδρέα

Χτίστηκε σε άγνωστη χρονολογία. Μετά τους σεισμούς του '53 ερειπώθηκε. Το πέτρινο πελεκητό καμπαναριό του φέρει τη χρονολογία 1796. Ο ναός και το καμπαναριό του είναι κηρυγμένα Μνημεία της Ζακύνθου (ΦΕΚ 796 / τ. Β' / 30-8-1996).

- Ναός Παναγίας Φανερωμένης (πόλη Ζακύνθου)

Η εκκλησία βρίσκεται προς το νότιο μέρος της πόλης, στη συνοικία του Άμμου. Κτίστηκε μικρή επί δυναστείας των Δε Τόκκων (1357-1485), με έξοδα των περιοίκων, όπως αναφέρει η παράδοση, με την ανεύρεση στην εκεί αμμώδη παραλία μιας μικρής εικόνας της Θεοτόκου. Τιμήθηκε με το όνομα της Φανερωμένης, από τη φανέρωση της εικόνας της Μάνας του Θεού (Θεομήτορας). Καταστράφηκε με τους σεισμούς του 1953, αλλά ανοικοδομήθηκε με τα ίδια υλικά, ακολουθώντας την παλαιά του μορφή και κρατώντας το παλιό καμπαναριό του που δεν κατέρρευσε.

*Εικόνα 3.18: Ναός Παναγίας Φανερωμένης
Πηγή: <http://www.zakynthos.gov.gr>*

Οι ελάχιστες αγιογραφίες που σώθηκαν είναι τόσο μεγάλης σημασίας που φυλάσσονται στο Μουσείο Μεταβυζαντινής Τέχνης. Για την ιστορία του ναού έχουν γραφτεί διάφορες μελέτες από Έλληνες και ξένους μελετητές των κλασσικών τεχνών, καθώς υπήρξε ένας από τους ωραιότερους ναούς της Ελλάδας. Στα χρόνια της

Ενετοκρατίας, η πλατεία της Φανερωμένης, αντιθέτως με την πλατεία Αγίου Μάρκου, ήταν η πλατεία συνάντησης των λαϊκών. Ο Ναός έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο (Αρχαίο) μνημείο βάσει του ΠΔ 18-2-1925, ΦΕΚ 61/Α/12-3-1925, στην κατηγορία “Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Λατρευτικοί Χώροι”.

- Άγιος Νικόλαος του Μώλου (πόλη Ζακύνθου)

Η εκκλησία του Αγ. Νικολάου του Μώλου είναι το μοναδικό βενετσιάνικο (ενετικού ρυθμού) κτίσμα που διασώθηκε από τον καταστρεπτικό σεισμό και την πυρκαγιά του 1953 και ανοικοδομήθηκε διατηρώντας τα αρχικά του χαρακτηριστικά. Χτίστηκε το 1561 από τη συντεχνία των Ναυτικών, η οποία για να τιμήσει τον Άγιο Διονύσιο (τότε επίσκοπο) τον εξέλεξε εφημέριο της. Αρχικά η εκκλησία είχε ανεγερθεί πάνω σ' ένα νησί που ένα γεφύρι ένωνε με τη στεριά. Στη συνέχεια αυτό το νησί έγινε αναπόσπαστο τμήμα της πόλης, μετά από τις διάφορες επιχωματώσεις που έγιναν για την επέκταση της πόλεως και έτσι ενώθηκε με το υπόλοιπο νησί. Η ανέγερση του Ναού χρονολογείται τον 17ο αιώνα και είναι το πιο παλιό κτίριο στην Πλατεία Δ. Σολωμού. Ανακατασκευάστηκε σε αναγεννησιακό ρυθμό, εκτός από το καμπαναριό που θυμίζει περισσότερο βυζαντινό ρυθμό.

Εξωτερικά έχει επενδυθεί με πέτρα και το καμπαναριό της, το οποίο παλαιότερα φιλοξενούσε φανάρι του Λιμανιού, έχει αναστηλωθεί. Ο ρυθμός που ακολουθεί είναι αυτός της Μονόκλιτης Βασιλικής. Στο εσωτερικό της φυλάσσονται τα αρχιερατικά άμφια του Αγίου Διονυσίου, ως φόρος τιμής της σχέσης του Αγίου με την εκκλησία. Παραδοσιακά από εδώ ξεκινά η λιτανεία του επιταφίου της Μεγάλης Παρασκευής.

Ο Ναός του Αγίου Νικολάου του Μώλου έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο (Αρχαίο) μνημείο βάσει του ΠΔ 18-2-1925, ΦΕΚ 61/Α/12-3-1925, στην κατηγορία “Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Λατρευτικοί Χώροι”.

- Η Κυρία των Αγγέλων (πόλη Ζακύνθου)

Κτίστηκε το 1687 από τη «συντεχνία των συμβολαιογράφων» και αναστηλώθηκε μετά τους σεισμούς στην ίδια ακριβώς θέση και με τα ίδια υλικά και αρχιτεκτονική, όπως ήταν τότε. Είναι εξωτερικά διακοσμημένη με ανάγλυφες παραστάσεις σκαλισμένες πάνω στους πέτρινους τοίχους. Εσωτερικά, έχει ωραιότατο ξυλόγλυπτο τέμπλο και εικόνες του Δοξαρά και άλλων.

- Μητροπολιτικός ναός του Αγίου Νικολάου των Ξένων (πόλη Ζακύνθου)

Η σημερινή εκκλησία της Μητρόπολης Ζακύνθου, Τρίκλητη Βασιλική με πυργοειδές καμπαναριό, είναι νέα εκκλησία που κτίστηκε μετά τους σεισμούς του 1953 στη θέση της παλαιάς του 15^{ου} αιώνα. Δίπλα στην παλαιά εκκλησία υπήρχε το μοναδικό γυναικείο μοναστήρι της πόλης, «ο Παρθενών», με πλούσια Μοναστική κοινότητα και Παρθεναγωγείο που έχει καταστραφεί.

Το όνομά της, «Αγίου Νικολάου των Ξένων», το πήρε γιατί εκεί υπήρχε το κοιμητήριο των ξένων.

Από τον πλούτο της σημαντικότητας για τη Ζάκυνθο προσεισμικής εκκλησίας σώζονται μόνο τμήματα του παλαιού ξυλόγλυπτου τέμπλου.

- Καθολικός Ναός Αγίου Μάρκου

Ο ναός ιδρύθηκε το 1518. Σήμερα στερείται της παλιάς του ωραιότητας, αλλά διατηρεί εξωτερικά την προσεισμική του φυσιογνωμία. Ελάχιστα από τα έργα τέχνης και τον καλλιτεχνικό πλούτο που είχε ο παλαιός ναός διασώθηκαν από τους σεισμούς του 1953.

Η πλατεία του Αγίου Μάρκου, μπροστά από την εκκλησία, υπήρξε το κοινωνικό κέντρο των ευγενών της Ζακύνθου.

- Ερείπια ναού Αγίου Δημητρίου

Μεταβυζαντινή εκκλησία κτισμένη περίπου το 1478, σύμφωνα με τον ιερωμένο-ιστορικό Ιωάννη Κούρτσολα (18^{ος} αιώνας), που πιθανολογεί ως ιδρύτριά της την πριγκίπισσα Κλεώπη του οίκου των δε Τόκκων. Ο ναός, που ερείπιά του σώζονται σήμερα, ήταν κτισμένος σε ρυθμό μονόκλιτης Βασιλικής.

Στη θέση του ναού βρέθηκαν αρχαιότητες από τον ειδωλολατρικό ναό της Οπιταΐδας Αρτέμιδας. Βρέθηκαν κολόνες που χρησίμευαν σαν υποστηρίγματα του νάρθηκα της εκκλησίας. Αρχαία μαρμάρινη πλάκα, με αφιερωματική επιγραφή σε ιέρεια της Οπιταΐδας Αρτέμιδας, είχε τοποθετηθεί σαν Αγία Τράπεζα. Είναι κηρυγμένο Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο (ΦΕΚ 350 / τ. 2 / 1958).

- Ερείπια ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου

Αρχικά ήταν Βυζαντινή εκκλησία, χτισμένη στα ερείπια αρχαίου ειδωλολατρικού ναού της Οπιταΐδας Αρτέμιδας. Η βυζαντινή εκκλησία πήρε διάφορες μορφές στο πέρασμα των αιώνων. Τα σημερινά ερείπια της εκκλησίας ανήκουν σε ναό που χτίστηκε στις αρχές του 17ου αιώνα, σε μορφή Βασιλικής. Είναι κηρυγμένο Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο (ΦΕΚ 338 / τ. 2 / 1986).

- Ερείπια ναού Αγίου Γεωργίου

Ήταν η παλιά ενοριακή εκκλησία του οικισμού Λαγκαδάκια. Σήμερα είναι ερειπωμένη και πολλά από τα έργα τέχνης που είχε στο εσωτερικό της κοσμούν τη νέα εκκλησία της Υπεραγίας Θεοτόκου του ίδιου οικισμού. Σώζεται το πέτρινο πελεκητό καμπαναριό της,

Ο ναός και το καμπαναριό του είναι κηρυγμένα Μνημεία της Ζακύνθου (ΦΕΚ 796 / τ. Β' / 30-8-1996).

Η πληθώρα των μονών του νησιού (περίπου 90 μονές και ναοί) καθιστούν αυτό κατάλληλο για περαιτέρω ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού, που απευθύνεται σε επισκέπτες τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού (ιδίως για ομόθρησκους λαούς, π.χ. Ρώσους).

3.2.5 Προσωπικότητες

Άγιος Διονύσιος (1547-1622)

Ο πολιούχος Άγιος της Ζακύνθου αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ψυχής του ζακυνθινού λαού, ο οποίος τον περιβάλλει με περισσή αγάπη και σεβασμό.

Ο άγιος Διονύσιος γεννήθηκε γύρω στο 1547, δεύτερος γιος του ζακυνθινού άρχοντα Νούκιου Σιγούρου και της αρχοντοπούλας Παυλίνας Βάλβη. Η οικογένεια των Σιγούρων ήταν μια από τις αρχαιότερες και μεγαλύτερες της Ζακύνθου και είχε καταγραφεί στο Libro d'Orò. Ο Άγιος Διονύσιος, κατά τον κόσμο Δραγανίγος Σίγουρος, είχε έναν μεγαλύτερο αδελφό, τον Κωνσταντίνο, και μια μικρότερη αδελφή, τη Σιγούρα. Από μικρός φανέρωσε την κλίση του για τα θεία και δεν ενδιαφέρθηκε ποτέ για τα προνόμια και τις ανέσεις που θα του εξασφάλιζε η αρχοντική του καταγωγή.

Τα παιδικά του χρόνια τα πέρασε στη Ζάκυνθο όπου διδάχτηκε ελληνικά, ιταλικά και λατινικά και μελέτησε την Αγία Γραφή στο πλάι ντόπιων και ξένων θεολόγων.

Το 1568 αποφασίζει να φορέσει το ράσο και χειροτονείται μοναχός, λαμβάνοντας το όνομα Δανιήλ και αποσύρεται στη Μονή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στα Στροφάδια.

Το 1577 χειροτονείται Αρχιεπίσκοπος Αιγίνης και Πόρου από τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και παίρνει το όνομα Διονύσιος. Στην Αίγινα έζησε ως το 1578 και ήταν ιδιαίτερα αγαπητός από τους αιγινήτες. Το νησί όμως ήταν δίχως ποιμνίο, λόγω της ερήμωσης του από τους πειρατές. Έτσι λοιπόν επιστρέφει στη Ζάκυνθο, όπου αναγράφεται από τους συμπολίτες του ως «Πρόεδρος Ζακύνθου».

Εκείνη την περίοδο υπήρχε μεγάλος αναβρασμός ανάμεσα στις αρχοντικές οικογένειες της Ζακύνθου, πράγμα που έπληξε και την οικογένειά του: ο αδελφός του Κωνσταντίνος δολοφονείται.

Η παράδοση αναφέρει, πως ο φονιάς του περιπλανήθηκε κυνηγημένος από τις Αρχές, ώσπου έφτασε στο μοναστήρι της Αναφωνήτριας. Εξομολογείται εκεί στον άγιο Διονύσιο το φριχτό του έγκλημα, εκείνος τον συγχωρεί και τον βοηθά κιόλας να δραπετεύσει μέσα τη νύχτα με μια βάρκα και να περάσει στην Κεφαλονιά. Η πράξη αυτή τελέστηκε από τον άγιο για να μπει τέλος στην αντιπαλότητα των αρχοντικών οικογενειών του νησιού. Ο ίδιος παραμέρισε τα προσωπικά του αισθήματα και έβαλε πάνω από όλα το κοινό καλό και την επικράτηση της ειρήνης. Το όνομα του φονιά έχει παραμείνει άγνωστο ως τις μέρες μας, αφού όλα τα γραπτά κείμενα της εποχής σε Βενετία και Ζάκυνθο, σχετικά με τη δολοφονία του Κωνσταντίνου Σιγούρου, έχουν μυστηριωδώς εξαφανιστεί.

Ο άγιος Διονύσιος σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ευεργετούσε κρυφά τους απόρους, φρόντιζε για τη μόρφωση των μικρών παιδιών, και αποτελούσε υπόδειγμα ποιμενάρχη. Θαυματουργούσε, όμως δεν ήθελε να γίνεται γνωστή η δράση του.

Η κοίμησή του έλαβε χώρα στις 17 Δεκεμβρίου 1622, μετά από μακρά περίοδο ασθένειας. Ζήτησε να ταφεί στα Στροφάδια, στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Στην ανακομιδή, διαπιστώθηκε ότι το λείψανό ήταν άθικτο. Το 1703 ανακηρύσσεται άγιος από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γαβριήλ. Το ιερό λείψανο μεταφέρεται στη Ζάκυνθο, μετά από επίθεση των Τούρκων στα Στροφάδια.

Ο άγιος Διονύσιος ανακηρύσσεται επίσημα Πολιούχος του νησιού τον 18^ο αιώνα και κρατά σημαντική θέση στην καρδιά των Ζακυνθίων. Η μνήμη του εορτάζεται δύο φορές το χρόνο στη Ζάκυνθο: στις 17 Δεκεμβρίου, ημέρα επίσημου εορτασμού του Αγίου, και στις 24 Αυγούστου, ημέρα της ανακομιδής τους Λειψάνου του από τα Στροφάδια στη Ζάκυνθο.

Διονύσιος Σολωμός (1798-1855)

Ο Διονύσιος Σολωμός γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1798, τέκνο του πλούσιου άρχοντα κόντε Νικολάου Σολωμού και της Αγγελικής Νίκλη, γυναίκας του λαού που δούλευε στο σπίτι του κόντε. Σε πολύ μικρή ηλικία έχασε τον πατέρα του και, με πρωτοβουλία

του κηδεμόνα του, πήγε στην Ιταλία, όπου σπούδασε. Εντρύφησε στην ιταλική και λατινική φιλολογία και συνδέθηκε με ανθρώπους των γραμμάτων. Στην πατρίδα του επέστρεψε το 1818 και, με παρότρυνση του Σπυρίδωνος Τρικούπη, άρχισε να γράφει στίχους στην ελληνική γλώσσα.

Το ξέσπασμα της επανάστασης του 1821 συγκλονίζει τον ποιητή. Τον Μάιο του 1823, σε ένα μόνο μήνα, γράφει τις 158 στροφές του «Ύμνου εις την Ελευθερίαν» και καθιερώνεται αμέσως. Οι ξένες μεταφράσεις του έργου αυτού θα χαρίσουν πανευρωπαϊκή φήμη στο Σολωμό.

Το μοναδικό πεζό του έργο είναι η “Τυναίκα της Ζάκυνθος”, έργο ξεχασμένο μέχρι και πρόσφατα. Το 1826 γράφει το “Λάμπρο”, τον οποίο δεν ολοκλήρωσε ποτέ και τη “Φαρμακωμένη”.

Το ποίημα όμως που τον απασχόλησε περισσότερο από κάθε άλλο ήταν οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι». Ήταν οι πολιορκημένοι του Μεσολογγίου, στη δεύτερη μεγάλη πολιορκία, από το 1825 ως την απελπισμένη όσο και ηρωική έξοδο το 1826. Ο Σολωμός συμπάσχει με το δοκιμαζόμενο λαό του Μεσολογγίου. Οι κανονιές ακούγονται μέχρι τη Ζάκυνθο και οι πρόσφυγες μεσολογγίτες γυρνούν στους δρόμους της Ζακύνθου ζητώντας ελεημοσύνη. Το ποίημα όμως γράφεται πολύ αργότερα.

Μια δυσάρεστη οικογενειακή δικαστική διαμάχη θα αναγκάσει το Σολωμό να μετοικήσει το 1828 στην Κέρκυρα όπου, σεβαστός από όλους, θα ζήσει την υπόλοιπη ζωή του, ως τον πρόωρο θάνατό του το 1857.

Ήταν τόσο γενική και στερεή η φήμη του, ώστε όταν μαθεύτηκε ο θάνατος του (21 Νοεμβρίου 1857) όλος ο λαός πένθησε. Το θέατρο της Κέρκυρας έκλεισε, η Ιόνια Βουλή σταμάτησε τις εργασίες της και αποφάσισε να γίνει δημόσιο το πένθος για τον ποιητή.

Ο Σολωμός θεωρείται λοιπόν δίκαια ηγέτης της επανησιακής σχολής και ένας από τους κορυφαίους ποιητές των νεοελληνικών γραμμάτων.

Εικόνα 3.19: Διονύσιος Σολωμός
Πηγή: <http://el.wikipedia.org>

Ούγος Φώσκολος (1778-1827)

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο από πατέρα Ιταλό και μητέρα Ελληνίδα. Μεγάλωσε στη Βενετία και έζησε περιπλανώμενος σε όλη την Ευρώπη, συμμετέχοντας έντονα στα πολιτικά και καλλιτεχνικά κινήματα της εποχής του. Το ποιητικό έργο ‘Τάφοι’ τον

ανέδειξε σε έναν από τους μεγάλους ποιητές της Ιταλικής γλώσσας. Το έργο του διαπνέεται από την αγάπη του για την ελευθερία και το πνεύμα της Γαλλικής Επανάστασης και υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό. Έγραψε σονέτα, ωδές, τραγωδίες, κριτικές μελέτες κ.ά. Ο θάνατος τον βρήκε φτωχό και καταφρονεμένο στο Λονδίνο.

Ανδρέας Κάλβος (1792-1869)

Σύγχρονος του Σολωμού, σημαντικός και πλέον αναγνωρίσιμος ποιητής, ο Ανδρέας Κάλβος γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1792 από μητέρα αρχοντοπούλα, την Ανδριανή Ρουκάνη και από πατέρα μικροαστό και τυχοδιώκτη, τον Ιωάννη Κάλβο. Από ηλικία 10 ετών εγκαταστάθηκε στο Λιβόρνο της Ιταλίας, μαζί με τον αδελφό του και τον διαζευγμένο πατέρα του. Σε ηλικία 20 ετών θα συνδεθεί με τον συντοπίτη του ποιητή Ούγο Φώσκολο και με ενθάρρυνσή του θα γράψει τα πρώτα έργα του. Κατά τη διάρκεια του βίου του θα περιπλανηθεί στην Ελβετία, την Αγγλία, τη Φλωρεντία και τη Γαλλία. Στην Ελλάδα θα φτάσει το 1826, αλλά απογοητευμένος θα εγκατασταθεί στην Κέρκυρα, όπου θα ασκήσει το επάγγελμα του καθηγητή – μεταξύ άλλων και στην Ιόνιο Ακαδημία.

Από το 1852 έως το θάνατό του θα ζήσει στο Louth της βόρειας Αγγλίας. Τα οστά του μεταφέρθηκαν στην πατρίδα του το 1960, με ενέργειες του Γιώργου Σεφέρη, πρεσβευτή τότε της Ελλάδας στο Λονδίνο.

Το ποιητικό του έργο παρέμεινε ξεχασμένο για πολλά χρόνια, όμως το ανακάλυψε ξανά το Παλαμάς και έτσι μετά από πολλά χρόνια βρήκε την αναγνώριση που του άξιζε και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για την ποιητική γενιά του 1930.

Γρηγόριος Ξενόπουλος (1865-1951)

Πολυγραφότατος πεζογράφος, αλλά και θεμελιωτής του νεοελληνικού θεάτρου. Υπήρξε ιδρυτής της «Νέας Εστίας», του μακροβιότερου ελληνικού φιλολογικού περιοδικού και εκδότης της «Διαπλάσεως των Παίδων», πρωτοποριακού παιδικού περιοδικού.

Άσκησε επίσης με επιτυχία την κριτική και υπήρξε ο πρώτος που διέγνωσε έγκαιρα την ποιητική αξία του Καβάφη.

Ο Ξενόπουλος ήταν πολυγραφότατος συγγραφέας. Έγραψε πάνω από 80 μυθιστορήματα και πλήθος διηγημάτων. Πρωτοεμφανίστηκε το 1888 με το μυθιστόρημα "Ο άνθρωπος του κόσμου". Αυτό και το επόμενο μυθιστόρημά του, "Νικόλας Σιγαλός" (1890), "αθηναϊκά" μυθιστορήματα ήταν αποτυχημένα. Έπειτα στράφηκε στην έμπνευση από την πατρίδα του και έγραψε κάποια από τα καλύτερά του έργα, "Μαργαρίτα Στέφα" (1893), "Κόκκινος βράχος" (1905). Ακολούθησαν έργα "αθηναϊκά", τα σημαντικότερα από τα οποία είναι "Ο πόλεμος" (1914) και "Οι μυστικοί αρραβώνες" (1915) και το "ζακυνθινό" "Λάουρα" (1915), επίσης ένα από τα καλύτερά του. Η πιο φιλόδοξη συγγραφική του απόπειρα ήταν η κοινωνική τριλογία "Πλούσιοι και φτωχοί" (1919), "Τίμιοι και άτιμοι" (1921), "Τυχεροί και άτυχοι" (1924). Τα δύο πρώτα αναγνωρίζονται ως τα καλύτερα και πιο ώριμα έργα του. Άλλα αξιόλογα έργα του που ακολούθησαν είναι τα: "Αναδυομένη" (1923), "Ισαβέλλα" (1923), "Τερέζα Βάρμα-Δακόστα" (1925).

Έργα του έχουν μεταφραστεί στα αγγλικά, γαλλικά και ρουμανικά. Τιμήθηκε από την Πολιτεία για το έργο του με τον Αργυρό Σταυρό και το Εθνικό Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, όπου και εξελέγη πρόεδρος το 1937.

Έφυγε από τη ζωή το 1951, στην Αθήνα, αφήνοντας πίσω του μια τεράστια και πολύπλευρη πνευματική κληρονομιά.

Ελισάβετ Μουτσάν-Μαρτινέγκου(1801-1832)

Χαρακτηριστικό δείγμα των πνευματικών και κοινωνικών ζυμώσεων που σημάδεψαν την τοπική κοινωνία αποτελεί και το γεγονός ότι στη Ζάκυνθο εμφανίστηκε η πρώτη γυναίκα συγγραφέας της νεότερης ελληνικής λογοτεχνίας. Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1801. Η πολυγραφότατη, αν και πρόωρα χαμένη Ελισάβετ Μουτσάν-Μαρτινέγκου προσέγγισε με τόλμη και διεισδυτικότητα τη θέση της γυναίκας στην εποχή της, όπως φανερώνει το μοναδικό σωζόμενο έργο της «Αυτοβιογραφία (1831)», χαρακτηριστικό δείγμα της επτανησιακής γλώσσας του καιρού της.

Εικόνα 3.20: Ελισάβετ Μουτσάν-Μαρτινέγκου
Πηγή: <http://el.wikipedia.org>

3.3 Αρχιτεκτονική στη Ζάκυνθο

Η Ζάκυνθος, επηρεασμένη από τους Ενετούς, τους Γάλλους και τους Άγγλους διαμόρφωσε την αρχιτεκτονική της με δυτικοευρωπαϊκά στοιχεία. Η τελική όμως μορφή της δημιουργήθηκε μετά από τον καταστρεπτικό σεισμό του 1953, όπου η πόλη ξαναχτίστηκε από την αρχή, καθώς ισοπεδώθηκε το μεγαλύτερο μέρος του νησιού. Τότε χάθηκαν και πολλά αξιόλογα μνημεία, εκτός από κάποιες εκκλησίες και λίγα ακόμη κτίρια, όπου σήμερα διατηρούν την αρχική τους αρχιτεκτονική.

Τα οικοδομήματα που έχουν απομείνει και θυμίζουν την παλιά Ζάκυνθο είναι λίγα. Υπάρχουν διάφορα κτίρια που σήμερα στεγάζουν Δημόσιες Υπηρεσίες, με κύριο χαρακτηριστικό της προσεισμικής περιόδου τις καμάρες. Επίσης κάποια αρχοντικά που έχουν διασωθεί και παρουσιάζουν μεγάλο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, καθώς ήταν σύνθετα και με μεγάλους χώρους. Τα σπίτια εκείνης της εποχής ήταν επηρεασμένα από τα αρχοντικά και είχαν όλα τους μεγάλες προσόψεις.

Οι εκκλησίες της Ζακύνθου είναι κτισμένες με ρυθμό της τρίκλιτης Βασιλικής, με όψη μακριά και χαμηλή και χαρακτηρίζονται από τα μεγάλα καμπαναριά δίπλα τους. Η εκκλησία του Αγίου Διονυσίου, του Αγίου Νικολάου του Μόλου και της Κυρίας των Αγγέλων παρουσιάζουν το μεγαλύτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Ακόμη, κάποια μοναστήρια τα οποία διασώθηκαν και αναστηλώθηκαν και έχουν Βυζαντινό ρυθμό.

Γενικά, η αρχιτεκτονική του νησιού έχει διαφορές σε σχέση με τα υπόλοιπα Επτάνησα, λόγω των συνθηκών που επικράτησαν.

Για να καταλάβει κανείς την ιδιαιτερότητα της ζακυνθινής αρχιτεκτονικής θα πρέπει να συνειδητοποιήσει τις διάφορες φάσεις της ιστορίας της. Η κατοχή των Επτανήσων από τους Φράγκους και τους Βενετούς για περισσότερο από 7 αιώνες έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της επτανησιακής αρχιτεκτονικής. Τα δυτικοευρωπαϊκά αυτά πρότυπα της αρχιτεκτονικής ήταν αδύνατο να μην αφομοιωθούν από τους Επτανήσιους, οι οποίοι υιοθέτησαν την αρχιτεκτονική της Αναγέννησης και αργότερα του νεοκλασικισμού. Η αρχιτεκτονική στη Ζάκυνθο διαμορφώθηκε τους τελευταίους αιώνες, αφού η αποικιοκρατία των Ενετών, των Γάλλων και των Άγγλων δεν θα μπορούσε να μην επηρεάσει τον πολιτιστικό τομέα του νησιού. Καθοριστικό παράγοντα στη σημερινή μορφή της αρχιτεκτονικής και της ρυμοτομίας του νησιού έπαιξαν οι καταστρεπτικοί σεισμοί, με κυριότερο αυτόν του 1953. Ο σεισμός αυτός ισοπέδωσε το μεγαλύτερο μέρος του νησιού, εξαφανίζοντας κτίρια και μνημεία αξιόλογης ιστορικής σημασίας. Μετά από αυτό το γεγονός, η πόλη ξαναχτίστηκε σχεδόν εξ αρχής και έγιναν προσπάθειες για να ξαναχτιστεί σύμφωνα με την παλαιά παράδοση. Η φτώχεια όμως και οι συνθήκες εκείνης της εποχής δεν επέτρεψαν να πραγματοποιηθεί στον επιθυμητό βαθμό. Τα μόνα κτίρια που διασώθηκαν και αργότερα αναστηλώθηκαν, είναι οι εκκλησίες που παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον τόσο για την εξωτερική τους μορφή όσο και για τον εσωτερικό διάκοσμο, στολισμό και πλούτο τους. Τον προσεισμικό αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα διατηρούν και διάφορα οικοδομήματα στην πόλη της Ζακύνθου, τα οποία στεγάζουν κυρίως δημόσιες υπηρεσίες.

Τα αρχοντικά της πόλης ήταν κυρίως τριώροφα ενώ η πρόσοψή τους ήταν διακοσμημένη με πυρότουβλα. Από αυτά τα αρχοντικά δεν έχει διασωθεί σχεδόν κανένα. Τα αρχοντικά της εξοχής είναι και αυτά που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, καθώς είχαν πιο σύνθετη κατασκευή με μεγάλες όψεις και πολλούς χώρους. Είχαν πολλούς βοηθητικούς χώρους που ήταν απαραίτητοι για την καλλιέργεια και εκμετάλλευση της γης σύμφωνα με το πρότυπο του μεσαίωνα που επικρατεί στη Βενετία. Τα αστικά και λαϊκά σπίτια ήταν επηρεασμένα από τα αρχοντικά, τα οποία είχαν ως κύριο χαρακτηριστικό την προεξοχή του ορόφου πάνω από το δρόμο. Τα δημόσια κτίρια παρουσιάζουν ως κύριο χαρακτηριστικό τις καμάρες, που δημιουργούν τις γραφικές και χαρακτηριστικές στοές των κτιρίων, στοιχείο καθαρά επτανησιώτικο, επηρεασμένο από την ενετική αρχιτεκτονική. Εξ ίσου σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λαϊκές κατοικίες, που έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τη μεγάλη σάλα (σαλόνη), τις ανοικτές στοές και τα δυτικά μορφολογικά στοιχεία των όψεων, που μεταλλάσσονται σύμφωνα με τις αντιλήψεις των λαϊκών τεχνιτών. Ακόμα λαϊκά αγροτικά σπίτια υπάρχουν αρκετά κυρίως στα «χωριά της ρίζας» και στα ορεινά χωριά. Είναι όλα τους λιθόκτιστα με κεραμοσκεπάστες στέγες και συμμετρικές όψεις. Οι μαντρότοιχοι που περιβάλλουν τις αυλές, τα πορτόνια (μικρές πόρτες) και οι ληνοί (τα πατητήρια των σταφυλιών) είναι στοιχεία που συμπληρώνουν την εικόνα του λαϊκού σπιτιού της Ζακύνθου. Το στοιχείο που χαρακτηρίζει τις εκκλησίες της Ζακύνθου είναι τα καμπαναριά, τα οποία αποτελούν απαραίτητο και χαρακτηριστικό συμπλήρωμα για κάθε εκκλησία. Είναι συνήθως χτισμένα δίπλα στις εκκλησίες και σχηματίζουν μικρούς πύργους. Σε καμία εκκλησία δεν παρατηρείται ο βυζαντινός ρυθμός, καθώς ο ρυθμός που ακολουθούν είναι αυτός της μονόκλιτης βασιλικής. Παραδείγματα τρίκλιτων βασιλικών είναι η καθολική Μονή της Αναφωνήτριας και η Αγία Μαρία στις Μαριές.

Οι υπάρχουσες σήμερα στην Ζάκυνθο τρίκλιτες βασιλικές έχουν εισαχθεί, ως τύπος ναού, μετά τους σεισμούς του 1953. Η μονόκλιτη βασιλική αποτελείται από τον γυναικωνίτη, απομονωμένο συνήθως από τον υπόλοιπο ναό με ξύλινο χώρισμα. Στο εσωτερικό του ναού το ξυλόγλυπτο και επιχρυσωμένο τέμπλο, οι διακοσμημένες επιφάνειες των τοίχων και της οροφής και γενικά τα λατρευτικά εξαρτήματα του ναού δίνουν μια ξεχωριστή λαμπρότητα στον εκκλησιαστικό χώρο.

Επηρεασμένες από τη Δύση, το κύριο κτίσμα τους είναι μακρύ και χαμηλό, ενώ στους μεγαλύτερους ναούς ο αριθμός των κλιτών διαφέρει. Οι εκκλησίες που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον από μεριάς αρχιτεκτονικής και εσωτερικού διακόσμου, είναι αυτή του Αγίου Διονυσίου, του Αγίου Νικολάου του Μόλου, της Αγίας Τριάδας, της Κυρίας των Αγγέλων, οι οποίες βρίσκονται όλες μέσα στην πόλη της Ζακύνθου.

Τα μοναστήρια που βρίσκονται εκτός πόλης αποτελούν αξιόλογα δείγματα βυζαντινής τέχνης, καθώς έμειναν σχεδόν ανεπηρέαστα από τους Ευρωπαίους κατακτητές. Τα περισσότερα διασώθηκαν από το σεισμό, ενώ άλλα αναστηλώθηκαν μετά από αυτόν. Σχεδόν σε όλα τα μοναστήρια, θα παρατηρήσει κανείς πολεμίστρες δίπλα στην είσοδο, από τις οποίες οι μοναχοί απωθούσαν τους ληστές και τους κατακτητές.

3.4 Παραδοσιακοί Οικισμοί

Σύμφωνα με τον κατάλογο του ΥΠΕΧΩΔΕ δεν υπάρχουν παραδοσιακοί οικισμοί στο νησί. Υπάρχουν όμως πλήθος οικισμών, τα οποία διατηρούν την παραδοσιακή μορφή οικισμών του νησιού.

3.5 Ήθη και Έθιμα

Εκτός από τις ποικίλες φυσικές ομορφιές της, οι ιδιόρρυθμοι και ευαίσθητοι κάτοικοι του νησιού έχουν δημιουργήσει ένα μοναδικό πολιτισμό και μια πλούσια πολιτιστική παράδοση. Χαρακτηριστικά είναι τα «αντέτια», οι «μάντσες», οι θρησκευτικές λιτανείες, τα λαϊκά της πανηγύρια με το «ταμπουρλονιάκαρο» και τους λαϊκούς χορούς, τα «σμπάρα», το μοναδικό καρναβάλι, το ιδιόμορφο Μεγαλοβδόμαδο, κτλ. Η λαογραφική παράδοση της Ζακύνθου χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητα και είναι πολύ πλούσια. Τα «αντέτια» των κατοίκων της είναι πολύ αγαπητά και τηρούνται για αιώνες με σεβασμό και σχολαστικότητα.

3.5.1 «Ομιλίες»

Οι ζακυνθινές «Ομιλίες» είναι ένα είδος λαϊκού θεάτρου σε έμμετρο δεκαπεντασύλλαβο στίχο, μοναδικό στην Ελλάδα. Εμφανίστηκαν στα μέσα του 17ου αιώνα στο νησί και είναι ένα καταπληκτικό δημιούργημα του ζακυνθινού λαϊκού πνεύματος. Αναπτύχθηκαν παράλληλα με τα άλλα είδη ζακυνθινής τέχνης και αποτέλεσαν μία από τις καλύτερες διασκεδάσεις των ανθρώπων της υπαίθρου και γενικότερα των λαϊκών τάξεων. Παίζονταν κυρίως την περίοδο της Αποκριάς σε πλατείες και σε δρόμους των χωριών και της πόλης. Δεν είναι γνωστές οι ρίζες τους ούτε έχει προσδιοριστεί μέχρι τώρα η «καταγωγή» τους. Βέβαιο είναι πάντως ότι σε μεγάλο βαθμό έχουν επηρεαστεί από την κρητική λογοτεχνία και την ιταλική «κομέντια ντελ άρτε» (θέατρο του δρόμου). Στις «Ομιλίες» παίζουν ερασιτέχνες

λαϊκοί θεατρίνοι και είναι πάντα άντρες, ακόμα και στους γυναικείους ρόλους. Χρησιμοποιούν υποτυπώδη ή καθόλου σκηνικά, φανταχτερά όμως ρούχα, μάσκα στο πρόσωπο και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο λόγο και την κίνηση. Χαρακτηριστική είναι η απόδοση του δεκαπεντασύλλαβου στίχου στη ζακυνθινή τοπική διάλεκτο.

Στην αρχή τα θέματά τους ήταν παρμένα από την κρητική θεατρική σχολή και από την ελληνική και ξένη μυθολογία και λογοτεχνία, διασκευασμένα κατάλληλα σε θεατρικά έργα και προσαρμοσμένα στο ζακυνθινό ιδίωμα, έτσι που να ικανοποιούν πλήρως τις ιδιαίτερες θεατρικές απαιτήσεις των ευαίσθητων κατοίκων.

Το 1745 ο Σαβόγιας Ρούσμελης θα γράψει την «Κωμωδία των ψευτογιατρών» ή «Οι Γιαννιώτες», όπως και «Το ιντερμέδιο της κυράς Ελιάς Ρουφιάνας και Μηλιάς Κορασίδας», ενώ το 1790-95 ο Δημήτρης Γουζέλης το περίφημο έργο «Ο Χάσης». Οι «Ομιλίες» αυτές θα αποτελέσουν σταθμό για το ζακυνθινό λαϊκό θέατρο, καθότι οι ήρωες πλέον είναι καθαρά ζακυνθινόι τύποι, κάτι που συγκίνησε τους θεατές. «Ομιλίες» γράφονται και παίζονται ακόμη και σήμερα με μεγάλη επιτυχία.

3.5.2 Πρωτοχρονιά

Το γιορτινό χρώμα δίνουν οι φιλαρμονικές και οι κανταδόροι. Την παραμονή στους δρόμους της αγοράς και τις πλατείες ηχούν παραδοσιακά κάλαντα, ενώ ανήμερα η Φιλαρμονική περιφέρεται από νωρίς το πρωί στην πόλη και καταλήγει στον Μητροπολιτικό Ναό.

Σε όλα τα Ιόνια Νησιά είναι έθιμο να στολίζονται τα σπίτια με κλαδιά αγριοκουμαριάς, που είναι φορτωμένα με κόκκινους καρπούς και μυρτιές. Στα χωριά, το βράδυ της παραμονής, οι νοικοκυρές φτιάχνουν τηγανίτες με νερό, αλεύρι και μαγιά και αποτελούν πρωτοχρονιάτικο κέρασμα και σερβίρονται με μέλι και καρύδια.

3.5.3 Καρναβάλι

Το καρναβάλι ξεκίνησε στη Ζάκυνθο την εποχή της Βενετσιάνικης κυριαρχίας. Στην αρχή ήταν αντιγραφή του περίφημου Βενετσιάνικου Καρναβαλιού, με την πάροδο του χρόνου όμως απέκτησε το δικό του ξεχωριστό χρώμα, χωρίς βέβαια να αποκοπεί ποτέ από τις ρίζες του.

Τα παλαιότερα χρόνια άρχιζε την επομένη της γιορτής των Φώτων και κρατούσε ως τα μεσάνυχτα της Κυριακής της τυροφάγου, αργότερα όμως η Ιόνιος κυβέρνηση τα περιόρισε στις δυο τελευταίες βδομάδες της Αποκριάς.

Τις μέρες του Καρναβαλιού επιτρεπόταν η προσωπίδοφορία και οι γυναίκες (μάσκαρες), καθώς και οι άντρες (ντετόροι) μεταμφιεσμένοι και φορώντας μάσκα (μωρέττα), γύριζαν στους δρόμους και στις πλατείες, επισκέπτονταν συγγενικά και φιλικά σπίτια και κατέληγαν στα Καζίνα, στις Καβαρκίνες και τα Φεστίνια όπου γίνονταν χοροί. Παράλληλα, ο απλός λαός έδινε στις γειτονιές του υπαίθριες θεατρικές παραστάσεις, τις «Ομιλίες» και με αυτόν τον τρόπο διασκεδάζε. Το Ζακυνθινό καρναβάλι τελείωνε το απόγευμα της Κυριακής της Τυροφάγου με την Κηδεία της Μάσκας. Τα μεσάνυχτα ακριβώς, όλες οι καμπάνες των εκκλησιών χτυπούσαν ρυθμικά 365 πένθιμες καμπανιές και ειδοποιούσαν τους Ζακυνθινούς πως το καρναβάλι τελείωσε και μπήκε η Σαρακοστή.

Βενετσιάνικος Γάμος στο Τζάντε, 16^{ος} αιώνας

Η Ζάκυνθος, επηρεασμένη βαθιά από το δυτικό πολιτισμό, λόγω μακραίωνης κατάκτησης της από τη Βενετία, είχε σαν αποτέλεσμα, ακόμα και στις μέρες μας, να είναι ολοφάνερη αυτή η επίδραση σε διάφορους τομείς του πολιτισμού, όπως στην αρχιτεκτονική, στα γράμματα, στη ζωγραφική, τη μουσική κ.ά. Μέρος της επίδρασης ήταν και το Ζακυνθινό Καρναβάλι, που είχε τις ρίζες του στη Βενετία (τέλη 15ου αι.). Το Καρναβάλι αυτό διακρινόταν για τη ζωντάνια, την αρχοντιά και το γούστο του. Σήμερα, με το δρώμενο του "*Βενετσιάνικου Γάμου στο Τζάντε, το 16ο αι.*", του οποίου η ιδέα και ο σχεδιασμός υλοποίησης ανήκει στο Ζακυνθινό ζωγράφο Αντώνη Μιλάνο και είναι το πρώτο Βενετσιάνικο δρώμενο στη νεώτερη πολιτιστική ιστορία της Ζακύνθου, γυρίζουμε νοερά πεντακόσια χρόνια πίσω, πραγματοποιώντας ένα "Τζιαντιώτικο" γάμο, με γεύση Βενετίας και με κυρίαρχα στοιχεία της εποχής, δίνοντας ιδιαίτερη βάση στη λαμπρή ενδυματολογία της εποχής, προκαλώντας τη φαντασία και μεταφέροντάς μας, στον αιώνα που σημάδεψε ιστορικά το νησί.

Ο Βενετσιάνικος Γάμος τελείται το απόγευμα του τελευταίου Σαββάτου της Αποκριάς. Πρόκειται για μια λαογραφική εθιμοτυπική παράσταση, ένα δρώμενο που προκαλεί τη φαντασία και μεταφέρει το θεατή στο 16ο αιώνα, σε έναν γάμο Ζακυνθινών ευγενών. Η μεγαλειώδης πομπή του Βενετσιάνικου Γάμου διασχίζει το ιστορικό κέντρο της πόλης και καταλήγει στην πλατεία του Αγ. Μάρκου, όπου τελείται ο γάμος. Στη συνέχεια ακολουθεί γαμήλιο γλέντι με αναγεννησιακούς χορούς και προσφέρονται παραδοσιακά ζακυνθινά γαμήλια κεράσματα, όπως κουφέτα, ορτζάδες και παντόλες. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εντυπωσιακή γαμήλια πομπή ανοίγει με τυμπανιστές και σημαιοφόρους. Ακολουθούν οι νεόνυμφοι και οι κοντινοί συγγενείς τους. Η νόνα (γιαγιά) μεταφέρεται μέσα σε λεντίκα (κλειστό φορείο εξαιρετικής τέχνης μέσα στο οποίο μετέφεραν τους ευγενείς), ενώ ακολουθούν τα σεντούκια της νύφης με τα προικιά. Την πομπή πλαισιώνουν οι προσκεκλημένοι, οι οποίοι φορούν ακριβή αντίγραφα στολών του 16ου αιώνα, ενώ κορίτσια κρατούν κάνιστρα με ροδοπέταλα και μπομπονιέρες. Από τα μεγάφωνα της πόλης ακούγεται αναγεννησιακή μουσική καθόλη τη διάρκεια της πομπής.

Το γαϊτανάκι

Είναι βενετσιάνικο αποκριάτικο χορευτικό έθιμο και κάνει την εμφάνισή του στη Ζάκυνθο από τα πρώτα χρόνια της Ενετικής Κατοχής. Οι πολύχρωμες κορδέλες (συνήθως 10 έως 14) που στολίζουν το μακρύ ιστό πλέκονται γύρω του από χορευτές –χορευτρίες, που συνήθως είναι μεταμφιεσμένοι. Οι κινήσεις των χορευτών είναι είτε σκιρτήματα είτε γρήγορα βήματα, περνώντας την κορδέλα πότε πάνω πότε κάτω ο ένας μετά τον άλλον ή εναλλάξ. Παλαιότερα έπαιζαν «ταραντέλες» ως μουσική υπόκρουση για το πλέξιμό του. Μεταγενέστερα η συνηθέστερη μουσική που συνόδευε το γαϊτανάκι και εξακολουθεί μέχρι σήμερα να ακούγεται είναι το τραγούδι «να χαμηλώναν τα βουνά νάβλεπα το Λεβάντε» ή η οργανική μελωδία του συρτού ζακυνθινού. Το γαϊτανάκι τελικά, αν και ενετικό έθιμο, διατηρήθηκε ως αρχή (ξεκίνημα) κάθε χορευτικής και ιδιαίτερα καρναβαλικής εκδήλωσης μέχρι της μέρες μας στη Ζάκυνθο.

Γκιόστρα

Η περίφημη Γκιόστρα είναι αγώνες ιπποδρομίας, οι οποίοι αποτελούσαν επίσημο γεγονός της αριστοκρατικής τάξης. Όσοι ήθελαν να αγωνιστούν παρουσιάζονταν ενώπιον των Συνδίκων και αναγράφονταν σε ειδικά βιβλία από τον ορισμένο γραμματέα. Στο δρόμο για το αγώνισμα ακολουθούσαν τη σειρά της εγγραφής τους. Ένας σαλπικτής ανήγγειλε την έναρξη του αγωνίσματος με ιδιαίτερα λαμπρό τρόπο. Όλοι οι ιπείς έπρεπε να είναι ντυμένοι με λαμπρά και επίσημα ρούχα. Αν κανείς αργοπορούσε μέχρι το τέλος του πρώτου δρόμου, δεν μπορούσε να λάβει μέρος στο αγώνισμα. Μεγάλη προσοχή όφειλαν να δείχνουν οι αγωνιστές, φροντίζοντας να μη φύγει το πόδι τους από τους αναβολείς και να μην τους πέσει το ξίφος ή το καπέλο. Οι αγώνες της Γκιόστρας γίνονταν με επιτυχία μέχρι και το 1739. Την επόμενη χρονιά άρχισαν όλες οι προετοιμασίες, αλλά λόγω του φόνου του συνδίκου Πέτρου Μακρή δεν πραγματοποιήθηκαν. Αυτό στην ουσία ήταν και το τέλος τους. Το νεοσυσταθέν πολιτιστικό σωματείο «Festa Mascarata» ξαναφέρει στην επιφάνεια τη Γκιόστρα και αναβιώνονται με μεγαλοπρεπή τρόπο οι έφιπποι αυτοί αγώνες, ακολουθώντας πιστά το τελετουργικό της εποχής εκείνης. Επίσης, η αμφίεση των συμμετεχόντων αποτελεί πιστή αντιγραφή της εποχής εκείνης και το όλο σκηνικό συνθέτει ένα δρώμενο που μεταφέρει το θεατή στη μαγεία και το ρομαντισμό του 16ου αιώνα.

Εικόνα 3.21: Γκιόστρα

Πηγή: <http://www.giostradizante.gr/gr-home.php>

Πόβερο Καρναβάλι και η Κηδεία της Μάσκας

Την τελευταία Κυριακή της Αποκριάς μετά την καρναβαλική παρέλαση, πραγματοποιείται η Κηδεία της Μάσκας, η οποία αποτελεί ένα ιστορικό σατιρικό δρώμενο του νησιού. με το οποίο κλείνει η αυλαία του καρναβαλιού. Μπροστά βρίσκεται η μπάντα, η οποία παιανίζει πένθιμα αλλά και καρναβαλικά. Πίσω τα καπίτουλα με τα φαναράκια, πιο κάτω το χρωματιστό φέρετρο του καρνάβαλου και τέλος η «θλιμμένη» οικογένεια. Οι επιρροές τόσο της αρχαίας τραγωδίας όσο και της δυτικής σατιρικής τέχνης είναι ξεκάθαρες. Η πομπή, μετά την τελευταία βόλτα στους δρόμους της πόλης, καταλήγει στο λιμάνι, όπου ο Βασιλιάς Καρνάβαλος καίγεται με το φέρετρό του ανοιχτά στο πέλαγος. Η νύχτα γίνεται μέρα από τα πυροτεχνήματα, ενώ φωτισμένες γόνδολες περιβάλλουν τη μεγαλειώδη κηδεία.

3.5.4 Πάσχα

Η Μεγάλη Εβδομάδα στη Ζάκυνθο έχει ένα δικό της, εντελώς χαρακτηριστικό, χρώμα. Έχει επίσης ξεχωριστό τυπικό στις θρησκευτικές τελετές και δικά της πανάρχαια έθιμα, που οι κάτοικοί της τα σέβονται και τα τηρούν με μοναδική φροντίδα και ευλάβεια. Η Μεγάλη Εβδομάδα στη Ζάκυνθο αρχίζει το *Σάββατο του Λαζάρου*, όταν στις 11 το πρωί οι καμπάνες χτυπούν πανηγυρικά και κρεμιέται το «βαγί» απ' όλα τα καμπαναριά της πόλης και των οικισμών. Την *Κυριακή των Βαΐων*, του «Βαγιώνε», οι «νόντσολοι» μοιράζουν σε όλα τα σπίτια το «βαγί», που τοποθετείται στα εικονίσματα. Το βράδυ τελείται η Ακολουθία του Νυμφίου. Τη *Μεγάλη Τρίτη* το βράδυ ακούγεται κατανυκτικά το τροπάριο της Κασσιανής από μελωδικές χορωδίες των ναών και ιδιαίτερα στις εκκλησίες της πόλης, τονισμένο στη ζακυνθινή εκκλησιαστική μουσική, όπως άλλωστε και όλες οι άλλες ιερές ακολουθίες. Τη *Μεγάλη Πέμπτη* το πρωί γίνεται ο Εσπερινός και η Θεία Λειτουργία σε όλους τους ναούς. Μετά από αυτήν, οι καμπάνες της Ζακύνθου «χηρεύουν», δηλ. δεν ξαναχτυπούν μέχρι το πρωί του *Μ. Σαββάτου*. Πενθούν τα πάντα. Μαύρα λάβαρα κρεμιούνται στα μπαλκόνια των σπιτιών, οι σημαίες είναι μεσίστιες, ακόμη και η ενδυμασία, ιδιαίτερα των μεγαλύτερων σε ηλικία Ζακυνθινών, είναι πένθιμη. Από το βράδυ αυτό οι ιδιομορφίες του ζακυνθινού εκκλησιαστικού τυπικού είναι εντονότερες. Ο Εσταυρωμένος βγαίνει μετά το ενδέκατο Ευαγγέλιο, ενώ το δωδέκατο Ευαγγέλιο «Την επαύριον ...», ψαλλόμενο και αυτό στα ζακυνθινά, αποτελεί το αποκορύφωμα της Ακολουθίας. Τη *Μεγάλη Παρασκευή* το πρωί γίνεται η Ακολουθία των Μεγάλων Ωρών και ακολούθως η Αποκαθήλωση. Μετά εξέρχεται ο ιερέας από το Ιερό Βήμα και λιτανεύει το Χριστό επί του ώμου του, τυλιγμένο σε λευκό σεντόνι. Σημειωτέον ότι στη Ζάκυνθο χρησιμοποιείται αμφιπρόσωπη ξυλόγλυπτη αγιογραφία του νεκρού Χριστού, που ονομάζεται «Αμνός». Στις 02.00' το μεσημέρι γίνεται η μοναδική στην Ορθοδοξία Λιτανεία του Εσταυρωμένου στους δρόμους της πόλης. Ξεκινά από το Ναό του Αγίου Νικολάου του Μώλου, στην πλατεία Σολωμού. Η κατανυκτική λιτανεία αρχίζει υπό τους ήχους του «Ίνα τι εφρύαξαν έθνη...» από τη Φίλαρμονική, ενώ λιτανεύεται και η περίφημη εικόνα της «*Mater Dolorosa*», δηλ. της Παναγίας του Πάθους. Συγκινητική είναι η στιγμή της επιστροφής, όπου ο Μητροπολίτης κρατώντας τον Εσταυρωμένο, ευλογεί τον Κλήρο και το Λαό, κάνοντας το σημείο του σταυρού στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Στις 4.00' το πρωί του Σαββάτου γίνεται η περιφορά του μοναδικού Επιταφίου στην πόλη. Στην επιστροφή ψάλλεται ο ύμνος «Τον Κύριο υμνείτε...» και ακολουθεί η περίφημη «*Gloria*», το «κομμάτι» και το σπάσιμο των πηλινών σταμνών από τις νοικοκυρές όλων των σπιτιών στους δρόμους της πόλης. Τη νύχτα του *μεγάλου Σαββάτου* γίνεται η Ανάσταση στην πλατεία του Αγίου Μάρκου και το «Χριστός Ανέστη» ψάλλεται κατά την ιδιόμορφη ζακυνθινή εκκλησιαστική μουσική. Το απόγευμα της *Κυριακής του Πάσχα* γίνεται ο Εσπερινός της Αγάπης στο Ναό του Αγίου Λαζάρου και ακολουθεί η λιτανεύση της επιβλητικής εικόνας της Παναγίας της Γαλανούσας, καθώς και της Αναστάσεως.

3.5.5 Ζακυνθινή μουσική παράδοση

Είναι ευρέως γνωστό έως σήμερα ότι το τραγούδι αποτελεί κύριο μέρος στη ζωή των Ζακυνθινών, οι οποίοι από τα παλαιότερα χρόνια έως σήμερα το χρησιμοποιούν για να εκφράσουν συναισθήματα χαράς ή λύπης. Η παρουσία και η σημασία που έδιναν οι Ζακυνθinoί στη μουσική εντοπίζεται από τα χρόνια της αρχαιότητας, όπου για να τιμήσουν τον Πυθαγόρα, τυπώνουν νόμισμα με τη μορφή του και τη Λύρα.

Η Ζάκυνθος, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, δέχτηκε ποικίλες επιδράσεις από τη ανατολή και τη δύση, οι οποίες έχουν επηρεάσει αποφασιστικά την πολιτιστική της ταυτότητα. Ποτέ όμως οι κάτοικοι δεν αντέγραψαν ξένα πρότυπα. Όλα περνούσαν από το ιδιόμορφο και τόσο ευαίσθητο καλλιτεχνικό ζακυνθινό κριτικό πνεύμα, που από τις επιρροές αυτές δημιουργούσε κάτι άλλο, κάτι διαφορετικό, κάτι ξεχωριστό. Αυτό έχει συμβεί σε όλες τις μορφές της τέχνης.

Τα τραγούδια και οι μουσικοί ήχοι της Ζακύνθου έχουν τις ρίζες τους στα αρχαία και βυζαντινά χρόνια. Έχουν επηρεαστεί, προφανώς, από την Κρήτη και τη δυτικοευρωπαϊκή κουλτούρα, ιδιαίτερα την ιταλική. Οι επιδράσεις από την ανατολή και τη δύση ενέπνευσαν τους κατοίκους του νησιού και δημιούργησαν τη ζακυνθινή μουσική παράδοση, που αναγνωρίζεται σήμερα σαν κάτι αυτόνομο, ιδιαίτερο και ξεχωριστό και εντάσσεται στην επτανησιακή, γενικότερα, μουσική σχολή.

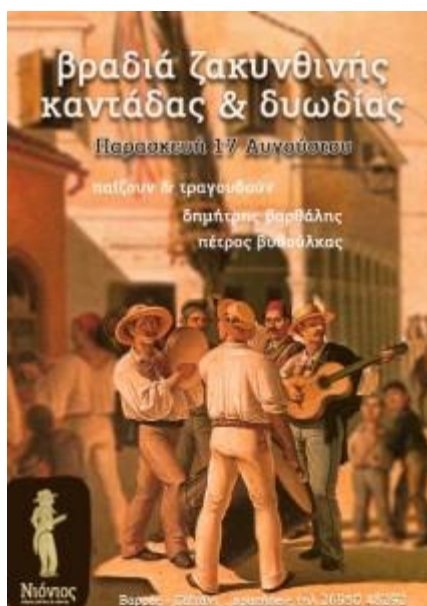
Οι Ευρωπαίοι κατακτητές μεταφέρουν στους Ζακυνθινούς την αγάπη για την Όπερα και από τα μέσα του 19ου αιώνα, αριστοκράτες αλλά και ποπολάρτοι αφοσιώνονται στο Μπελκάντο, κάνοντάς το αναπόσπαστο κομμάτι των εκδηλώσεών τους. Από τότε γεννιέται και η αγάπη για το τραγούδι. Παρόλη την επίδραση του Βυζαντινού και Ιταλικού Πολιτισμού, η Ζάκυνθος κατάφερε να διαμορφώσει μια τελείως ξεχωριστή μουσική, που τη χαρακτηρίζει έως σήμερα.

Η μουσική και το τραγούδι αποτελούσαν και αποτελούν αχώριστο σύντροφο των ζακυνθινών. Είναι ευρέως γνωστό έως σήμερα ότι το τραγούδι αποτελεί κύριο μέρος στη ζωή των ζακυνθινών, οι οποίοι από τα παλαιότερα χρόνια έως σήμερα το χρησιμοποιούν για να εκφράσουν συναισθήματα χαράς ή λύπης. Η παρουσία και η σημασία που έδιναν οι ζακυνθινοί στη μουσική εντοπίζεται από τα χρόνια της αρχαιότητας.

Το πιο γνωστό χαρακτηριστικό της μουσικής παράδοσης της Ζακύνθου, αποτελούν οι γνωστές Αρέκιες και Καντάδες που θεωρούνται και ένας σημαντικός πόλος έλξης επισκεπτών για το νησί. Η Ζακυνθινή καντάδα (τετραφωνία με ενδιάμεσες φωνές) αποτελεί ακόμα αγαπημένη μουσική για τους ντόπιους.

Η ζακυνθινή καντάδα, μαζί με τις λαϊκές αρέκιες στον τύπο της κρητικής μαντινάδας διαμορφώνεται στα νεότερα χρόνια. Με την πτώση της Κρήτης και την κάθοδο των Κρητικών στο νησί μεταφέρεται η κρητικοβυζαντινή μουσική. Η ιταλική επίσης μουσική έχει βαθιά επίδραση στην τοπική μουσική. Στην πορεία όμως διαμορφώνεται η επτανησιακή, που δεν είναι ούτε ιταλική ούτε κρητική, μα καθαρά επτανησιακή. Η μουσική είναι για τους ζακυνθινούς έκφραση και αντανάκλαση των ιστορικών συνθηκών που διαμορφώνουν το ζακυνθινό πολιτισμό.

Η ζακυνθινή καντάδα αποτελεί την πιο αγαπημένη μουσική για το λαό. Πρόκειται για μια αρμονική σύνθεση των πιο υψηλών αισθημάτων του λαού της Ζακύνθου σε ομορφιά, χάρη και έκφραση που δίνει τόνο στη ζωή και στο ωραίο. Οι ζακυνθινές καντάδες (ή και σερενάτες) είναι το δημοφιλέστερο είδος της έντεχνης επτανησιακής μουσικής. Τα αρμονικά αυτά τραγούδια με τη γλυκιά και νοσταλγική μελωδία και τους ρομαντικούς στίχους εξακολουθούν να προκαλούν ιδιαίτερη συγκίνηση. Είναι τετράφωνα και τραγουδιούνται με συνοδεία μαντολινάτας ή δίχως συνοδεία αυτής.

Εικόνα 3.22: Ζακυνθινή Καντάδα

Πηγή: <http://zanteevents.com/2012/08/zakynthines-kantades-kai-dyodies/>

Στη Ζάκυνθο οι καντάδες δεν είναι απλή ψυχαγωγία αλλά εξωτερίκευση του βαθύτερου αισθήματος που εκφράζεται από τους ζακυνθινούς κανταδόρους. Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι οι σημερινοί Ζακυνθινοί εξακολουθούν να λατρεύουν τη μουσική όπως τα παλιά χρόνια. Πολλοί από αυτούς διαπρέπουν σαν συνθέτες, αρχιμουσικοί, τραγουδιστές. Είναι έντονη η παρουσία της μουσικής στο νησί. Υπάρχουν αξιόλογες χορωδίες, μαντολινάτες, φιλαρμονικές και διάφορα μουσικά συγκροτήματα. Οι περίφημες αρέκιες τραγουδιούνται στις ταβέρνες και σε πολλά κέντρα διασκέδασης.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί η συμβολή των ζακυνθινών στους λαϊκούς χορούς, όπου η παράδοση αρχίζει από το 1950 και μετά. Στη Ζάκυνθο η σημασία των ελληνικών λαϊκών χορών είναι πολύ μεγάλη, καθώς η αισθητική τους αξία είναι εντελώς ξεχωριστή μέσα στον ελληνικό χώρο για το ανεπανάληπτο της έκφρασης, της κίνησης και της μουσικής τους. Μερικοί από αυτούς έχουν δεχτεί τις πολιτιστικές επιδράσεις της Δύσης, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς έχουν τοπικό χαρακτήρα. Οι παραδοσιακοί ζακυνθινοί χοροί διασώθηκαν χάρη στην προσπάθεια των γεροντότερων κάθε χωριού, που διατηρούσαν τη χορευτική αυτή παράδοση. Οι μελέτες έχουν δείξει ότι οι χοροί της πόλης διέφεραν από αυτούς των χωριών. Οι χοροί της πόλης ήταν άμεσα επηρεασμένοι από τα δυτικά πρότυπα, ενώ οι χοροί του χωριού διατηρούσαν στο ακέραιο το ελληνικό παραδοσιακό στοιχείο. Οι ζακυνθινοί χοροί που σώζονται μέχρι και σήμερα είναι συρτός ζακυνθινός ή λεβαντίνικος, η «άμοιρη» (αποκριάτικος σατιρικός χορός), ο γιαργυτός και ο σταυρωτός. Όλοι αυτοί οι χοροί παρουσιάζουν ιδιαίτερο λαογραφικό ενδιαφέρον και τονίζουν την ελληνικότητα της ζακυνθινής παράδοσης.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι χοροί ευρωπαϊκής προέλευσης, όπως καντρίλλιες ή Κουαντρίλλιες, Λανσιέρηδες, Πόλκα, Μαζούρκα, Φουρλάνα, Βαλς, Ταγκό, Φοξ αγκλέ κτλ., που χορεύονταν από την «αριστοκρατική τάξη» της παλαιότερης εποχής, εξακολουθούν να βρίσκονται στην τοπική παράδοση, με μία προσαρμογή στα ζακυνθινά πρότυπα και χορεύονται ακόμη και σήμερα από όλους τους Ζακυνθινούς,

κυρίως την αποκριάτικη περίοδο, μερικοί δε από αυτούς, όπως το Ταγκό, αποτελούν και σήμερα απαραίτητο στοιχείο σε κάθε λαϊκό γλέντι.

3.6. Τοπικές εκδηλώσεις –Πανηγύρια

Μαλλιαρή

Το βράδυ της τελευταίας ημέρας του Ιουλίου και ενόψει της Σαρακοστής του Δεκαπενταύγουστου που ξεκινά την επομένη, οι Ζακυνθινοί της πρωτεύουσας του νησιού, «τη Χώρας», συγκεντρώνονται στους παραλιακούς δρόμους που βρίσκονται στις άκρες της πόλης - της Αγίας Τριάδας και του Αγίου - και περιδιαβαίνουν τραγουδώντας και ανταλλάζοντας σκαμπρόζικα αλληλοπειράγματα, περιμένοντας να πάει η ώρα δώδεκα τα μεσάνυχτα. Με το που αλλάζει η μέρα και μπαίνει η 1η Αυγούστου, τα καμπαναριά που σημαίνουν την έλευση της Σαρακοστής, δίνουν το σύνθημα στους ζακυνθινούς, που βγάζουν τα παπούτσια τους, ανασηκώνουν τα φουστάνια και τα μπατζάκια τους και μπαίνουν στη θάλασσα, στην άκρη εκεί που σκάει το κύμα, «για να πιάσουνε τη μαλλιαρή». Αναζητούν δηλαδή μια πέτρα στην οποία έχουν φυτρώσει φυτά από εκείνα που φύονται κάτω από το θαλασσινό νερό. Είναι η λεγόμενη «μαλλιαρή» που την ανασύρουν σαν τρόπαιο, τη φέρνουν στο σπίτι τους κρατώντας την ψηλά στο χέρι και την τοποθετούν κάτω από το κρεβάτι. Η «μαλλιαρή», κατά παράδοση αιώνων, φέρνει καλοτυχία για όλη τη χρονιά. Κανείς όμως δεν ξέρει αν το έθιμο γίνεται περισσότερο για τις μεταφυσικές ιδιότητες της χορταριασμένης πέτρας ή για το διονυσιακό κέφι από την ανταλλαγή λογοπαίγνιων σχετιζόμενων με τη λέξη «μαλλιαρή».

Η γιορτή είναι κάτι μεταξύ ενός μίνι καρναβαλιού, που θυμίζει κάτι από τις Απόκριες που προηγούνται της Μεγάλης Σαρακοστής του Πάσχα και μιας τιμητικής γιορτής για τη θάλασσα, η οποία πάντα και με πολλούς τρόπους ήταν συνδεδεμένη με την Ζάκυνθο.

Τα τελευταία χρόνια ο Δήμος Ζακυνθίων τη βραδιά αυτή διοργανώνει γιορτή με ζωντανή μουσική από μπάντες και χορωδίες, κρασί, παραδοσιακά εδέσματα, βαρκαρόλες και ζακυνθινές καντάδες.

Λιτανεία Αγίου Διονυσίου

Στις 24 Αυγούστου και τις 17 Δεκεμβρίου γιορτάζεται η μνήμη του Αγίου Διονυσίου από όλη τη Ζάκυνθο. Οι εορταστικές εκδηλώσεις διαρκούν τρεις μέρες κάθε φορά και κορυφώνονται με την περιφορά του ιερού λειψάνου σε όλη την πόλη της Ζακύνθου.

Πολλά είναι τα πανηγύρια που οργανώνονται σε πόλεις και χωριά του νησιού, τα οποία με αφορμή τη γιορτή ενός αγίου και με παράλληλες εκδηλώσεις συμβάλλουν στη γνωριμία με την περιοχή και προσφέρουν στον επισκέπτη μοναδικές εικόνες και μνήμες. Μερικά από αυτά είναι:

- Ο Δήμος σε συνεργασία με τη νομαρχία διοργανώνει πολιτιστικές εκδηλώσεις κυρίως κατά τους θερινούς μήνες.
- Στις Βολίμες στις 26 Ιουλίου γίνεται το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής και στις 26 Οκτωβρίου του Αγίου Δημητρίου.
- Η δημοτική ενότητα Ελατίων οργανώνει πολιτιστικές εκδηλώσεις κατά τους θερινούς μήνες.

- Στο Κερί τη δεύτερη μέρα του Πάσχα γίνεται το πανηγύρι της Παναγίας της Κεριώτισσας, με λιτανεία και μεγάλο παραδοσιακό γλέντι.

3.7 Τουριστική Προσφορά

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η τουριστική προσφορά (ξενοδοχειακά καταλύματα, ενοικιαζόμενα δωμάτια, camping κ.ά.) της νήσου Ζακύνθου.

3.7.1 Ξενοδοχειακά καταλύματα

Με τον όρο ξενοδοχειακά καταλύματα νοούνται τα ξενοδοχεία κλασικού τύπου, τα ξενοδοχεία επιπλωμένων διαμερισμάτων, οι ξενώνες και τα οικοτροφεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδας, σήμερα στη Ζάκυνθο έχουν καταγραφεί 272 ξενοδοχεία. Από αυτά, τα 135 βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή του Λαγανά.

Στις υπόλοιπες δημοτικές ενότητες η κατάσταση είναι τελείως διαφορετική. Υπάρχουν περιοχές όπως η δημοτική ενότητα Ελατίων, στην οποία έχουν καταγραφεί μόνο 4 ξενοδοχεία και η δημοτική ενότητα Αρτεμισίων, στην οποία δεν υπάρχει κανένα καταγεγραμμένο ξενοδοχείο.

Όπως φαίνεται, ανεξάρτητα από την τουριστική ανάπτυξη κάθε δημοτικής ενότητας ξεχωριστά, το τουριστικό προφίλ της περιοχής μελέτης διαμορφώνεται μέχρι σήμερα από τις τάσεις που επικρατούν στη δημοτική ενότητα Λαγανά.

Αριθμός Ξενοδοχειακών καταλυμάτων ανά κατηγορία	Δημοτική Ενότητα Ζακυνθίων	Δημοτική Ενότητα Αλυκών	Δημοτική Ενότητα Αρκαδίων	Δημοτική Ενότητα Αρτεμισίων	Δημοτική Ενότητα Ελατίων	Δημοτική Ενότητα Λαγανά	Σύνολο
Ξενοδοχεία κατηγορίας Δ'-Ε'	-	-	-	-	-	-	-
Ξενοδοχεία κατηγορίας Γ'	29	19	30	-	2	102	182
Ξενοδοχεία κατηγορίας Β'	22	5	13	-	1	25	66
Ξενοδοχεία κατηγορίας Α'	5	2	6	-	-	7	20
Ξενοδοχεία κατηγορίας Lux	-	-	2	-	1	1	4
Σύνολο	56	26	51	-	4	135	272

Πίνακας 3.1: Αριθμός ξενοδοχειακών καταλυμάτων κατά κατηγορία και δημοτική ενότητα

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την ΕΣΥΕ

Από άποψη κατανομής ανά κατηγορία⁷ (Πίνακας 3.1), η περιοχή φαίνεται να διαμορφώνει συνθήκες χαμηλού τουρισμού (low budget). Από τα 272 ξενοδοχεία, τα

⁷ Τα ξενοδοχειακά καταλύματα, σύμφωνα με το άρθρο 16 του Νόμου 3190/2003 (ΦΕΚ 249Α) κατανέμονται σε κατηγορίες αστέρων. Η κατηγορία Lux αντιστοιχεί στην κατηγορία 5*, η

182 είναι Γ' κατηγορίας. Lux ξενοδοχεία υπάρχουν μόνο 4 σε όλο το νησί, 2 εκ των οποίων βρίσκονται στη δημοτική ενότητα Αρκαδίων.

Στον Πίνακα 3.2 παρουσιάζεται ο αριθμός των δωματίων και των κλινών για το νησί της Ζακύνθου για το έτος 2009. Αυτό είναι μεν ένα αντιπροσωπευτικό μέγεθος, αλλά σίγουρα απέχει από το πραγματικό. Τα ξενοδοχειακά καταλύματα, ειδικά σε ιδιαίτερα τουριστικές περιοχές (πχ Λαγανάς), τείνουν να παραποιούν τα στοιχεία που παραδίδουν στις δημόσιες υπηρεσίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το σκάνδαλο που ξέσπασε πριν από μερικά χρόνια στο νησί, όπου ξενοδοχείο είχε δηλώσει 50 δωμάτια, ενώ στην πραγματικότητα διέθετε περισσότερα από 150.

Αριθμός κλινών ανά κατηγορία	Δωμάτια	Κλίνες
Ξενοδοχεία κατηγορίας Δ'-Ε'	-	-
Ξενοδοχεία κατηγορίας Γ'	6.792	13.067
Ξενοδοχεία κατηγορίας Β'	5.605	10.882
Ξενοδοχεία κατηγορίας Α'	2.048	4.061
Ξενοδοχεία κατηγορίας Lux	383	766

Πίνακας 3.2: Αριθμός δωματίων και κλινών ανά κατηγορία
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από ΕΣΥΕ, 2009

Σύμφωνα με στοιχεία από την ΕΣΥΕ, το 2009 υπήρχαν 261 δηλωμένα ξενοδοχεία με 27.167 κλίνες, ενώ το 2010 τα ξενοδοχεία αυξήθηκαν σε 272 και οι κλίνες αντίστοιχα σε 29.303. Παρατηρείται λοιπόν μια αύξηση τόσο στον αριθμό των ξενοδοχείων όσο και σε αυτόν των κλινών.

3.7.2 Ενοικιαζόμενα δωμάτια-Camping

Για το 1991, στα πλαίσια κατάρτισης του περιφερειακού προγράμματος, είχε εκτιμηθεί από την ΕΣΥΕ ότι ένα μεγάλο ποσοστό ενοικιαζόμενων δωματίων, της τάξεως του 60% της χώρας, λειτουργούσε χωρίς άδεια.

Αυτή τη στιγμή λειτουργούν περίπου 120 δηλωμένα ενοικιαζόμενα δωμάτια στην περιοχή της Ζακύνθου. Στην πραγματικότητα ο αριθμός τους θεωρείται ότι είναι αρκετά μεγαλύτερος, με τα υπόλοιπα να λειτουργούν χωρίς άδεια. Μία αύξηση κατά 20% στα ήδη δηλωμένα ενοικιαζόμενα δωμάτια θεωρείται ότι μπορεί να δώσει μια πιο αντιπροσωπευτική εικόνα των ενοικιαζόμενων δωματίων της περιοχής

Παρά το γεγονός ότι το νησί της Ζακύνθου προσφέρεται (ακτές, δάση, παραλίες κ.λπ.), η οργανωμένη ανάπτυξη του camping είναι πολύ περιορισμένη. Το νησί έχει μόνο 5 οργανωμένα camping, δύο από τα οποία βρίσκονται στην περιοχή του Λαγανά. Η περιορισμένη παρουσία camping στην περιοχή οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι περισσότερες παραλίες της Ζακύνθου ανήκουν σε ζώνες προστασίας

κατηγορία Α' αντιστοιχεί στην κατηγορία 4*, η κατηγορία Β' αντιστοιχεί στην κατηγορία 3*, η κατηγορία Γ' αντιστοιχεί στην κατηγορία 2*, και η κατηγορία Δ'-Ε' ανήκει στην κατηγορία 1*.

Natura 2000, και αρκετές από αυτές είναι ζώνες φωτοκίας χελώνας Caretta-Caretta, στις οποίες απαγορεύεται η παραμονή ανθρώπων μετά τη δύση του ηλίου.

Συμπερασματικά για την *τουριστική προσφορά* στην περιοχή μελέτης μπορεί να σημειωθεί ότι:

- Παρατηρούνται αυξητικές τάσεις για τα έτη 2009 και 2010 τόσο στον αριθμό των ξενοδοχείων όσο και των κλινών. Αυτό συνέβη γιατί από το 2004 και μετά ο τουρισμός αυξήθηκε αρκετά στα Ιόνια νησιά και ειδικά στη Ζάκυνθο.
- Παρατηρείται χωρική συγκέντρωση της προσφοράς στην ευρύτερη περιοχή του Λαγανά, η οποία συγκεντρώνει 135 από τα 272 ξενοδοχεία της περιοχής και 2 από τα 5 camping. Η περιοχή του Λαγανά αποτελεί το μεγαλύτερο τουριστικό πόλο του νησιού.
- Το επίπεδο των τουριστικών υποδομών του νησιού είναι χαμηλό, με την πλειοψηφία των ξενοδοχειακών καταλυμάτων να είναι τρίτης κατηγορίας. Παρόλα αυτά γίνονται προσπάθειες για την αναβάθμισή τους (τα τελευταία 5 χρόνια κατασκευάστηκαν τα πρώτα ξενοδοχεία Lux στο νησί).
- Ο θεσμός των ενοικιαζόμενων δωματίων βρίσκεται σε μεγάλη άνθιση. Αν και τα περισσότερα από αυτά είναι τρίτης κατηγορίας, ο αριθμός τους μαζί με τα αδήλωτα ξεπερνά τον αριθμό των ξενοδοχείων σε αριθμό κλινών.

Camping	Περιοχή	Θέσεις
Αλυκές	Αλυκές	72
Paradise	Γερακάρι	54
Λαγανάς	Λαγανάς	84
Ταρταρούγα	Λαγανάς	101
Ζάντε	Τραγάκι	90
Σύνολο	5	401

Πίνακας 3.3 : *Camping* στην περιοχή μελέτης
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΣΥΕ

3.8 Τουριστική Ζήτηση

Μέχρι τώρα εξετάστηκαν οι δύο βασικές συνιστώσες που διαμορφώνουν την τουριστική δραστηριότητα της περιοχής, δηλαδή οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι, καθώς και η προσφορά σε τουριστικά καταλύματα. Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου εξετάζεται η τουριστική ζήτηση στην περιοχή μέσω των αφίξεων, διανυκτερεύσεων, καθώς και των πληροτήτων που καταγράφηκαν στα ξενοδοχειακά καταλύματα της περιοχής μελέτης για τα έτη 2009 και 2010.

3.8.1 Αφίξεις

Από τους πίνακες που ακολουθούν (Πίνακες 3.4 έως 3.7), παρατηρείται ότι οι αφίξεις τουριστών στο σύνολο της χώρας το 2010 παρουσιάζουν μικρή πτώση σε σχέση με το 2009, ενώ οι αντίστοιχες αφίξεις για τα Ιόνια νησιά παρουσιάζουν μια μικρή αύξηση. Όσον αναφορά όμως στο νησί της Ζακύνθου, παρατηρείται πτώση στο σύνολο του αριθμού των τουριστών.

Παρατηρείται επίσης ότι ο αριθμός των αλλοδαπών τουριστών για τη Ζάκυνθο είναι σχεδόν τριπλάσιος σε σχέση με αυτόν των ημεδαπών (275.000 το 2010 έναντι των 66.000 ημεδαπών).

3.8.2 Διανυκτερεύσεις - Πληρότητα

Οι διανυκτερεύσεις σε ξενοδοχειακά καταλύματα ανέρχονταν στα 2.478.000 στο δήμο Ζακύνθου το 2009, ενώ το 2010 σε 2.357.867. Παρατηρείται γενικά μια μείωση στις διανυκτερεύσεις τουριστών στη Ζάκυνθο και αν εξεταστεί ο αριθμός των αλλοδαπών σε σχέση με αυτό των ημεδαπών, η διαφορά είναι τεράστια. Οι ημεδαποί που προτιμούν τη Ζάκυνθο σαν προορισμό ανέρχονται στους 266.029 το 2009, σε αντίθεση με τους αλλοδαπούς, οι οποίοι ανέρχονται τους 2.211.971 για την ίδια χρονιά. Αυτό δείχνει την εξάρτηση της τουριστική κίνησης του νησιού από τους αλλοδαπούς τουρίστες.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΠΛΗΝ CAMPINGS			
	ΑΦΙΞΕΙΣ			Κλίνες που Λειτουργούν
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο	
Σύνολο Χώρας	7.352.183	8.542.307	15.894.490	626.042
Ιόνια Νησιά	342.716	778.526	1.121.242	72.165
Δήμος Ζακύνθου	70.893	284.031	354.924	24.382

Πίνακας 3.4: Αφίξεις σε ξενοδοχειακά καταλύματα για το 2009

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΠΛΗΝ CAMPINGS			
	ΑΦΙΞΕΙΣ			Κλίνες που Λειτουργούν
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο	
Σύνολο χώρας	6.876.371	8.964.224	15.840.595	654.339
Ιόνια νησιά	345.088	795.059	1.140.147	73.007
Δήμος Ζακύνθου	66.183	275.576	341.759	24.470

Πίνακας 3.5: Αφίξεις σε ξενοδοχειακά καταλύματα για το 2010

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	CAMPINGS		
	ΑΦΙΞΕΙΣ		
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Κλίνες που Λειτουργούν
Σύνολο χώρας	171.399	238.788	410.187
Ιόνια Νησιά	5.995	18.499	24.494
Δήμος Ζακύνθου	756	1.602	2.358

Πίνακας 3.6: Αφίξεις σε Camping για το 2009

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	CAMPINGS		
	ΑΦΙΞΕΙΣ		
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Κλίνες που Λειτουργούν
Σύνολο Χώρας	168.100	232.700	400.800
Ιόνια Νησιά	6.117	19.198	25.315
Δήμος Ζακύνθου	653	1.598	2.251

Πίνακας 3.7: Αφίξεις σε Camping για το 2010

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

Όσον αναφορά στην πληρότητα των ξενοδοχειακών καταλυμάτων, καταγράφεται μείωση της τάξης του 6,5% από το 2009 στο 2010.

Ως προς τις διανυκτερεύσεις σε camping για τη χρονική περίοδο 2009-2010, παρά το γεγονός ότι μειώθηκαν ελάχιστα για τους ημεδαπούς τουρίστες, για τους αλλοδαπούς καταγράφεται αύξηση περίπου 3000 ατόμων.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο χώρας	18.366.858	45.925.585	64.292.443	626.042	51,10%
Ιόνια νησιά	1.353.926	5.986.196	7.340.122	72.165	63,20%
Δήμος Ζακύνθου	266.029	2.211.971	2.478.000	24.382	68,50%

Πίνακας 3.8: Διανυκτερεύσεις για το 2009

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ			Κλίνες που Λειτουργούν	Πληρότητα
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο		
Σύνολο χώρας	16.815.461	48.243.634	65.059.095	654.339	48,10%
Ιόνια νησιά	1.241.444	5.924.197	7.165.641	73.007	58,50%
Δήμος Ζακύνθου	243.482	2.114.385	2.357.867	24.470	62,00%

Πίνακας 3.9: Διανυκτερεύσεις για το 2010

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ		
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο
Σύνολο χώρας	978.425	751.402	1.729.827
Ιόνια νησιά	24.480	92.578	117.058
Δήμος Ζακύνθου	2.815	7.619	10.434

Πίνακας 3.10: Διανυκτερεύσεις σε Camping για το 2009

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ		
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο
Σύνολο χώρας	998.774	742.502	1.741.276
Ιόνια νησιά	26.217	99.238	125.455
Δήμος Ζακύνθου	2.444	10.973	13.417

Πίνακας 3.11: Διανυκτερεύσεις σε Camping για το 2010

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ

Τα παρακάτω συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν για την *τουριστική ζήτηση* στην περιοχή μελέτης:

- Παρατηρείται μια φθίνουσα πορεία των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων για τα έτη 2009 και 2010, παρά το γεγονός ότι για τα προηγούμενα έτη έχει καταγραφεί μια σχετική αύξηση.
- Παρατηρείται αύξηση αφίξεων και διανυκτερεύσεων στα Ιόνια νησιά για αυτά τα έτη, παρά το γεγονός ότι για τον Ελλαδικό χώρο και για το νησί της Ζακύνθου παρατηρείται μείωση.
- Παρατηρείται ότι ο αριθμός των αλλοδαπών τουριστών είναι αισθητά μεγαλύτερος από αυτόν των ημεδαπών τουριστών. Το στοιχείο αυτό μαρτυρεί την ιδιαίτερα σημαντική εξάρτηση της περιοχής μελέτης από αλλοδαπούς τουρίστες.
- Παρατηρείται επίσης ότι οι πληρότητες στις κλίνες στο διάστημα 2009 - 2010 έχουν υποστεί μείωση 6,5%, το οποίο είναι ένα σημαντικό ποσοστό μείωσης μόνο για ένα έτος, αλλά και για μια περιοχή η οποία στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στον τουρισμό.

3.9 Χωρική Διάρθρωση Τουριστικού Τομέα στη Ζάκυνθο

Όπως αποτυπώθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, η τουριστική προσφορά στη Ζάκυνθο συγκεντρώνεται κυρίως στην περιοχή του Λαγανά και εξυπηρετεί τουρίστες, οι οποίοι σε ποσοστό 97% είναι αλλοδαποί (εξωτερικός τουρισμός). Ο Λαγανάς συγκεντρώνει το 50% των ξενοδοχειακών καταλυμάτων του νησιού και το 45% των ενοικιαζόμενων δωματίων.

Οι κυριότεροι παράγοντες που συντέλεσαν στη χωρική διάρθρωση της τουριστικής προσφοράς στην περιοχή είναι αρχικά οι ατελείωτες όμορφες παραλίες του κόλπου του Λαγανά, το τοπίο της περιοχής και η εύκολη πρόσβαση από το κέντρο της Ζακύνθου.

Όμως ο κυριότερος παράγοντας που συντελεί σε αυτή τη διάρθρωση είναι η νυχτερινή ζωή στην περιοχή, τα ατελείωτα νυχτερινά κέντρα και εστιατόρια και οι ιδιαίτερα συμφέρουσες τιμές τόσο στην κατανάλωση αλκοολούχων ποτών όσο και στη διαμονή και τη σίτιση.

Όλα αυτά κάνουν το Λαγανά πρώτη επιλογή για τουρίστες κυρίως από την Αγγλία, οι οποίοι δημιουργούν σημαντικά προβλήματα στην περιοχή, εξ αιτίας των οποίων η Ζάκυνθος βρίσκεται συνεχώς στην επικαιρότητα, με αρνητικά σχόλια τόσο ημεδαπών όσο και αλλοδαπών.

Συμπεραίνεται λοιπόν ότι η χωρική διάρθρωση του τουριστικού προϊόντος της Ζακύνθου ακολουθεί ένα κεντροβαρικό πρότυπο, με επίκεντρο τη δημοτική ενότητα Λαγανά. Έχει γίνει προσπάθεια για αλλαγή αυτού του μοντέλου, με στροφή σε άλλες τουριστικές περιοχές της Ζακύνθου, όπως το Αργάσι ή το Τσιλιβί. Όμως αυτή η αλλαγή δεν ήταν αρκετή ώστε να ανατραπεί το κεντροβαρικό μοντέλο, καθώς σε απόλυτα μεγέθη, η τουριστική προσφορά της δημοτικής ενότητας Λαγανά ξεπερνά κατά πολύ τα αντίστοιχα μεγέθη των άλλων δημοτικών ενοτήτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΡΟΒΟΛΕΣ - ΤΑΣΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΝΗΣΟΥ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Στην παρούσα ενότητα, επιχειρείται η μελέτη των τάσεων των διαφόρων μεταβλητών της περιοχής μελέτης. Στο πλαίσιο αυτό, αξιοποιείται η πληροφορία που συλλέχθηκε στο στάδιο της υπάρχουσας κατάστασης, η οποία δίνει τη δυνατότητα να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με τη δυναμική των διαφόρων μεταβλητών στο νησί της Ζακύνθου.

4.1 Πληθυσμός

Η μελέτη διαχρονικών πληθυσμιακών στοιχείων των τελευταίων τριών δεκαετιών (1981-2011) δείχνει ότι ο πληθυσμός στο νησί της Ζακύνθου παρουσιάζει αυξητικές τάσεις τόσο στο σύνολό του, όσο και σε κάθε δημοτική ενότητα ξεχωριστά. Η πληθυσμιακή τάση στην περίοδο αυτή είναι μεν αυξητική, όχι όμως με σταθερό ρυθμό. Η αύξηση κατά τις προηγούμενες δεκαετίες ευνοήθηκε κυρίως από την εισροή μεταναστών.

Συνολικά στη Ζάκυνθο, η οποία μετά την τελευταία μεταρρύθμιση του «Καλλικράτη» αποτελείται πλέον από ένα μόνο δήμο, ο πληθυσμός παρουσίασε αύξηση της τάξης των 2.054 κατοίκων το χρονικό διάστημα από το 2001 έως το 2011. Το 2001 οι κάτοικοι του νησιού ανέρχονταν σε 38.596, ενώ το 2011 σε 40.650 (αύξηση 5,32%).

Ο πληθυσμός της Ζακύνθου, σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα δεδομένα, εξακολουθεί να συγκεντρώνεται στα πεδινά κατά το μεγαλύτερο ποσοστό, καθώς και στις ημιορεινές περιοχές.

Η Ζάκυνθος αποτελεί μια από τις περιοχές με τη μεγαλύτερη αύξηση πληθυσμού της χώρας, καθώς και έναν εκ των 3 νομών, στους οποίους ο αγροτικός πληθυσμός έχει θετικό ρυθμό ανάπτυξης. Μάλιστα η αύξηση του αγροτικού πληθυσμού έχει μεγαλύτερο ρυθμό ανάπτυξης από αυτόν του αστικού πληθυσμού. Ενδεικτικά το 2006 υπήρξαν 507 γεννήσεις και 407 θάνατοι. Από αυτές τις γεννήσεις, οι 141 ήταν σε αστικές περιοχές και 366 ήταν σε αγροτικές και από τους 407 θανάτους, οι 121 ήταν σε αστικές, ενώ οι 283 σε αγροτικές περιοχές.

Γενικότερα όμως, παρά τη γενική βελτίωση, συνεχίζει να υφίσταται πρόβλημα, το οποίο συνίσταται κυρίως στο αρνητικό φυσικό ισοζύγιο, καθώς ο αριθμός των θανάτων υπερβαίνει αυτόν των γεννήσεων τα τελευταία χρόνια. Η μελέτη της πληθυσμιακής πυραμίδας της περιοχής καταδεικνύει ότι ο πληθυσμός γηράσκει. Η τάση αυτή γήρανσης του πληθυσμού του νησιού (η οποία αποτελεί μεγάλο εθνικό αλλά και ευρωπαϊκό θέμα), επιφέρει ένα πλήθος από οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις, οι οποίες είναι ήδη ορατές στην περιοχή.

Οι παραπάνω τάσεις αναμένεται να συνεχιστούν, και σε συνδυασμό με το φαινόμενο της μετανάστευσης των προηγούμενων δεκαετιών, που δεν έχει ακόμη αναστραφεί, δημιουργούν κινδύνους για την περιοχή. Σε γενικές γραμμές το νησί παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια μια πληθυσμιακή σταθερότητα, δεδομένης όμως της οικονομικής κυρίως κρίσης που βιώνει η χώρα, το μέλλον δεν μπορεί να προβλεφτεί. Σε περιόδους γενικευμένης αβεβαιότητας και κοινωνικό-οικονομικής αστάθειας δεν είναι σκόπιμο να διακινδυνεύονται πληθυσμιακές προβλέψεις. Και αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχει μια

ευρύτερη τάση που απαντάται στο σύνολο της χώρας για επιστροφή στις περιφέρειες, και η οποία μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αύξηση των μονίμων κατοίκων των νησιών με κριτήριο κυρίως την επαγγελματική αποκατάσταση μέσω του τριτογενή και πρωτογενή τομέα.

4.2 Οικονομία-Απασχόληση

Ο *πρωτογενής τομέας* απασχόλησης και ιδιαίτερα η γεωργία αποτελεί ακόμη σημαντικότερη πηγή εισοδήματος του νησιού, μαζί με τον τουρισμό, παρά το γεγονός της μείωσης των αροτριάων εκτάσεων κατά 19,98% εξ αιτίας της διόγκωσης του τουριστικού τομέα. Ο αγροτικός τομέας εξακολουθεί να συμβάλλει κατά 12% στην οικονομία της Ζακύνθου. Η τάση μείωσης της αγροτικής γης αναμένεται να συνεχιστεί και τα επόμενα χρόνια, συμβάλλοντας σταδιακά στην αποδυνάμωση του πρωτογενούς τομέα.

Ο *δευτερογενής τομέας* συμμετέχει με μικρότερο ποσοστό στην οικονομία του νησιού. Ο έντονος τουριστικός χαρακτήρας της Ζακύνθου αποτρέπει την ανάπτυξη ανάλογων δραστηριοτήτων, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελούν πηγή πάσης φύσεως οχλήσεων στο περιβάλλον.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μονάδων του δευτερογενούς τομέα αφορά σε δύο συγκεκριμένες κατηγορίες:

- τις μονάδες επεξεργασίας-μεταποίησης-συσκευασίας προϊόντων και
- τις μονάδες που σχετίζονται με την παραγωγή οικοδομικών υλικών ή γενικότερα έχουν σχέση με την οικοδομική δραστηριότητα.

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα οινοποιεία, σταφιδεργοστάσια, σφαγεία, τυροκομεία, αλευρόμυλοι κ.λπ., ενώ στη δεύτερη οι μονάδες παραγωγής αμμοχάλικου και έτοιμου σκυροδέματος, τα σχιστήρια πέτρας και μαρμάρου, τα ξυλουργεία, τα σιδηρουργεία κ.λπ.

Στο δευτερογενή τομέα, οι τάσεις αναμένονται θετικότερες από αυτές του πρωτογενούς τομέα. Ο δευτερογενής τομέας είναι σημαντικός για την οικονομική ζωή του νησιού, αφού αξιοποιεί την αγροτική παραγωγή αλλά και τις παραδοσιακές δεξιότητες των κατοίκων, εμφανίζοντας έτσι καλύτερες προοπτικές για την πραγματοποίηση θετικών βημάτων, γεγονός που θα ωφελήσει το νομό.

Ο *τριτογενής τομέας*, εκτός από τις υπηρεσίες του δημόσιου τομέα και των συναφών υπηρεσιών (ασφαλιστικά ταμεία κ.λπ.) συμβάλλει κατά 68% στην τοπική οικονομία. Το εμπόριο είναι κυρίως λιανικό. Τα προηγούμενα χρόνια παρατηρήθηκε ανάπτυξη υποδομών και δραστηριοτήτων χονδρικού εμπορίου, ευρισκόμενου σε συνάρτηση με τις τουριστικές δραστηριότητες. Υπολογίζεται ότι την τελευταία εικοσαετία τα καταστήματα λιανικού εμπορίου στο νομό Ζακύνθου σχεδόν τριπλασιάστηκαν. Στα τελευταία χρόνια της οικονομικής κρίσης παρατηρείται όμως ότι πλήττονται κυρίως τα καταστήματα λιανικού εμπορίου.

Ο *τουρισμός* αποτελεί το δυναμικότερο τομέα της οικονομίας του νησιού και η συμμετοχή του τριτογενή τομέα γενικά στο Α.Π.Π. (Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν) είναι καθοριστική και συνεχώς αυξανόμενη. Η «έκρηξη» του τουρισμού και η απαρχή σημαντικών επενδύσεων συνέβη τη δεκαετία του '80 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα συνοδεύτηκε από αλματώδη ανάπτυξη

όλων των τεχνικών υποδομών και τη ραγδαία εξέλιξη των τοπικών αγορών και της τοπικής οικονομίας. Η οικονομική κρίση δεν δείχνει να πλήττει αριθμητικά, τουλάχιστον τις αφίξεις τουριστών, ενώ έχει μεγάλες συνέπειες στην ποιοτική σύνθεση των τουριστών.

Στον τριτογενή τομέα αναμένεται περαιτέρω ενίσχυση, καθώς η ενασχόληση του πληθυσμού με την τουριστική δραστηριότητα, το εμπόριο και τις υπηρεσίες συνεχώς αυξάνει. Είναι φανερό η στροφή του πληθυσμού στον τριτογενή τομέα σε βάρος του πρωτογενούς, καθώς ο τρόπος ανάπτυξης του τουριστικού τομέα μέχρι σήμερα είχε ως αποτέλεσμα την ερήμωση της υπαίθρου, τη σχετική μείωση της αγροτικής παραγωγής και τη συχνή δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Το κατά κεφαλή Α.Ε.Π. (Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν), το οποίο χρησιμοποιείται ως κριτήριο για να χαρακτηρίσει το επίπεδο ανάπτυξης μιας γεωγραφικής ενότητας εμφανίζει θετική εξέλιξη. Στη Ζάκυνθο αναλογεί το 0,3% του Α.Ε.Π, και το κατά κεφαλή Α.Ε.Π. κατά το 2001 ήταν 11.563 €. Η Ζάκυνθος είναι 13^η στην κατάταξη των νομών της χώρας, με 98% του μέσου όρου κατά το 2001.

Από την προσέγγιση ορισμένων δεικτών (όπως η εξέλιξη του πληθυσμού) και οικονομικών δεικτών της περιφέρειας (όπως το Α.Π.Π.) φαίνεται η σημαντική ανάπτυξη που έχει συντελεστεί κατά τα τελευταία χρόνια στην Περιφέρεια των Ιονίων Νήσων, αλλά και η μεγάλη της εξάρτηση από τον τριτογενή τομέα (κυρίως από τον τουρισμό). Παρατηρείται, όπως σημειώθηκε παραπάνω, μια στροφή της οικονομίας προς τον τριτογενή τομέα και έχει αυξηθεί σημαντικά η συμμετοχή του τομέα αυτού στο συνολικό περιφερειακό Α.Ε.Π., ενώ έχει μειωθεί η συμμετοχή των άλλων δύο τομέων της οικονομίας. Οι τάσεις αυτές αναμένεται να συνεχιστούν και τα επόμενα χρόνια.

Το ζήτημα της απασχόλησης είναι εν γένει ιδιαίτερα πολύπλοκο και δεν μπορούν να προκύψουν εύκολα συμπεράσματα, δεδομένης και της παρούσας δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας σε παγκόσμιο επίπεδο, η οποία μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις σε όλους τους τομείς δραστηριότητας της περιοχής, με έμφαση στον τομέα του τουρισμού. Εκείνο που διαφαίνεται πάντως είναι κάποια σημάδια σταδιακής εγκατάλειψης της ενασχόλησης του έμψυχου δυναμικού με τον πρωτογενή τομέα, γεγονός που θα συντελέσει στη μείωση των θέσεων εργασίας στο συγκεκριμένο τομέα. Ακόμη, η διαφαινόμενη ένταση της τουριστικής δραστηριότητας στο μέλλον, με στροφή προς αυτή κυρίως του νεανικού πληθυσμού, εγκυμονεί κινδύνους, καθώς ξεπερνά τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής ως προς το συγκεκριμένο τομέα, με σημαντικές κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Επιπλέον, το είδος του τουριστικού κοινού που προσελκύει το νησί της Ζακύνθου μέσα από το προωθούμενο μαζικό μοντέλο τουρισμού, δημιουργεί σημαντικές πιέσεις στο κοινωνικό και το φυσικό περιβάλλον, ενώ τα οικονομικά οφέλη δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικά και δεν κατανέμονται ισόρροπα στο σύνολο των επιμέρους περιοχών του νησιού.

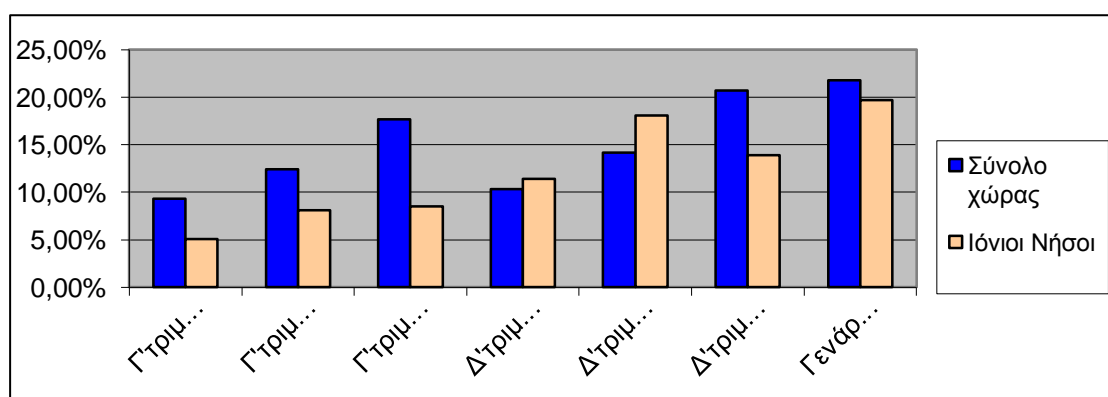
4.3 Ανεργία

Η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων ήταν και παραμένει μια από τις περιφέρειες με το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας στη χώρα. Κύρια αιτία είναι η μεγάλη ενασχόληση του πληθυσμού της με τα εποχιακά επαγγέλματα (κυρίως τον τουρισμό).

Η αναμενόμενη αύξηση του πληθυσμού, έστω και μικρή μπορεί να επιβαρύνει το ζήτημα της ανεργίας. Γενικά όμως οι τάσεις που επικρατούν είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη, όχι μόνο σε επίπεδο νομού και περιφέρειας, αλλά και σε εθνικό επίπεδο, ειδικά στη δύσκολη περίοδο που διανύει η χώρα και να εφαρμοστούν οι κατάλληλες πολιτικές για τη μείωσή της.

Στο Διάγραμμα 4.1 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της ανεργίας στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων για τα τρία τελευταία έτη. Πιο συγκεκριμένα, απεικονίζονται τα ποσοστά ανεργίας της Περιφέρειας το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο των ετών 2009, 2010 και 2011. Ακριβή συμπεράσματα για την περιοχή μελέτης δεν μπορούν να εξαχθούν, ωστόσο η εικόνα είναι ενδεικτική για το τι συμβαίνει στην Περιφέρεια, η οποία όμως να σημειώσουμε αποτελείται από νησιά με παρόμοια χαρακτηριστικά στους παραγωγικούς τομείς.

Διάγραμμα 4.1: Πίνακας ανεργίας Περιφέρειας Ιονίων Νήσων
 Πηγή: Δεδομένα από Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

Από τα στοιχεία, διαπιστώνεται ότι τα ποσοστά ανεργίας της Περιφέρειας είναι κατά κανόνα μικρότερα από εκείνα σε εθνικό επίπεδο και αυτό πρέπει να το αποδοθεί κυρίως στην ανάπτυξη που γνώρισαν τα νησιά την τελευταία δεκαετία στον τουριστικό τομέα.

Επιπρόσθετα, οι μικρές τουριστικές επιχειρήσεις, που κυριαρχούν σε όλους τους κλάδους, χαρακτηρίζονται από μια σταθερότητα στην απασχόληση. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία έτη αλλοδαποί έχουν καταλάβει διάφορες θέσεις που πριν κατείχαν ντόπιοι. Οι άνθρωποι αυτοί εντάχθηκαν στον υπάρχοντα πληθυσμό και συνέβαλαν στην αύξησή του. Το μορφωτικό τους επίπεδο δεν επιτρέπει να απασχολούνται σε περισσότερο απαιτητικές θέσεις εργασίας, εκτός από εργάτες, κυρίως στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα. Οι αλλοδαποί αυτοί λόγω της κοινωνικής και οικονομικής τους κατάστασης εργάζονται για πολύ λίγα χρήματα συμβάλλοντας στη Ζάκυνθο, όπως και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας, στη σημαντική αύξηση της ανεργίας των νέων στους τομείς αυτούς.

Μεγάλο πρόβλημα παρατηρείται στους νέους, οι οποίοι αποτελούν την πλειοψηφία των ανέργων. Επιπλέον από τους οικονομικά ενεργούς, η πλειοψηφία τους ανήκει στην κατηγορία των μισθωτών, αλλά υπάρχει και ένα μεγάλο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων.

Συμπερασματικά, στον τομέα της ανεργίας ο νομός Ζακύνθου ακολουθεί τη δυσάρεστη πορεία που ακολουθεί το σύνολο της χώρας, δηλαδή οι τάσεις είναι αυξητικές. Βέβαια αξίζει να τονιστεί ότι το νησί έχει από τους χαμηλότερους δείκτες ανεργίας στην Ελλάδα και σε αυτό αδιαμφισβήτητα βοηθάει ο τουρισμός, μέσω της προσφοράς εποχιακής απασχόλησης. Αυτό όμως φαίνεται πως δεν θα διαρκέσει πολύ, καθώς η επερχόμενη αύξηση του πληθυσμού από την επιστροφή κατοίκων των μεγάλων αστικών κέντρων στην Περιφέρεια αναμένεται να αυξήσει τη ζήτηση για εργασία, ενώ η αύξηση της προσφοράς εργασίας δεν ακολουθεί αντίστοιχους ρυθμούς.

4.4 Εκπαίδευση

Στο νομό Ζακύνθου, εκτός από τις δομές που διαθέτει σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, λειτουργούν επίσης και δύο Τμήματα του Α.Τ.Ε.Ι. Ιονίων Νήσων, το Τμήμα Τεχνολογίας Περιβάλλοντος και Οικολογίας και το Τμήμα Προστασίας και Συντήρησης Πολιτισμικής Κληρονομιάς.

Ο δήμος περιλαμβάνει 41 νηπιαγωγεία, 22 δημοτικά σχολεία, 15 γυμνάσια και 5 λύκεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι κανένα σχολείο από τα προαναφερθέντα δεν συγκαταλέχτηκε στις αντίστοιχες λίστες προς συγχώνευση και κατάργηση σχολικών μονάδων του Υπουργείου Παιδείας Δια βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.

Δεν έχουν διαπιστωθεί σημαντικά προβλήματα στις εκπαιδευτικές υποδομές του νησιού όσον αναφορά στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ από την άλλη πλευρά η ύπαρξη δύο τμημάτων του Α.Τ.Ε.Ι. αποτελούν έναν εκπαιδευτικό πόλο για τους νέους και θετικά πρότυπα για συνέχιση των σπουδών και μετά το λύκειο.

Ο δήμος Ζακύνθου παρουσιάζει το δεύτερο μικρότερο ποσοστό αναλφάβητων σε όλη την περιφέρεια. Αυτό είναι το χαμηλότερο από το ποσοστό της Περιφερειακής ενότητας των Ιονίων Νήσων. Ιδιαίτερα αυξημένο είναι το ποσοστό των ανθρώπων που έχουν λάβει πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ χαμηλό είναι το ποσοστό αυτών με τριτοβάθμια εκπαίδευση.

4.5 Υποδομές

Υποδομές Υγείας και Κοινωνικής πρόνοιας

Οι υποδομές υγείας και κοινωνικής πρόνοιας είναι ικανοποιητικές, με ελλείψεις τους εαρινούς μήνες εξ αιτίας των τουριστικών ροών στο νησί.

Το Εθνικό Σύστημα Υγείας καλύπτει τις ανάγκες των κατοίκων της Ζακύνθου με δομές όπως: Νοσοκομείο, Κέντρα Υγείας και Δημόσια Περιφερειακά και Αγροτικά ιατρεία. Λειτουργούν επίσης;

- Ο Οργανισμός Δημόσιας Αντίληψης Ζακύνθου (ΟΔΑΖ), ίδρυμα ατόμων με ειδικές ανάγκες (γηροκομείο, ορφανοτροφείο κ.λπ.).
- Η Κοινωφελής Επιχείρηση Δήμου Ζακύνθου (Κ.Ε.ΔΗ.Ζ.), η οποία ασχολείται με διάφορους τομείς της κοινωνίας εκτός του τομέα της υγείας (τομέας κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης, περιβάλλοντος, εκπαίδευσης κ.ά.) προσφέροντας

υπηρεσίες κοινωφελούς χαρακτήρα, ενώ στους καταστατικούς σκοπούς της περιλαμβάνονται εκτός των άλλων, η υλοποίηση προγραμμάτων αδελφοποίησης μεταξύ δήμου και δήμου-κοινοτήτων, καθώς και η οργάνωση δημοτικής συγκοινωνίας κυρίως των απομονωμένων οικισμών και η διασύνδεσή τους με τον δήμο).

- Κέντρο δημιουργικής απασχόλησης παιδιών «Αγκαλιά».
- Το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι», που παρέχει υπηρεσίες φροντίδας σε περισσότερους από 700 ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρία, που χρήζουν βοήθεια κατ' οίκον.
- Κέντρο Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η).
- Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων.
- Μονάδες Προστασίας Ηλικιωμένων και ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων.
- Ορφανοτροφείο Ζακύνθου.

Ωστόσο θα πρέπει να αναφερθεί ότι το νησί χρειάζεται περαιτέρω υποστήριξη στον τομέα των υπηρεσιών υγείας, καθώς ιδιαίτερα τους θερινούς μήνες, με την αύξηση του αριθμού των επισκεπτών, το σύστημα παρουσιάζει κενά και ελλείψεις και αδυνατεί να ανταποκριθεί επαρκώς στις αυξημένες ανάγκες.

Ενέργεια

Η ενέργεια αποτελεί βασικό παράγοντα για την ανάπτυξη της οικονομίας (βιομηχανία, μεταφορές, τουρισμός, κ.λπ.) όσο και για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού.

Η συνέχιση κατασκευής της γραμμής Ζακύνθου–Κυλλήνης, με πόντιση υποβρύχιου καλωδίου, θα βελτιώσει την ποιότητα ηλεκτροδότησης των νησιών Ζακύνθου και Κεφαλονιάς.

Ταυτόχρονα η Ζάκυνθος, αλλά και ολόκληρη η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, θα μπορούσε να αξιοποιήσει τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, που βρίσκονται σε αφθονία στην περιοχή, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο καλύτερες προοπτικές για την εξυπηρέτηση των ενεργειακών αναγκών του νησιού. Μάλιστα σύμφωνα με την μελέτη του προγράμματος «Ήλιος», η Ζάκυνθος θεωρείται η πλέον κατάλληλη περιοχή της Ελλάδας για εγκατάσταση φωτοβολταϊκών πάνελ, λόγω της μεγάλης περιόδου ηλιοφάνειας. Το τελευταίο διάστημα εκπονούνται σχετικές μελέτες για την τοποθέτηση φωτοβολταϊκών συστημάτων στο νησί.

Δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης

Η Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης και Αποχέτευσης Ζακύνθου (ΔΕΥΑΖ) αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου. Εξυπηρετεί το Δ. Ζακυνθίων και πιο συγκεκριμένα τα Δ.Δ. Ζακυνθίων, Αμπελοκήπων, Αργασίου, Γαϊτανίου, Βασιλικού και Μπόχαλης. Καλύπτει σήμερα 8200 συνδέσεις καταναλωτών. Το δίκτυο ύδρευσης έχει μήκος 100km και το δίκτυο αποχέτευσης 50km. Έχει 3 γεωτρήσεις, 8 αντλιοστάσια και 4 δεξαμενές. Η μονάδα του βιολογικού καθαρισμού επεξεργάζεται 5000-7000m³ λυμάτων κατά τους χειμερινούς μήνες και 8000-11000 m³ κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Το δίκτυο διάθεσης επεξεργασίας λυμάτων έχει μήκος 2km.

Το ζήτημα της επάρκειας των υδατικών πόρων είναι σημαντικό, αφού παρουσιάζονται αρκετά προβλήματα κατά τους μήνες έντονης τουριστικής κίνησης.

Η τάση που αναμένεται να επικρατήσει είναι η συνέχιση αυτής της κατάστασης. Η κατάσταση μπορεί να παρουσιάσει μια βελτιωμένη εικόνα λόγω κάποιων έργων εκσυγχρονισμού μέρους του δικτύου άντλησης και διανομής πόσιμου νερού, το πρόβλημα όμως παραμένει.

Το πρόβλημα της αποχέτευσης παραμένει ιδιαίτερα έντονο στη Ζάκυνθο, αλλά σταδιακά η κατάσταση μπορεί να εξομαλυνθεί κάπως, αφού τα τελευταία χρόνια έχουν υλοποιηθεί κάποια έργα, τα οποία έχουν αμβλύνει σημαντικά το πρόβλημα και ήδη υπάρχουν εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού λυμάτων.

Όσον αφορά στη διαχείριση των απορριμμάτων, προβλέπεται να δημιουργηθεί Χ.Υ.Τ.Α., ο οποίος θα εξυπηρετεί τις ανάγκες όλου του νομού, με σταθμό μετεγκατάστασης. Ζητούμενο είναι η εύρεση τόπου χωροθέτησής του, έτσι ώστε να απέχει αρκετά από τους οικισμούς και από τις προστατευόμενες ζώνες.

4.6 Μεταφορές

Η κατάσταση του οδικού δικτύου στο νησί της Ζακύνθου ακολουθεί τον κανόνα των περισσότερων Ελληνικών νησιών και της περιφέρειας, είναι δηλαδή μέτριο.

Χαρακτηρίζεται κυρίως ως δευτερεύον επαρχιακό δίκτυο, με μοναδική εξαίρεση τον κεντρικό οδικό άξονα Ζακύνθου-Κερίου, ο οποίος έχει ενταχθεί στο Εθνικό Οδικό Δίκτυο. Στα υπόλοιπα οδικά τμήματα γίνονται ανά αραιά διαστήματα έργα βελτιώσεων οδικής ασφάλειας και διαπλατύνσεις, όμως παρά τα έργα που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια, το οδικό δίκτυο του νομού παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα. Σε πολλά σημεία υπάρχει κακή χάραξη, αστοχίες, φθορές, ελλιπής σήμανση και φωτισμός. Τα κυριότερα προβλήματα εντοπίζονται κυρίως στις ορεινές εκτάσεις της περιοχής μελέτης.

Επομένως ενώ η εικόνα του οδικού δικτύου τα τελευταία χρόνια βελτιώθηκε, οι προσπάθειες πρέπει να συνεχιστούν διότι λόγω του ανάγλυφου του νησιού, ειδικά τους χειμερινούς μήνες, οι κυκλοφοριακές δυσλειτουργίες οξύνονται.

Με βάση τα ενταγμένα έργα στον τομέα της οδοποιίας, η τάση φαίνεται να είναι θετική και η υπάρχουσα κατάσταση δείχνει σημαντικές προοπτικές βελτίωσης.

4.7 Περιβάλλον

Το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου ιδρύθηκε με σκοπό την προστασία και διατήρηση των ενδιατημάτων ζώων και φυτών, που αποτελούν σημαντικότερη φυσική κληρονομιά τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η διαφύλαξη της φυσικής κληρονομιάς και η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας της θαλάσσιας και παράκτιας έκτασης του κόλπου του Λαγανά, καθώς και όλων των νησίδων του νομού Ζακύνθου, με την παράλληλη ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης, αποτελούν την κύρια μέριμνα του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου.

Είναι γνωστή η σημασία του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου και όλων των φυσικών πόρων που διαθέτει το νησί. Επίσης είναι γνωστό το ιδιαίτερα αυστηρό Προεδρικό Διάταγμα (Φ.Ε.Κ. 906Δ/22-12-99) που προστατεύει αυτή την περιοχή. Παρόλα αυτά,

παρατηρούνται αρκετές αναντιστοιχίες τόσο σε σχέση με την ισχύουσα νομοθεσία όσο και σε σχέση με την κατανομή χρήσεων γης στο νησί.

Η περιοχή του Λαγανά και ειδικά της παραλίας, η οποία θεωρείται προστατευόμενη περιοχή, έχει κατακλυστεί από μικρές ξενοδοχειακές μονάδες, από καταστήματα κάθε λογής τουριστικών ειδών, καθώς και από πληθώρα κέντρων διασκέδασης.

Η λίμνη Κερίου, επίσης ιδιαίτερα προστατευόμενος χώρος, έχει στο έδαφός της αυθαίρετα οικοδομήματα, μπάζα και μια άναρχη χάραξη αγροτικών δρόμων.

Τέλος το Μαραθονήσι αξιοποιείται τουριστικά, με ιδιαίτερα μη περιβαλλοντικά φιλικό τρόπο.

Η ανθρώπινη παρέμβαση στην περιοχή μελέτης είναι ιδιαίτερα έντονη και επειδή μερικές φορές το «έργο» του ανθρώπου είναι μη αναστρέψιμο, κρίνεται απαραίτητη από την πλευρά της πολιτείας κυρίως, μια προσαρμογή των κανονισμών στην ήδη υπάρχουσα κατάσταση. Ιδιαίτερα στην περιοχή του Λαγανά, η οποία έχει κορεστεί, θα πρέπει να γίνει ειδική διαχείριση για την αντιμετώπιση προβλημάτων με τις χελώνες, αφού το όλο σύστημα αναπαραγωγής τους έχει διαταραχτεί.

Η προοπτική να χτιστούν και άλλα οικοδομήματα στον υγροβιότοπο, να προστεθούν και άλλου είδους συγκροτήματα στο Λαγανά και να ανοίξουν κέντρα διασκέδασης στο Μαραθονήσι, έχει αρχίσει να θεωρείται πολύ πιθανή, αφού κανένας δεν επιλαμβάνεται του θέματος ώστε να επιβληθούν οι σχετικές κυρώσεις. Θα πρέπει λοιπόν η διοίκηση του Θαλάσσιου Πάρκου να κινηθεί δυναμικά, καθώς υπάρχει διαρκής ανοικοδόμηση, καταπάτηση των προστατευόμενων περιοχών και επιθυμία εξασφάλισης του κέρδους, κατακερματίζοντας τη γη και παραβιάζοντας τις υπάρχουσες νομοθεσίες.

Το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Λιθακιάς Ζακύνθου ιδρύθηκε με απόφαση του Υπουργείου Παιδείας, μετά από πρόταση του κοινοτικού συμβουλίου της τότε κοινότητας Λιθακιάς. Είναι Κέντρο της Ιονίου Περιφέρειας και συμμετέχει μαζί με άλλα κέντρα στην Ελλάδα στην ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα γνώσης και προστασίας του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Το κέντρο αυτό, με την προώθηση της γνώσης σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος, συνιστά ένα θετικό βήμα προς την επιδίωξη στο μέλλον της βιώσιμης ανάπτυξης του νομού, μέσα από τη δημιουργία ώριμων και συνειδητοποιημένων, γύρω από τα περιβαλλοντικά θέματα, πολιτών.

Σύμφωνα με την τοπική εφημερίδα “Ημέρα τση Ζάκυνθος”, στροφή προς το θεματικό και εναλλακτικό τουρισμό σχεδιάζει η κυβέρνηση με το νέο ειδικό χωροταξικό πλαίσιο που καταρτίζει το Υπουργείο Περιβάλλοντος, αποσκοπώντας στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων που θα επιτρέψουν την ποιοτικού χαρακτήρα υψηλής οικονομικής απόδοσης ανάπτυξη. Στόχος είναι να εγκαταλειφθεί το σημερινό μοντέλο του μαζικού και τελικά χαμηλής οικονομικής απόδοσης τουρισμού, στρεφόμενο προς περισσότερο ποιοτικές μορφές τουρισμού, αξιοποιώντας τους διαθέσιμους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους. Χωρίς παρεκτροπές από τις αρχές προστασίας του περιβάλλοντος, δημιουργούνται οι βάσεις για υποδομές φιλοξενίας διεθνών προδιαγραφών, ενώ παράλληλα εκπονείται Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Η κατάρτιση, πάντως, ενός σύγχρονου με

αναπτυξιακή κατεύθυνση ειδικού πλαισίου για τον Τουρισμό αποτελεί μεγάλο στοίχημα για την κυβέρνηση και το αρμόδιο υπουργείο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

Στην παρούσα ενότητα εξετάζεται το ζήτημα της βιώσιμης ανάπτυξης του τουριστικού τομέα. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται μία συνοπτική γενική παρουσίαση των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης στο περιβάλλον και τη λειτουργία των οικοσυστημάτων. Παρουσιάζεται το ζήτημα της ήπιας αξιοποίησης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουριστικής δραστηριότητας. Εξετάζεται το ζήτημα της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης μέσα από πολιτικές σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, ενώ τέλος παρουσιάζονται συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης του τουριστικού τομέα που καταγράφονται στη χώρα μας.

5.1 Εισαγωγή

Η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων για την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα αποτελεί ένα εξαιρετικά σύνθετο ζήτημα, εξ αιτίας αλληλοσυγκρουόμενων στόχων που καλείται να υπηρετήσει σε μία περιοχή. Έτσι, από τη μία πλευρά επιχειρεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη και την εν γένει αναπτυξιακή προοπτική, ιδιαίτερα των απομονωμένων και λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών, εξυπηρετώντας στόχους οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, ενώ από την άλλη πλευρά πρέπει να διαχειριστεί τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, οι οποίες αποτελούν “απειλή” τόσο για την περαιτέρω ανάπτυξη του τομέα αυτού καθ’ εαυτού, όσο και για την ίδια την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και προοπτική.

Η επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης απαιτεί, στο πλαίσιο αυτό, μία *ολοκληρωμένη προσέγγιση*, η οποία λαμβάνει υπόψη της ότι ο τουριστικός τομέας, πέραν από «καταναλωτής» φυσικών πόρων, μπορεί να αποτελέσει και το όχημα για την ανάδειξη και την προστασία τους. Η εξυπηρέτηση του στόχου αυτού περνά μέσα από την αναζήτηση της κατάλληλης ισορροπίας ανάμεσα σε κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς στόχους για μία περιοχή και απαιτεί κατάλληλο σχεδιασμό.

Στην Ελλάδα, η συμβολή του τουριστικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών, αλλά και της χώρας συνολικά, είναι αδιαμφισβήτητη, όπου ο τουρισμός αποτελεί (όπως συνήθως αναφέρεται) τη ‘βαριά βιομηχανία’ της χώρας. Επίσης όμως είναι γνωστές και οι επιπτώσεις της ανάπτυξης του τουριστικού τομέα στις διάφορες περιοχές και ιδιαίτερα στους βιοτόπους, στα υδατικά αποθέματα, στους πολιτιστικούς πόρους των περιοχών αυτών, κ.λπ. Παρότι είναι πλέον σαφές ότι το τουριστικό προϊόν και κατά συνέπεια ο τουριστικός τομέας στη χώρα μας μπορεί να επιβιώσει μακροπρόθεσμα μόνο μέσα από την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών της πόρων, που αποτελούν τη βάση ανάπτυξής του, εν τούτοις η όλη διαχείρισή του έως τώρα σε πολλές περιοχές απέχει αρκετά από τους όρους της βιωσιμότητας.

Οι δράσεις προς την κατεύθυνση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, αλλά και της παρακολούθησης και του έγκαιρου εντοπισμού πιθανών προβλημάτων, της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στο σχεδιασμό του προτύπου τουριστικής ανάπτυξης και της προώθησης βιώσιμων λύσεων σε τοπικό επίπεδο θεωρείται σήμερα επιβεβλημένη.

Για το σκοπό αυτό, η παρούσα ενότητα εστιάζει στη συνέχεια σε στρατηγικά θέματα ανάπτυξης και διαχείρισης του τουριστικού τομέα, με βάση και τις διεθνείς αρχές και εμπειρίες, με στόχο να αποτελέσει τη βάση περαιτέρω προβληματισμού, ενώ εμβαθύνει σε συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης των τουριστικών επιχειρήσεων, που αποσκοπούν στην προώθηση περιβαλλοντικά υπεύθυνων συμπεριφορών και τρόπων διαχείρισης των εμπλεκόμενων στην πλευρά της προσφοράς του τουριστικού τομέα, επιχειρώντας ταυτόχρονα τον περιορισμό των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τη λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων.

5.2 Επιπτώσεις στο Περιβάλλον από την Τουριστική Ανάπτυξη

Ο τουρισμός αποτελεί μια παγκόσμια βιομηχανία, η οποία αναπτύσσεται συνεχώς και με ταχύτατους ρυθμούς. Η σύνθετη φύση του τουριστικού προϊόντος, το οποίο συνδυάζει ποικιλία υλικών και άυλων αγαθών και υπηρεσιών ενός τόπου, αποτελεί το σημαντικότερο ζήτημα που καλείται να αντιμετωπίσει κάθε προσπάθεια σχεδιασμού και χωρικής οργάνωσης της τουριστικής δραστηριότητας σε μία περιοχή.

Όπως κάθε δραστηριότητα, έτσι και ο τουρισμός έχει επιπτώσεις στο περιβάλλον. Οι επιπτώσεις αυτές αφορούν σε κάθε είδους άμεση ή έμμεση μεταβολή που συμβαίνει σε μία περιοχή όπου αναπτύσσεται. Ο τουρισμός ως δραστηριότητα επηρεάζει, καταναλώνει, αλλοιώνει ή/και μεταλλάσσει τους φυσικούς και τους πολιτιστικούς πόρους. Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης, αν και στην ουσία τους επιβαρύνουν το περιβάλλον, σε κάποιες περιπτώσεις μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για την ορθή διαχείριση και προστασία του, με την προϋπόθεση ότι η ανάπτυξη του τομέα είναι προϊόν ορθολογικού σχεδιασμού στη βάση των αρχών της βιωσιμότητας.

Την ευθύνη για την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων από την τουριστική ανάπτυξη και τη μεγιστοποίηση των θετικών αποτελεσμάτων για όλη την τοπική κοινωνία μιας περιοχής φέρουν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς της κοινωνίας αυτής: κρατικοί φορείς, φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα, τοπική κοινωνία κ.λπ. Υπεύθυνες συμπεριφορές από τους παραπάνω παράγοντες θέτουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν να λειτουργούν οι επισκέπτες-τουρίστες σε έναν τουριστικό προορισμό.

Στη συνέχεια σκιαγραφούνται οι επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει η τουριστική δραστηριότητα σε μία περιοχή.

5.2.1 Επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους

Υδάτινοι πόροι

Η χρήση των διαθέσιμων υδάτινων πόρων για την ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών-τουριστών σε κάποιον προορισμό, συχνά ξεπερνά κατά πολύ τα όρια της συνηθισμένης κατανάλωσης. Αυτό συμβαίνει γιατί οι ανάγκες για νερό αυξάνουν, μιας και οι σύγχρονες ανάγκες καθαριότητας και υγιεινής απαιτούν μεγάλες καταναλώσεις.

Η κατάχρηση της κατανάλωσης των υδάτινων πόρων για τις ανάγκες του τουριστικού τομέα, πέραν από τη δυσμενή επίπτωση που μπορεί να έχει σε μία περιοχή, ιδιαίτερα

όταν οι πόροι αυτοί τελούν εν ανεπάρκεια, μπορεί ακόμη να επιφέρει 'συγκρούσεις' μεταξύ του τουριστικού και άλλων τομέων της τοπικής οικονομίας, όπως η γεωργία, η κτηνοτροφία κ.ά., που στηρίζουν την επιβίωσή τους στον ίδιο φυσικό πόρο (το νερό) και λειτουργούν ανταγωνιστικά ως προς τον τουριστικό τομέα. Για την επιτυχή αντιμετώπιση των συγκρούσεων είναι καθοριστικής σημασίας ο σχεδιασμός της τουριστικής δραστηριότητας σε μία περιοχή να λαμβάνει υπόψη τους περιορισμούς που τίθενται στη χρήση των πόρων αυτών, ενώ ταυτόχρονα οι τουριστικές δραστηριότητες να μεριμνούν τα δέοντα, αξιοποιώντας τεχνολογικές λύσεις και συστήματα περιορισμού της κατανάλωσης νερού (π.χ. συστήματα εξοικονόμησης νερού).

Ιδιαίτερα έντονο είναι το πρόβλημα σε πολλά νησιά και παράκτιες περιοχές τους καλοκαιρινούς μήνες, κατά τους οποίους υπάρχουν μεγάλες απαιτήσεις σε υδάτινους πόρους λόγω της έντονης χωρικά και χρονικά συγκέντρωσης επισκεπτών. Τέτοιο παράδειγμα περιοχής αποτελεί και η Ζάκυνθος, η οποία διαθέτει περιορισμένα αποθέματα νερού. Η υπεράντληση των αποθεμάτων αυτών μπορεί να προκαλέσει μη αναστρέψιμα προβλήματα.

Σημαντικές πιέσεις επίσης μπορεί να εμφανιστούν στους υδάτινους πόρους σε περιοχές που αναπτύσσονται τουριστικές δραστηριότητες από την ύπαρξη παράνομων χωματερών, των οποίων τα απορρίμματα στραγγίζουν στον υδροφόρο ορίζοντα, αλλά και εξ αιτίας της ανεπάρκειας δικτύων υποδομών π.χ. αποχετευτικό σύστημα, το οποίο διαχειρίζεται τα απόβλητα των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων, τουριστικών θέρετρων κ.ά.

Γη/Εδαφος

Η γη/έδαφος δέχεται μεγάλες πιέσεις από τον τουριστικό τομέα, αφού είναι ο βασικός υποδοχέας των τουριστικών δραστηριοτήτων. Η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας προκαλεί ένταση της αστικοποίησης, αλλά και αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος με την ανάπτυξη όλων των απαραίτητων υποδομών, όπως δίκτυο μεταφορών, ηλεκτροδότησης, υδροδότησης, κ.λπ.

Ακόμη, προβλήματα μπορεί να εμφανίζονται εξ αιτίας της ανταγωνιστικής φύσης της τουριστικής σε σχέση με άλλες δραστηριότητες - χρήσεις γης (γεωργία, κτηνοτροφία κ.λπ.), όπου η κυριαρχία της τουριστικής δραστηριότητας, λόγω της μεγαλύτερης οικονομικής αποτελεσματικότητας που τη διακρίνει, οδηγεί σε σημαντικές αλλοιώσεις του φυσικού χώρου, του τοπίου, των οικοσυστημάτων κ.λπ.

Σημαντικές επιπτώσεις εμφανίζονται και στις παράκτιες περιοχές όπου αναπτύσσεται η τουριστική δραστηριότητα, με κυριότερες από αυτές τη διάβρωση των ακτών, την αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου, τη ρύπανση των παράκτιων υδάτων, κ.ά.

Στην κατηγορία αυτή μπορεί επίσης να ενταχθεί και η ρύπανση των εδαφών από την ανεξέλεγκτη απόθεση απορριμμάτων σε πολλές τουριστικές περιοχές, ως προϊόν του σημαντικά αυξημένου όγκου απορριμμάτων κατά τις περιόδους τουριστικής αιχμής και της αδυναμίας των όποιων υποδομών να διαχειριστούν το φόρτο αυτό. Οι επιπτώσεις στην περίπτωση αυτή, πέραν από τη ρύπανση των εδαφών, αφορούν και

στη ρύπανση των υπόγειων υδάτων, αλλά και την αισθητική υποβάθμιση των περιοχών αυτών.

Τοπίο

Η ανεξέλεγκτη κατασκευή εγκαταστάσεων σε τουριστικές ή εν δυνάμει τουριστικές περιοχές οδηγεί σε έντονη αστικοποίηση, με συνέπεια την αισθητική υποβάθμιση του τοπίου, αλλά και της ποιότητας των φυσικών πόρων και της ισορροπίας της γεωμορφολογίας του τοπίου και των οικοσυστημάτων του.

Συχνά επίσης οι τουριστικές υποδομές/εγκαταστάσεις δεν εναρμονίζονται με το περιβάλλον και κυρίως με την τοπική κλίμακα και αρχιτεκτονική, αλλοιώνοντας έτσι τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά μιας περιοχής. Ένα τέτοιο δείγμα αποτελεί η ευρύτερη περιοχή του Λαγανά στη Ζάκυνθο, τα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά της κτιριακής υποδομής της οποίας απέχουν από την τοπική αισθητική της περιοχής.

Αέρας

Σχεδόν κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα επηρεάζει την κατάσταση της ατμόσφαιρας και την ποιότητα του αέρα. Η χρήση μηχανών εσωτερικής καύσης (π.χ. μέσα μεταφοράς, αυξημένη κυκλοφορία κ.λπ.), συμβάλλει σημαντικά στην ατμοσφαιρική ρύπανση, ιδιαίτερα σε περιοχές με έντονη τουριστική κίνηση. Η ατμοσφαιρική ρύπανση γίνεται εντονότερη από τους ρύπους των αυτοκινήτων, τη λειτουργία μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων κ.ά., τα οποία καταναλώνουν ορυκτά καύσιμα.

Σε υπερτοπική κλίμακα, η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας συνεπάγεται ένα σημαντικό αριθμό μετακινήσεων από και προς τους τουριστικούς προορισμούς, ο οποίος με τη σειρά του μεταφράζεται σε αύξηση του μεριδίου των αερομεταφορών στις εκπομπές αερίων της παγκόσμιας αεροπορικής βιομηχανίας για τις μετακινήσεις που σχετίζονται με τον τουρισμό και την αναψυχή. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το μερίδιο εκείνο των μεταφορών, που σχετίζεται με την τουριστική δραστηριότητα, καταναλώνει το 3% της καταναλισκόμενης ενέργειας στην Ευρώπη και ευθύνεται για περισσότερο από 50% των εκπομπών οξειδίου του αζώτου, το οποίο σχετίζεται με το φωτοχημικό νέφος.

Κατανάλωση ενέργειας

Η παραγωγή ενέργειας, ιδιαίτερα στις νησιωτικές περιοχές, στηρίζεται τις περισσότερες φορές στην καύση μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων (π.χ. πετρέλαιο, άνθρακα) σε τοπικές μονάδες παραγωγής ενέργειας. Σε περιοχές έντονης τουριστικής κίνησης και ιδιαίτερα στις περιόδους αιχμής, η κατανάλωση ενέργειας αυξάνεται κατακόρυφα, με αποτέλεσμα τη σημαντική ατμοσφαιρική επιβάρυνση από την ανάγκη αυξημένης λειτουργίας των μονάδων αυτών για την κάλυψη των αναγκών. Η μείωση της κατανάλωσης μη ανανεώσιμων ορυκτών καυσίμων και η εδραίωση μεθόδων παραγωγής ενέργειας περισσότερο φιλικών προς το περιβάλλον θέτει επιτακτικά την ανάγκη αξιοποίησης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ), όπως είναι ο ήλιος και ο αέρας. Ταυτόχρονα αξίζει να σημειωθεί η έμφαση στην εξοικονόμηση ενέργειας, ιδιαίτερα σε ενεργοβόρες εγκαταστάσεις, όπως είναι αυτές της τουριστικής δραστηριότητας.

Κάποιες απλές πρωτοβουλίες που μπορεί να αναλάβει μια τουριστική δραστηριότητα αφορούν στα παρακάτω:

- Χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας
- Χρήση συσκευών χαμηλής κατανάλωσης ενέργειας
- Χρήση λαμπτήρων χαμηλής κατανάλωσης ενέργειας
- Αυτόματη διακοπή φωτισμού σε εξωτερικούς-εσωτερικούς χώρους
- Αισθητήρες στα κουφώματα για διακοπή λειτουργίας κλιματισμού
- Συντήρηση εγκαταστάσεων/εξοπλισμού
- Αποφυγή προϊόντων μιας χρήσης
- Χρήση πράσινου για σκίαση, δροσιά και απορρόφηση διοξειδίου του άνθρακα
- Προώθηση ανακύκλωσης απορριμμάτων
- Εφαρμογή συστημάτων εξωτερικής θερμομόνωσης για εξοικονόμηση ενέργειας, κ.ά.

Διαχείριση απορριμμάτων

Η μη αποτελεσματική διαχείριση των απορριμμάτων μπορεί να έχει καταστροφικές επιπτώσεις για το περιβάλλον, ιδιαίτερα στις τουριστικές περιοχές σε περιόδους αιχμής. Κάποιες τουριστικές περιοχές, ανάμεσα σε αυτές και η Ζάκυνθος, δεν έχουν ένα συγκεκριμένο σχέδιο διαχείρισης του μεγάλου όγκου απορριμμάτων που προκύπτει την εποχή της έντονης τουριστικής κίνησης. Έτσι, τα απορρίμματα απορρίπτονται ανεξέλεγκτα σε παράνομες χωματερές, υποβαθμίζοντας την αισθητική του τοπίου και δημιουργώντας σοβαρές εστίες μόλυνσης. Επιπλέον είναι συχνό το φαινόμενο της ανάφλεξης ή σκόπιμης καύσης των απορριμμάτων στις παράνομες χωματερές, η οποία παράγει βλαβερές χημικές ουσίες που καταλήγουν στην ατμόσφαιρα της γύρω περιοχής.

Παράλληλα, εξ αιτίας των παράνομων χωματερών ρυπαίνονται τεράστιες περιοχές ακτών και θαλασσών, πολύτιμων δηλαδή πόρων για τη ζωή αλλά και την τουριστική ανάπτυξη. Η θαλάσσια και η χερσαία πανίδα και χλωρίδα ευρύτερων περιοχών τίθεται σε κίνδυνο, ενώ επίσης μεγάλος είναι και ο κίνδυνος πυρκαγιών. Εκτός των άλλων, μεταβάλλεται και η αισθητική του φυσικού τοπίου, με παράλληλη διατάραξη του ανάγλυφου και του αποστραγγιστικού δικτύου.

5.2.2 Επιπτώσεις στη λειτουργία των οικοσυστημάτων

Η διαταραχή της λειτουργίας των οικοσυστημάτων δεν οφείλεται αποκλειστικά στην τουριστική ανάπτυξη, αλλά η ίδια η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να επιβαρύνει σημαντικά τη λειτουργία τους σε κάποιες περιπτώσεις. Αυτό συμβαίνει κύρια εξ αιτίας της οικιστικής ανάπτυξης και της επέκτασης των υποδομών για την εξυπηρέτηση των κατοίκων και επισκεπτών μιας περιοχής, εις βάρος του φυσικού περιβάλλοντος.

Το φαινόμενο της αστικοποίησης του φυσικού τοπίου αλλά και παραδοσιακών, μικρής κλίμακας οικιστικών συνόλων αποτελεί μια από τις σοβαρότερες αρνητικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης. Οι μεγάλες τουριστικές μονάδες, οι οποίες δεν εναρμονίζονται με την αισθητική και τη φέρουσα ικανότητα του τοπίου,

εισβάλλουν σε φυσικά οικοσυστήματα, επηρεάζοντας τον υδρολογικό κύκλο και το μικροκλίμα της περιοχής.

Η χάραξη, κατασκευή και επέκταση του οδικού δικτύου ή άλλων υποδομών μεταφορών, π.χ. αεροδρομίων, επηρεάζει επίσης τα φυσικά οικοσυστήματα, αλλά και φυσικές διεργασίες όπως η αναπαραγωγή των ειδών, καθώς δεν είναι εφικτή η επικοινωνία των πληθυσμών.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της μείωσης του πληθυσμού των σπάνιων ειδών σε περιοχές με έντονη τουριστική δραστηριότητα. Η έντονη τουριστική δραστηριότητα μπορεί να παρεμποδίζει ευαίσθητες βιολογικές διαδικασίες που αφορούν σε σπάνια είδη π.χ. την αναπαραγωγική διαδικασία. Παράδειγμα αποτελεί η Ζάκυνθος, στις αμμώδεις ακτές της οποίας η χελώνα *Caretta-Caretta* γεννά τα αυγά της σε περιόδους τουριστικής αιχμής.

5.3 Ήπιες Μορφές Τουριστικής Δραστηριότητας

Η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας στηρίζεται στους ιδιαίτερους φυσικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς πόρους του τόπου υποδοχής. Οι πόροι αυτοί αποτελούν την «πρώτη ύλη», η οποία λειτουργεί ως θέλγητρο για την προσέλκυση επισκεπτών. Ταυτόχρονα όμως οι πόροι αυτοί είναι και οι κύριοι αποδέκτες των όποιων θετικών ή αρνητικών επιπτώσεων απορρέουν από την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας.

Το θέμα του επαναπροσδιορισμού της σχέσης τουρισμού και περιβάλλοντος, στο πλαίσιο της επιδίωξης του στόχου της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, αναδύθηκε μέσα από τη μελέτη των επιπτώσεων που προκάλεσε η μακρόχρονη και σχεδόν καθολική επικράτηση του μοντέλου του μαζικού τουρισμού. Η υιοθέτηση του προτύπου του μαζικού οργανωμένου τουρισμού είναι συνυφασμένη με την «εντατική χρήση» των πόρων, προκαλώντας σημαντικές αλλοιώσεις και σε ορισμένες περιπτώσεις, ανεπανόρθωτες βλάβες σε ευαίσθητα οικοσυστήματα, μετασχηματίζοντας ριζικά τον περιβαλλοντικό, πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό ιστό του τόπου-τουριστικού προορισμού.

Το αποτέλεσμα είναι η τουριστική δραστηριότητα να λειτουργεί μακροπρόθεσμα εις βάρος των συμφερόντων των τοπικών κοινωνιών, που συνδέονται στενά με τη διαφύλαξη των πόρων αυτών.

Στις αρχές της δεκαετίας του '80 άρχισε να αναζητείται ένα διαφορετικό/εναλλακτικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, το οποίο αφενός θα ήταν «ήπιο» κοινωνικά και περιβαλλοντικά, αφετέρου θα διέθετε σε μικρότερο βαθμό χαρακτηριστικά 'πακέτου', επιτρέποντας την αυτονομία των επισκεπτών κατά τη διάρκεια παραμονής τους στον τόπο υποδοχής και την επαφή τους με τις διαφορετικές διαστάσεις του τόπου αυτού. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο παρατηρείται μια μεταστροφή στις προτιμήσεις των τουριστών για περισσότερο «ενεργητικές διακοπές», συνυφασμένες με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και κίνητρα του κάθε τουρίστα και την αναζήτηση ενός ταξιδιού με νόημα. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσονται οι ήπιες μορφές τουριστικής δραστηριότητας, που φέρνουν τον τουρίστα σε επαφή με τη φύση, τον πολιτισμό, την ιστορία, την παράδοση κ.λπ. ενός τόπου. Παραδείγματα αποτελούν ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός, κ.λπ.

Οι κυριότεροι παράγοντες που οδήγησαν στην εμφάνιση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού εστιάζουν:

- στην *ικανοποίηση* των βασικών αναγκών για ξεκούραση και αναψυχή, μέσω της αναζήτησης πιο σύνθετων τρόπων ικανοποίησης και νέων εμπειριών.
- στην *ευρύτερη άνοδο* του βιοτικού επιπέδου και στον επαναπροσδιορισμό των αναγκών, αξιών και προτεραιοτήτων της κοινωνίας, με πρωταρχική σημασία στα θέματα ποιότητας ζωής.
- στη *συνεχή υποβάθμιση* της ποιότητας του περιβάλλοντος εξ αιτίας των αρνητικών επιπτώσεων που απορρέουν από την αλόγιστη χρήση των πόρων.
- στη *συνειδητοποίηση* της αλληλεξάρτησης ανθρώπινων δραστηριοτήτων και φυσικού περιβάλλοντος.
- στην *ευαισθητοποίηση* σε θέματα προστασίας και ανάδειξης της τοπικής ταυτότητας κάθε τόπου.

Πρόκειται για ένα πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που στο επίκεντρό του έχει την ποιότητα σε κάθε δραστηριότητα, ενέργεια, υπηρεσία, προϊόν. Στηρίζεται στην προστασία των φυσικών, πολιτιστικών, κοινωνικών χαρακτηριστικών της τοπικής κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα ανταποκρίνεται απόλυτα στις σύγχρονες τάσεις της τουριστικής αγοράς.

Ήπιες μορφές τουρισμού

Την τελευταία δεκαετία, στο πλαίσιο της μεταστροφής της τουριστικής ζήτησης προς περισσότερο «ενεργητικές» μορφές διακοπών και αναψυχής, παρατηρείται έντονη αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για άσκηση δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στο εξωτερικό περιβάλλον. Οι δραστηριότητες αυτές είναι συνυφασμένες με το ειδικό κίνητρο που ωθεί στην άσκησή τους και εντάσσονται συνήθως στο πλαίσιο των ειδικών/εναλλακτικών μορφών.

Ήπιες μορφές τουρισμού, που η άσκηση των δραστηριοτήτων τους συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με το φυσικό περιβάλλον, αποτελούν:

- Ο οικοτουρισμός
- Ο αγροτουρισμός
- Ο τουρισμός περιπέτειας
- Ο πολιτιστικός τουρισμός

Η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι αλληλένδετη αφενός με την υιοθέτηση μιας διαφορετικής αντίληψης για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας, αφετέρου με την εφαρμογή πλαισίου αρχών και κανόνων.

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αναπτύσσονται με χαμηλούς ρυθμούς ήδη από το 1960, ενώ αρκετές από αυτές έχουν παράδοση αιώνων (αγροτουρισμός, ιαματικός τουρισμός), αλλά η ανάπτυξή τους δεν ακολούθησε τους εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης του Οργανωμένου Μαζικού Τουρισμού Διακοπών (ΟΜΤΔ).

Η κατάσταση αλλάζει σταδιακά μετά το 1970 και ιδιαίτερα το 1980, οπότε και οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού οδηγούν στην παραγωγή αυτοδύναμων τουριστικών προϊόντων, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ανάπτυξης και εξειδικευμένη ζήτηση και προσφορά. Η ανάπτυξή τους γίνεται είτε αυτοδύναμα, σε μια περιοχή που διαθέτει ανάλογους πόρους, είτε συνηθέστερα ως ομάδα εναλλακτικών μορφών τουρισμού με κοινά χαρακτηριστικά, σε συνάρτηση με τους πόρους που διαθέτει η εκάστοτε περιοχή, αλλά και τη ζήτηση που οι πόροι αυτοί προκαλούν.

Η συγκροτημένη ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού συνδέθηκε με την αμφισβήτηση του προτύπου ανάπτυξης του ΟΜΤΔ και συνέβαλε αφενός μεν στην προώθηση ενός περιβαλλοντικά ήπιου και κοινωνικά υπεύθυνου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης, αφετέρου δε σε σημαντικές αλλαγές προς μια περισσότερο βιώσιμη κατεύθυνση της ανάπτυξης και λειτουργίας του ΟΜΤΔ.

Αιτίες ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού αποτελούν:

- Η αμφισβήτηση του προτύπου ανάπτυξης του ΟΜΤΔ λόγω των δυσμενών επιπτώσεων που αυτός επέφερε στο περιβάλλον, την κοινωνία και τον πολιτισμό.
- Η αναζήτηση, σε τοπικό κυρίως επίπεδο, ενός προτύπου ανάπτυξης με βιώσιμα χαρακτηριστικά, το οποίο θα εστιάζει στην ανάδειξη και συγχρόνως στην προστασία του κοινωνικού, πολιτιστικού, οικονομικού και φυσικού περιβάλλοντος του τόπου και στην υλοποίηση του σχεδιασμού και της διαχείρισης της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.
- Η δυναμική την οποία απέκτησε σε κοινωνικό, θεσμικό και πολιτικό επίπεδο το περιβαλλοντικό κίνημα και η κριτική που ασκήθηκε στον ΟΜΤΔ.
- Η ανάδειξη του περιβάλλοντος ως καθοριστικής παραμέτρου στο σχεδιασμό της ανάπτυξης τα τελευταία 25 χρόνια.
- Η συστηματική αναζήτηση ενός περισσότερο κοινωνικά και περιβαλλοντικά «υπεύθυνου» τουρισμού από ΜΚΟ, επιστημονικούς φορείς, κατοίκους τουριστικών περιοχών και συχνά ΟΤΑ τουριστικών περιοχών.
- Η αλλαγή των κινήτρων των τουριστών τα τελευταία 25 χρόνια, η οποία συντέινε καθοριστικά στην αύξηση των επισκέψεων προς περιοχές με ήπιο περιβάλλον, με ενδιαφέροντα πολιτισμό και με δυνατότητες ενεργών δραστηριοτήτων στη φύση.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού γνωρίζουν ήδη εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης, διαμορφώνοντας μια ειδική αγορά, με σημαντική ζήτηση καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις μορφές μπορούν ως τουριστικά προϊόντα να αναπτυχθούν συνδυασμένα είναι σημαντικό και οφείλεται στην κυριαρχία τριών βασικών κινήτρων: τη φυσιολατρία, τη γνωριμία με τον τοπικό πολιτισμό και τις ενεργητικές διακοπές (δραστηριότητες αναζωογόνησης, περιήγησης κ.ά.).

Στο πλαίσιο αυτό, πολλοί είναι οι τουριστικοί προορισμοί, οι οποίοι, διαθέτοντας και τους κατάλληλους πόρους, επιλέγουν τη συνδυασμένη ανάπτυξη ενός αριθμού εναλλακτικών μορφών τουρισμού, με τρόπο ώστε να συγκροτήσουν ένα σύνθετο προϊόν, που να ανταποκρίνεται στην ποικιλία των κινήτρων των τουριστών αυτού του τύπου.

Οι πρακτικές ανάπτυξης στις περιοχές εναλλακτικού τουρισμού συνίστανται:

- Στην ανάπτυξη ήπιων σε έκταση, μέγεθος και αριθμό υποδομών, υπηρεσιών και δραστηριοτήτων, ενταγμένων στην τοπική, κοινωνική, περιβαλλοντική, οικονομική και πολιτισμική κλίμακα.
- Στην ανάδειξη της τοπικής φυσιογνωμίας του τουριστικού προορισμού (περιβάλλον, παράδοση, ιστορία, κ.ά.) ως στοιχείο της προσφοράς.
- Στην προσέλκυση κοινωνικά και περιβαλλοντικά υπεύθυνων τουριστών, οι οποίοι επιδιώκουν την ουσιαστική και «πρόσωπο με πρόσωπο» γνωριμία με τον τόπο, μέσω δραστηριοτήτων «ενεργητικού χαρακτήρα».
- Στο βιώσιμο και ανατροφοδοτούμενο σχεδιασμό, με έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος και στη συνέργεια του τουρισμού με τον τοπικό κοινωνικό ιστό.

5.4 Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης στον Τουριστικό Τομέα

Σημαντικό είναι το βάρος που δίνεται τα τελευταία χρόνια στην ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων συμπεριφορών στον τουριστικό τομέα. Τέτοιες συμπεριφορές καταγράφονται τόσο στην πλευρά της προσφοράς (τουριστικές επιχειρήσεις), με σκοπό την εξοικονόμηση πόρων και τα συνεπαγόμενα οικονομικά οφέλη, αλλά και την επίδειξη σεβασμού προς τις κοινωνίες στις οποίες δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα, όσο και στην πλευρά της ζήτησης, των επισκεπτών δηλαδή, οι οποίοι απολαμβάνουν ποιοτικότερες υπηρεσίες στην περίοδο των διακοπών τους.

Για το σκοπό αυτό έχουν αναπτυχθεί μία σειρά από πρακτικές περιβαλλοντικής διαχείρισης, που σταδιακά διεισδύουν σε όλο και περισσότερες επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα, σαν αποτέλεσμα και της στροφής της ζήτησης προς επιχειρήσεις οι οποίες επιδεικνύουν εμπράκτως τη δέσμευσή τους προς το περιβάλλον.

Η υιοθέτηση πιστοποιητικών ποιότητας και ορθής περιβαλλοντικής διαχείρισης (όπως είναι τα ISO 14001-2, EMAS κ.ά.) από επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στον τουρισμό, αποτελεί ένα μόνο βήμα προς την καλύτερα σχεδιασμένη τουριστική ανάπτυξη, δραστηριοποίηση και επιχειρηματικότητα με όρους βιωσιμότητας.

Η έννοια της περιβαλλοντικά υπεύθυνης επιχειρηματικότητας διεισδύει σήμερα και στον τουριστικό τομέα. Για το χαρακτηρισμό μιας τουριστικής επιχείρησης ως περιβαλλοντικά υπεύθυνης απαιτείται η εκπλήρωση σειράς προϋποθέσεων, οι οποίες χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά της και τη στάση της απέναντι στα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα. Στο πλαίσιο αυτό, η επιχείρηση αξιολογείται συστηματικά στη βάση ενός αριθμού κριτηρίων αξιολόγησης, έτσι ώστε να μπορέσει να 'κερδίσει' αυτό το χαρακτηρισμό.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τρία διαφορετικά *συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης*, που βρίσκουν εφαρμογή στον τουριστικό τομέα. Αυτά είναι:

- Το 'Πράσινο Κλειδί'
- Το Κοινοτικό Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (EMAS)
- Το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα (Ecolabel)

5.4.1 Πράσινο κλειδί (Green key)

Ένα από τα σήματα αναγνώρισης μιας τουριστικής επιχείρησης ως περιβαλλοντικά υπεύθυνης είναι το “Πράσινο Κλειδί” (Green Key). Το “Πράσινο Κλειδί” είναι ένα διεθνές βραβείο, ένα διεθνές οικολογικό σήμα ποιότητας που αφορά σε τουριστικές εγκαταστάσεις, το οποίο ενθαρρύνει ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, ως περιβαλλοντικά υπεύθυνες επιχειρήσεις να κάνουν τέτοιες επιλογές στη διαχείριση της τουριστικής μονάδας, ώστε να συνεισφέρουν σταθερά στην προστασία του περιβάλλοντος, τη διατήρηση των φυσικών πόρων και την προαγωγή της αειφορίας. Επίσης το “Πράσινο Κλειδί” λειτουργεί και ως εργαλείο διοίκησης, γεγονός που πολλοί θεωρούν ως το μεγαλύτερό του πλεονέκτημα.

Το “Πράσινο Κλειδί” είναι ένα *οικολογικό σήμα ποιότητας* για τουριστικές μονάδες. Οι ενδιαφερόμενοι τουριστικοί επιχειρηματίες οφείλουν να τηρούν ορισμένες απαιτήσεις οικολογικής χροιάς για να μπορούν να διατηρούν αυτό τον τίτλο. Σε αντάλλαγμα, αποκτούν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν το σήμα (eco-label) για το marketing της επιχείρησής τους.

Καθώς το βραβείο “Πράσινο Κλειδί” είναι ένα οικολογικό σήμα για τον τουρισμό, καλύπτει έναν αριθμό διαφορετικών κατηγοριών δραστηριοτήτων αυτού του τομέα. Στο δίκτυο σήμερα συμμετέχουν όλες οι μορφές ξενοδοχειακών μονάδων, εστιατορίων και εγκαταστάσεων αναψυχής, αλλά αναμένεται να συμπεριληφθούν και άλλοι τομείς τουριστικού ενδιαφέροντος. Σήμερα είναι διαθέσιμα κριτήρια για την αξιολόγηση ως προς την περιβαλλοντική συμπεριφορά των παρακάτω τουριστικών υποδομών:

- ξενοδοχείων
- κοιτώνων
- χώρων κατασκήνωσης (camping)
- συνεδριακών κέντρων

Το “Πράσινο Κλειδί” δημιουργήθηκε από το Ίδρυμα για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, γνωστό ως FEE (Foundation for Environmental Education), μια διεθνή μη κυβερνητική οργάνωση, με αποστολή την περιβαλλοντική εκπαίδευση ανά τον κόσμο.

Δεδομένου ότι διανύουμε μια εποχή όπου ο αριθμός των καταναλωτών με οικολογική συνείδηση αυξάνεται συνεχώς, δημιουργώντας όλο και μεγαλύτερη ανάγκη για προσφορά ποιοτικών, φιλικών προς το περιβάλλον, προϊόντων και υπηρεσιών, το “Πράσινο Κλειδί” αποτελεί ένα σημαντικό ερέθισμα για τη στροφή κάθε επιχειρηματικής τουριστικής μονάδας, μικρής ή μεγάλης, που δραστηριοποιείται στο ζωτικό χώρο της βιομηχανίας του τουρισμού σε «πράσινη» μονάδα.

Στόχοι του πράσινου κλειδιού

Το “Πράσινο Κλειδί”, ως σήμα πιστοποίησης μιας περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς, επιδιώκει τέσσερις στόχους:

- *Εκπαίδευση/ευαισθητοποίηση* του ιδιοκτήτη και του προσωπικού μιας επιχείρησης, καθώς και του καταναλωτή των προϊόντων της (τουρίστα) σε ζητήματα περιβάλλοντος και αειφορίας.

- Ενεργό συμμετοχή στην *προστασία/διαφύλαξη του περιβάλλοντος* και την ορθολογική αξιοποίηση των πόρων, με στόχο τη μείωση των επιπτώσεων των προσφερόμενων ανέσεων από την τουριστική δραστηριότητα.
- *Αποτελεσματικότερη λειτουργία* της τουριστικής επιχείρησης, μέσα από την ορθολογικότερη αξιοποίηση και τη μείωση της κατανάλωσης των πόρων, γεγονός που οδηγεί σε ανάλογη μείωση του κόστους.
- Στρατηγική μάρκετινγκ της επιχείρησης, η οποία στηρίζεται στην προώθηση της περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς/εικόνας που πιστοποιείται από το ανάλογο σήμα πιστοποίησης (πράσινο κλειδί) και αναφέρεται στις «βραβευμένες ανέσεις» που αυτό συνεπάγεται.

Κριτήρια αξιολόγησης

Τα κριτήρια αξιολόγησης για τη βράβευση μιας επιχείρησης με το οικολογικό σήμα ποιότητας “Πράσινο Κλειδί” χωρίζονται στις παρακάτω 12 κατηγορίες:

- Περιβαλλοντική διαχείριση
- Συμμετοχή του προσωπικού
- Πληροφόρηση των περιοχών
- Διαχείριση νερού
- Πλύσιμο και καθαρισμός
- Διαχείριση απορριμμάτων
- Ενέργεια
- Τρόφιμα και ποτά
- Εσωτερικό περιβάλλον
- Κήποι και χώροι στάθμευσης
- Πράσινες δραστηριότητες
- Διοίκηση

Το “Πράσινο Κλειδί” στην Ελλάδα

Το 2009 ξεκίνησε το πρόγραμμα στην Ελλάδα, με 52 ξενοδοχειακές μονάδες σε όλη τη χώρα, μόλις 3 στα Επτάνησα και καμία στο νησί της Ζακύνθου. Το 2012 οι ξενοδοχειακές μονάδες έφτασαν τις 126 στην Ελλάδα, τις 17 στα Επτάνησα και τις 7 στη Ζάκυνθο.

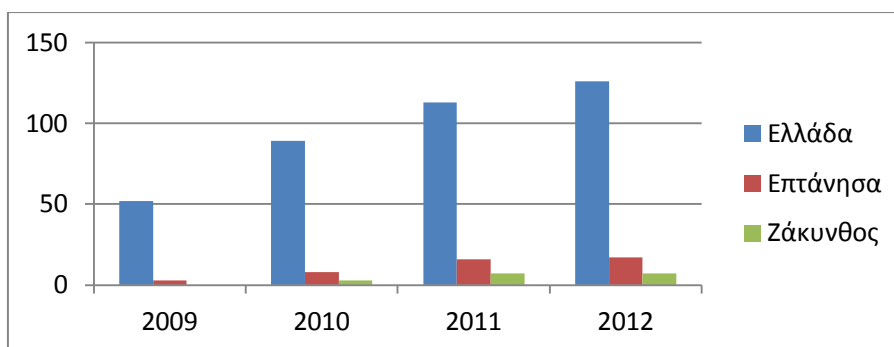
Στην Διάγραμμα 5.1 παρουσιάζεται ο αριθμός των ξενοδοχειακών μονάδων με “Πράσινο Κλειδί” κατά τα έτη 2009-2012 για την Ελλάδα, τα Επτάνησα και τη Ζάκυνθο αντίστοιχα.

Από το παραπάνω διάγραμμα σημειώνεται η αύξηση των «πράσινων» ξενοδοχειακών μονάδων χρόνο με το χρόνο.

Οι ξενοδοχειακές μονάδες με ‘*πράσινο κλειδί*’ στο νομό Ζακύνθου είναι οι εξής;

- Ξενοδοχείο CASTELLI στη Λιθακιά
- Ξενοδοχείο BEST WESTERN ZANTE PARK στο Λαγανά
- Ξενοδοχείο DIANA HOTEL στην πόλη της Ζακύνθου
- Ξενοδοχείο FILOXENIA HOTEL στον Πλάνο

- Ξενοδοχείο GALACY HOTEL στο Λαγανά
- Ξενοδοχείο DIANA PALACE HOTEL στο Σκουλικάδο
- Ξενοδοχείο MEANDROS HOTEL στο Καλαμάκι

Διάγραμμα 5.1: Ξενοδοχειακές μονάδες με “Πράσινο Κλειδί” την περίοδο 2009-2011
Πηγή: Δεδομένα από www.eepf.gr/thegreenkey

5.4.2 Κοινοτικό Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (EMAS)

Το Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (EMAS) αποτελεί ένα εθελοντικό εργαλείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχεδιασμένο για επιχειρήσεις και άλλους οργανισμούς, το οποίο τους δεσμεύει να αξιολογήσουν, να διαχειριστούν και να βελτιώσουν τις περιβαλλοντικές τους επιδόσεις. Το Σύστημα αυτό αποτελεί μια συστηματική προσέγγιση για τη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που ενδεχομένως προκύπτουν από τις δραστηριότητες ενός οργανισμού, συμβάλλοντας έτσι στη βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων των δραστηριοτήτων και την αντιμετώπιση των αυξανόμενων προσδοκιών των καταναλωτών, για προϊόντα και υπηρεσίες με χαμηλό περιβαλλοντικό κόστος. Ουσιαστικά το EMAS σχεδιάστηκε για να βοηθήσει τις επιχειρήσεις να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητά τους, βελτιώνοντας τις περιβαλλοντικές τους επιδόσεις.

Το EMAS είναι ανοικτό για όλους τους οργανισμούς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που στοχεύουν στη βελτίωση των περιβαλλοντικών τους επιδόσεων, ενώ ο θεσμός εφαρμόζεται και στα 27 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και στις υποψήφιες χώρες μέλη. Η εγγραφή μιας δραστηριότητας/οργανισμού στο μητρώο του EMAS επιτρέπει σε αυτή να επιδείξει σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και τους πελάτες ότι βελτιώνει, διαχειρίζεται και μειώνει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τις δραστηριότητές της. Παράλληλα, το σύστημα συμβάλλει στην πλήρη συμμόρφωση των δραστηριοτήτων/οργανισμών με την περιβαλλοντική νομοθεσία, τη μείωση των νομοθετικών παραβάσεων, ενώ επιφέρει μακροπρόθεσμα οικονομικά οφέλη από την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των πόρων. Το λογότυπο του EMAS μπορεί να χρησιμοποιείται σαν διαχειριστικό εργαλείο ή εργαλείο προβολής μιας δραστηριότητας/οργανισμού, αποφέροντας πρόσθετα οφέλη από τις δράσεις που προωθούνται από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για πράσινες δημόσιες συμβάσεις και απελευθέρωση της αγοράς για τις οικολογικές επιχειρήσεις.

Για να καταχωρηθεί στο μητρώο EMAS μία επιχείρηση/οργανισμός πρέπει να εφαρμόσει τις διαδικασίες που προβλέπονται από τον Κανονισμό και να μεριμνήσει για την επαλήθευσή τους από διαπιστευμένο επαληθευτή περιβάλλοντος, ο οποίος επικυρώνει την περιβαλλοντική δήλωση του οργανισμού.

Το κοινοτικό σύστημα οικολογικής διαχείρισης και ελέγχου, γνωστό και ως κανονισμός EMAS, είναι ένα δημόσιο *σήμα ποιότητας* για εθελοντική περιβαλλοντική διαχείριση και επικοινωνία. Είναι ένα σύστημα σύγχρονης διαχείρισης του περιβάλλοντος, διαφάνειας και συμμετοχής. Η διαχείρισή του γίνεται από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε ισχύ βρίσκεται σήμερα ο αναθεωρημένος κανονισμός (761 /2001), με τον οποίο καταργήθηκε η πρώτη του έκδοση (1836/93).

Η συμμετοχή στον Κανονισμό EMAS είναι εθελοντική και δικαίωμα συμμετοχής έχει κάθε δραστηριότητα/οργανισμός που επιθυμεί να βελτιώσει τη συνολική περιβαλλοντική του επίδοση. Με τον όρο *οργανισμός* νοείται οποιαδήποτε επιχείρηση, συνεταιρισμός, αρχή, ίδρυμα, συγχωνευμένες ή μη, δημόσιες ή ιδιωτικές, που έχουν ανεξάρτητη λειτουργία και διαθέτουν αυτόνομη διοίκηση.

Το Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου EMAS ισχύει σε όλα τα κράτη μέλη Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ήδη δεσμευτεί για να εφαρμόσει το EMAS στις δικές της υπηρεσίες και κτίρια.

Τι είναι η περιβαλλοντική διαχείριση

Ως περιβαλλοντική διαχείριση ορίζεται η διαχείριση εκείνων των δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης/οργανισμού που έχουν, είχαν ή μπορεί να έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον. Ο σκοπός της περιβαλλοντικής διαχείρισης είναι η βιώσιμη αξιοποίηση των φυσικών πόρων, η μείωση των εκπομπών των ρύπων και των περιβαλλοντικών κινδύνων και η παροχή ενός ασφαλούς χώρου εργασίας.

Τι είναι ένα Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης (ΣΠΔ)

Τα Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης είναι εργαλεία που αποσκοπούν στην οργάνωση και συστηματικοποίηση των ενεργειών μιας επιχείρησης/οργανισμού για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής επίδοσης των προϊόντων και υπηρεσιών του, καθώς και της συνολικής του λειτουργίας.

Ένα ΣΠΔ βασίζεται πάνω σε ένα σύνολο από περιβαλλοντικά έργα και εργαλεία διαχείρισης. Αυτά τα έργα βασίζονται το ένα στο άλλο, ώστε να επιτύχουν ένα καθορισμένο στόχο, την προστασία του περιβάλλοντος. Τα ΣΠΔ είναι ένα συνεχής κύκλος οργάνωσης, εφαρμογής, αναθεώρησης και βελτίωσης της περιβαλλοντικής επίδοσης ενός οργανισμού.

EMAS - από την ιδέα στην πράξη

Για την εφαρμογή του EMAS απαιτείται η υλοποίηση των ακόλουθων ενεργειών:

- Θέσπιση περιβαλλοντικής πολιτικής, έγγραφο διαθέσιμο στο κοινό, το οποίο έχει προετοιμαστεί από τη δραστηριότητα/οργανισμό και στο οποίο περιγράφονται οι δεσμεύσεις σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος.
- Αρχική περιβαλλοντική επισκόπηση: το πιο σημαντικό βήμα στην εφαρμογή του EMAS. Αφορά στη συστηματική και πλήρη εκτίμηση, στη βάση περιβαλλοντικών κριτηρίων, των διαφόρων πτυχών των δραστηριοτήτων του

οργανισμού. Είναι σαν μια φωτογραφία του «οικολογικού αποτυπώματος» του οργανισμού.

- Θέσπιση περιβαλλοντικών σκοπών και στόχων για την περιβαλλοντική βελτίωση της λειτουργίας της δραστηριότητας/οργανισμού.
- Κατάρτιση περιβαλλοντικού προγράμματος για την υλοποίηση των περιβαλλοντικών σκοπών και στόχων που έχουν τεθεί.
- Ανάπτυξη, τεκμηρίωση και λειτουργία Συστήματος Περιβαλλοντικής Διαχείρισης, όπου καθορίζονται, μέσω συγκεκριμένων διαδικασιών, όλες οι ενέργειες για την ικανοποίηση των απαιτήσεων του κανονισμού.
- Σύνταξη και δημοσιοποίηση περιβαλλοντικής δήλωσης, μέσα από την οποία παρέχονται όλες οι πληροφορίες σχετικά με τις περιβαλλοντικές επιδόσεις και την περιβαλλοντική λειτουργία της δραστηριότητας/οργανισμού.

EMAS - Έλεγχος- Καταχώρηση

- Έλεγχος και αξιολόγηση όλων των επιμέρους στοιχείων που απαιτούνται από τον Κανονισμό από διαπιστευμένο περιβαλλοντικό επαληθευτή, ο οποίος ελέγχεται από το αντίστοιχο Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης χώρας-μέλους της Ε.Ε.
- Αφού γίνει η επαλήθευση του ΣΠΔ για την ορθή εφαρμογή του Κανονισμού, γίνεται εισήγηση για καταχώρησή του στο αντίστοιχο Μητρώο, το οποίο είναι ευθύνη του Αρμόδιου Φορέα του κράτους μέλους και δίνεται η δυνατότητα για χρήση του λογότυπου EMAS, όπου και όπως επιτρέπεται.

Αρμόδιος Φορέας

Είναι ο δημόσιος ή ιδιωτικός φορέας που επιβλέπει την ομοιογενή εφαρμογή και λειτουργία του EMAS σε κάθε χώρα-μέλος της Ε.Ε. Κύρια μέριμνα όλων των κρατών-μελών είναι η εξασφάλιση της ανεξάρτητης λειτουργίας του Αρμόδιου Φορέα.

Ο Αρμόδιος Φορέας είναι υπεύθυνος για την καταχώρηση του οργανισμού στο αντίστοιχο Μητρώο και για τη θέσπιση των μέτρων προώθησης και εφαρμογής του EMAS.

Εθνικός Φορέας Διαπίστευσης

Είναι ο αρμόδιος κρατικός ή ιδιωτικός φορέας που επιβλέπει τον τρόπο λειτουργίας και τη διαπίστευση των περιβαλλοντικών επαληθευτών, είτε αυτοί είναι φυσικά πρόσωπα, είτε είναι οργανισμοί πιστοποίησης.

Οι περιβαλλοντικοί επαληθευτές πρέπει να διαθέτουν ολοκληρωμένη γνώση του κανονισμού EMAS, των περιβαλλοντικών θεμάτων, του νομοθετικού πλαισίου και τεχνική επάρκεια των διεργασιών που ελέγχουν.

Οφέλη για τον οργανισμό

Τα *οφέλη* από την εφαρμογή του EMAS για μία δραστηριότητα/οργανισμό είναι:

- Μείωση του λειτουργικού κόστους, μέσα από τον περιορισμό της χρήσης πρώτων υλών και τη μείωση των παραγόμενων αποβλήτων.
- Βελτίωση της περιβαλλοντικής απόδοσης της δραστηριότητας/οργανισμού.

- Βελτίωση και συστηματικοποίηση των διαδικασιών που αφορούν στα θέματα της προστασίας του περιβάλλοντος.
- Δημιουργία κινήτρων για μεγαλύτερη συμμετοχή και υπευθυνότητα των εργαζομένων σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος, υγιεινής και ασφάλειας.
- Πρόληψη νομοθετικών παραβάσεων και των συνεπειών τους.
- Βελτίωση της δημόσιας εικόνας της δραστηριότητας/οργανισμού και των σχέσεών της με την τοπική κοινωνία.
- Αποδοτικότερη διαχείριση των περιβαλλοντικών κινδύνων.
- Αυξημένες επιχειρηματικές ευκαιρίες σε αγορές, όπου τα 'πράσινα προϊόντα' έχουν σημαντική διείσδυση/μερίδιο.
- Χρήση του εμβλήματος EMAS ως εργαλείου προώθησης της δραστηριότητας / οργανισμού στην αντίστοιχη αγορά.

Η υλοποίηση ενός Συστήματος Περιβαλλοντικής Διαχείρισης και η εν συνεχεία επαλήθευσή του κατά EMAS μπορεί να έχει σημαντικά οφέλη για την επιχείρηση ή τον οργανισμό γενικότερα που θα το εφαρμόσει, τόσο ως προς την εσωτερική του λειτουργία όσο και ως προς τις σχέσεις του με τρίτους. Τέτοια οφέλη μπορεί να είναι:

- η ενδυνάμωση/αναβάθμιση των εργαζομένων μέσω της παροχής κινήτρων για μεγαλύτερη συμμετοχή και υπευθυνότητα στους περιβαλλοντικούς στόχους της δραστηριότητας/οργανισμού,
- η βελτίωση της εικόνας της δραστηριότητας/οργανισμού τόσο προς τρίτους (πελάτες, κοινωνία, προμηθευτές) όσο και προς το ίδιο το προσωπικό της,
- η καλύτερη διαχείριση του κινδύνου που σχετίζεται με τα περιβαλλοντικά θέματα, μέσω της θεσμοθέτησης και του ελέγχου κατάλληλων διαδικασιών.
- η εξοικονόμηση ενέργειας και πρώτων υλών στο πλαίσιο λειτουργίας της δραστηριότητας/οργανισμού.

Η συμμετοχή στο Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου EMAS επιβεβαιώνεται με τη χρήση του σχετικού λογότυπου. Η χρήση του λογότυπου αυτού δεν αφορά στις ιδιότητες κάποιου συγκεκριμένου προϊόντος ή υπηρεσίας, αλλά στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί μία δραστηριότητα/οργανισμός (ή ένας συγκεκριμένος χώρος δραστηριοτήτων ενός οργανισμού) κατά τη διαδικασία παραγωγής των προϊόντων του ή της παροχής των υπηρεσιών του. Αυτός είναι και ο λόγος που το λογότυπο του EMAS δεν χρησιμοποιείται πάνω σε προϊόντα, παρά μόνο σε έγγραφα, επιστολόχαρτα, εκδόσεις, διαφημίσεις ή επιγραφές μιας καταχωρισμένης δραστηριότητας/οργανισμού.

Η περιβαλλοντική δήλωση ενός καταχωρημένου στο EMAS οργανισμού είναι διαθέσιμη στο κοινό και σε κάθε ενδιαφερόμενο, έχει επικυρωθεί από ανεξάρτητο διαπιστευμένο φορέα επαλήθευσης του EMAS και παρέχει ολοκληρωμένη πληροφόρηση σχετικά με την περιβαλλοντική πολιτική του οργανισμού, το περιβαλλοντικό του πρόγραμμα και το σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης, συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών πτυχών και επιπτώσεων του οργανισμού, των περιβαλλοντικών του επιδόσεων και της συμμόρφωσής του με τις εφαρμοστέες νομικές υποχρεώσεις όσον αφορά στο περιβάλλον.

Ο πολίτης που βλέπει ότι ένας οργανισμός (ή κάποιος συγκεκριμένος χώρος δραστηριοτήτων ενός οργανισμού) έχει επαληθευτεί κατά EMAS, μπορεί να γνωρίζει

ότι ο συγκεκριμένος οργανισμός (ή χώρος δραστηριοτήτων) έχει εντοπίσει τις σημαντικές επιπτώσεις της λειτουργίας του στο περιβάλλον, έχει ελεγχθεί για συμμόρφωση με την περιβαλλοντική νομοθεσία και έχει θέσει σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα συνεχούς μείωσης των περιβαλλοντικών του επιπτώσεων και εξοικονόμησης των φυσικών πόρων.

Το κοινοτικό σύστημα οικολογικής διαχείρισης και οικολογικού ελέγχου (EMAS) αποτελεί *εργαλείο ανοιχτό στην εκούσια συμμετοχή* των οργανισμών που συστάθηκαν εντός ή εκτός της Κοινότητας. Αποσκοπεί στην *προαγωγή της διαρκούς βελτίωσης των περιβαλλοντικών αποτελεσμάτων* των δραστηριοτήτων/οργανισμών που προέρχονται από κάθε τομέα οικονομικής δραστηριότητας, μέσω:

- της ανάλυσης όλων των περιβαλλοντικών διαστάσεων από τη δράση μιας δραστηριότητας,
- της καθιέρωσης και εφαρμογής συστήματος οικολογικής διαχείρισης, με βάση τα αποτελέσματα της περιβαλλοντικής ανάλυσης,
- της συστηματικής, αντικειμενικής και περιοδικής αξιολόγησης των περιβαλλοντικών επιδόσεων της δραστηριότητας,
- της ανταλλαγής πληροφοριών επί των επιτευχθέντων αποτελεσμάτων,
- της διαβούλευσης με το κοινό και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη,
- της ενεργού συμμετοχής των εργαζομένων και της κατάλληλης κατάρτισής τους για την επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων μιας δραστηριότητας.

Υποχρεώσεις των καταχωρημένων οργανισμών

Ανά τριετία τουλάχιστον, η καταχωρημένη δραστηριότητα/οργανισμός οφείλει να:

- μεριμνά για την επαλήθευση του συστήματος οικολογικής διαχείρισης και του προγράμματος ελέγχου, καθώς και για την εφαρμογή τους,
- συντάσσει την περιβαλλοντική δήλωση και να μεριμνά για την επικύρωσή της από περιβαλλοντικό επαληθευτή,
- διαβιβάζει την επικυρωμένη περιβαλλοντική δήλωση στον αρμόδιο φορέα,
- διαβιβάζει στην αρμόδια αρχή συμπληρωμένο έντυπο, το οποίο περιλαμβάνει τις πληροφορίες που απαιτούνται για την καταχώρηση,
- καταβάλλει τέλος για την ανανέωση της καταχώρησης στον αρμόδιο φορέα, εφόσον προβλέπεται.

Κατά τα μεσολαμβάντα έτη, οι καταχωρημένοι οργανισμοί πρέπει να διενεργούν εσωτερικό έλεγχο των περιβαλλοντικών τους επιδόσεων και της συμμόρφωσης με τις εφαρμοστέες νομικές απαιτήσεις σχετικά με το περιβάλλον και να συντάσσουν επικαιροποιημένη περιβαλλοντική δήλωση, την οποία, μετά την επικύρωσή της διαβιβάζουν στον αρμόδιο φορέα, στον οποίο και καταβάλουν τέλος για την ανανέωση της καταχώρησης, εφόσον προβλέπεται.

Οι περιβαλλοντικές δηλώσεις που συντάσσουν οι δραστηριότητες/οργανισμοί πρέπει να είναι προσβάσιμες για το κοινό.

Χρήση του λογότυπου EMAS

Οι καταχωρημένοι οργανισμοί εξουσιοδοτούνται να χρησιμοποιούν το λογότυπο EMAS για όσο διάστημα ισχύει η καταχώρησή τους.

Το λογότυπο πρέπει να συνοδεύεται από τον αριθμό καταχώρησης του οργανισμού, εκτός εάν χρησιμοποιείται για την προβολή του EMAS.

Το λογότυπο χρησιμοποιείται σε όλες τις περιβαλλοντικές πληροφορίες που επικυρώνονται από επαληθευτή περιβάλλοντος. Αντιθέτως, δεν χρησιμοποιείται επί των προϊόντων ούτε επί της συσκευασίας, αλλά ούτε και σε συνδυασμό με συγκριτικούς ισχυρισμούς, που αφορούν σε άλλες δραστηριότητες και υπηρεσίες, ούτε με τρόπο που ενδέχεται να επιφέρει κίνδυνο σύγχυσης με τις σημάνσεις των οικολογικών προϊόντων.

Αρμοδιότητες επαληθευτών περιβάλλοντος

Οι επαληθευτές περιβάλλοντος αξιολογούν κατά πόσον η περιβαλλοντική ανασκόπηση ενός οργανισμού, η περιβαλλοντική του πολιτική, το σύστημα οικολογικής διαχείρισης που υιοθετεί, οι διαδικασίες οικολογικού ελέγχου και η εκτέλεσή τους, καθώς και η περιβαλλοντική δήλωση πληρούν τις απαιτήσεις του κανονισμού EMAS. Οι επαληθευτές εξετάζουν επίσης τη συμμόρφωση του οργανισμού με τις εφαρμοστέες νομικές απαιτήσεις σχετικά με το περιβάλλον, τη συνεχή βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων του οργανισμού και την εγκυρότητα των σχετικών δεδομένων και πληροφοριών.

Κατά διαστήματα, τα οποία δεν υπερβαίνουν τους δώδεκα μήνες, οι επαληθευτές περιβάλλοντος επικυρώνουν κάθε επικαιροποιημένη πληροφορία της περιβαλλοντικής δήλωσης ή της επικαιροποιημένης περιβαλλοντικής δήλωσης.

Φορείς σχετικοί με την εφαρμογή του EMAS στην Ελλάδα

Για την εφαρμογή του Κανονισμού EMAS στην Ελλάδα, έχουν συσταθεί οι ακόλουθοι φορείς, όπως ορίζεται και στις διατάξεις του Κανονισμού (ΕΚ) 1221/2009: α) Αρμόδιος Φορέας για την καταχώρηση των οργανισμών στο EMAS Η Επιτροπή EMAS είναι ο αρμόδιος φορέας για την καταχώρηση των οργανισμών στο σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου EMAS. Συστήθηκε με την ΚΥΑ 28489/2629/1998 Υπουργών ΠΕΧΩΔΕ, Ανάπτυξης και Εθνικής Οικονομίας & Οικονομικών και επανασυγκροτήθηκε με την Η.Π. 19737/975/Ε113 Απόφαση Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ (ΦΕΚ 668/Β/18-5-2005). Με την ανωτέρω Υπουργική Απόφαση ανατέθηκαν στο Τμήμα ΔΔ και ΕΟΚ του ΥΠΕΚΑ οι γραμματειακές διαδικασίες που αφορούν στην εφαρμογή του Κανονισμού EMAS. Η Επιτροπή EMAS αποτελείται από 4 μέλη, εκ των οποίων τα τρία μέλη είναι από το ΥΠΕΚΑ και ένα μέλος από το Υπουργείο Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Εμπορικής Ναυτιλίας. Η Επιτροπή μεταξύ άλλων:

- Ελέγχει τις προϋποθέσεις καταχώρισης των καταχωρισμένων ή υπό καταχώριση οργανισμών στο Μητρώο EMAS και εισηγείται στον Υπουργό ΠΕΚΑ την καταχώριση, διαγραφή ή αναστολή της καταχώρισης οργανισμών και τη χορήγηση του λογοτύπου EMAS.
- Διατηρεί και ενημερώνει το μητρώο των οργανισμών που είναι καταχωρισμένοι στο EMAS και ανακοινώνει τυχόν αλλαγές του μητρώου στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Εισηγείται την ανάθεση ελέγχων, μελετών και προγραμμάτων τεχνικής και επιστημονικής υποστήριξης για τις διαδικασίες εφαρμογής του συστήματος, την προώθηση της εφαρμογής του και την ενθάρρυνση της συμμετοχής των οργανισμών στο EMAS.

- Παρακολουθεί τις κοινοτικές συναντήσεις των Αρμοδίων Φορέων του EMAS (φόρουμ αρμόδιων φορέων) και της Νομοθετικής Επιτροπής του EMAS.

β) Φορέας Διαπίστευσης των περιβαλλοντικών επαληθευτών

Τη διαπίστευση των περιβαλλοντικών επαληθευτών, σύμφωνα με τον Κανονισμό 1221/2009, έχει αναλάβει στην Ελλάδα το Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης Α.Ε. (Ε.ΣΥ.Δ.), που ιδρύθηκε με το Ν. 3066/2002 και το οποίο αποτελεί μετεξέλιξη του Εθνικού Συμβουλίου Διαπίστευσης που λειτουργούσε στο Υπουργείο Ανάπτυξης από το 1994, με τον ίδιο διακριτικό τίτλο.

5.4.3 Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα (Ecolabel)

Ο τουριστικός τομέας είναι στενά συνδεδεμένος με την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής, ενώ μπορεί, ανάλογα με το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που υιοθετείται, να επιφέρει σημαντικές πιέσεις στους τουριστικούς προορισμούς. Με την τουριστική δραστηριότητα (επιχειρήσεις) σήμερα να παράγει το 5% του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ενδιαφέρον εστιάζεται στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις αυτής, με αυξανόμενη την απαίτηση για μείωση των επιπτώσεων αυτών στο περιβάλλον. Η σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος για τη διατήρηση και ανάπτυξη των τουριστικών περιοχών αναγνωρίζεται ευρέως, ενώ σημαντικό παράγοντα προς την κατεύθυνση αυτή αποτελούν οι ίδιες οι τουριστικές επιχειρήσεις, η περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά των οποίων μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στον επιδιωκόμενο στόχο.

Οι αυξημένες περιβαλλοντικές απαιτήσεις, η περιβαλλοντική αφύπνιση και η αναγκαιότητα παροχής διαφοροποιημένων ανταγωνιστικών, περιβαλλοντικά υπεύθυνων, υπηρεσιών ευνοούν σημαντικά τη χρήση/προώθηση του ευρωπαϊκού οικολογικού σήματος (ecolabel)

Το ευρωπαϊκό οικολογικό σήμα, γνωστό και ως το «Λουλούδι», λόγω του σχήματός του, επιβραβεύει τις υπηρεσίες τουριστικών καταλυμάτων που αναλαμβάνουν δράσεις προς την κατεύθυνση της προστασίας του περιβάλλοντος, επισημαίνει την περιβαλλοντικά καλή επίδοση και αποτελεί προστιθέμενη ποιοτική αξία για την εκάστοτε τουριστική επιχείρηση. Οι επιχειρήσεις που έχουν επιβραβευτεί με το λογότυπο του «Λουλουδιού», διακρίνονται με έναν επίσημο τρόπο για τις περιβαλλοντικά φιλικές δράσεις και τον τρόπο άσκησης των δραστηριοτήτων τους σε μία συγκεκριμένη περιοχή, υιοθετώντας έτσι προσεγγίσεις κοινωνικής ευθύνης στην άσκηση της δραστηριότητας απέναντι στις τοπικές κοινωνίες και τους πόρους αυτών.

Το σχετικό σήμα είναι ένα μοναδικό σήμα που αποδίδεται για την πιστοποίηση της περιβαλλοντικής ποιότητας, πιστοποιημένο από έναν ανεξάρτητο οργανισμό που ισχύει για όλη την Ευρώπη. Το σήμα αυτό παρέχει μια μοναδική ευκαιρία για την ικανοποίηση των προσδοκιών των πελατών των διαφόρων τύπων τουριστικών καταλυμάτων.

Ο αντικειμενικός σκοπός του ευρωπαϊκού οικολογικού σήματος είναι η εγκαθίδρυση πανευρωπαϊκών περιβαλλοντικών προτύπων, από τις μεσογειακές χώρες ως τη βόρεια Ευρώπη.

Η απόκτηση του οικολογικού σήματος αφορά στις παρακάτω δραστηριότητες/επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα (Κανονισμός (ΕΚ) 66/2010):

- Μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες αλυσίδας
- Μικρές ξενοδοχειακές μονάδες σε μια πόλη
- Ξενώνες που χωροθετούνται σε ορεινές περιοχές
- Ενοικιαζόμενα δωμάτια
- Αγροτουριστικά καταλύματα, κ.λπ.

Οφέλη του οικολογικού σήματος

Η υιοθέτηση του ευρωπαϊκού οικολογικού σήματος ωφελεί στη συμμόρφωση των μονάδων με κριτήρια περιβαλλοντικής επίδοσης. Πιό συγκεκριμένα, εμφανίζονται τα παρακάτω οφέλη, ανάλογα με το είδος της τουριστικής δραστηριότητας:

✓ *Επιχειρήσεις*

Το σήμα αποτελεί ένα υψηλού επιπέδου σύστημα επιβράβευσης, προσφέροντας σημαντικές ευκαιρίες στην τουριστική αγορά για τις περιβαλλοντικά υπεύθυνες επιχειρήσεις. Ταυτόχρονα, σημαντικά είναι τα οφέλη που απορρέουν από το θετικό ισοζύγιο κόστους-οφέλους εξ αιτίας της εξοικονόμησης των πόρων στη λειτουργία των επιχειρήσεων, που απορρέουν από τη συμμόρφωση με τα περιβαλλοντικά πρότυπα.

✓ *Οφέλη- τουριστικά καταλύματα*

Τα οφέλη που μπορεί να αποκομίσουν τα τουριστικά καταλύματα είναι τα ακόλουθα:

- *Επίδειξη υψηλής ποιότητας υπηρεσιών και περιβαλλοντικών επιδόσεων*

Η απόδοση του σήματος σε ένα τουριστικό κατάλυμα αποτελεί ένα μέσο για την ανάδειξη των προσπαθειών που αναλαμβάνει η επιχείρηση σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος προς τους φιλοξενούμενους ενός τουριστικού καταλύματος και τις συνεπαγόμενες βελτιώσεις στην ποιότητα των υπηρεσιών.

Επίσης αυτό αποτελεί ένα επίσημο εμπορικό σήμα, καταξιωμένο στη βάση ισχυρών και αξιόπιστων κριτηρίων στα οποία στηρίζεται η εφαρμογή του, ενώ αποτελεί εγγύηση για την υψηλή περιβαλλοντική επίδοση των υπηρεσιών τουριστικών καταλυμάτων.

- *Οικολογική επίδοση σε συνδυασμό με οικονομικά οφέλη*

Τα περιβαλλοντικά μέτρα που αναλαμβάνονται από μια τουριστική επιχείρηση απαιτούν χρόνο, προσπάθεια και πόρους (οικονομικούς και ανθρώπινους). Όμως παράλληλα βοηθούν να επισημανθούν οι οικολογικές και οικονομικές αδυναμίες στην τουριστική επιχείρηση, οι οποίες αποτελούν ευκαιρίες για ουσιαστικές βελτιώσεις, τόσο από περιβαλλοντική όσο και από οικονομική άποψη.

Επίσης η ορθολογικότερη αξιοποίηση των φυσικών πόρων (π.χ. ενέργεια, νερό) που απαιτείται για την απόκτηση του οικολογικού σήματος, μέσω της υιοθέτησης απλών διαχειριστικών πρακτικών, βοηθά στη μείωση των δαπανών της τουριστικής επιχείρησης.

- Αίσθηση ευημερίας

Η περιβαλλοντική δέσμευση σε ένα τουριστικό κατάλυμα συνδυάζεται με υψηλά επίπεδα παροχής υπηρεσιών, π.χ. καθαριότητας, διατροφικής φροντίδας, καθώς και με ένα υγιές περιβάλλον για τους φιλοξενούμενους και τους εργαζόμενους.

Στα περιβαλλοντικά φιλικά καταλύματα χρησιμοποιούνται φυσικά οικοδομικά υλικά, υπάρχουν χώροι για μη καπνιστές και αποφεύγεται η χρήση επικίνδυνων χημικών ουσιών. Επίσης τα κλινოსκεπάσματα πλένονται με φιλικά προς το περιβάλλον απορρυπαντικά.

- Ικανοποίηση των προσδοκιών των φιλοξενούμενων

Αναγνώρισης της υψηλής περιβαλλοντικά επίδοσης του τουριστικού καταλύματος ως ένα επιπρόσθετο στοιχείο ποιότητας στις υπηρεσίες που παρέχει, ενώ ταυτόχρονα βελτιώνει την εμπειρία των διακοπών για τους φιλοξενούμενους και υποστηρίζει τη γραμμή επικοινωνίας της τουριστικής επιχείρησης.

- Ενίσχυση εργαλείων μάρκετινγκ

Μια βραβευμένη με το οικολογικό σήμα επιχείρηση παροχής τουριστικών υπηρεσιών μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτή την επιβράβευση ως εργαλείο για την αποτελεσματικότερη προώθηση των προϊόντων της και τη μεγαλύτερη διεύθυνσή της στην τουριστική αγορά.

✓ *Οφέλη-τουριστικοί πράκτορες*

Η επίδειξη περιβαλλοντικής υπευθυνότητας αποτελεί ένδειξη φροντίδας για το περιβάλλον, επίτευξης υψηλής ποιότητας υπηρεσιών και υψηλών περιβαλλοντικών επιδόσεων που οδηγούν στην ικανοποίηση πελατών, αλλά και την επίτευξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος.

✓ *Οφέλη για τους φιλοξενούμενους*

Αναγνωχή με περιβαλλοντικά φιλικούς όρους. Είναι το επίσημο σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για περιβαλλοντικά φιλικές υπηρεσίες τουριστικών καταλυμάτων. Επίσης σημαντικά οφέλη υπάρχουν για την υγεία των φιλοξενούμενων, καθώς έχουμε χαμηλές εκπομπές στους εσωτερικούς χώρους (με τη χρήση κατάλληλων δομικών υλικών, χρωμάτων και υλικών καθαρισμού), χαμηλότερη ρύπανση στο περιβάλλον και στις γειτονικές περιοχές, αλλά και δέσμευση για χρήση προϊόντων διατροφής από τοπικές βιολογικές καλλιέργειες.

✓ *Περιβαλλοντικά οφέλη για την κοινωνία*

Τα οφέλη για τις τοπικές κοινωνίες από την ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων τουριστικών επιχειρήσεων είναι:

- Εξοικονόμηση νερού και ενέργειας
- Προώθηση/χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση/αναβάθμιση δεξιοτήτων προσωπικού
- Προσέλκυση περιβαλλοντικά υπεύθυνων τουριστικών ροών, με σεβασμό στους πόρους των τοπικών κοινωνιών
- Αποφυγή χρήσης επικίνδυνων χημικών ουσιών

- Προμήθειες υλικών φιλικών προς το περιβάλλον
- Προώθηση των τοπικών προϊόντων διατροφής, που διασφαλίζει την καλύτερη ολοκλήρωση μεταξύ των διαφορετικών τομέων της τοπικής οικονομίας και τη διάχυση των ωφελειών από την τουριστική δραστηριότητα σε όλους τους τομείς δραστηριότητας.

Το κοινοτικό σύστημα απονομής οικολογικού σήματος αποβλέπει:

- Στην προαγωγή των προϊόντων με περιορισμένες επιπτώσεις στο περιβάλλον.
- Στην παροχή στους καταναλωτές επιστημονικά τεκμηριωμένων πληροφοριών και συμβουλών σε ότι αφορά τα τοπικά προϊόντα.

Το οικολογικό σήμα δύναται να αποδοθεί σε προϊόντα που διατίθενται εντός της Κοινότητας εφόσον ανταποκρίνονται σε ορισμένες απαιτήσεις σχετικά με το περιβάλλον, καθώς και στα κριτήρια που έχουν θεσπιστεί για την απονομή του οικολογικού σήματος.

Απονομή του σήματος

Τα κριτήρια αξιολόγησης για την απόδοση του οικολογικού σήματος σε ένα προϊόν ορίζονται για τις διαφορετικές κατηγορίες προϊόντων και βασίζονται (Κανονισμός (ΕΚ) 66/2010):

- στις προοπτικές διεύθυνσης του προϊόντος στην αγορά
- στο κατά πόσον είναι εφικτό να πραγματοποιηθούν οι δέουσες τεχνικές και οικονομικές προσαρμογές
- στις δυνατότητες βελτίωσης του περιβάλλοντος.

Τα ως άνω κριτήρια καθιερώνονται, αξιολογούνται και αναθεωρούνται από το συμβούλιο οικολογικής σήμανσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (CUELE). Τα κριτήρια αυτά δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για την απονομή του ευρωπαϊκού οικολογικού σήματος η διαδικασία που ακολουθείται περιλαμβάνει:

- την υποβολή αίτησης απονομής του σήματος στον αρμόδιο φορέα από τον άμεσα ενδιαφερόμενο (παραγωγό, εισαγωγέα, φορέα παροχής υπηρεσιών, ασχολούμενο με τη λιανική διαχείριση ή την εμπορία). Ο φορέας αυτός ορίζεται από το κράτος μέλος στο οποίο παράγεται το προϊόν ή διατίθεται στην αγορά για πρώτη φορά ή εισάγεται από τρίτη χώρα.
- η αρμόδια αρχή ελέγχει κατά πόσο το προϊόν ανταποκρίνεται στα κριτήρια του οικολογικού σήματος και αποφασίζει αν θα απονεμηθεί το σήμα αυτό,
- ο αρμόδιος οργανισμός συνάπτει πρότυπη σύμβαση με τον αιτούντα, όσον αφορά τις προϋποθέσεις χρήσης του σήματος.

Οι αιτήσεις απονομής του οικολογικού σήματος συνεπάγονται καταβολή ειδικού τέλους. Η χρήση του σήματος προϋποθέτει επίσης την καταβολή ετήσιου τέλους εκ μέρους του χρήστη. Κάθε προϊόν στο οποίο απονέμεται το οικολογικό σήμα αναγνωρίζεται από το σχετικό λογότυπο, ο οποίος αναπαριστά μία μαργαρίτα.

Η Επιτροπή και τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν τη χρήση του οικολογικού σήματος, διοργανώνοντας εκστρατείες ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης. Εξασφαλίζουν

επίσης το συντονισμό μεταξύ του κοινοτικού συστήματος και των υφισταμένων αντιστοίχων εθνικών συστημάτων.

Ecolabel στην Ελλάδα

Αυτή η μορφή συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης δεν είναι ιδιαίτερος γνωστή στον ελληνικό τουριστικό χώρο, σε αντίθεση με το πράσινο κλειδί που είναι ευρέως διαδεδομένο.

5.5 Η Περιβαλλοντική Διαχείριση στον Τουριστικό Τομέα στο Νησί της Ζακύνθου

Η έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τις διάφορες περιοχές – τουριστικούς προορισμούς του πλανήτη, στην προσπάθειά τους να προωθήσουν εκείνο το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που αξιοποιεί τους διαθέσιμους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, επιδιώκοντας την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, αλλά και την προστασία των πόρων αυτών.

Στο πλαίσιο αυτό, εμφανίστηκε τα τελευταία χρόνια η έννοια του *‘υπεύθυνου τουρισμού’* (responsible tourism), η οποία κερδίζει συνεχώς έδαφος ως μία προσέγγιση για την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, η οποία συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των τοπικών πόρων, δημιουργώντας περιοχές-προορισμούς, στους οποίους *‘... αξίζει να ζουν οι πολίτες και να επισκέπτονται οι τουρίστες’*.

Η έννοια του *‘υπεύθυνου τουρισμού’* αποκτά σήμερα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις περιοχές-προορισμούς, τις επιχειρήσεις, τους επισκέπτες, τους πολίτες κ.λπ. και αποτελεί στην ουσία της μία προσέγγιση, μέσα από την οποία επιδιώκεται η άμβλυση των επιπτώσεων από την τουριστική δραστηριότητα.

Μία ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας υπό όρους βιωσιμότητας φαίνεται να αποτελεί η *ενέργεια*, καθώς όπως δείχνουν οι διάφορες μελέτες, ο τομέας του τουρισμού είναι ένας ιδιαίτερα απαιτητικός σε ενέργεια τομέας (WSSD, 2002), ενώ η ενεργειακή ζήτηση στον εν λόγω τομέα αναμένεται να ενταθεί περαιτέρω, τόσο λόγω της αύξησης του αριθμού των τουριστών παγκοσμίως όσο και λόγω των νέων καταναλωτικών προτύπων, που απαιτούν περισσότερη ενέργεια (UNEP, 2003b). Τα παραπάνω καθιστούν τον τομέα του τουρισμού ως έναν τομέα στον οποίο είναι ιδιαίτερα σημαντικές οι όποιες εφαρμογές παραγωγής ενέργειας από ΑΠΕ, αλλά και η εξοικονόμηση ενέργειας.

Σημαντικές είναι επίσης οι πιέσεις που ασκούνται σε θέματα διαχείρισης των απορριμμάτων, αλλά και διαχείρισης υδάτινων πόρων σε περιοχές που είναι τουριστικά ανεπτυγμένες, ιδιαίτερα δε σε περιόδους τουριστικής αιχμής.

Με βάση τα παραπάνω και αποσκοπώντας στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης, η διπλωματική εργασία επιχειρεί να εμβαθύνει και στο επίπεδο των τουριστικών επιχειρήσεων του νησιού – *μικρο-επίπεδο*, διερευνώντας το βαθμό εμπέδωσης των παραπάνω εννοιών στην τοπική επιχειρηματική κοινότητα για τη διαχείριση των τουριστικών υποδομών. Για το σκοπό αυτό, δομήθηκε και διακινήθηκε ηλεκτρονικά ένα ερωτηματολόγιο (Παράρτημα 2) προς τις τουριστικές

επιχειρήσεις (ξενοδοχειακές μονάδες) της περιοχής, με τη βοήθεια του οποίου επιχειρείται η συλλογή πληροφορίας σχετικής με τις δράσεις των μονάδων αυτών για την αποτελεσματικότερη διαχείριση των πόρων. Πιό συγκεκριμένα, δομήθηκε μία βάση δεδομένων από 190 ξενοδοχειακές μονάδες, διάσπαρτες στις περιοχές-πόλους έλξης του νησιού, για τις οποίες επιχειρείται η διερεύνηση των δράσεών τους σχετικά με: τη βελτίωση των τεχνικών χαρακτηριστικών των μονάδων (θερμομονωτικό κέλυφος, διπλά παράθυρα, κ.ά.) για μείωση των απωλειών, δράσεις για την προστασία του περιβάλλοντος (μείωση κατανάλωσης ενέργειας), αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στις ξενοδοχειακές μονάδες (φωτοβολταϊκά), ανακύκλωση, κ.λπ.

Το χρονικό της διανομής του ερωτηματολογίου έχει ως ακολούθως:

- Διανεμήθηκε ηλεκτρονικά για *πρώτη φορά* τον Φεβρουάριο του 2013, με χρονικό ορίζοντα για την απάντηση και την παροχή των σχετικών στοιχείων τον Μάρτιο του 2013.
- Απεστάλη *μία ακόμη υπενθύμιση* τον Μάιο του 2013, με χρονικό ορίζοντα για την απάντηση και την παροχή των σχετικών στοιχείων τα τέλη του Μαΐου 2013.

Από τις 190 επιχειρήσεις, άμεσα ανταποκρίθηκαν μόλις 26. Τη δεύτερη φορά ξαναστάλθηκαν τα ερωτηματολόγια σε 150 επιχειρήσεις, από τις οποίες απήντησαν μόνο 4.

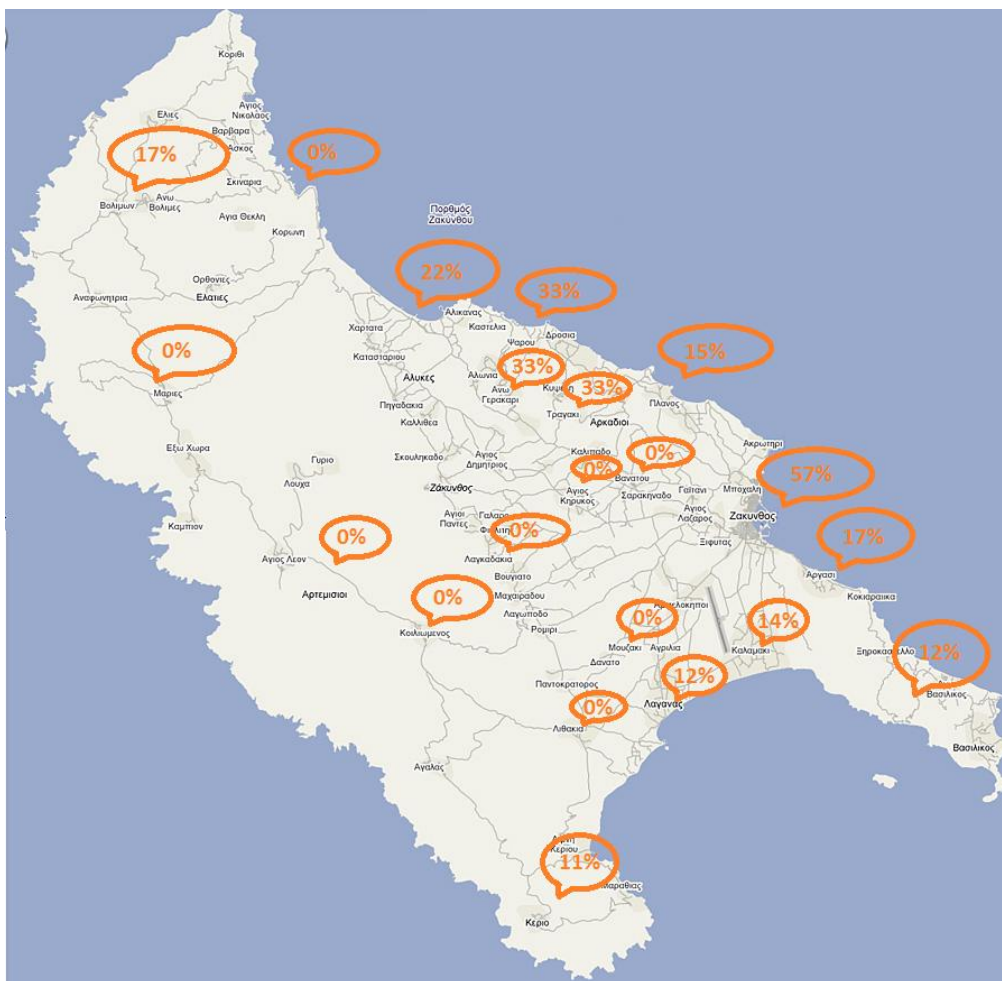
Συνολικά στάλθηκαν ερωτηματολόγια σε 190 επιχειρήσεις. Η γεωγραφική κατανομή τους φαίνεται στον Πίνακα 5.1. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο συνολικός αριθμός των απαντήσεων έφτασε τις 30 (16% περίπου). Στο Χάρτη 5 φαίνονται τα ποσοστά των απαντήσεων των επιχειρήσεων ανά περιοχή.

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΣΤΑΛΘΕΝΤΑ	ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΑΓ. ΚΥΡΗΚΟΣ	1	0
ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ	1	0
ΑΛΥΚΕΣ/ΑΛΥΚΑΝΑΣ	18	4
ΑΜΜΟΥΔΙ	3	1
ΑΡΓΑΣΙ	18	3
ΒΑΝΑΤΟ	1	0
ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ	26	3
ΒΟΛΙΜΕΣ	6	1
ΓΕΡΑΚΑΡΙ	3	1
ΚΑΛΑΜΑΚΙ	22	3
ΚΕΡΙ	9	1
ΚΟΙΛΙΩΜΕΝΟ	1	0
ΛΑΓΑΝΑΣ	33	4
ΛΑΓΚΑΔΑΚΙΑ	1	0
ΛΙΘΑΚΙΑ	7	0
ΜΑΚΡΥΣ ΓΥΑΛΟΣ	1	0
ΜΑΡΙΕΣ	1	0
ΜΟΥΖΑΚΙ	1	0
ΠΟΛΗ	7	4
ΤΡΑΓΑΚΙ	3	1
ΤΣΙΛΙΒΙ	27	4

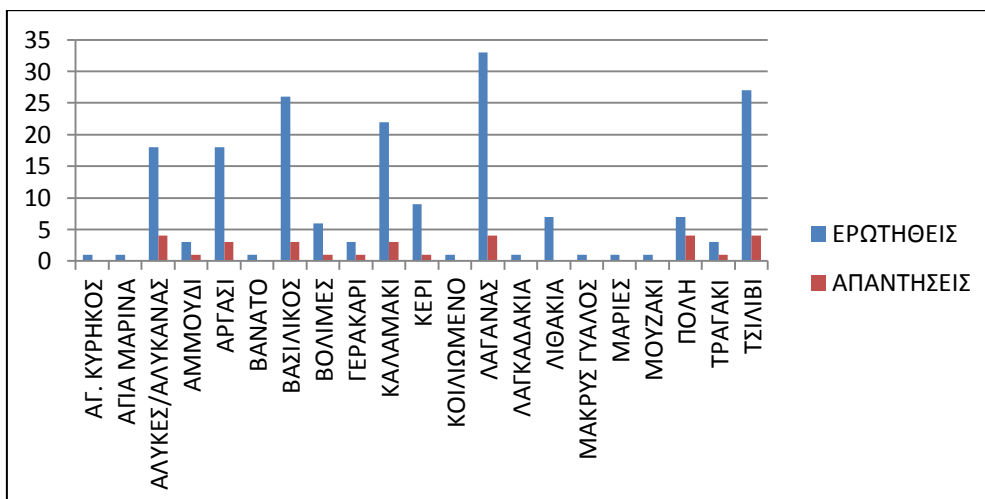
Πίνακας 5.1: Αριθμός αποσταλθέντων ερωτηματολογίων και απαντήσεων
Πηγή: Ανάλυση δεδομένων ερωτηματολογίων, 2013

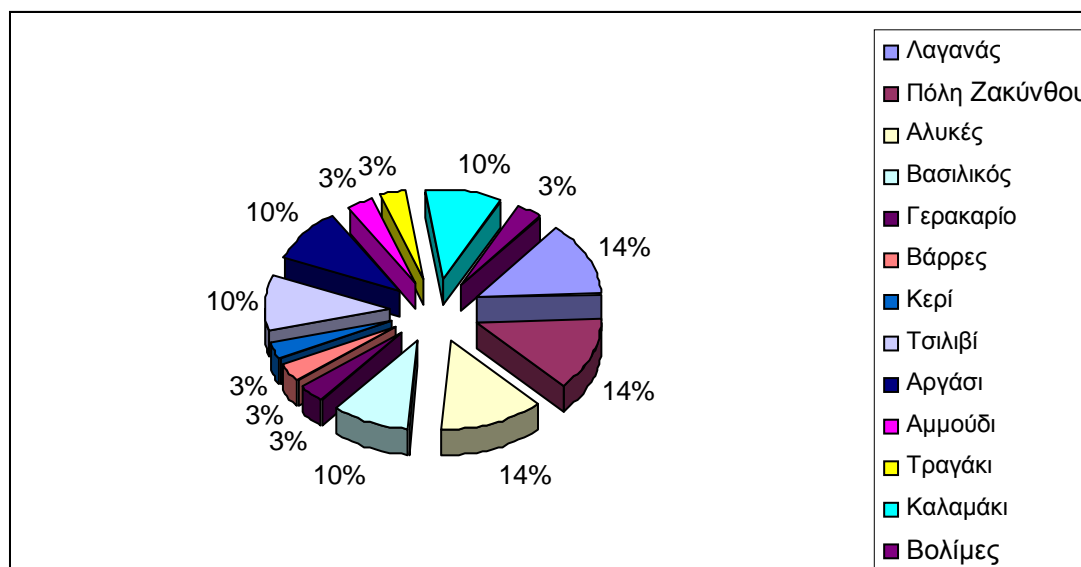
Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη Νήσου Ζακύνθου

Χάρτης 5.1: Ποσοστά απαντήσεων ανά περιοχή
 Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από ερωτηματολόγια, 2013

Διάγραμμα 5.2: Αποσταθμένα ερωτηματολόγια και απαντήσεις
 Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από ερωτηματολόγια, 2013

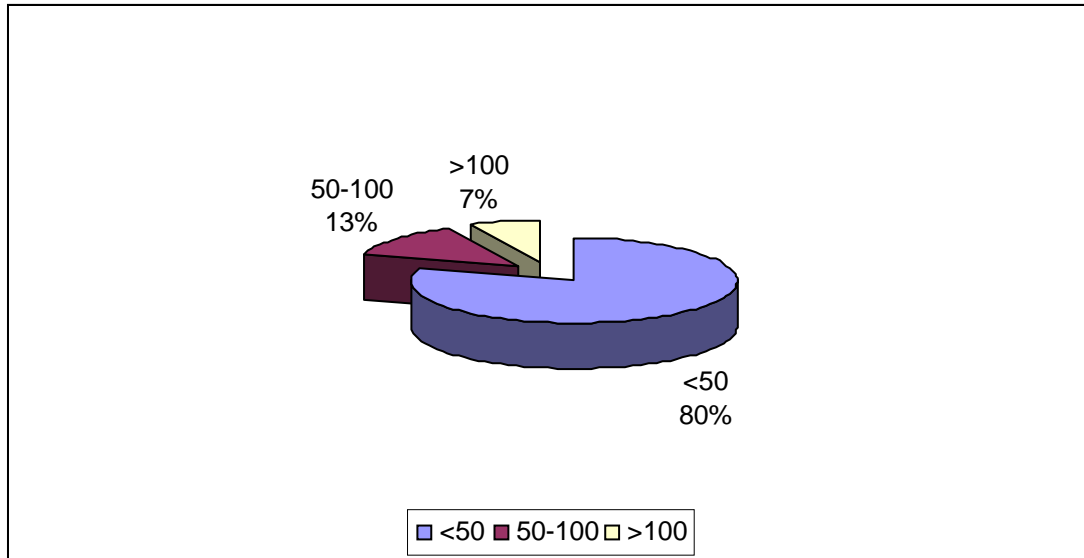
Διάγραμμα 5.3: Περιοχές ξενοδοχειακών μονάδων που απάντησαν
 Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από ερωτηματολόγια, 2013

Τα ερωτηματολόγια εστάλησαν σε ένα πλήθος ξενοδοχειακών μονάδων, οι οποίες βρίσκονται σχεδόν ομοιόμορφα κατανομημένες στην περιοχή μελέτης (Χάρτης 5.1), ενώ επίσης καλύπτουν μία ποικιλία μεγεθών τουριστικής επιχείρησης, από μεγάλα ξενοδοχεία των 100 και πλέον δωματίων έως μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων δωματίων, με αριθμό μικρότερο των 10 δωματίων.

Από την επεξεργασία των απαντήσεων φαίνεται ότι δεν υπήρξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τις μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες της περιοχής, ενώ αντίθετα οι μικρότερες και οι οικογενειακές επιχειρήσεις ήταν αυτές οι οποίες ανταποκρίθηκαν πιο θερμά σε αυτή την προσπάθεια.

Ταξινομώντας τις επιχειρήσεις στις οποίες στάλθηκαν τα ερωτηματολόγια ανάλογα με τον αριθμό των δωματίων (τρεις κατηγορίες), ως ακολούθως: α) επιχειρήσεις που διαθέτουν κάτω από 50 δωμάτια, β) επιχειρήσεις που διαθέτουν αριθμό δωματίων από 50 έως 100 και γ) επιχειρήσεις που διαθέτουν περισσότερα των 100 δωμάτια), και μελετώντας τις απαντήσεις που ελήφθησαν, φαίνεται ότι οι περισσότερες ξενοδοχειακές μονάδες που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο ήταν μικρές επιχειρήσεις, ακόμα και μικρά οικογενειακά ενοικιαζόμενα δωμάτια, ενώ ελάχιστες ήταν οι μεγαλύτερες, μόλις 4 με δωμάτια 50 έως 100 και 2 με περισσότερα από 100 (βλ. Διάγραμμα 5.4).

Όσον αφορά στο έτος κατασκευής των μονάδων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, οι περισσότερες από αυτές κατασκευάστηκαν τη χρονική περίοδο από το 1980-2000 (ποσοστό 70%), με μόλις 2 να έχουν κατασκευαστεί πριν το 1980 και 7 μετά το 2000.

Διάγραμμα 5.4: Διάγραμμα ξενοδοχειακών μονάδων ανά μέγεθος
Πηγή: επεξεργασία δεδομένων από ερωτηματολόγια

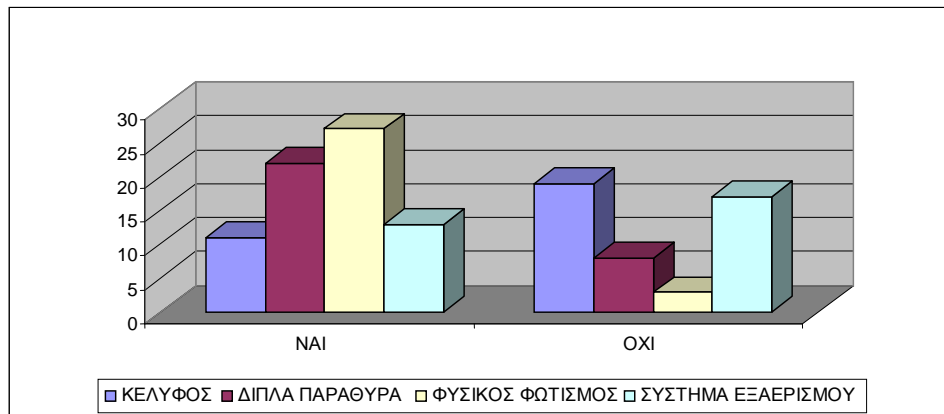
Χαρακτηριστικά ξενοδοχειακής υποδομής

Οι περισσότερες από τις επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα, στην ενότητα ερωτήσεων που αφορούσε στα χαρακτηριστικά της ξενοδοχειακής υποδομής απάντησαν θετικά για την ύπαρξη τουλάχιστον δύο εκ των τεσσάρων ερωτηθέντων (θερμομονωτικό κέλυφος, διπλά παράθυρα, χρήση φυσικού φωτισμού και σύστημα εξαερισμού), κάποιες από αυτές απάντησαν αρνητικά σε περισσότερα από δύο, ενώ καμία δεν απάντησε αρνητικά σε όλα.

Παρατηρείται ότι οι παλαιότερες κατασκευές παρουσιάζουν τις περισσότερες ελλείψεις (αρνητικές απαντήσεις) ως προς τα χαρακτηριστικά της κτιριακής υποδομής, ενώ οι νεότερες κατασκευές έχουν προδιαγραφές που καλύπτουν θέματα εξοικονόμησης ενέργειας. Επίσης, γίνονται προσπάθειες ενεργειακής αναβάθμισης στις παλαιότερες κατασκευές (πριν το 2000), έτσι ώστε να υπάρχει περιορισμός της άσκοπης κατανάλωσης ενέργειας της επιχείρησης.

Στο Διάγραμμα 5.5 παρουσιάζεται η κατάσταση των ξενοδοχειακών μονάδων ως προς τα οικοδομικά χαρακτηριστικά τους. Από τις σχετικές απαντήσεις που ελήφθησαν σημειώνονται τα ακόλουθα:

- μόνο το 37% των ξενοδοχειακών μονάδων απάντησε θετικά στην ύπαρξη κελύφους για θερμομονωτική προστασία, ενώ οι υπόλοιποι απάντησαν αρνητικά.
- το 73% των μονάδων διαθέτουν διπλά παράθυρα για προστασία από το κρύο και από τη ζέστη.
- μόνο το 10% δεν διαθέτει κάποιου είδους φυσικό φωτισμό της επιχείρησης είτε με μεγάλα παράθυρα, με μπαλκονόπορτες, με φεγγίτες κ.ά.
- μόλις το 43% αυτών διαθέτουν σύστημα εξαερισμού στην επιχείρησή τους.

Διάγραμμα 5.5 : Οικοδομικά χαρακτηριστικά
Πηγή: επεξεργασία δεδομένων από ερωτηματολόγια

Όσο αναφορά στις πιο εκτεταμένες δράσεις, παρατηρούμε ότι οι περισσότερες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις δεν διαθέτουν δράσεις σχετικές με την ανακύκλωση, καθώς ο δήμος Ζακύνθου δεν παρέχει κατάλληλη υποστήριξη (κάδους και απορριμματοφόρα) για τέτοιου είδους δράσεις.

Επίσης αρκετές είναι οι επιχειρήσεις που δεν διαθέτουν συστήματα συγκέντρωσης βρόχινου νερού για χρήσεις σε εξωτερικούς χώρους, όπως π.χ. πότισμα, ούτε κάνουν χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Άλλες Δράσεις

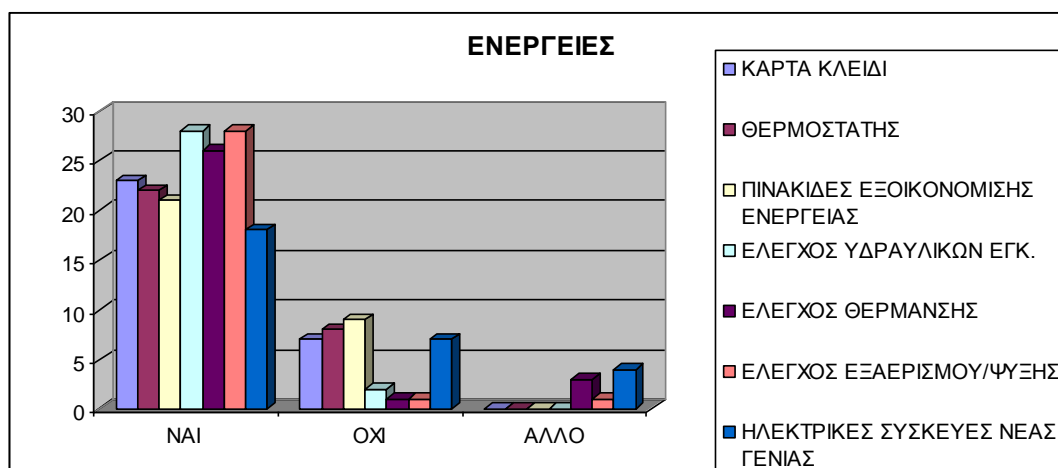
Όσον αφορά σε πιο συγκεκριμένες δράσεις στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις που απάντησαν στα ερωτηματολόγια αξίζει να αναφερθεί ότι:

- Οι περισσότερες από τις επιχειρήσεις διαθέτουν κάρτες-κλειδιά για τα δωμάτιά τους, εκτός από ελάχιστες, οι οποίες αποτελούν ενοικιαζόμενες κατοικίες. Πιο συγκεκριμένα, μόνο το 23% (7) των ξενοδοχειακών μονάδων που απήντησαν το ερωτηματολόγιό μας δεν διαθέτουν κάρτα-κλειδί για τα δωμάτιά τους, ενώ οι υπόλοιπες διαθέτουν.
- Επίσης παρατηρούμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό, 73% των μονάδων που απάντησαν, διαθέτουν σύστημα κλιματισμού με θερμοστάτη ελέγχου για διακοπή της λειτουργίας του όταν αυτό κριθεί σκόπιμο.
- Όσον αφορά στην ανάρτηση πινακίδων με ενημερωτικές πληροφορίες για την εξοικονόμηση ενέργειας/νερού, οι περισσότερες επιχειρήσεις συμμορφώνονται με αυτό, με μόνο 3 να μην έχουν αναρτήσει.
- Το ίδιο ισχύει και για τον έλεγχο των υδραυλικών εγκαταστάσεων και των εγκαταστάσεων θέρμανσης για τυχόν διαρροές.
- Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τον τακτικό έλεγχο των συστημάτων εξαερισμού και ψύξης, καθώς μόνο 5 από αυτές κάνουν τακτικούς ελέγχους.

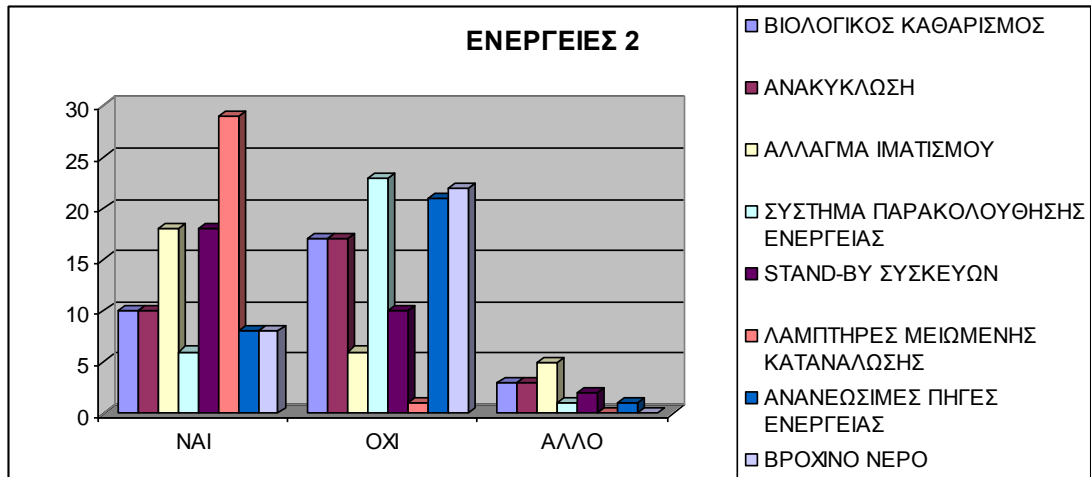
- Τέλος, οι νεότερες επιχειρήσεις διαθέτουν σχεδόν όλες νέους τύπους ηλεκτρικών συσκευών. Πιο αναλυτικά, στην ερώτηση για την ανάρτηση πινακίδων με πληροφορίες-οδηγίες για εξοικονόμηση νερού και ενέργειας από πελάτες και προσωπικό, το 70% των απαντήσεων ήταν θετικές, κάτι που είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό.
- Μόνο δύο από τις 30 επιχειρήσεις απάντησαν αρνητικά στον έλεγχο των υδραυλικών τους εγκαταστάσεων για τη μείωση των διαρροών νερού.
- Όσον αναφορά τον έλεγχο των συστημάτων θέρμανσης για την αποτελεσματικότερη και οικονομικότερη λειτουργία τους, μόνο μια επιχείρηση απάντησε 'αρνητικά' και 3 απάντησαν 'άλλο', χωρίς όμως επεξήγηση. Επομένως το 87% των επιχειρήσεων ελέγχει σε τακτά χρονικά διαστήματα το σύστημα θέρμανσης.
- Η ίδια κατάσταση επικρατεί και στον έλεγχο συστημάτων εξαερισμού και ψύξης, με μόνο μία επιχείρηση να απαντάει αρνητικά και μία να απαντάει 'άλλο', χωρίς όμως εξήγηση. Έτσι το 90% απάντησε θετικά στον έλεγχο των συστημάτων ψύξης και εξαερισμού.
- Αρκετές από τις μονάδες χρησιμοποιούν νέου τύπου ηλεκτρικές συσκευές, που συμβάλλουν στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και νερού. Συγκεκριμένα μόνο 7 από τις 30 μονάδες δεν διαθέτουν τέτοιου είδους συσκευές και 4 απάντησαν 'άλλο' (επεξήγηση: δεν διαθέτουν καθόλου ηλεκτρικές συσκευές). Το υπόλοιπο 60% διαθέτει τέτοιου είδους συσκευές νέας γενιάς, που είναι φιλικότερες προς το περιβάλλον.
- Όσο αφορά στην ανακύκλωση και το βιολογικό καθαρισμό λυμάτων, ελάχιστες είναι οι επιχειρήσεις που κάνουν και τα δύο ή έστω και ένα από τα δύο. Η ανακύκλωση δεν υποστηρίζεται από το Δήμο Ζακυνθίων και δεν υπάρχουν οι απαραίτητοι κάδοι και σύστημα συγκομιδής τους, ενώ για το βιολογικό καθαρισμό λυμάτων δεν υπάρχει η απαραίτητη ενημέρωση στο νησί, και οι ντόπιοι δεν γνωρίζουν τα πολλά πλεονεκτήματά του. Πιο αναλυτικά, όσο αναφορά στην ανακύκλωση, 10 από τις επιχειρήσεις παρά τα προβλήματα που υπάρχουν τόσο από την έλλειψη ενημέρωσης όσο και από την έλλειψη υποδομών, ανακυκλώνουν, ενώ οι υπόλοιπες 18 δεν προσπαθούν καν. Δύο απάντησαν 'άλλο', με την αιτιολογία της έλλειψης υποστήριξης από το δήμο. Αναφορικά, στο βιολογικό καθαρισμό, 10 απάντησαν θετικά (ποσοστό 33%), ενώ 17 απάντησαν αρνητικά. Τρεις (3) απάντησαν 'άλλο', με τη δικαιολογία της μη υποστήριξης του προγράμματος από το δήμο.
- Στην ερώτηση για την ανάρτηση πινακίδων για το άλλαγμα του ιματισμού τους όχι σε καθημερινή βάση, αλλά όταν το επιθυμεί ο πελάτης, το 60% αυτών (18) απάντησε θετικά, ενώ 6 από αυτές απάντησαν αρνητικά. Οι υπόλοιπες 5 επέλεξαν την απάντηση 'άλλο' (επεξήγηση: αλλάζουν τον ιματισμό μόνοι τους κάθε δύο ή τρεις μέρες).
- Αυτό που ήταν ιδιαίτερα αποθαρρυντικό ήταν το γεγονός ότι μόνο 6 από τις 30 επιχειρήσεις έχουν σύστημα παρακολούθησης/διαχείρισης ενέργειας, ενώ οι 2 από αυτές δεν το ελέγχουν σε τακτά χρονικά διαστήματα. Πιο συγκεκριμένα το

83% δεν έχει εγκαταστήσει στην επιχείρησή του σύστημα παρακολούθησης ενέργειας, ενώ από τις 6 επιχειρήσεις που το έχουν εγκαταστήσει, μόνο οι 4 το παρακολουθούν σε τακτά χρονικά διαστήματα.

- Επιπλέον, η πλειοψηφία των επιχειρήσεων δεν έχει δώσει οδηγίες στους εργαζομένους για απενεργοποίηση της stand by λειτουργίας των ηλεκτρικών / ηλεκτρονικών συσκευών, όμως χρησιμοποιούν λαμπτήρες μειωμένης κατανάλωσης τόσο στα δωμάτια όσο και στην υπόλοιπη κτιριακή υποδομή. Πιο αναλυτικά, 18 από τις επιχειρήσεις απάντησαν θετικά στην ενημέρωση του προσωπικού τους για την απενεργοποίηση της stand by λειτουργίας στις ηλεκτρικές συσκευές, που αποτελεί το 60% των συνολικών επιχειρήσεων, ενώ οι 10 δεν έχουν δώσει τέτοιες οδηγίες. Δύο από αυτές επέλεξαν την επιλογή 'άλλο', με την επεξήγηση ότι είναι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις, χωρίς εξωτερικό προσωπικό.
- Οι 29 από τις 30 επιχειρήσεις χρησιμοποιούν στους χώρους των επιχειρήσεών τους λαμπτήρες μειωμένης κατανάλωσης ενέργειας, ενώ μόλις μια από αυτές δεν χρησιμοποιεί.
- Η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας από τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις δεν είναι ιδιαίτερα διαδομένη στο νησί της Ζακύνθου, με μόνο 8 από αυτές που απάντησαν στα ερωτηματολόγια να τις χρησιμοποιούν, το 26,6% δηλαδή των συνολικών απαντήσεων, ενώ το 70% δεν τις χρησιμοποιεί. Μόλις μία από τις 30 επιχειρήσεις έδωσε ως απάντηση το 'Άλλο', χωρίς όμως κάποια περαιτέρω επεξήγηση.
- Όσον αφορά στην υποδομή συλλογής-αξιοποίησης βρόχινου νερού στην επιχείρηση για εξωτερικές δουλειές (όπως πότισμα των κήπων), το 73% (22 από τις ξενοδοχειακές μονάδες) των απαντήσεων ήταν αρνητικές, ενώ μόλις 8 από αυτές απάντησαν θετικά.

Διάγραμμα 5.6: Δράσεις ξενοδοχειακών επιχειρήσεων
 Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από ερωτηματολόγια, 2013

Διάγραμμα 5.7: Άλλες δράσεις ξενοδοχειακών επιχειρήσεων
 Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από ερωτηματολόγια, 2013

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι γενικώς οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις στο νησί, ιδιαίτερα οι μικρότερες, κατανοούν ότι με το σημερινό τρόπο λειτουργίας τους δεν θα μπορέσουν να επιβιώσουν. Καταλαβαίνουν επίσης ότι πρέπει να προβούν σε αλλαγές άμεσα και κάποιες από αυτές προσπαθούν ήδη να προωθήσουν τέτοιες αλλαγές σε κάποιο βαθμό, όσο αυτό είναι εφικτό.

Στη συνέχεια της εργασίας εξετάζονται εναλλακτικά σενάρια ανάπτυξης του τουριστικού τομέα στη Ζάκυνθο – μακροκλίμακα, ενώ τα αποτελέσματα της προηγούμενης ανάλυσης που αφορούν στο επίπεδο των τουριστικών επιχειρήσεων – μικροκλίμακα, αναμένεται να τροφοδοτήσουν τις πολιτικές που θα στηρίξουν την προώθηση ενός βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης της περιοχής, με βάση την αξιολόγηση των προτεινόμενων σεναρίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΔΟΜΗΣΗ ΣΕΝΑΡΙΩΝ

Η διαδικασία δόμησης των σεναρίων μπορεί να θεωρεί σαν ένα σύνολο βημάτων, που καθιστούν δυνατή τη διατύπωση εναλλακτικών λύσεων για την επίλυση προβλημάτων στο σχεδιασμό. Οι εναλλακτικές αυτές λύσεις μπορούν να οριστούν ως δομημένες προσεγγίσεις που οδηγούν στην επίλυση του προβλήματος ή την επίτευξη του στόχου (Γιαουτζή και Στρατηγέα, 2005).

Το βασικό ερώτημα αυτής της διαδικασίας είναι γιατί πρέπει να θεωρήσουμε μια σειρά από εναλλακτικές λύσεις και όχι μια μόνο λύση για την επίλυση ενός προβλήματος. Ο σχεδιασμός είναι μια ιδιαίτερος πολύπλοκη διαδικασία, προσανατολισμένη στο μέλλον (Γιαουτζή και Στρατηγέα, 2005) και εξαρτάται από τη συμπεριφορά ενός πολύ μεγάλου αριθμού παραγόντων, οι οποίοι δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητοι μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα οι περισσότεροι από αυτούς είναι συσχετισμένοι στενά, με τρόπο ώστε αν κάποιος υποστεί μεταβολή, να ακολουθείται μια σειρά μεταβολών στους υπόλοιπους παράγοντες. Έτσι, το μέλλον αφενός μεν είναι δύσκολο να προβλεφθεί και να ελεγχθεί, αφού μπορεί να παρουσιάσει απρόβλεπτες μεταβολές, αφετέρου δε το σύνολο των παραγόντων που συμμετέχουν στη διαμόρφωσή του είναι επίσης εξαιρετικά πολύπλοκο. Αυτό υποδηλώνει την ανάγκη διατύπωσης και αξιολόγησης διαφορετικών εναλλακτικών λύσεων για την επίτευξη των στόχων. Μεταξύ των διαφορετικών εναλλακτικών λύσεων που διατυπώνονται, αναζητείται εκείνη η οποία είναι «περισσότερο ικανοποιητική» σε σχέση με τον επιδιωκόμενο στόχο.

Η διαδικασία δόμησης εναλλακτικών σεναρίων αποτελεί μια διαδικασία «κυκλική» και επαναλαμβανόμενη. Ο όρος «κυκλική» παραπέμπει σε μία διαδικασία ανάδρασης, όπου οι εναλλακτικές λύσεις που δημιουργούνται αρχικά, αξιολογούνται και μπορεί να οδηγήσουν σε νέες εναλλακτικές, οι οποίες μπορεί να διαφέρουν λίγο ή και περισσότερο από αυτές που συντάχθηκαν στο αρχικό στάδιο.

Τα πλεονεκτήματα της θεώρησης ομάδας εναλλακτικών σεναρίων προκύπτουν από το γεγονός ότι διερευνώνται περισσότερες από μια κατευθύνσεις, μέσα από τις οποίες ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί. Ακόμη, η θεώρηση ομάδας εναλλακτικών σεναρίων συμβάλλει στην *ευελιξία* και *αναβάθμιση* της διαδικασίας του σχεδιασμού, καθώς εάν κατά τη διάρκεια της εφαρμογής ενός σχεδίου διαπιστωθεί ότι η κατεύθυνση προς την οποία επιδιώκεται η επίτευξη του στόχου μεταβάλλεται, υπάρχει η δυνατότητα να αναπροσαρμοστεί η επιλεγμένη εναλλακτική λύση, αξιοποιώντας τη μέχρι στιγμής εμπειρία.

Στην παρούσα εργασία, που στοχεύει στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης, δομούνται *τρία εναλλακτικά σεναρία*, τα οποία διαφοροποιούνται ως προς το βαθμό αξιοποίησης των τοπικών πόρων για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων εναλλακτικού τουρισμού και τη χωρική τους διάρθρωση.

Έτσι το *πρώτο σενάριο (σενάριο βάσης)* στηρίζεται στην ήδη υπάρχουσα δυναμική (τάσεις) του τουριστικού τομέα και αποσκοπεί να καταδείξει το μέλλον της περιοχής μελέτης ως τουριστικού προορισμού, χωρίς να γίνουν σημαντικές παρεμβάσεις σε αυτή.

Το *δεύτερο* σενάριο ακολουθεί ένα *συγκεντρωτικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης* της περιοχής, αξιοποιώντας το υπάρχον χωρικό πρότυπο ανάπτυξης των τουριστικών υποδομών. Ταυτόχρονα επιχειρεί να συμπληρώσει αυτό δίνοντας ώθηση σε κάποιες εναλλακτικές μορφές τουρισμού, η χωρική διάρθρωση των οποίων επιδιώκει να αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις υπάρχουσες υποδομές για την προσέλκυση ποιοτικότερων και σε μεγαλύτερο χρονικά άνοιγμα τουριστικών ροών.

Τέλος στο *τρίτο σενάριο*, το υπάρχον μαζικό τουριστικό πρότυπο ανάπτυξης συγκρατείται στα σημερινά επίπεδα και επιχειρείται μια στροφή προς την *ήπια τουριστική ανάπτυξη* των λιγότερα αναπτυγμένων περιοχών. Για το σκοπό αυτό, προωθείται ένα αποκεντρωτικό χωρικό πρότυπο ανάπτυξης του τουριστικού τομέα, στο οποίο έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη ποικιλίας εναλλακτικών μορφών τουρισμού με βάση τους υπάρχοντες πόρους, τονώνοντας ταυτόχρονα και τους υπόλοιπους τομείς δραστηριότητας στις εν λόγω περιοχές. Προσπάθεια γίνεται ακόμη στο σενάριο αυτό για την αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Τα τρία αυτά σενάρια παρουσιάζονται στη συνέχεια.

6.1 Σενάριο Βάσης

Το παρόν σενάριο αφορά στη διατήρηση του μαζικού προτύπου τουριστικής ανάπτυξης, που προκύπτει από την εξέλιξη των υπαρχουσών τάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, το υπάρχον μαζικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της Ζακύνθου εξακολουθεί να είναι η κυρίαρχη προσέγγιση για τη μελλοντική τουριστική αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων, με κάποιες ήπιες διορθωτικές παρεμβάσεις, οι οποίες αποσκοπούν στη μείωση/άμβλυνση των αρνητικών επιπτώσεων από το πρότυπο αυτό.

Όπως φαίνεται και στο Χάρτη 6.1 (ροζ πολύγωνα), τους βασικούς *πόλους τουριστικής ανάπτυξης* στο σενάριο αυτό αποτελούν η πόλη της Ζακύνθου, ο Λαγανάς, ο Βασιλικός και το Αργάσι. Οι περιοχές αυτές βρίσκονται στο νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού και γειτνιάζουν μεταξύ τους, δημιουργώντας έτσι ένα μέτωπο με επίκεντρο το Λαγανά, που συγκεντρώνει ένα σημαντικό τμήμα των τουριστικών ροών του νησιού.

Το μαζικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης και οι υψηλές συγκεντρώσεις επισκεπτών στο Λαγανά οδηγούν στην περαιτέρω υποβάθμισή του, ενώ την ίδια πορεία ακολουθούν αργά αλλά σταθερά το Αργάσι και ο Βασιλικός. Η εξέλιξη αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή περιβαλλοντική και κοινωνική υποβάθμιση της ευρύτερης περιοχής, η οποία εν τέλει συντελεί και στην οικονομική υποβάθμιση των πόλων αυτών.

Το ακολουθούμενο πρότυπο αυξάνει την εξάρτηση του τουριστικού τομέα από τους μεγάλους tour operators, απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο μερίδιο της τουριστικής αγοράς χαμηλού budget, ενώ διαιωνίζει το φαινόμενο της εποχικότητας και της υπερβολικής πίεσης στους τοπικούς πόρους κατά την περίοδο αιχμής. Έτσι, στηρίζεται κυρίως στον αλλοδαπό τουρισμό, με τους περισσότερους αλλοδαπούς επισκέπτες να ταξιδεύουν οργανωμένα με σκοπό το θαλάσσιο τουρισμό, αναζητώντας πολύ φτηνά καταλύματα κυρίως Γ' κατηγορίας, με σημαντική χρονική συγκέντρωση στη διάρκεια του θέρους. Η περιοχή του Λαγανά αποτελεί τον κύριο πόλο έλξης των εν λόγω τουριστικών ροών.

Χάρτης 6.1: Σενάριο Βάσης

Οι άλλες περιοχές - πόλη Ζακύνθου, Βασιλικός και Αργάσι - αποτελούν πόλο έλξης αντίστοιχων τουριστικών ροών, αλλά και τουριστικών ροών σχετικά υψηλότερου

επιπέδου, που αναζητούν καταλύματα και Β' κατηγορίας και είναι κυρίως ημεδαπής προέλευσης. Δεδομένης όμως της περιορισμένης προσφοράς των περιοχών αυτών σε υψηλού επιπέδου τουριστικά καταλύματα (κυρίως Α' κατηγορίας), κυριαρχεί εν τέλει το κατά παράδοση τουριστικό προϊόν, το οποίο διαμορφώνει την τουριστική ζήτηση στην περιοχή – μαζικό μοντέλο.

Η συγκέντρωση της τουριστικής ζήτησης σε συγκεκριμένες περιοχές και κυρίως στην περιοχή του Λαγανά θέτει μια σειρά από ζητήματα/προβλήματα, που αφορούν στο αστικό περιβάλλον και τις λειτουργίες του, με κυρίαρχα τα προβλήματα κυκλοφορίας και στάθμευσης, επάρκειας των δικτύων υποδομών κ.ά. Τα προβλήματα αυτά έχουν αντιμετωπιστεί με μικρής κλίμακας παρεμβάσεις στους συγκεκριμένους πόλους έλξης της τουριστικής δραστηριότητας του σεναρίου βάσης. Πιο συγκεκριμένα σε όλους τους πόλους δημιουργούνται χώροι στάθμευσης σε επιλεγμένα σημεία τους, ιδιωτικοί και δημόσιοι, ενώ γίνονται κυκλοφοριακές ρυθμίσεις κατά τις περιόδους καλοκαιρινής αιχμής, που αποφορτίζουν τους συγκεκριμένους πόλους από τον κυκλοφοριακό φόρτο. Επίσης αναβαθμίζεται το οδικό δίκτυο και ενισχύονται οι υπάρχουσες συγκοινωνιακές συνδέσεις μεταξύ των επιμέρους πόλων έλξης της τουριστικής δραστηριότητας. Έμφαση δίνεται στην κατασκευή / αναβάθμιση δικτύων υποδομών (π.χ. αποχετευτικό δίκτυο), την αναβάθμιση/επέκταση των χώρων αναψυχής, όπως πάρκα, πλατείες, παιδικές χαρές και την ενίσχυση της φύλαξης των χώρων αυτών.

Ο θερινός θαλάσσιος τουρισμός είναι η βασικότερη μορφή τουρισμού, βασισμένη στην οργανωμένη αξιοποίηση των ακτών της περιοχής. Με πρωτοβουλία των δημοτικών αρχών, γίνεται η οργάνωση/διαχείριση των πλέον πολυσύχναστων ακτών (Λαγανάς, Καλαμάκι, Βασιλικό και Αργάσι), ενώ τμήματα αυτών διαχειρίζεται και ο ιδιωτικός τομέας (κυρίως ιδιοκτήτες εστιατορίων-καφέ και ξενοδοχείων), που αξιοποιούνται εποχιακά από συγκεκριμένες επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα.

Στο σενάριο αυτό, το φάσμα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος είναι εξαιρετικά περιορισμένο, αφήνοντας σημαντικό μέρος των διαθέσιμων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής αναξιοποίητο. Σημαντική είναι η προσπάθεια που γίνεται για την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων στους πόρους της περιοχής.

Πέραν του τουριστικού τομέα, σχετική ανάπτυξη γνωρίζει και ο πρωτογενής τομέας, ο οποίος ενισχύεται από την τόνωση του μαζικού τουρισμού και διαθέτει προϊόντα της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της αλιείας σε συγκεκριμένες περιοχές (πόλη Ζακύνθου, Αργάσι, Βασιλικός) και εποχές.

Επίσης ενδυναμώνεται ο δευτερογενής τομέας, ο οποίος είχε μέχρι πρότινος περιορισμένο ρόλο. Έμφαση δίνεται στη μεταποιητική δραστηριότητα προϊόντων του πρωτογενούς τομέα, αλλά και στην παραγωγή ειδών λαϊκής τέχνης, κυρίως από τους γυναικείους συνεταιρισμούς του νησιού. Επιπλέον, με πρωτοβουλία των δημοτικών αρχών, οργανώνονται μια φορά την εβδομάδα αγορές στις περιοχές – πόλους, στις οποίες τόσο οι συνεταιρισμοί όσο και οι ανεξάρτητοι παραγωγοί εκθέτουν τα προϊόντα τους (γεωργίας, κτηνοτροφίας, αλιείας, μελισσοκομίας, λαϊκής τέχνης, υπόδησης, οικιακής χρήσης κ.ά.). Η δράση αυτή προωθεί τα προϊόντα όλων των παραγωγικών κλάδων και συγχρόνως ενδυναμώνει τη σχέση τους με τον τομέα του τουρισμού.

Ο τριτογενής τομέας εμφανίζει τη μεγαλύτερη άνθιση στο σενάριο αυτό, κυρίως λόγω του τουριστικού τομέα. Η ένταση της ζήτησης για υπηρεσίες στη διάρκεια της περιόδου τουριστικής αιχμής αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας. Για την αντιμετώπιση της πρόσθετης ζήτησης αναβαθμίζονται οι διάφορες υπηρεσίες της περιοχής μελέτης (ιδιωτικές και δημόσιες) και ενισχύονται κατά τη θερινή περίοδο με πρόσθετο προσωπικό.

Τέλος, σημαντική έμφαση δίνεται στην προώθηση και προβολή του τόπου ως τουριστικού προορισμού, κυρίως μαζικού τουρισμού, μέσα από σύγχρονα μέσα, στην προσπάθεια μερικής ανεξάρτησης από τα μεγάλα τουριστικά γραφεία και προσέλκυσης νέων επισκεπτών τόσο από τις παραδοσιακές όσο και από νέες τουριστικές αγορές.

6.2 Σενάριο 2 – Συγκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Τουριστικής Δραστηριότητας

Το παρόν σενάριο ακολουθεί ένα συγκεντρωτικό πρότυπο ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας στην περιοχή, αξιοποιώντας το υπάρχον χωρικό πρότυπο ανάπτυξης των τουριστικών υποδομών. Έμφαση στο σενάριο αυτό δίνεται στην αναβάθμιση των υποδομών αυτών για τη βελτίωση των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών και την προσέλκυση ποιοτικότερων τουριστικών ροών. Ταυτόχρονα επιχειρεί την καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων για την ανάπτυξη μιας εναλλακτικής μορφής τουριστικής δραστηριότητας, του αγροτουρισμού, δίνοντας κυρίως έμφαση στον οινοτουρισμό σε περιοχές εκτός του νοτιοανατολικού τουριστικά ανεπτυγμένου μετώπου του νησιού, σε μία προσπάθεια διάχυσης των τουριστικών ροών και προς άλλες περιοχές στο εσωτερικό του νησιού.

Τους βασικούς πόλους ανάπτυξης του μαζικού τουριστικού μοντέλου στο σενάριο αυτό, όπως φαίνεται και στο Χάρτη 6.2 (ροζ πολύγωνα), αποτελούν η πόλη της Ζακύνθου, ο κόλπος του Λαγανά, ο Βασιλικός, το Τσιλιβί και το Αργάσι, στις οποίες διατηρείται μεν το μαζικό τουριστικό προφίλ, ενώ ενισχύεται η τάση για προσέλκυση ποιοτικότερων και οικονομικά πιο εύρωστων τουριστικών ροών. Με παρεμβάσεις μικρότερης ή μεγαλύτερης κλίμακας γίνεται έντονη προσπάθεια σε αυτές τις περιοχές για την αναβάθμιση των υποδομών τους (συγκοινωνιακά και οδικά δίκτυα κ.ά.), καθώς και των ξενοδοχειακών καταλυμάτων όλων των μορφών, επιδιώκοντας μια στροφή προς την προσέλκυση ποιοτικότερων τουριστικών ροών. Τα «παραδοσιακά» καταλύματα Γ' κατηγορίας δίνουν τη θέση τους σε καταλύματα Α' και Β' κατηγορίας στους παραπάνω πόλους, προσφέροντας έτσι την ευκαιρία προσέλκυσης μιας περισσότερο εύρωστης κοινωνικά και οικονομικά τουριστικής πελατείας.

Αναβαθμίζεται ακόμη η πρόσβαση στο νησί, τόσο όσον αφορά στην ακτοπλοϊκή εξυπηρέτηση όσο και στην αεροπορική. Το κεντρικό λιμάνι του νησιού, στην πόλη της Ζακύνθου, αλλά και το μικρότερο στον Άγιο Νικόλαο στις Βολίμες, αναβαθμίζονται και επεκτείνονται. Οι υπάρχουσες συνδέσεις με την Κυλλήνη και την Κεφαλονιά παραμένουν, ενώ ενισχύεται ο ανταγωνισμός με την άρση της αυτοδυναμίας της μίας και μόνο εταιρείας, με περισσότερα δρομολόγια και πλοία της γραμμής για καλύτερη και οικονομικότερη μεταφορά. Προστίθενται επίσης δρομολόγια από και προς το εξωτερικό, κυρίως την Ιταλία, αλλά και προς τα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου και τις παράκτιες περιοχές της Πελοποννήσου. Με την

αναβάθμιση και επέκταση του κεντρικού αερολιμένα της Ζακύνθου αυξάνονται τα δρομολόγια από και προς ολόκληρη την Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα ενισχύονται και οι αεροπορικές συνδέσεις της περιοχής με το εξωτερικό.

Χάρτης 6.2 : Σενάριο 2 – Συγκεντρωτικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης

Αναβαθμίζεται επίσης το οδικό δίκτυο στην περιοχή συνολικά, με διαπλατύνσεις οδικών τμημάτων, με έμφαση σε αυτά που συνδέουν τις περιοχές – πόλους έλξης μεταξύ τους. Επίσης με την αναβάθμιση του συγκοινωνιακού δικτύου και την αύξηση της συχνότητας των υπαρχόντων δρομολογίων αλλά και την εισαγωγή νέων, επιτυγχάνεται η καλύτερη σύνδεση μεταξύ των περιοχών και η διευκόλυνση των μετακινήσεων των επισκεπτών.

Η δημιουργία ενός δικτύου ενεργειακών υποδομών (αιολικών ή φωτοβολταϊκών πάρκων) αξιοποιεί τα απεριόριστα ανανεώσιμα ενεργειακά αποθέματα του τόπου, τον ήλιο και τον αέρα και με την παράλληλη λειτουργία μιας σύγχρονης μονάδας παραγωγής ενέργειας (πέραν της συμβατικής) αντιμετωπίζουν το ενεργειακό πρόβλημα που δημιουργείται στο νησί κατά τους θερινούς μήνες.

Η αναβάθμιση του αιολικού πάρκου στο όρος Βραχίωνα αυξάνει τις θέσεις εργασίας στις περιοχές γύρω από αυτό, ενώ η κατασκευή φωτοβολταϊκών πάρκων στις περιοχές του Λαγανά και του Κεριού αναβαθμίζει τις περιοχές και ταυτόχρονα προσθέτει καινούργιες θέσεις εργασίας στην αγορά.

Ταυτόχρονα, η αξιοποίηση των ΑΠΕ για την παραγωγή ενέργειας επεκτείνεται και στο επίπεδο των τουριστικών υποδομών (καταλυμάτων), συμβάλλοντας στην περαιτέρω αναβάθμισή τους, τη διασφάλιση ποιοτικότερων υπηρεσιών, αλλά και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας του παραγόμενου τουριστικού προϊόντος, μέσα από τη μείωση του κόστους κάλυψης των ενεργειακών αναγκών. Η στροφή προς την κατεύθυνση αυτή των τουριστικών υποδομών αποτελεί την κυρίαρχη προσέγγιση της τοπικής επιχειρηματικής κοινότητας στο σενάριο αυτό, όπου η έννοια της κοινωνικής ευθύνης βρίσκεται ψηλά στην ατζέντα, ενώ ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια αξιοποίησης της τάσης του περιβαλλοντικά υπεύθυνου τουρισμού και προσαρμογής στις επιταγές που αυτή προτάσσει, επιχειρώντας μέσα από αυτή την προσέλευση τουριστικά υπεύθυνων τουριστών.

Η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα στις περιοχές του νοτιο-ανατολικού μετώπου της περιοχής μελέτης συμβάλλει στην ανάπτυξη και των υπόλοιπων παραγωγικών τομέων, οι οποίοι ανακάμπτουν, λειτουργούν συμπληρωματικά αλλά και σε πολλές περιοχές και αυτόνομα, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας. Επίσης η εισαγωγή και αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας στην αναβάθμιση των παραγωγικών τομέων βοηθάει στη δικτύωση μεταξύ των επιχειρήσεων και τονώνει την αλληλεπίδραση των επιμέρους κλάδων της τοπικής οικονομίας.

Ο πρωτογενής τομέας, ως πιο ευνοημένος (λόγω του αγροτουρισμού), βρίσκει νέες αγορές για τα προϊόντα του (προϊόντα της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της αλιείας), σε συγκεκριμένες όμως περιοχές λόγω της μεγαλύτερης τουριστικής τους ανάπτυξης (πόλη Ζακύνθου, Αργάσι, Τσιλιβί και Βασιλικό). Ταυτόχρονα η αναβάθμιση και ο εκσυγχρονισμός των δραστηριοτήτων του πρωτογενούς τομέα για την παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας και αποδοτικότητας έχει ενισχύσει και το δευτερογενή τομέα, μέσα από τη δημιουργία παραγωγικών υποδομών και εξειδικεύσεων που σχετίζονται με τη μεταποίηση προϊόντων του πρωτογενούς τομέα, καθώς και την προώθησή τους και σε άλλες αγορές, εκτός της περιοχής μελέτης.

Ο τριτογενής τομέας ιδιαίτερα κατά την περίοδο αιχμής (καλοκαιρινούς μήνες) τονώνεται σημαντικά και από πλευράς εμπορικής δραστηριότητας, ενώ αναβαθμίζονται οι υπηρεσίες για την εξυπηρέτηση των δραστηριοτήτων των πολιτών και των επισκεπτών. Η αναβάθμιση αυτή εκδηλώνεται στις περιοχές της πόλης της Ζακύνθου, στο Βασιλικό, το Αργάσι, το Τσιλιβί, το Λαγανά και το Καλαμάκι, με εποχιακές προσλήψεις σε τραπεζικά καταστήματα, υποκαταστήματα ασφαλιστικών ταμείων, στους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης (καθαρίστριες, κηπουροί, φύλακες κ.ά.), στα κέντρα εξυπηρέτησης πολιτών (ΚΕΠ). Επίσης το νοσοκομείο Ζακύνθου εξοπλίζεται με προηγμένο ιατρικό εξοπλισμό και αναβαθμίζεται το ιατρικό δυναμικό του, ενώ λειτουργούν κέντρα υγείας και σε άλλες περιοχές, έτσι ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες κατοίκων και επισκεπτών. Τα παραπάνω συμβάλλουν στη δημιουργία σημαντικού αριθμού νέων θέσεων εργασίας, δημιουργώντας αίσθημα ασφαλείας στους επισκέπτες αλλά και στους μόνιμους κατοίκους, ενώ συνεισφέρουν στην τόνωση της απασχόλησης, ιδιαίτερα κατά την περίοδο τουριστικής αιχμής.

Σημαντική είναι και η αναβάθμιση των τουριστικών περιοχών μέσα από παρεμβάσεις στα τουριστικά κέντρα σε επίπεδο δομημένου χώρου. Στο πλαίσιο αυτό έχουν γίνει εκτεταμένες αναπλάσεις του δομημένου περιβάλλοντος, δημιουργία χώρων αναψυχής, πάρκων, πλατειών, παιδότοπων στις περιοχές – πόλους έλξης, ενώ αναβαθμίζονται επίσης οι υποδομές δικτύων (αποχετευτικό δίκτυο).

Σε αυτό το σενάριο γίνεται επίσης προσπάθεια εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος και άρσης της εποχικότητας με την ανάπτυξη, πέραν του μαζικού τουρισμού, του *αγροτουρισμού*, μιας εναλλακτικής μορφής τουρισμού που αναπτύσσεται στο κεντρικό τμήμα του νησιού, το οποίο είναι πεδινό και σε αυτό υπάρχουν οι περισσότεροι ελαιώνες και αμπελώνες του νησιού (βλ. Χάρτη 6.2, πορτοκαλί πολύγωνο).

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να γνωρίσει τις αγροτικές περιοχές του νησιού, τις αγροτικές ασχολίες, την τοπική κουζίνα, καθώς και την καθημερινή ζωή των κατοίκων του αγροτικού χώρου. Παράλληλα, κινητοποιεί τις παραγωγικές, πολιτισμικές και άλλες αναπτυξιακές δυνάμεις, συμβάλλοντας έτσι στην περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου. Για παράδειγμα, η διατήρηση παραδοσιακών καλλιεργειών, όπως η παραγωγή ελιών, σταφίδας και γαλακτοκομικών προϊόντων στις πεδινές περιοχές του νησιού, ακόμα και η παραγωγή του πιο διαδεδομένου κρασιού στο νησί τη Βερντέα (Verdea) είναι δυνατόν να συνδυαστούν με τον αναπτυσσόμενο εναλλακτικό τουρισμό σε περιοχές που δεν αποτελούν παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς στην περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό, παραδοσιακοί αγροτικοί οικισμοί, οι οποίοι δεν είχαν ιδιαίτερη επαφή με το τουριστικό προϊόν του τόπου, αξιοποιούνται και αναδεικνύονται σε κέντρα ανάπτυξης αγροτικού τουρισμού, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας.

Η δραστηριότητα του αγροτουρισμού είναι μη ανταγωνιστική απέναντι στη γεωργία, ενώ συμβάλλει επίσης στη συγκράτηση του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών, την αύξηση του εισοδήματος των αγροτών, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και την αποκέντρωση του τουριστικού προϊόντος.

Επίσης στα πλαίσια της ανάπτυξης του αγροτουρισμού αποκαθίστανται παλιά κτίσματα, τα οποία αξιοποιούνται ως ξενώνες, ενώ δημιουργούνται ή εκσυγχρονίζονται παραδοσιακοί χώροι εστίασης και αναψυχής και δημιουργούνται εκθετήρια παραδοσιακών προϊόντων.

Ένας κλάδος του αγροτουρισμού, ο οποίος αναπτύσσεται ιδιαίτερα λόγω της πληθώρας των αμπελώνων και οινοποιείων, είναι αυτός του *οινοτουρισμού*. Με τη χρήση των ήδη υπαρχόντων μεγάλων οινοποιείων του νησιού (βλέπε Πίνακα 6.1) τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα σε διάφορες περιοχές του πεδινού τμήματος, καθώς και με την επέκτασή τους σε μικρότερα, δημιουργείται ο «*δρόμος του κρασιού*» (βλ. *Χάρτη 6.2*), που αποτελεί μία ενδιαφέρουσα διαδρομή στην παράδοση της περιοχής.

Οινοποιείο	Περιοχή
ΕΑΣ Ζακύνθου	Αργάσι
Κτήμα Αγρία-Οικογένεια Κουμούτου	Μαχαιράδο
Οινόλπη	Μαχαιράδο
Callinico	Καλιπάδο
Κτήμα Γκούμα	Μαριάς
Κτήμα Γράμψα	Λαγώποδο
Moyzakis wines	Άνω Γερακάρι

Πίνακας 6.1: Μεγάλα οινοποιεία Ζακύνθου

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από <http://winesurveyor.weebly.com>

Εκτός του οινοτουρισμού, ανάλογες αγροτουριστικές δραστηριότητες έχουν αναπτυχθεί αξιοποιώντας την ελαιοπαραγωγική παράδοση, καθώς και την παράδοση στην καλλιέργεια, την επεξεργασία και την τυποποίηση της σταφίδας. Οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται γύρω από τις συγκεκριμένες καλλιεργητικές παραδόσεις της περιοχής θέτουν τη βάση για τη στροφή προς ποιοτικότερο και περισσότερο περιβαλλοντικά υπεύθυνο τουρισμό, τον επαναπροσδιορισμό της ανάπτυξης του τουριστικού τομέα προς ένα άλλο πρότυπο, που συμπληρώνει αυτό του μαζικού τουρισμού, είναι λιγότερο απαιτητικό σε τοπικούς πόρους, αίρει την εποχικότητα και προσελκύει ημεδαπούς και αλλοδαπούς επισκέπτες, ενώ συμβάλλει στον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος του νησιού και την περαιτέρω τόνωση των ευκαιριών επιχειρηματικότητας και απασχόλησης.

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού συμβάλλει στη διάχυση της τουριστικής δραστηριότητας προς την ενδοχώρα, η οποία όμως δεν επηρεάζει τη δραστηριότητα του νοτιο-ανατολικού πυρήνα μαζικού τουρισμού, αφού απευθύνεται σε ένα διαφορετικό είδος επισκεπτών.

Βασικό στόχο στην ανάπτυξη του *πρωτογενούς τομέα* στο σενάριο αυτό αποτελεί η διάσωση και ανάδειξη τοπικών αγροτικών προϊόντων, τα οποία παρουσιάζουν γαστρονομικό ενδιαφέρον, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Τα είδη αυτά για τη Ζάκυνθο είναι η ζακυνθινή σταφίδα, τα νεροκρέμμυδα και το ζακυνθινό λαδοτύρι, η ποικιλία κρασιού λευκής Βερντέας, η ζακυνθινή φράουλα κ.λπ.

Σημαντική είναι, στο πλαίσιο αυτό, η στροφή της παραγωγής στην ποιοτική καλλιέργεια, που αποτελεί τη στρατηγική προσέγγιση για τη στήριξη του αγροτικού προϊόντος και την αύξηση του αγροτικού εισοδήματος. Η ζήτηση για ποιοτικά και

ασφαλή προϊόντα ενθαρρύνει τη στροφή προς ένα βιολογικό πρότυπο καλλιεργειών για την παραγωγή ανάλογων προϊόντων. Η στροφή αυτή βελτιώνει τις επιδόσεις του τομέα και τον εξαγωγικό του προσανατολισμό και συμβάλλει στη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού, αλλά και στην προσέλκυση νέων αγροτών και την περαιτέρω ενδυνάμωση του πρωτογενή τομέα της περιοχής.

Όλες οι υποδομές που κατασκευάζονται ή ανακαινίζονται και αναβαθμίζονται στα πλαίσια του αγροτουρισμού φροντίζεται να ακολουθούν ένα περιβαλλοντικά υπεύθυνα πρότυπο, ακολουθώντας όλες τις προϋποθέσεις των συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης. Ως αποτέλεσμα, όλα τα τουριστικά καταλύματα που δομούνται στο πλαίσιο ανάπτυξης του αγροτουρισμού ακολουθούν συγκεκριμένες κατασκευαστικές προδιαγραφές, έτσι ώστε να εντάσσονται αρμονικά στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και να εξοικονομούν τους φυσικούς πόρους.

Επίσης η στροφή αυτή διευκολύνεται σημαντικά από την ανάπτυξη και ευαισθητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού, μέσα από την πρόσβασή του σε πληροφορία και γνώση που αποκτάται από τις αναβαθμισμένες υποδομές πληροφόρησης και επικοινωνίας. Ακόμη με τη βοήθεια των υποδομών αυτών αίρεται η απομόνωση των αγροτικών περιοχών και βελτιώνεται η πρόσβαση των τοπικών οικονομικών δραστηριοτήτων και του αγροτικού πληθυσμού σε βασικές υπηρεσίες. Ταυτόχρονα οι φιλικές προς το περιβάλλον καλλιεργητικές πρακτικές διασφαλίζουν την προστασία των εδαφικών και υδάτινων πόρων.

6.3 Τρίτο Σενάριο – Αποκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Περιοχής Μελέτης

Στο σενάριο αυτό γίνεται προσπάθεια αποκέντρωσης της τουριστικής δραστηριότητας, με τη δημιουργία νέων πόλων έλξης στην περιοχή μελέτης που διαχέονται σε ολόκληρο το νοτιο-ανατολικό τμήμα της, από το Κερί μέχρι έως τις Βολίμες, αξιοποιώντας έτσι συνολικά το προσβάσιμο παράκτιο τμήμα της Ζακύνθου (βλ. Χάρτη 6.3). Έμφαση στο σενάριο αυτό δίνεται στην αναβάθμιση των υποδομών φιλοξενίας των περιοχών αυτών για την προσέλκυση υψηλότερης ποιότητας επισκεπτών, καθώς και στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αξιοποιώντας τους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους του νησιού και διευρύνοντας το φάσμα των δραστηριοτήτων που συνθέτουν το τουριστικό του προϊόν.

Μέσα από την κατάλληλη αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής αίρεται η εποχικότητα της τουριστικής ζήτησης, καθώς και το κεντροβαρικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης. Ένα περισσότερο αποκεντρωτικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης προωθείται στην περιοχή, όπου οι εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες αρχίζουν σταδιακά να αποκτούν μερίδιο αγοράς, μέσα από την κατάλληλη προβολή τους με σύγχρονα μέσα πληροφόρησης και επικοινωνίας (διαδίκτυο, τουριστικά πρακτορεία, εκθέσεις/συνέδρια, τηλεόραση, ραδιόφωνο).

Στο σενάριο αυτό, ο μαζικός τουρισμός διατηρεί το υφιστάμενο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης (μαζικός τουρισμός σε συγκεκριμένους πόλους της περιοχής) και επεκτείνει αυτό προς το βορειοανατολικό τμήμα του νησιού σε επιλεγμένους πόλους (Κερί, όλος ο κόλπος του Λαγανά, η χερσόνησος του Βασιλικού, το Αργάσι, η πόλη της Ζακύνθου, το Τσιλιβί, οι Αλυκές και ο Αλικανάς και οι Βολίμες), ενώ δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουριστικής δραστηριότητας. Ως αποτέλεσμα, η περιοχή προωθεί ένα πολυσύνθετο τουριστικό προϊόν, απευθυνόμενη

Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη Νήσου Ζακύνθου

σε ένα μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής αγοράς, ενώ αίρεται το κεντροβαρικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης που επικρατεί σήμερα, με συνέπεια τη διασπορά της τουριστικής δραστηριότητας μέσα από την ορθολογικότερη αξιοποίηση του συνόλου των τουριστικών πόρων της περιοχής.

Χάρτης 6.3 : Σενάριο 3 – Αποκεντρωτικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης

Στην περιοχή προωθούνται οι παρακάτω μορφές τουριστικής δραστηριότητας:

- θαλάσσιος μαζικός τουρισμός,
- οικολογικός/φυσιολατρικός τουρισμός,
- πολιτιστικός / εκπαιδευτικός τουρισμός,
- θρησκευτικός τουρισμός και
- συνεδριακός τουρισμός.

Η ανάπτυξη του *θαλάσσιου τουρισμού* υποστηρίζεται από τη δημιουργία μαρίνας στην πόλη της Ζακύνθου, καθώς και στο νησάκι των Στροφάδων, που αποτελούν την υποδομή για την ενίσχυση του θαλάσσιου τουρισμού.

Σημαντική ανάπτυξη γνωρίζει ο *οικολογικός/φυσιολατρικός* τουρισμός. Οι περιοχές ανάπτυξής του είναι ο κόλπος του Λαγανά, όπου βρίσκεται και το Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, αλλά και τμήματα του όρους Βραχίωνα, με έντονη βλάστηση και πανίδα. Πρόκειται για περιοχές μεγάλης οικολογικής σημασίας, με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος, πολλές από τις οποίες είναι ενταγμένες στο δίκτυο Natura 2000. Οι περιοχές αυτές, εκτός από τους κλασσικούς παραθεριστές που τις επισκέπτονται κάθε χρόνο, προσελκύουν και ένα πλήθος φυσιολατρών, που ως στόχο των διακοπών τους έχουν την επίσκεψη σπάνιων βιοτόπων με πλούσιο φυσικό και ζωικό περιβάλλον.

Στο πλαίσιο της ανάπτυξης του οικολογικού τουρισμού, η έκταση του θαλάσσιου πάρκου εντάσσεται σε καθεστώς προστασίας και υλοποιούνται σε αυτή μικρής κλίμακας παρεμβάσεις, που αφορούν στη δημιουργία παρατηρητηρίων. Σημαντική προσπάθεια αφιερώνεται στην εκπαίδευση του τοπικού και μαθητικού πληθυσμού, με στόχο την περιβαλλοντική ευαισθητοποίησή τους σε σχέση με τη σπουδαιότητα της συγκεκριμένης περιοχής στην περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του νησιού. Με τις σχεδιαζόμενες παρεμβάσεις, η περιοχή μελέτης ξεφεύγει από τη μονοδιάστατη δραστηριότητα του μαζικού τουρισμού και στρέφεται σε ήπιες μορφές ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας, οι οποίες μπορούν να προσφέρουν οικονομικά οφέλη, ενώ ταυτόχρονα είναι φιλικότερες προς το περιβάλλον.

Στην περιοχή του θαλάσσιου πάρκου έχουν δημιουργηθεί μονάδες με εξειδικευμένο προσωπικό (περιβαλλοντολόγους, ιχθυολόγους, κτηνίατρους, φύλακες, ξεναγούς κ.λπ.) που αναλαμβάνουν την υποδοχή και ξενάγηση των ενδιαφερόμενων τουριστών στην περιοχή του πάρκου. Επίσης, λόγω της ύπαρξης στο νησί ειδών υπό εξαφάνιση (χελώνας *Caretta-Caretta* και φώκια *Monachus-Monachus*), έχει δημιουργηθεί ένα δίκτυο εθελοντών από όλο τον κόσμο, χρηματοδοτούμενο τόσο από δημόσιους όσο και από ιδιωτικούς φορείς για την προστασία τους, καθώς και την ενημέρωση των επισκεπτών.

Οι επισκέπτες των οικολογικά ευαίσθητων περιοχών μπορούν να φιλοξενηθούν σε καταλύματα κοντινών περιοχών όπως Λαγανάς, Καλαμάκι, Κερί, Άγιος Σώστης για το πάρκο, και Μαριές, Κοιλιωμένο, Έξω χώρα στο Βραχίωνα και να συνδυάσουν τη διαμονή τους με άλλες δραστηριότητες, όπως θαλάσσιες δραστηριότητες (θαλάσσιος τουρισμός,) επισκέψεις μουσείων και ναών (πολιτισμικός και θρησκευτικός τουρισμός), γαστρονομικές δραστηριότητες, κ.ά. Από την άλλη πλευρά οι περιοχές αυτές διαμορφώνονται δημιουργώντας δίκτυο εσωτερικών μονοπατιών και διαδρομών, με γνώμονα πάντα τη διατήρηση της περιβαλλοντικής ισορροπίας. Χάρη

στα παραπάνω, προστατεύονται τοποθεσίες μεγάλης οικολογικής σημασίας, τονώνεται η τουριστική κίνηση στις γύρω περιοχές και ενδυναμώνεται η οικολογική συνείδηση τόσο των επισκεπτών και των κατοίκων των περιοχών.

Σημαντική άνθιση γνωρίζει και ο *πολιτιστικός/εκπαιδευτικός τουρισμός*, καθώς και ο *θρησκευτικός τουρισμός*, μορφές τουρισμού που λειτουργούν συμπληρωματικά με το μαζικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης στο συγκεκριμένο σενάριο.

Ο *πολιτιστικός τουρισμός* αναπτύσσεται στη βάση της πληθώρας αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, μουσείων κ.ά. που διαθέτει η περιοχή σε όλη την έκτασή της. Συνδυάζεται με την παραμονή στα κατ' εξοχήν τουριστικά θέρετρα της περιοχής, διευρύνοντας τη σύνθεση του τουριστικού προϊόντος. Τέτοια πολιτιστικά στοιχεία μπορούν να αποτελέσουν η πληθώρα μουσείων στην πόλη της Ζακύνθου (μουσείο Σολωμού και Κάλβου, Βερτζάγειο λαογραφικό μουσείο, μουσείο βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης κ.ά.), το μουσείο Χέλμη Φυσικής Ιστορίας στην Αγία Μαρίνα, το Μουσείο Αγροτικού Πολιτισμού στο χωριό Πηγαδάκια, το Θεματικό Εκθεσιακό Κέντρο της θαλάσσιας χελώνας στη Δάφνη. Επίσης το κάστρο Ζακύνθου στη Μπόχαλη, αλλά και ο λόφος του Στράνη, ο ενετικός πύργος στην Έξω Χώρα, η γέφυρα στο Αργάσι, το υδραγωγείο στα Βρυσάκια, το αρχοντικό της οικογένειας Μεσσαλά στη Λιθακιά, η μεγαλύτερη σημαία του κόσμου στο Κερί, το αρχοντικό της Σαρακίνας στον Παντοκράτορα, ο πύργος Αμπελοράβδη στο Καλλιπάδο, οι τρεις Βαρδιόλες στον Πλάνο, στο Τραγάκι και την Κυψέλη, καθώς και πολλά άλλα μέρη που συνιστούν σταθμούς στην ιστορία της Ζακύνθου και τόπους ιδιαίτερου πολιτισμικού ενδιαφέροντος.

Ο *θρησκευτικός τουρισμός* δίνει την ευκαιρία στον επισκέπτη να έρθει σε επαφή με το θρησκευτικό πλούτο του τόπου, με τις περιηγήσεις του σε μνημεία και χώρους θρησκευτικής σημασίας (όπως εκκλησίες, μοναστήρια κ.λπ.). Το νησί της Ζακύνθου έχει ένα μεγάλο αριθμό εκκλησιών, μοναστηριών και θρησκευτικών μνημείων. Πολλά από τα κτίρια είναι του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, αναστηλωμένα μετά από τους σφοδρούς σεισμούς που έχει υποστεί το νησί, πλούσια σε θρησκευτικές παραδόσεις τα οποία φημίζονται για τη διοργάνωση μεγάλων γιορτών και πανηγυριών καθόλη τη διάρκεια του χρόνου. Η πιο γνωστή εκκλησία παραμένει το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου στην πόλη της Ζακύνθου όπου βρίσκεται και το Σκήνωμα του αγίου, το οποίο είναι ένα από τα πιο καλοδιατηρημένα στη χώρα. Άλλα μικρότερα μοναστήρια βρίσκονται διάσπαρτα σε όλο το νησί της Ζακύνθου, με πιο γνωστά τη Μονή του Αγίου Γεωργίου των Γκρεμών στις Βολίμες, τη Μονή Αναφωνήτριας στο επονομαζόμενο χωριό, τη Μονή Παναγίας της Σκοπιώτισσας στην κορυφή του βουνού Σκοπός, τη Μονή των Στροφάδων στο νησάκι των Στροφάδων κ.ά.

Η αξιοποίηση αυτών στα πλαίσια της ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού δίνει τη δυνατότητα στις εν λόγω περιοχές να διευρύνουν το φάσμα των δραστηριοτήτων τους, εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα το τουριστικό προϊόν της περιοχής και προσελκύνοντας σημαντικό αριθμό επισκεπτών και προσκυνητών. Έμφαση έχει δοθεί στη βελτίωση της πρόσβασης των περιοχών αυτών, καθώς και στη δημιουργία κατάλληλων καταλυμάτων για τους επισκέπτες τους, ακόμα και μέσα σε κάποια από αυτά τα μοναστήρια.

Η αξιοποίηση των θρησκευτικών και πολιτιστικών πόρων γίνεται μέσα από τη δικτύωσή τους και τη δημιουργία των:

- «Μονοπατιών θρησκευτικού τουρισμού», τα οποία περιλαμβάνουν τις σημαντικότερες εκκλησίες και μονές του νησιού, και
- «Πολιτιστικών μονοπατιών», τα οποία περιλαμβάνουν τα σημαντικότερα πολιτιστικά αξιοθέατα της Ζακύνθου.

Οι δύο εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται (πολιτιστικός και θρησκευτικός) συνδέονται στενά και αλληλεπιδρούν με τον πρωτογενή τομέα, συμβάλλοντας στην περαιτέρω ανάπτυξή του. Για παράδειγμα, τα προϊόντα του πρωτογενούς (γλυκά, φρούτα, μέλι, κρασί), αλλά και του δευτερογενούς τομέα (π.χ. προϊόντα λαϊκής τέχνης) προσφέρονται σε χώρους θρησκευτικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος (εκκλησίες και μονές, μουσεία). Ακόμη, στις περιοχές που διαθέτουν και αξιοποιούν τους πόρους για την ανάπτυξη του θρησκευτικού ή του πολιτιστικού τουρισμού, έχουν αναπτυχθεί ξενοδοχειακά καταλύματα μικρής κλίμακας, καταστήματα εστίασης, εμπορικά καταστήματα κ.ά., δημιουργώντας έτσι διάσπαρτους, μικρής κλίμακας, πυρήνες ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού, ενισχύοντας το αποκεντρωτικό πρότυπο και συμβάλλοντας στην ολοκληρωμένη αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής.

Ο *συνεδριακός τουρισμός*, η ανάπτυξη του οποίου επιδιώκεται επίσης στο παρόν σενάριο, αντιπροσωπεύει μια σημαντική αγορά σε διεθνές επίπεδο. Η αγορά αυτή αφορά συνήθως σε επισκέπτες υψηλού κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου, οι οποίοι διαμένουν σε καταλύματα υψηλών κατηγοριών, είναι διατεθειμένοι να ξοδέψουν αρκετά χρήματα, αλλά απαιτούν και πολύ υψηλή ποιότητα υπηρεσιών και προϊόντων. Για το σκοπό αυτό, αναβαθμίζονται οι μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες στην πόλη της Ζακύνθου, στο Λαγανά και το Καλαμάκι, το Αργάσι, το Βασιλικό, το Τσιλιβί και τις Αλυκές (όπου υπάρχουν και οι περισσότερες ξενοδοχειακές μονάδες) και δημιουργούν τις κατάλληλες υποδομές για αξιοποίηση προς την κατεύθυνση αυτή. Η τόνωση του συνεδριακού τουρισμού συμβάλλει ουσιαστικά:

- στη διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος,
- στην άρση της εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας,
- στην ποιοτική διαφοροποίηση των τουριστικών ροών,
- στην υποστήριξη των λοιπών μορφών εναλλακτικού τουρισμού στην περιοχή (π.χ. πολιτιστικού, αγροτουρισμού), καθώς αρκετές φορές συνδυάζεται με παράταση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών, συνδυάζοντας και κάποιου είδους δραστηριότητες αναψυχής, κ.λπ.

Σημαντικές είναι οι παρεμβάσεις που γίνονται στις περιοχές που αναπτύσσονται δραστηριότητες μαζικού τουρισμού. Οι παρεμβάσεις αυτές αφορούν στη δημιουργία χώρων στάθμευσης, στη ρύθμιση της κυκλοφορίας στις αντίστοιχες περιοχές, στη δημιουργία υποδομών δικτύων (αποχέτευση), την αναβάθμιση χώρων αναψυχής, όπως πάρκα, παιδικές χαρές, πλατείες κ.ά. Στο πλαίσιο αυτό, αναβαθμίζονται κατά κύριο λόγο οι περιοχές του Λαγανά, Αργασιού και Τσιλιβί.

Τέλος ο κατασκηνωτικός τουρισμός ανθίζει περισσότερο στο νησί. Τα πέντε ήδη υπάρχοντα *camping* (2 στην περιοχή του Λαγανά, και από ένα στο Τραγάκι, Γερακάρη, Αλυκές) αναβαθμίζουν τις υποδομές τους και αναπλάθουν τους χώρους αναψυχής τους. Με την ανάπτυξή τους αλλάζει η τουριστική δραστηριότητα σε αυτές τις περιοχές μιας και προσφέρεται μια διαφορετική μορφή μαζικού τουρισμού.

Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού συμβάλλει στη διεύρυνση του μεριδίου της περιοχής μελέτης στην τουριστική αγορά. Οι επισκέπτες της περιοχής μπορούν στο σενάριο αυτό να διαχωριστούν σε δύο κατηγορίες:

- η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τη μέχρι τώρα τουριστική πελατεία (που αποτελεί και το μεγαλύτερο τμήμα της τουριστικής πελατείας της περιοχής). Αυτή απαρτίζεται κυρίως από αλλοδαπούς τουρίστες, που ταξιδεύουν οργανωμένα, κυρίως τους θερινούς μήνες, αναζητώντας φτηνά καταλύματα, αλλά και από ημεδαπούς τουρίστες, που ταξιδεύουν ανεξάρτητα κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες και αναζητούν πλέον πάσης φύσεως καταλύματα.
- Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει ένα νέο εναλλακτικό τουριστικό κοινό, που αναζητά διακοπές στη φύση καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Κύρια χαρακτηριστικά του νέου αυτού επισκέπτη είναι η αναζήτηση νέων εμπειριών, η εξερεύνηση της φύσης, η επαφή με την τοπική κουλτούρα και τα έθιμα της περιοχής, η ηρεμία/αναψυχή και γενικότερα η άσκηση του σώματος και του πνεύματος.

Αποτέλεσμα της διεύρυνσης του τουριστικού προϊόντος και της καλύτερης αξιοποίησης των τουριστικών πόρων είναι η ενδυνάμωση των σχέσεων της τουριστικής δραστηριότητας με τους άλλους παραγωγικούς κλάδους. Ο πρωτογενής τομέας βρίσκει νέες αγορές για πολλά από τα προϊόντα του. Ο δευτερογενής τομέας ανακάμπτει μέσα από την επεξεργασία των αγροτικών προϊόντων, αλλά και την παραγωγή προϊόντων οικοτεχνίας. Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος των συνεταιρισμών προς αυτή την κατεύθυνση. Παράλληλα αναπτύσσεται και ο τριτογενής τομέας, σαν αποτέλεσμα της ζήτησης για υπηρεσίες από την αυξημένη δραστηριότητα στην περιοχή. Ταυτόχρονα η αύξηση της πελατείας έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του τζίρου των καταστημάτων και την ενίσχυση της απασχόλησης (σε ιδιωτικές και δημόσιες υπηρεσίες) και του εισοδήματος της περιοχής.

Το σύστημα υγείας της περιοχής αναμορφώνεται, με αναβάθμιση του εξοπλισμού, των υπηρεσιών και του ανθρώπινου δυναμικού του νοσοκομείου της Ζακύνθου, καθώς και δημιουργία κέντρων υγείας σε περιοχές του νησιού με μεγάλη τουριστική ζήτηση για την κάλυψη των αναγκών τους.

Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί, κυρίως στο εξωτερικό, μια στροφή της ζήτησης για τουριστικά προϊόντα και δραστηριότητες αναψυχής που έχουν χαμηλό οικολογικό αποτύπωμα, είναι δηλαδή φιλικές προς το περιβάλλον. Σε αυτού του είδους τις δραστηριότητες, ο επισκέπτης αναζητά ξενοδοχειακές μονάδες για την διαμονή του, οι οποίες σέβονται το περιβάλλον και δεν αφήνουν μεγάλο «ενεργειακό αποτύπωμα» σε αυτό. Με βάση αυτό το νέο είδος τουριστικής ζήτησης έχει δημιουργηθεί ένα δίκτυο επιβραβεύσεων ξενοδοχειακών μονάδων που πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις, και μέσα από αυτό το δίκτυο οι υποψήφιοι επισκέπτες επιλέγουν τόσο τα μέρη που θα επισκεφτούν όσο και τον τόπο διαμονής τους. Οι ιδιοκτήτες των ξενοδοχειακών μονάδων λαμβάνουν συνεχή ενημέρωση για αυτά τα δίκτυα και προσπαθούν οι επιχειρήσεις τους να ενταχθούν σε κάποιο από αυτά, βελτιώνοντας έτσι και την εικόνα τους στο εξωτερικό αλλά και το εσωτερικό, ενώ ταυτόχρονα βελτιώνουν και τις υποδομές τους και συμβάλλουν και στην προστασία του περιβάλλοντος με τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας (και όχι μόνο). Έτσι όλες οι νέες ξενοδοχειακές υποδομές, οι οποίες κατασκευάζονται στο νησί, ακολουθούν όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις των συστημάτων περιβαλλοντικής

διαχείρισης και συμμορφώνονται με όλους τους κανονισμούς. Αυτή η συμμόρφωση και η στροφή προς την περιβαλλοντικά φιλική αναβάθμιση των καταλυμάτων αυτών επιφέρει οικονομικά οφέλη στους ιδιοκτήτες τόσο από εισροή μιας νέας μορφής τουριστών (των περιβαλλοντικά υπεύθυνων) όσο και από την εξοικονόμηση ενέργειας και άλλων πόρων από τις ξενοδοχειακές τους εγκαταστάσεις.

Αξιοποιώντας τις επιδοτήσεις από ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς εγκαθιστούν μονάδες ΑΠΕ στις ξενοδοχειακές τους μονάδες για εξοικονόμηση πόρων και ενέργειας, ενώ ταυτόχρονα μειώνουν το κόστος τους.

Τέλος, σημαντική είναι η αναβάθμιση του ενδονομαρχιακού δικτύου, η οποία συμβάλλει στην απρόσκοπτη *πρόσβαση* των επισκεπτών σε όλους τους πόλους τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, ενώ έχει αναβαθμιστεί επίσης η συγκοινωνιακή εξυπηρέτηση κατοίκων και επισκεπτών μέσα από την πλήρη αναδιάρθρωσή τους, σύμφωνα με το νέο αποκεντρωτικό χωρικό πρότυπο ανάπτυξης του τουριστικού τομέα.

Επίσης αναβαθμίζεται η ακτοπλοϊκή πρόσβαση της περιοχής της Ζακύνθου, με την αναβάθμιση/επέκταση των λιμανιών της πόλης της Ζακύνθου και του Αγίου Νικολάου στις Βολίμες. Ακόμη, σημαντική είναι η αναβάθμιση/επέκταση του αεροδρομίου, η οποία στηρίζει τη διεύρυνση των παρεχόμενων υπηρεσιών και τη διασύνδεση της περιοχής μελέτης με περισσότερους περιοχές προέλευσης τουριστικής πελατείας, τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού.

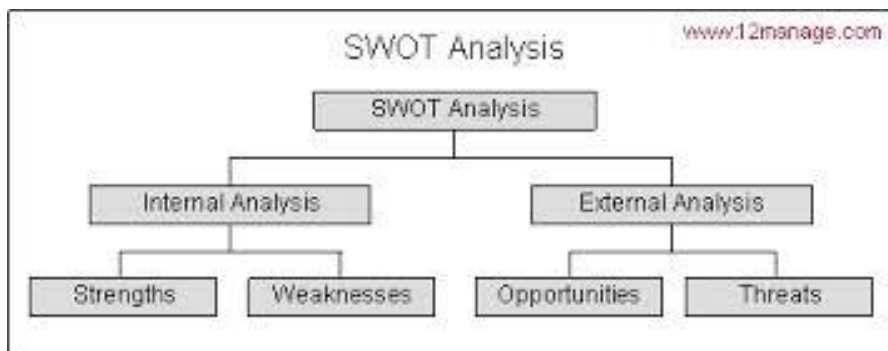
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΕΝΑΡΙΩΝ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Το παρόν κεφάλαιο της εργασίας αναφέρεται στην αξιολόγηση των σεναρίων βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης που έχουν διατυπωθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, με σκοπό την επιλογή του βέλτιστου εξ αυτών, ως καταλληλότερου για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται χρήση της μεθόδου ποιοτικής αξιολόγησης S.W.O.T. (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats), με τη βοήθεια της οποίας τα σενάρια που έχουν δομηθεί αξιολογούνται στη βάση των πλεονεκτημάτων που εμφανίζουν, αλλά και των ευκαιριών του εξωτερικού περιβάλλοντος που αξιοποιούν, καθώς και των πιθανών απειλών που καλούνται να αντιμετωπίσουν από τις εξελίξεις του εξωτερικού περιβάλλοντος.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου γίνεται μια σύντομη περιγραφή της μεθόδου S.W.O.T, παρουσιάζονται ο στόχος και οι υποστόχοι στη βάση των οποίων γίνεται η αξιολόγηση των σεναρίων, ενώ τέλος γίνεται η εφαρμογή της μεθόδου στην περιοχή μελέτης και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της αξιολόγησης.

7.1 Η Μέθοδος S.W.O.T.

Η μέθοδος S.W.O.T. εφαρμόζεται ευρέως σε διάφορα προβλήματα αξιολόγησης ως μια ποιοτική, ευέλικτη και με μικρό κόστος μέθοδος ποιοτικής αξιολόγησης. Η ονομασία S.W.O.T. (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats ή Πλεονεκτήματα, Αδυναμίες, Ευκαιρίες και Απειλές) καταδεικνύει και την προσέγγιση, η οποία ακολουθείται για την αξιολόγηση (Σχήμα 7.1).

Σχήμα 7.1: Μέθοδος S.W.O.T.

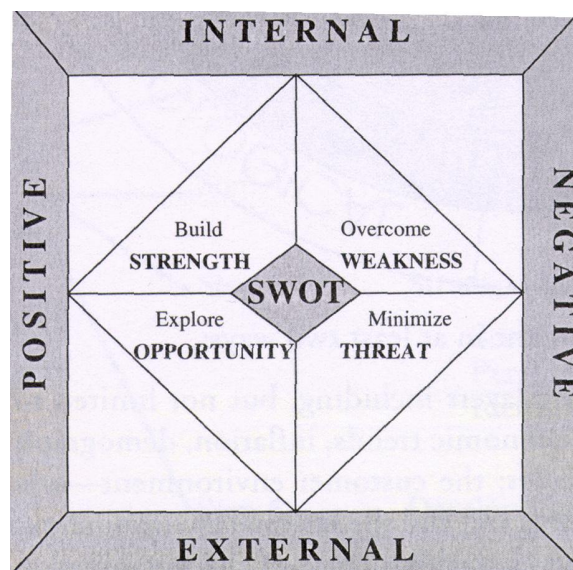
Πηγή: http://www.12manage.com/methods_swot_analysis.html

Το κύριο χαρακτηριστικό της μεθόδου είναι ότι εξετάζει το πρόβλημα που τίθεται τόσο ως προς το εσωτερικό περιβάλλον (περιοχή μελέτης ή μελετώμενο σύστημα) όσο και ως προς το εξωτερικό περιβάλλον, το οποίο ασκεί επιδράσεις στην εξέλιξή του (Σχήμα 7.2). Η ανάλυση των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών του εκάστοτε μελετώμενου σεναρίου αφορά στο εσωτερικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης, ενώ η ανάλυση των ευκαιριών και απειλών αφορά σε παράγοντες του εξωτερικού περιβάλλοντος.

Πιο συγκεκριμένα η μέθοδος εστιάζει στα (Γιαουτζή και Στρατηγέα, 2011):

- *Πλεονεκτήματα*: αναφέρονται στα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα κάθε σεναρίου, τα οποία στηρίζονται στους πόρους της μελετώμενης περιοχής, αλλά και στο βαθμό αξιοποίησής τους, με βάση τις δεξιότητες που διαθέτει η περιοχή για το σκοπό αυτό.
- *Αδυναμίες*: αφορούν στα μειονεκτήματα του κάθε σεναρίου, τα οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν για την επιτυχή υλοποίησή του.
- *Ευκαιρίες*: αναφέρονται σε εξελίξεις στοιχείων του εξωτερικού περιβάλλοντος, όπως η τεχνολογία, τα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης, οι τοπικές αγορές, οι κατευθύνσεις πολιτικής, κ.λπ., τα οποία δημιουργούν το πλαίσιο εντός του οποίου επιδιώκεται η επίτευξη των στόχων για μία περιοχή/πρόβλημα.
- *Απειλές*: σχετίζονται με τους κινδύνους που παρουσιάζονται στο εξωτερικό περιβάλλον, τις τάσεις και τις αλλαγές που μπορούν να επιδράσουν αρνητικά στην εξέλιξη του μελετώμενου προβλήματος/συστήματος.

Σχήμα 7.2: Βασικές διαστάσεις της μεθόδου S.W.O.T.

Πηγή: <http://pm-blog.com/2007/05/24/swot-analyse-im-projektmanagement/>

Το βασικό πλεονέκτημα της εφαρμογής αυτής της μεθόδου σε ζητήματα χωρικού σχεδιασμού αφορά στον αποτελεσματικότερο συνδυασμό των ενδογενών αναπτυξιακών χαρακτηριστικών και δυνατοτήτων μιας περιοχής με μια σειρά από εξωτερικούς παράγοντες, οι οποίοι καθορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή αναπτύσσεται.

Η ανάλυση S.W.O.T. στοχεύει:

- στη *μείωση της αβεβαιότητας* σε σχέση με την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης αναπτυξιακής πολιτικής, δράσης ή προγράμματος σε μια γεωγραφική ενότητα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.
- στον *εντοπισμό των κυρίαρχων και κρίσιμων καθοριστικών παραγόντων* που επηρεάζουν την επιτυχή υλοποίηση μιας αναπτυξιακής πολιτικής, δράσης ή προγράμματος.
- στην *τεκμηριωμένη υποστήριξη* μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής σύνδεσης της αναπτυξιακής δράσης τόσο με το ενδογενές δυναμικό της περιοχής εφαρμογής της όσο και με το εξωτερικό περιβάλλον.

Στις περιπτώσεις χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού, η συγκεκριμένη ανάλυση περιλαμβάνει τα παρακάτω στάδια, τα οποία διαφοροποιούνται ή μετασχηματίζονται ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής (European Commission, 1999):

- *Διερεύνηση του εξωτερικού περιβάλλοντος* μιας περιοχής πριν από την εφαρμογή ενός προγράμματος, μιας δράσης ή μιας πολιτικής. Στο στάδιο αυτό διερευνώνται οι ισχυρότερες τάσεις ή εξελίξεις του εξωτερικού περιβάλλοντος, που αναμένεται να επηρεάσουν την εξέλιξη των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, χωρικών ή άλλων μεταβλητών της περιοχής μελέτης.
- *Διερεύνηση των πιθανών δράσεων*. Στο στάδιο αυτό διερευνάται, σε προκαταρκτικό επίπεδο, το σύνολο των πιθανών δράσεων που μπορεί να αναληφθούν για την αντιμετώπιση των βασικών εξελίξεων που διαπιστώθηκαν κατά το προηγούμενο στάδιο.
- *Ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος*: συνίσταται στην καταγραφή των ευκαιριών και των απειλών που απορρέουν από αυτό. Αυτό το στάδιο περιλαμβάνει την σε βάθος τεκμηριωμένη έρευνα και ανάλυση των ευκαιριών που προσφέρονται από το εξωτερικό περιβάλλον, καθώς και των απειλών που προέρχονται από αυτό και μπορούν να επηρεάσουν τη μελλοντική εξέλιξη του μελετώμενου προβλήματος/περιοχής.
- *Ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος*: συνίσταται στην καταγραφή των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών του εν λόγω περιβάλλοντος. Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει την σε βάθος τεκμηριωμένη έρευνα και ανάλυση των πλεονεκτημάτων της περιοχής μελέτης, στο πλαίσιο της σχεδιαζόμενης αναπτυξιακής δράσης, καθώς και των βασικότερων αδυναμιών της, ιδιαιτέρως αυτών που μπορούν να αντιμετωπιστούν με την πλήρη αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων και δυνατοτήτων.
- *Κατηγοριοποίηση των πιθανών δράσεων*: το στάδιο αυτό αξιοποιεί τα αποτελέσματα της ανάλυσης που έγινε στα προηγούμενα στάδια και οδηγεί στην κατηγοριοποίηση των δράσεων/πολιτικών που στοχεύουν στην ενίσχυση των πλεονεκτημάτων, την αξιοποίηση των ευκαιριών, την εξάλειψη των αδυναμιών και την αντιμετώπιση των απειλών, με τρόπο ώστε να επιτυγχάνονται στο μέγιστο βαθμό οι στόχοι που τέθηκαν αρχικά.

Από την ανάλυση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος προκύπτουν και οι τελικές δράσεις/πολιτικές που επιλέγονται προκειμένου να επιτευχθούν οι αρχικοί στόχοι του σχεδιασμού.

7.2 Οι προς Επίτευξη Στόχοι

Ο στόχος της παρούσας εργασίας αφορά στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιού της Ζακύνθου, μιας περιοχής που αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα από το μαζικό πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που ακολουθεί. Ο εν λόγω στόχος εξειδικεύεται περαιτέρω στους ακόλουθους *υποστόχους* (βλ. Κεφάλαιο 1):

- Συγκράτηση πληθυσμού στους οικισμούς του νησιού.
- Αποκεντρωτικό πρότυπο ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας – προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού.
- Ενδυνάμωση σχέσεων αλληλεπίδρασης παραγωγικών τομέων και περαιτέρω σύνδεση/ολοκλήρωση του τομέα του τουρισμού με τους λοιπούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας.
- Αναβάθμιση δικτύων μεταφορών και τηλεπικοινωνιών.

- Αξιοποίηση, ανάδειξη και προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.
- Αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.
- Αναβάθμιση τουριστικών υποδομών – ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων επιχειρήσεων στον τουριστικό τομέα.
- Προώθηση τουριστικού προϊόντος με σύγχρονα μέσα.
- Αναβάθμιση ανθρώπινου δυναμικού.

7.3 Εφαρμογή Μεθόδου S.W.O.T. στην Περιοχή της Ζακύνθου - Αξιολόγηση Σεναρίων Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της μεθόδου S.W.O.T. για την αξιολόγηση των εναλλακτικών σεναρίων και την επιλογή του βέλτιστου από αυτά, σε σχέση με τους στόχους που έχουν τεθεί.

7.3.1 Αξιολόγηση σεναρίου βάσης

Το πρώτο σενάριο προωθεί τη συνέχιση της υφιστάμενης κατάστασης, με μικρές παρεμβάσεις στο υφιστάμενο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της νήσου Ζακύνθου. Το πρότυπο αυτό δεν ανταποκρίνεται στην ορθολογική αξιοποίηση των διαθέσιμων φυσικών και πολιτιστικών πόρων, ενώ η χωρική συγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας οδηγεί στη εμφάνιση σημαντικών πιέσεων στους φυσικούς και ανθρώπινους πόρους (Πίνακας 7.1). Στο πλαίσιο του σεναρίου αυτού, το διαμορφούμενο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης επιτυγχάνει:

- Μερική αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων, στοιχείο που ενισχύει το υπάρχον κεντροβαρικό σύστημα τουριστικής ανάπτυξης, με σημαντική επιβάρυνση των ήδη ανεπτυγμένων τουριστικά περιοχών.
- Μη ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού.
- Αναβάθμιση υποδομών στις περιοχές με έντονη τουριστική δραστηριότητα, καθώς και κατασκευή νέων υποδομών (αποχετευτικό δίκτυο, χώροι στάθμευσης κ.λπ.) και ανάπλαση χώρων αναψυχής.
- Αναβάθμιση οδικού δικτύου στις περιοχές με έντονη τουριστική δραστηριότητα, καθώς και κυκλοφοριακές ρυθμίσεις τις περιόδους θερινής αιχμής.
- Ανάπλαση παράκτιων περιοχών με μεγάλη τουριστική πελατεία.
- Οργάνωση και καθαρισμός ακτών με μεγάλη τουριστική κίνηση.
- Ενδυνάμωση των παραγωγικών κλάδων σε συγκεκριμένες περιοχές και εποχές.
- Προώθηση τουριστικού προϊόντος μέσω σύγχρονων καναλιών επικοινωνίας.
- Επιβάρυνση του περιβάλλοντος μέσω της αποκλειστικής ανάπτυξης του θαλάσσιου τουρισμού και τη διατήρηση του φαινομένου της εποχικότητας.

Το σενάριο αυτό (μηδενικό) προωθεί μια βελτιωμένη εικόνα του μαζικού προτύπου τουριστικής ανάπτυξης, αλλά δεν μπορεί να ικανοποιήσει όλους τους υποστόχους που έχουν τεθεί. Στον Πίνακα 7.1 φαίνεται η εφαρμογή της ανάλυσης S.W.O.T. για αυτό το σενάριο.

Εσωτερικό Περιβάλλον	
Πλεονεκτήματα - Strengths	Αδυναμίες - Weaknesses
Προώθηση τουριστικού προϊόντος με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας	Διαμόρφωση ενός προτύπου τουριστικής ανάπτυξης που μακροπρόθεσμα δεν είναι βιώσιμο
Αναβάθμιση υποδομών στις περιοχές του Λαγανά, Βασιλικού, Αργασίου και της πόλης της Ζακύνθου	Περιορισμένη διασύνδεση του τουρισμού με τους λοιπούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας
Αναβάθμιση οδικού δικτύου στις παραπάνω περιοχές	Δεν υπάρχει ουσιαστική αναβάθμιση της τουριστικής υποδομής
Αναπλάσεις παράκτιων περιοχών	Έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού
Μερική ενδυνάμωση λοιπών παραγωγικών κλάδων εκτός του τουρισμού	Κεντροβαρικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης – Χωρική κατανομή τουριστικών υποδομών
Μερική απεξάρτηση από τα μεγάλα τουριστικά γραφεία για την προσέλκυση τουριστικής πελατείας	Σημαντική επιβάρυνση των περιοχών με έντονη τουριστική δραστηριότητα – Πιέσεις σε φυσικούς και ανθρώπινους πόρους
Οργάνωση και καθαρισμός ακτών με μεγάλη τουριστική κίνηση	Εποχικότητα τουριστικής δραστηριότητας
	Περαιτέρω επιβάρυνση περιβάλλοντος και ιδιαίτερα του θαλάσσιου και του παράκτιου περιβάλλοντος
	Έλλειψη διασύνδεσης με τα διεθνή δίκτυα τουριστικής προώθησης
Εξωτερικό Περιβάλλον	
Ευκαιρίες - Opportunities	Απειλές - Threats
Αξιοποίηση κρατικών επιδοτήσεων για την τουριστική ανάπτυξη	Ο μαζικός τουρισμός ως τουριστικό μοντέλο προσελκύει το ενδιαφέρον επισκεπτών χαμηλής οικονομικής στάθμης
Εκδήλωση ενδιαφέροντος από μια ευρύτερη και πιο εύρωστη μερίδα τουριστικής πελατείας για περιβαλλοντικά υπεύθυνο τουρισμό	Στροφή της τουριστικής πελατείας προς περιοχές που προσφέρουν ένα πολυσύνθετο τουριστικό προϊόν – Τάση για περιβαλλοντικά υπεύθυνο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης Σημαντική εξάρτηση από λίγα μεγάλα τουριστικά γραφεία σε παγκόσμια κλίμακα

Πίνακας 7.1: Εφαρμογή μεθόδου S.W.O.T. για το 1^ο σενάριο

7.3.2 Σενάριο 2 – Συγκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Τουριστικής Δραστηριότητας

Στο δεύτερο σενάριο, το μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης που προωθείται παραμένει συγκεντρωτικό στη βάση του, προωθώντας την ανάπτυξη πόλων έλξης τουριστικής δραστηριότητας, με πρόσθετες δράσεις για την ανάπτυξη μιας εναλλακτικής μορφής τουρισμού, του αγροτουρισμού. Στο πλαίσιο του σεναρίου αυτού, το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που διαμορφώνεται έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Στην περιοχή παραμένουν οι ήδη υπάρχοντες πόλοι έλξης τουριστικών ροών στο νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού.
- Αναβαθμίζονται οι υποδομές σε αυτές τις περιοχές.
- Αναβαθμίζονται οι ξενοδοχειακές υποδομές όλων των μορφών, με στόχο την ενσωμάτωση στη λειτουργία τους αρχών περιβαλλοντικά φιλικής διαχείρισης.
- Αναβαθμίζεται η πρόσβαση στο νησί, τόσο ακτοπλοϊκά όσο και αεροπορικά, καθώς και η διασύνδεση με περιοχές-αφετηρίες τουριστικών ροών από το εξωτερικό.

Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη Νήσου Ζακύνθου

- Αναβαθμίζεται το οδικό δίκτυο, με έμφαση στις συνδέσεις εκείνες που στηρίζουν την αλληλεπίδραση μεταξύ περιοχών πόλων-έλξης τουριστικής δραστηριότητας.
- Προωθείται η αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (αιολική, ηλιακή).
- Προωθείται η ανάπτυξη των λοιπών παραγωγικών τομέων και η μεταξύ τους διασύνδεση/αλληλεπίδραση.
- Αξιοποιούνται περαιτέρω συγκεκριμένες εκτάσεις γεωργικής γης σε αγροτικές περιοχές του νησιού μέσα από την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, κυρίως στο κεντρικό τμήμα του νησιού, συμβάλλοντας αποτελεσματικά στην πολυλειτουργική αξιοποίηση του αγροτικού χώρου, με την ταυτόχρονη ανάπτυξη της αγροτικής και τουριστικής δραστηριότητας. Η κατεύθυνση αυτή προσφέρει μια πρόσθετη στήριξη στο εισόδημα των κατοίκων των περιοχών αυτών, καθώς και ένα σημαντικό κίνητρο για τη συγκράτηση του πληθυσμού σε αυτές.

Η ανάλυση SWOT του δεύτερου σεναρίου φαίνεται στον Πίνακα 7.2.

Εσωτερικό Περιβάλλον	
Πλεονεκτήματα - Strengths	Αδυναμίες - Weaknesses
Προσέλκυση νέων επενδύσεων για την κατασκευή νέας τουριστικής υποδομής	Συγκέντρωση στο χώρο της τουριστικής δραστηριότητας - αποδυνάμωση των άλλων περιοχών
Εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος ως προς τις ευκαιρίες που παρέχονται στα πλαίσια του μαζικού τουρισμού	Μη ολοκληρωμένη αξιοποίηση των διαθέσιμων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής
Αναβάθμιση ξενοδοχειακών καταλυμάτων στις περιοχές με μεγάλη τουριστική ζήτηση	Μη ορθολογική αξιοποίηση των πόρων της περιοχής -Συγκεντρωτικό μοντέλο τουριστικής δραστηριότητας
Προβολή του τουριστικού προϊόντος με σύγχρονα μέσα	Σημαντική επιβάρυνση συγκεκριμένων περιοχών με έντονη τουριστική δραστηριότητα
Αναβάθμιση υποδομών στις περιοχές με έντονη τουριστική δραστηριότητα	Έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού
Αναβάθμιση του εσωτερικού οδικού δικτύου της περιοχής μεταξύ των πόλων έλξης	Κακή ποιότητα ενδοπεριφερειακού οδικού δικτύου
	Μη ολοκληρωμένη αξιοποίηση των τουριστικών πόρων της περιοχής
Λειτουργία νέων ακτοπλοϊκών και αεροπορικών συνδέσεων	
Αύξηση των θέσεων εργασίας στην περιοχή	
Εισαγωγή του αγροτουρισμού ως εναλλακτική μορφή τουρισμού για μερική διάχυση της τουριστικής δραστηριότητας	
Αξιοποίηση εναλλακτικών μορφών ενέργειας (αιολική, ηλιακή)	
Μερική άρση της εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας λόγω του αγροτουρισμού	
Μερική διασύνδεση τουρισμού με τους άλλους παραγωγικούς τομείς	
Άρση της απομόνωσης αγροτικών περιοχών	
Στήριξη αγροτικού εισοδήματος από την ανάπτυξη του αγροτουρισμού	
Συγκράτηση του πληθυσμού στο εσωτερικό του νησιού λόγω του αγροτουρισμού	

Εξωτερικό Περιβάλλον	
Ευκαιρίες - Opportunities	Απειλές - Threats
Αξιοποίηση της διεθνούς τάσης για επαφή με τη φύση και τις αγροτικές δραστηριότητες των τουριστών	Ανταγωνισμός νέων περιοχών που εισέρχονται στη διεθνή τουριστική αγορά
Αξιοποίηση τάσης για ποιοτικά και πιστοποιημένα τοπικά προϊόντα στη διεθνή αγορά	Στροφή της τουριστικής πελατείας προς περιοχές που προσφέρουν ένα πολυσύνθετο τουριστικό προϊόν
Αξιοποίηση τάσης για ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων τουριστικών προορισμών	
Δυνατότητα αξιοποίησης πόρων για την ανάπτυξη καινοτόμων εναλλακτικών μορφών τουριστικής δραστηριότητας	

Πίνακας 7.2: Εφαρμογή μεθόδου S.W.O.T. για το 2^ο σενάριο

7.3.3 Τρίτο Σενάριο – Αποκεντρωτικό Πρότυπο Ανάπτυξης Περιοχής Μελέτης

Το τρίτο εναλλακτικό σενάριο προτείνει ένα πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, το οποίο στηρίζεται στην ορθολογική αξιοποίηση όλων των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής μελέτης, μέσα από τη συγκράτηση του μαζικού τουρισμού και την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που διαμορφώνεται σε αυτό το σενάριο έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Αξιοποιεί πόρους που βρίσκονται έως τώρα παραμελημένοι λόγω της μονομερούς ανάπτυξης της μαζικής τουριστικής δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτό, προωθεί την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και αίρει το κεντροβαρικό σύστημα τουριστικής ανάπτυξης και την εποχικότητα.
- Η ανάπτυξη του φυσιολατρικού τουρισμού σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές αξιοποιεί και αναδεικνύει τους υπάρχοντες πόρους και συμβάλλει στην προστασία και το σεβασμό αυτών, καθώς και στην ενίσχυση της τουριστικής ζήτησης στα καταλύματα γειτονικών περιοχών.
- Η ανάπτυξη του πολιτιστικού και θρησκευτικού τουρισμού συμβάλλει στη διάχυση της τουριστικής δραστηριότητας και των σχετικών ωφελειών σε περιοχές, οι οποίες μέχρι τώρα δε συμμετείχαν στη διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος.
- Σε περιοχές που διαθέτουν μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες (Λαγανάς, Καλαμάκι, Αλυκές, Τσιλιβί κ.ά.) αναπτύσσεται ο συνεδριακός τουρισμός. Με αυτή την κίνηση ενισχύονται και άλλες μορφές τουρισμού (μαζικού και εναλλακτικού) και αναβαθμίζεται η τουριστική εικόνα της περιοχής, προσελκύνοντας ένα εύρωστο οικονομικά κοινό.
- Ο μαζικός τουρισμός διαχέεται σε όλη τη νοτιοανατολική περιοχή του νησιού, ενισχύοντας την αποκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας.
- Ο μαζικός τουρισμός αναβαθμίζεται με ανάπλαση των ακτών και ανανέωση των υφιστάμενων καταλυμάτων. Σε περιοχές όπως ο Λαγανάς και το Καλαμάκι κατασκευάζονται νέες υποδομές (αποχετευτικό δίκτυο, σήμανση, χώροι στάθμευσης) και γίνονται εκτεταμένες αναπλάσεις των δημόσιων χώρων αναψυχής.
- Με την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού διευρύνεται η πελατειακή βάση της περιοχής μελέτης, ενώ γίνεται ταυτόχρονα μία στροφή προς τον ποιοτικό τουρισμό. Η ένταση της τουριστικής δραστηριότητας και η άρση της εποχικότητας συμβάλλουν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

- Οι υπόλοιποι παραγωγικοί κλάδοι ενδυναμώνονται, τονώνεται η αλληλεπίδρασή τους με τον τουριστικό τομέα και βρίσκουν νέες αγορές για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους καθόλη τη διάρκεια του έτους.
- Το διευρυμένο τουριστικό προϊόν προβάλλεται με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας.
- Αξιοσημείωτη είναι η αναβάθμιση των ξενοδοχειακών υποδομών έτσι ώστε να γίνουν φιλικότερες προς το περιβάλλον. Γενικότερα υπάρχει μία στροφή των τουριστικών επιχειρήσεων προς περισσότερο φιλικά πρότυπα διαχείρισης των υποδομών τους, τονώνοντας το αίσθημα της κοινωνικής ευθύνης των εν λόγω επιχειρήσεων.
- Αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Η ανάλυση SWOT του τρίτου σεναρίου φαίνεται στον Πίνακα 7.3.

Εσωτερικό Περιβάλλον	
Πλεονεκτήματα - Strengths	Αδυναμίες - Weaknesses
Διάχυση της τουριστικής δραστηριότητας στο χώρο	Δυσάρεσκεια κατοίκων και επισκεπτών από τις συνεχείς εργασίες αναβάθμισης
Προσέλκυση νέων επενδύσεων για την ανάπτυξη νέων τουριστικών υποδομών	Έλλειψη υποδομών πρόσβασης στους επιμέρους πόλους τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή
Διεύρυνση τουριστικού προϊόντος χωρικά και χρονικά	
Ορθολογική αξιοποίηση /ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων	
Ανάπτυξη τουριστικής υποδομής που δύναται να προσφέρει υψηλού επιπέδου υπηρεσίες	
Ποιοτική αναβάθμιση μαζικού τουρισμού - Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού	
Αύξηση αριθμού - Δημιουργία ευρύτερου φάσματος νέων θέσεων εργασίας	
Προστασία περιβάλλοντος	
Αύξηση ανταγωνιστικότητας τουριστικού προϊόντος	
Διεύρυνση τουριστικών ροών - προσέγγιση ευρύτερου φάσματος τουριστικής αγοράς	
Αναβάθμιση υποδομών και ανάπλαση δημοσίων χώρων αναψυχής	
Ανάπτυξη λοιπών παραγωγικών τομέων και άμεση διασύνδεσή τους με τον τουρισμό	
Βελτίωση εσωτερικού οδικού δικτύου	
Βελτίωση πρόσβασης στην περιοχή (διαπεριφερειακές οδικές συνδέσεις, νέες ακτοπλοϊκές και αεροπορικές συνδέσεις κ.ά.)	
Βελτίωση υπηρεσιών για τη διάθεση των νέων προϊόντων (βελτίωση συγκοινωνίας, εκδρομές, κ.λπ.)	
Άρση εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας	
Διασύνδεση με διεθνή δίκτυα διάθεσης τουριστικού προϊόντος	
Αναβάθμιση βιοτικού, κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου των κατοίκων	
Αξιοποίηση διεθνών βραβείων για περιβαλλοντικά υπεύθυνα τουριστικά καταλύματα	

Εσωτερικό Περιβάλλον	
Πλεονεκτήματα - Strengths	Αδυναμίες - Weaknesses
Αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (αιολικής και ηλιακής)	
Ενίσχυση οικολογικής συνείδησης επισκεπτών και κατοίκων	
Οργανωμένη προώθηση τουριστικού προϊόντος με σύγχρονα κανάλια επικοινωνίας	
Εξωτερικό Περιβάλλον	
Ευκαιρίες - Opportunities	Απειλές - Threats
Δυνατότητα προσέλκυσης τουριστικής πελατείας υψηλού επιπέδου	Ανταγωνισμός νέων περιοχών που εισέρχονται στη διεθνή τουριστική αγορά
Δυνατότητα αξιοποίησης κρατικών επιδοτήσεων για την τουριστική ανάπτυξη	Κλιματική αλλαγή
Αξιοποίηση της στροφής της τουριστικής πελατείας προς προορισμούς που προσφέρουν ένα πολυσύνθετο τουριστικό προϊόν, βασισμένο στην επαφή με την φύση, τον πολιτισμό κ.ά.	
Ενδιαφέρον φορέων ιδιωτικού και δημόσιου τομέα για επενδύσεις	
Διαθέσιμοι πόροι στην περιοχή	
Ευρωπαϊκοί και εθνικοί πόροι που διατίθενται για την προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού	

Πίνακας 7.3: Εφαρμογή μεθόδου S.W.O.T. για το 3^ο σενάριο
 Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ανάλυσης

7.4 Επιλογή Σεναρίου

Στον Πίνακα 7.4 παρουσιάζεται η απόδοση κάθε σεναρίου στη βάση κριτηρίων αξιολόγησης, τα οποία απορρέουν από τους στόχους που έχουν τεθεί. Η ποιοτική βαθμολόγηση της απόδοσης των σεναρίων ως προς τα κριτήρια αξιολόγησης γίνεται στη βάση της πληροφορίας που αποτυπώνεται στους πίνακες S.W.O.T. και τη γενικότερη γνώση που έχει προκύψει από τη μέχρι τώρα ανάλυση.

Ο παρακάτω πίνακας σε συνδυασμό με την ανάλυση S.W.O.T. που προηγήθηκε οδηγεί στην επιλογή του επικρατέστερου σεναρίου.

Η απόδοση κάθε σεναρίου παρουσιάζεται εποπτικά στο Διάγραμμα 7.1.

Με βάση την ανάλυση SWOT κάθε σεναρίου αλλά και την ποιοτικά εκφρασμένη απόδοσή τους σε σχέση με τα κριτήρια αξιολόγησης που τίθενται, το σενάριο που επικρατεί είναι το 3^ο σενάριο. Η υλοποίηση του σεναρίου αυτού αναμένεται να οδηγήσει σε ένα πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, το οποίο να έχει θετικές επιδράσεις τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξή της.

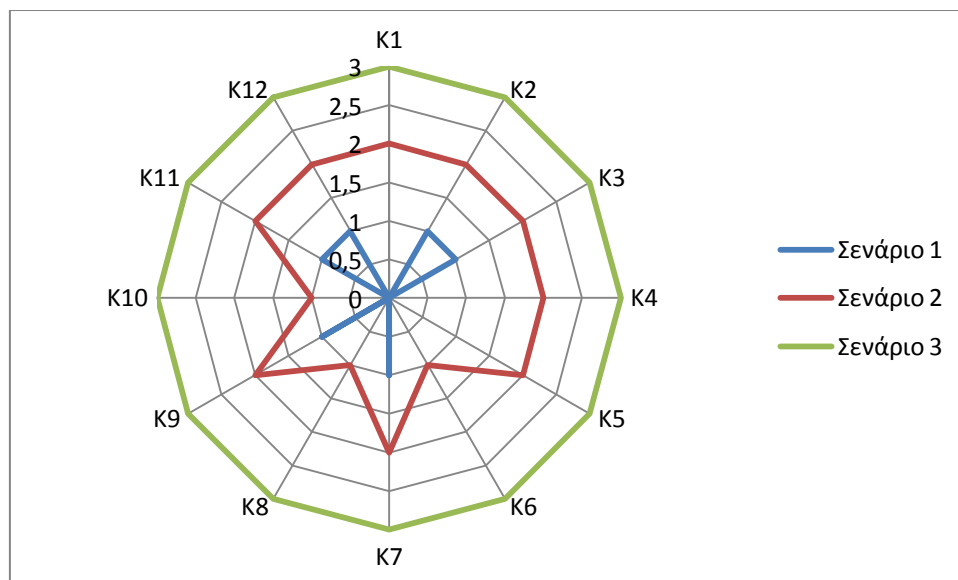

Κριτήριο Αξιολόγησης	Απόδοση Σεναρίου	Σενάριο 1	Σενάριο 2	Σενάριο 3
K1: Ορθολογική αξιοποίηση των υπαρχόντων τουριστικών πόρων		0	2	3
K2: Αριθμός νέων θέσεων εργασίας		1	2	3
K3: Προστασία περιβάλλοντος		1	2	3
K4: Διασπορά τουριστικής δραστηριότητας		0	2	3
K5: Άρση της εποχικότητας		0	2	3
K6: Βαθμός ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού		0	1	3
K7: Συγκράτηση πληθυσμού στις επιμέρους τοπικές κοινότητες		1	2	3
K8: Ενεργειακή αναβάθμιση τουριστικών υποδομών		0	1	3
K9: Ανάπτυξη νέων υποδομών		1	2	3
K10: Αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας		0	1	3
K11: Ενδυνάμωση σχέσης τουρισμού με άλλους παραγωγικούς κλάδους		1	2	3
K12: Προώθηση προϊόντος με σύγχρονα μέσα		1	2	3

*0 : ουδέτερο, 1: μικρή απόδοση, 2 : μέτρια απόδοση, 3: πολύ καλή απόδοση

Πίνακας 7.4: Απόδοση των σεναρίων ως προς τους στόχους

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων

Διάγραμμα 7.1: Απόδοση σεναρίων ως προς τα κριτήρια αξιολόγησης

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΜΕΤΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η παρούσα ενότητα εστιάζει το ενδιαφέρον της στην παράθεση των μέτρων πολιτικής για την υλοποίηση του επιλεγόμενου σεναρίου, όπως αυτό έχει ήδη περιγραφεί στην προηγούμενη ενότητα.

Οι προτάσεις πολιτικής επικεντρώνονται στη βιώσιμη ανάπτυξη του τουριστικού τομέα στο νησί της Ζακύνθου, που αποτελεί και το στόχο αυτής της εργασίας, λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα της περιοχής και ειδικότερα:

- Το υπάρχον πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης.
- Τη διάρθρωση του υπό μελέτη χωρικού συστήματος.
- Τις προοπτικές ανάπτυξης του τουριστικού τομέα στα πλαίσια των διαθέσιμων πόρων (φυσικών και ανθρωπίνων).
- Τα πληθυσμιακά, οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα της περιοχής.
- Τις δυνατότητες επιλογής ως προς τη διάρθρωση του τουριστικού προϊόντος για την αποτελεσματικότερη ένταξή του στην υπάρχουσα παραγωγική δομή.
- Την καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης.

Πρέπει να αναφερθεί ότι τα μέτρα πολιτικής που προτείνονται αφορούν στους βασικούς παράγοντες που επηρεάζουν διαχρονικά την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Οι παράγοντες αυτοί αναφέρονται:

- Στο *φάσμα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος* (μαζικός τουρισμός, εναλλακτικός τουρισμός).
- Στην *προσβασιμότητα* στην περιοχή μέσω τοπικών/εθνικών/διεθνών δικτύων μεταφορών.
- Στο *ανθρώπινο δυναμικό* που εμπλέκεται σε δραστηριότητες του τουριστικού τομέα – εξειδίκευση σε θέματα τουριστικού τομέα.
- Στην *ποιότητα των προϊόντων/υπηρεσιών* που προσφέρονται στην περιοχή από τους άλλους παραγωγικούς τομείς.
- Στην *ανταγωνιστικότητα* του προσφερόμενου προϊόντος.
- Στην *περιβαλλοντικά υπεύθυνη ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας* στην περιοχή μελέτης.

Στην πραγματικότητα, σε αυτό το κεφάλαιο προτείνονται τα μέτρα πολιτικής εκείνα, τα οποία θα γεφυρώσουν το “κενό” ανάμεσα στην υπάρχουσα κατάσταση στην περιοχή και την επιθυμητή μελλοντική εικόνα, όπως αυτή περιγράφεται στο επιλεγμένο σενάριο.

Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις μπορούν να ομαδοποιηθούν σε 8 κύριες ενότητες. Στις ενότητες αυτές διατυπώνονται κατευθύνσεις ως προς τη χωρική διάρθρωση και τον τύπο του τουριστικού προϊόντος, ενώ ταυτόχρονα προτείνονται παρεμβάσεις άλλου χαρακτήρα (κοινωνικού, οικονομικού κ.λπ.) που θα συμβάλλουν στην ανάδειξη του τουριστικού προϊόντος της περιοχής.

8.1. Ποιοτική Αναβάθμιση και Επέκταση Τουριστικών Καταλυμάτων

Η ποιοτική αναβάθμιση των υφισταμένων υποδομών φιλοξενίας, καθώς και η περαιτέρω ανάπτυξη της τουριστικής ζήτησης αποτελεί σημαντικό εγχείρημα για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Δύο

είναι οι βασικές προϋποθέσεις επίτευξης αυτού του εγχειρήματος. Πρώτον ο περιορισμός της παρα-ξενοδοχείας και δεύτερον η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της τουριστικής προσφοράς.

Ο περιορισμός και εντέλει το τέλος της παρα-ξενοδοχείας στηρίζεται στην ένταξη των μη δηλωμένων μικρών ξενοδοχειακών μονάδων αλλά και των ενοικιαζόμενων δωματίων στο επίσημο τουριστικό δυναμικό της περιοχής. Με την ένταξη όλων των ξενοδοχειακών καταλυμάτων, όλων των ειδών και των μορφών, πετυχαίνεται ο έλεγχος της ποιότητας των υποδομών τους, καθώς και των προσφερόμενων υπηρεσιών τους σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς κανόνες.

Η βελτίωση της ποιότητας της τουριστικής προσφοράς έχει ως αποτέλεσμα και τη βελτίωση της ποιότητας της τουριστικής πελατείας. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της αναβάθμισης των υπάρχουσών υποδομών, καθώς και της δημιουργίας νέων, με υψηλές προδιαγραφές, έτσι ώστε να προσφέρουν στους πελάτες τους διαφορετικού είδους υπηρεσίες από ότι στο παρελθόν.

Σε σχέση με την αναβάθμιση των υπάρχόντων και την ανάπτυξη νέων τουριστικών υποδομών οι παρεμβάσεις διαφοροποιούνται χωρικά. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται:

- Παρεμβάσεις αναβάθμισης της τουριστικής υποδομής σε περιοχές με υψηλή συγκέντρωση τουριστικών υποδομών (όπως για παράδειγμα στο Λαγανά) και οι οποίες συνδυάζουν την ποιοτική αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό της υφιστάμενης ξενοδοχειακής υποδομής με την ελεγχόμενη ανάπτυξη νέων τουριστικών υποδομών. Απώτερος σκοπός είναι η προσέλκυση πελατείας υψηλότερου επιπέδου.
- Παρεμβάσεις ανάπτυξης νέων τουριστικών υποδομών σε ανερχόμενες περιοχές - πόλους έλξης τουριστικής δραστηριότητας (όπως για παράδειγμα στις Βολίμες), έτσι ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες φιλοξενίας σε αυτές.

Ένα σημαντικό ζήτημα είναι ο αριθμός των πρόσθετων κλινών στις ξενοδοχειακές μονάδες για να ικανοποιηθεί η τουριστική πελατεία κάθε μορφής. Αυτό εξαρτάται κυρίως από τον τύπο της τουριστικής δραστηριότητας στην οποία δίνεται έμφαση (μαζικός ή εναλλακτικός τουρισμός), καθώς και από την υπάρχουσα υποδομή ανά τομέα τουριστικής δραστηριότητας.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση βάρος δίνεται στην ανάπτυξη υποδομών εναλλακτικού τουρισμού, αφού για τη δραστηριότητα αυτή δεν υφίστανται καταλύματα. Συνεπώς το μεγαλύτερο μέρος της νέας ανωδομής αφορά στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού κυρίως στο ορεινό και πεδινό τμήμα του νησιού. Ακόμα λαμβάνεται μέριμνα για την αναβάθμιση των καταλυμάτων που αφορούν στο μαζικό τουρισμό.

Όλα τα παραπάνω υλοποιούνται με κονδύλια τόσο φορέων της κεντρικής εξουσίας, όσο και ιδιωτικών κεφαλαίων. Σημαντική μπορεί να είναι και η συμβολή των Ευρωπαϊκών πόρων (επιδότησεις μέσω ΕΣΠΑ), με τη βοήθεια των οποίων οι τουριστικές επιχειρήσεις μπορούν να ανακαινίσουν / αναβαθμίσουν τις υποδομές φιλοξενίας, κάνοντας αυτές πιο ελκυστικές στους υποψήφιους επισκέπτες του νησιού και προσελκύοντας ένα διαφορετικό είδος τουριστικής πελατείας.

8.2. Προώθηση Περιβαλλοντικής Ευθύνης στις Ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις

Αυτή η ενότητα αφορά στην ανάπτυξη περιβαλλοντικής ευθύνης των ξενοδοχειακών καταλυμάτων της περιοχής, καθώς και στη μείωση του «ενεργειακού αποτυπώματός» τους. Όπως φάνηκε από τα ερωτηματολόγια που διαμοιράστηκαν σε πολλές ξενοδοχειακές μονάδες στο νησί, δεν υπάρχει η απαραίτητη γνώση αρχικά, αλλά και η διάθεση για αναβάθμιση των υποδομών φιλοξενίας, έτσι ώστε να ικανοποιούν τα ευρωπαϊκά συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης (π.χ. πράσινο κλειδί).

Ένα σοβαρό θέμα στο οποίο το νησί έχει πολλές ελλείψεις είναι το θέμα της ανακύκλωσης, αφού στις περισσότερες δημοτικές ενότητες δεν υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές. Η τοπική αυτοδιοίκηση (δήμος Ζακυνθίων) πρέπει να μεριμνήσει τόσο για τη συλλογή (τοποθέτηση κάδων σε όλες τις δημοτικές ενότητες του νησιού), όσο και για τη μεταφορά και διαχείριση των ανακυκλούμενων απορριμμάτων (δημιουργία κέντρου αποθήκευσης και επεξεργασίας τους).

Κρίνεται αναγκαία η δημιουργία ενός φορέα, ο οποίος θα αναλάβει την ενημέρωση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού (ιδιοκτήτες και απασχολούμενοι στις ξενοδοχειακές μονάδες), για την αναβάθμιση των υποδομών, για τα πλεονεκτήματα που έχει η εφαρμογή ενός συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης των ξενοδοχειακών μονάδων τόσο από οικονομική άποψη, όσο και από την άποψη της προστασία του περιβάλλοντος. Ο φορέας αυτός, μέσα από την πλατιά ενημέρωση των τοπικών επιχειρήσεων, την οργάνωση σεμιναρίων, ημερίδων, συνεδρίων κ.λπ., μπορεί να συμβάλλει στη διάχυση πληροφορίας που αφορά σε θέματα περιβαλλοντικής και κοινωνικής ευθύνης των τουριστικών επιχειρήσεων της περιοχής.

8.3. Ανάπτυξη Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού

Η ενότητα αυτή αφορά στην προώθηση μέτρων πολιτικής για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουριστικής δραστηριότητας. Οι μορφές αυτές τουριστικής δραστηριότητας, σε συνδυασμό με τη βελτίωση της προσβασιμότητας της περιοχής αποτελούν τους βασικότερους άξονες βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της Ζακύνθου. Η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στηρίζεται στη βιώσιμη αξιοποίηση των τουριστικών πόρων της περιοχής μελέτης. Μέσα από την ανάπτυξη αυτή επιτυγχάνεται ταυτόχρονα, η *διασπορά της τουριστικής δραστηριότητας* σε ολόκληρη την περιοχή μελέτης καθώς και η *ενίσχυση και των άλλων παραγωγικών τομέων* δραστηριότητας και η αποτελεσματικότερη *διασύνδεσή* τους με τον τουρισμό.

Προτείνονται λοιπόν παρεμβάσεις ανάπτυξης νέων υποδομών φιλοξενίας, οι οποίες επικεντρώνονται σε περιοχές με χαμηλή συγκέντρωση τουριστικής υποδομής, εναρμονισμένες με τη χωρική διάρθρωση των πόλων τουριστικής έλξης. Οι παρεμβάσεις αυτές θα εξυπηρετήσουν την επέκταση των δραστηριοτήτων του τουριστικού τομέα σε νέες μορφές εναλλακτικού τουρισμού (πολιτιστικό, θρησκευτικό, φυσιολατρικό, συνεδριακό κ.λπ.)

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού που προωθούνται στην περιοχή είναι οι ακόλουθες:

- θαλάσσιος τουρισμός

- συνεδριακός τουρισμός
- κατασκηνωτικός τουρισμός (camping)
- θρησκευτικός /πολιτισμικός τουρισμός
- φυσιολατρικός/οικολογικός τουρισμός

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η εξειδίκευση των μέτρων πολιτικής για την ανάπτυξη των παραπάνω εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην περιοχή μελέτης.

Θαλάσσιος τουρισμός

Ο θαλάσσιος τουρισμός είναι ο τύπος της τουριστικής δραστηριότητας, ο οποίος, σχετίζεται με την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων που αφορούν στη θάλασσα. Συνήθως αφορά στην κολύμβηση και την αναψυχή στην παραλία, αλλά με την εναλλακτική του έννοια εμπεριέχει και λοιπές δραστηριότητες, όπως θαλάσσια σπορ, δραστηριότητες του βυθού, κ.λπ.

Ο θαλάσσιος τουρισμός στην Ελλάδα αφορά σε ένα μεγάλο τμήμα της τουριστικής βιομηχανίας και λειτουργεί ως τροφοδότης και των άλλων τύπων δραστηριότητας. Στην περιοχή της Ζακύνθου, το μεγάλο μήκος των ακτών, οι κλιματολογικές συνθήκες, καθώς και η πολυμορφία του τοπίου καθιστούν το θαλάσσιο τουρισμό την πιο ανεπτυγμένη μορφή τουρισμού.

Παρόλα αυτά, η έλλειψη οργάνωσης προκαλεί πολλές φορές προβλήματα (συνωστισμός, ρύπανση, υποβάθμιση του παράκτιου χώρου κ.ά.). Για να αποφευχθούν αυτά τα φαινόμενα, προτείνεται η οργάνωση των πολυσύχναστων ακτών (Λαγανάς, Καλαμάκι, Βασιλικός) και η πρόσληψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού για τη διαχείρισή τους.

Εικόνα 8.1: Παραλία Γέρακα

Πηγή: <http://www.travelstyle.gr/portal/gr/>

Με την πύκνωση του δικτύου των τουριστικών λιμένων της ευρύτερης περιοχής του Ιονίου εξασφαλίζεται η λειτουργική συνοχή του δικτύου κάθε επιμέρους ενότητας θαλάσσιου τουρισμού, επομένως και της Ζακύνθου.

Απαραίτητη κρίνεται και η βελτίωση των υποδομών των σημείων ελλιμενισμού (μαρίνες, αγκυροβόλια) καθώς και η πρόβλεψη για εποχική αύξηση της χωρητικότητάς τους.

Επίσης προτείνεται η κατασκευή μαρίνας στην πόλη της Ζακύνθου, η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εξυπηρέτηση τόσο διερχόμενων σκαφών (καύσιμα, νερό, υπηρεσίες κ.λπ.) όσο και σκαφών από το εξωτερικό, καθώς και για την εξυπηρέτηση σκαφών που ελλιμενίζονται μόνιμα στην περιοχή.

Παράλληλα προτείνεται η κατασκευή πλωτής εξέδρας για επέκταση της προβλήτας και προσέγγιση κρουαζιερόπλοιων, γεγονός το οποίο θα ενισχύσει το θαλάσσιο τουρισμό, αλλά και άλλες μορφές τουρισμού, καθώς και την οικονομία του νησιού. Επίσης προτείνεται η κατασκευή μικρότερης μαρίνας με πλωτές προβλήτες στο λιμάνι του Αγίου Νικολάου Βολιμών για τους ίδιους λόγους. Η δημιουργία της μαρίνας θα έχει θετικές επιπτώσεις για την απασχόληση ανθρώπινου δυναμικού, τόσο κατά την κατασκευή της όσο και κατά τη λειτουργία της (προσωπικό φύλαξης, συντήρησης, άτομα στην υποδομή κ.λπ.) και επιπλέον θα ενισχύσει και την ευρύτερη περιοχή των Βολιμών. Αυτό συμβαίνει διότι το λιμάνι του Αγίου Νικολάου είναι αυτή τη στιγμή πολύ μικρό σε έκταση και πραγματοποιεί μόνο δρομολόγια από και προς την Κεφαλονιά. Με την περαιτέρω επέκτασή του, καθώς και την κατασκευή μαρίνας κρουαζιεροπλοίων, λόγω της θέσης του (βορειότερο τμήμα του νησιού) μπορεί να αποτελέσει σημαντικό λιμάνι ανεφοδιασμού, δίνοντας νέα ώθηση στην τουριστική κίνηση στην περιοχή.

Συνεδριακός τουρισμός

Ο συνεδριακός τουρισμός αποτελεί έναν από τους πλέον αναπτυσσόμενους και δυναμικούς τομείς για το ελληνικό τουριστικό προϊόν.

Πολλές ξενοδοχειακές μονάδες αλλά και εξειδικευμένοι χώροι οργάνωσης συνεδρίων, μπορούν να προσφέρουν υπηρεσίες υψηλού επιπέδου στον τομέα αυτό, καθώς και την απαιτούμενη υποδομή για να φιλοξενήσουν μικρής και μεγάλης κλίμακας συνέδρια. Στη Ζάκυνθο τέτοιου είδους υποδομές υπάρχουν στα μεγάλα τουριστικά κέντρα του νησιού, όπως στο Λαγανά, το Καλαμάκι, το Βασιλικό το Αργάσι και την πόλη της Ζακύνθου.

*Εικόνα 8.2: Μια από τις αίθουσες του συνεδριακού κέντρου ξενοδοχείου Palatino
Πηγή: http://www.palatinohotel.gr/gr_conference.php*

Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται η προώθηση αυτής της τουριστικής δραστηριότητας και η διασπορά της σε περισσότερα σημεία στην περιοχή μελέτης, με τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση των υφιστάμενων ξενοδοχειακών μονάδων σε κάποιες περιοχές (Λαγανάς, Καλαμάκι, Αργάσι κ.ά.), αλλά και με τη δημιουργία νέων, είτε αμιγών είτε συνδυασμένων με καταλύματα υψηλών προδιαγραφών σε άλλες (Κερί, Βολίμες, Αλυκές κ.ά.).

Η προώθηση του συνεδριακού τουρισμού αποσκοπεί στη διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος της περιοχής μελέτης και στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Επιχειρεί να προσελκύσει υψηλότερης κοινωνικής και οικονομικής στάθμης τουριστικές ροές, στηρίζοντας την καλύτερη αξιοποίηση των τουριστικών υποδομών, την απασχόληση και το εισόδημα σε τοπικό επίπεδο.

Σημαντική είναι η δημιουργία ενός περιφερειακού γραφείου οργάνωσης συνεδρίων και εκδηλώσεων, το οποίο θα αποτελεί μια μη κερδοσκοπική εταιρεία, με στόχο την τόνωση του συνεδριακού τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή και την καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων υποδομών.

Με δράσεις κινητοποίησης από την τοπική αυτοδιοίκηση πραγματοποιείται, η δημιουργία χώρων πληροφόρησης αλλά και εκστρατείες πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης (μέσω σεμιναρίων και άλλων δραστηριοτήτων) των τουριστικών επιχειρήσεων για τα πλεονεκτήματα και τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την αναβάθμιση ή κατασκευή τέτοιων συνεδριακών κέντρων.

Σημαντικό ρόλο, για την ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού, διαδραματίζει η προώθηση του προϊόντος μέσα από σύγχρονα κανάλια επικοινωνίας, από τα οποία μπορούν να προβάλλονται οι σχετικές υποδομές και υπηρεσίες στον εν λόγω τομέα, καθώς και άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία της περιοχής (φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι, άλλα τουριστικά προϊόντα και δραστηριότητες), τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην αύξηση της ελκυστικότητας της περιοχής για συνεδριακό τουρισμό.

Αναβάθμιση χώρων κατασκήνωσης (camping)

Η οργανωμένη ανάπτυξη των χώρων camping στο νησί είναι περιορισμένη, παρά το γεγονός ότι προσφέρεται για το σκοπό αυτό (ακτές, δάση, παραλίες κ.λπ.), κυρίως λόγω του γεγονότος του ότι μεγάλο τμήμα του νησιού είναι ενταγμένο στο δίκτυο Natura. Στο νησί υπάρχουν 5 εγκαταστάσεις camping, δύο στην περιοχή του Λαγανά και από μια στις Αλυκές, το Γερακάρι και το Τραγάκι.

Προτείνεται η αναβάθμιση του εξοπλισμού των υφιστάμενων μονάδων, η βελτίωση των ανωδομών τους (οικίσκοι, χώροι αναψυχής κ.ά.) και η προσθήκη νέων δραστηριοτήτων (οργανωμένες εκδρομές φυσιολατρικού χαρακτήρα, εθελοντισμός κ.ά.) που θα συμβάλλουν στην επιμήκυνση της χρονικής διάρκειας λειτουργίας τους. Έτσι θα αποκτήσουν πολλαπλούς ρόλους λειτουργίας, έτσι ώστε να λειτουργούν ως παραθεριστικά κέντρα το καλοκαίρι, κέντρα φιλοξενίας για οικολογικές και πολιτιστικές δραστηριότητες την άνοιξη, ενώ το χειμώνα μπορούν να φιλοξενούν επισκέπτες που ενδιαφέρονται για άλλες δραστηριότητες στην περιοχή μελέτης.

Πολιτιστικός / θρησκευτικός τουρισμός

Ο πολιτιστικός και θρησκευτικός τουρισμός στην περιοχή μελέτης μπορεί να αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό, στη βάση της ποικιλίας πολιτιστικών αξιοθέατων και μουσείων, καθώς και μονών και εκκλησιών στην περιοχή μελέτης.

Κρίνεται απαραίτητη η ιεραρχημένη αναβάθμιση και διασύνδεση του μουσειακού, μνημειακού, αρχαιολογικού, λαογραφικού αλλά και θρησκευτικού κεφαλαίου του νησιού.

Μέτρα πολιτικής που ενδείκνυνται για την αξιοποίηση των πόρων αυτών αφορούν σε παρεμβάσεις αναβάθμισης των αρχαιολογικών χώρων και ανακαινίσεις μουσείων, αναστηλώσεις μνημείων, ανακαινίσεις εκκλησιών και μονών, καθώς και αναπλάσεις των εξωτερικών χώρων των πολιτιστικών / θρησκευτικών μνημείων. Επίσης σημαντικές κρίνονται οι δράσεις που αφορούν στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, κυρίως των μεμονωμένων κτιρίων και αρχοντικών τα οποία επέζησαν του σεισμού του 1953, και τα οποία θα πρέπει με κατάλληλα μέτρα να αναζωογονηθούν.

Όσον αφορά στο θρησκευτικό τουρισμό, προτείνεται η προώθηση μέτρων εξωραϊσμού και ανάδειξης των λατρευτικών χώρων, των συνοδών τους εγκαταστάσεων διημέρευσης και διαμονής και του περιβάλλοντα χώρου τους, καθώς και η διαφύλαξη των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών τους από νέες μη προσαρμοσμένες στο χαρακτήρα τους κτιριακές επεκτάσεις. Αυτοί οι χώροι αποτελούν συχνά θαυμάσια τεκμήρια τέχνης, τεχνικής και αρχιτεκτονικής και για την περιοχή της Ζακύνθου, συνδυασμό των Ελληνικών νοοτροπιών με τις Ευρωπαϊκές (κυρίως τις Ενετικές).

Επίσης μεγάλης σημασίας είναι και η εκπαίδευση και εξειδίκευση προσωπικού, το οποίο μετέπειτα θα ασχοληθεί με την ξενάγηση, φύλαξη αλλά και συντήρηση των χώρων αυτών.

Ακόμη προτείνεται η ανάπτυξη δράσεων που αφορούν στην οργάνωση σχετικών εκδηλώσεων στους χώρους αυτούς, καθώς και η σύνδεσή τους με έθιμα της τοπικής κοινωνίας (όπως για παράδειγμα εμποροπανηγύρεις σε εκκλησίες την ημέρα της ονομαστικής εορτής αγίων), αλλά και στην προβολή τους με σύγχρονα μέσα πληροφόρησης και επικοινωνίας.

Οικολογικός / φυσιολατρικός τουρισμός

Ο οικολογικός τουρισμός αναπτύσσεται σε περιοχές μεγάλης οικολογικής αξίας, από άποψη χλωρίδας και πανίδας και με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος, οι οποίες αφθονούν στο νησί της Ζακύνθου. Για την ακρίβεια, όλο το δυτικό μέρος του νησιού ανήκει στο δίκτυο Natura 2000, ενώ ο κόλπος του Λαγανά αποτελεί Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο.

Αρχικά επιβάλλεται η καθιέρωση ενός συστήματος ιεράρχησης των περιβαλλοντικά προστατευόμενων περιοχών που μπορούν να αξιοποιηθούν τουριστικά, με κριτήρια για κάθε περίπτωση που θα αφορούν στις επιτρεπόμενες δραστηριότητες για κάθε περιοχή. Αξιοποίηση επιλεγμένων περιοχών φύσης ή τοπίου (Εθνικό θαλάσσιο πάρκο, κ.ά.), αξιολογών καταγεγραμμένων φυσικών τοπίων (όρος Βραχίωνα και λόφος Σκοπός κ.ά.) ως πόλους ήπιας ανάπτυξης τοπικής αλλά και ευρύτερης εμβέλειας τουριστικής δραστηριότητας.

Με πρωτοβουλία τόσο της τοπικής αυτοδιοίκησης, όσο και δημοσίων ή ιδιωτικών φορέων (για παράδειγμα το υπουργείο περιβάλλοντος ή η WWF), προτείνεται η δημιουργία ενός κέντρου περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ενημέρωσης, που θα παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του τομέα του τουρισμού. Επίσης θα ενημερώνει τους κατοίκους και τους επισκέπτες για τα είδη υπό εξαφάνιση που βρίσκονται στο νησί (τη χελώνα *Caretta-Caretta* και τη φώκια *Monachus-Monachus*), ενώ ακόμη θα συμβάλλει στην προώθηση του εθελοντισμού. Επίσης το κέντρο αυτό μπορεί να διοργανώνει εκδρομές και περιπάτους φυσιολατρικού χαρακτήρα στις περιοχές με έντονο οικολογικό ενδιαφέρον.

Προτείνεται επίσης η ανάπτυξη τοπικών δικτύων διαδρομών-μονοπατιών πολυθεματικού χαρακτήρα, με έμφαση στη φυσιολατρική διάθεση, καθώς και η σήμανση των διαδρομών σύμφωνα με τις προδιαγραφές που ισχύουν στην Ε.Ε. και η έκδοση χαρτών ορεινής περιήγησης. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται επίσης η δημιουργία υποδομών παρατήρησης και ερμηνείας της φύσης (παρατηρητήρια, κέντρα ενημέρωσης), μιας και η Ζάκυνθος προσφέρει πληθώρα ειδών χλωρίδας και πανίδας στις δασικές της εκτάσεις.

Μέσω κρατικών και ιδιωτικών χορηγιών, επεκτείνεται η περίοδος του εθελοντισμού καθόλη τη διάρκεια του χρόνου και όχι μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες, προσφέροντας έτσι ένα είδος τουριστικής δραστηριότητας όλο το χρόνο. Μέσω αυτών των χορηγιών ή ακόμα και κρατικών ή ευρωπαϊκών επιχορηγήσεων κατασκευάζονται καταλύματα και άλλες υποδομές για τους εθελοντές επισκέπτες.

Οι δράσεις αυτές έχουν σημαντικό αντίκτυπο τόσο στην ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού όσο και στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης και ευαισθητοποίησης κατοίκων και επισκεπτών.

8.4. Αξιοποίηση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (Α.Π.Ε.)

Η ενότητα αυτή αφορά στην αξιοποίηση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Για το σκοπό αυτό, προτείνεται η επέκταση του αιολικού πάρκου που βρίσκεται χωροθετημένο στο όρος Βραχίωνα.

Στην περιοχή αξιοποιούνται ήδη επενδύσεις για την κατασκευή μικρών ιδιωτικών φωτοβολταϊκών πάρκων, επωφελούμενες από τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε περιοχές νότια και νοτιοδυτικά του νησιού (Αγαλάς, Άγιος Λέων, Καλαμάκι-Λαγανάς) φροντίζοντας πάντα να τηρούνται οι απαραίτητες αποστάσεις από κατοικημένες περιοχές αλλά και περιοχές προστασίας (Ε.Θ.Π.Ζ. και NATURA 2000).

Ενώ υπάρχει ήδη αιολικό πάρκο στην περιοχή του Βραχίωνα, το οποίο μπορεί να επεκταθεί σε περιοχές που θεωρούνται κατάλληλες λόγω των καιρικών συνθηκών (όπως Βολίμες, Μαριές, Άγιος Λέων κ.ά.).

Προτείνεται η δημιουργία ενός φορέα ο οποίος θα αναλάβει την ενημέρωση των ενδιαφερομένων τόσο για τα οφέλη και την αξία των Α.Π.Ε., τις ευκαιρίες χρηματοδότησης για την ανάπτυξη των Α.Π.Ε., τις πιθανές θέσεις ανάπτυξης υποδομών Α.Π.Ε., κ.λπ.

Με την αξιοποίηση των Α.Π.Ε. δημιουργούνται όροι σταθεροποίησης της παροχής ηλεκτρικής ενέργειας, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες της τουριστικής αιχμής, όπου λόγω της αυξημένης ζήτησης οι ενεργειακές απαιτήσεις και ανάγκες του νησιού αυξάνονται ραγδαία, ενώ ταυτόχρονα είναι ιδιαίτέρως φιλικές με το περιβάλλον.

8.5. Αναβάθμιση / Επέκταση Δικτύων Μεταφορών και Επικοινωνιών

Η ανάπτυξη του τουρισμού σε μια περιοχή συνδέεται με τους διαθέσιμους πόρους και το βαθμό αξιοποίησής τους, την εύκολη πρόσβαση και την καλή ποιότητα του εσωτερικού οδικού δικτύου, καθώς και τη διάχυση της πληροφορίας σχετικά με το τουριστικό προϊόν.

α) Αναβάθμιση/επέκταση διαπεριφερειακών και ενδοπεριφερειακών δικτύων μεταφορών

Πρωτεύοντα ρόλο στην ανάπτυξη του νησιού της Ζακύνθου ως ελκυστικό προορισμό διαδραματίζει η καλή πρόσβαση στην περιοχή. Προτείνεται η δημιουργία νέων ακτοπλοϊκών γραμμών, συνδέοντας το νησί τόσο με εγχώριους προορισμούς (πχ Ηγουμενίτσα, Κέρκυρα, Λευκάδα) όσο και με προορισμούς του εξωτερικού (Ιταλία, Βαλκάνια) εκτός της Κυλλήνης. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται και η άρση της αποκλειστικότητας της μοναδικής ναυτιλιακής εταιρείας και αυξάνεται ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις εταιρείες καθώς και η βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών που προσφέρονται. Προτείνεται επίσης και η αύξηση της συχνότητας των δρομολογίων όλη τη διάρκεια του έτους και όχι μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες. Επίσης η αύξηση των αεροπορικών πτήσεων εσωτερικού και εξωτερικού δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και γίνεται πιο εύκολη η πρόσβαση στο νησί και από το εσωτερικό αλλά και από το εξωτερικό.

Αναφορικά στο δίκτυο μεταφορών εντός του νησιού, η αναβάθμισή του είναι ιδιαίτερα σημαντική τόσο στο πρωτεύον δίκτυο όσο και στο δευτερεύον. Οι παρεμβάσεις αφορούν επίσης στην αύξηση της οδικής ασφάλειας σε συγκεκριμένες περιοχές και στη βελτίωση της ποιότητας του οδοστρώματος σε πολλές περιοχές (π.χ. τμήμα οδικού δικτύου από το Αργάσι προς το Βασιλικό).

Για την εξυπηρέτηση της τουριστικής ζήτησης προτείνεται η αύξηση της συχνότητας των δρομολογίων των τοπικών ΚΤΕΛ εντός της περιοχής μελέτης και η δημιουργία νέων συνδέσεων, έτσι ώστε να τονώνεται η αλληλεπίδραση μεταξύ των δήμων και των οικισμών του νησιού.

Η σύνδεση των δημοτικών ενοτήτων στο νησί μέσω δρομολογίων ΚΤΕΛ επιβάλλεται να γίνει πιο τακτική στα ήδη υπάρχοντα δρομολόγια, ενώ προτείνονται και νέα δρομολόγια ενώνοντας περιοχές του νησιού όπου η πρόσβαση είναι δυνατή μόνο μέσω ιδιωτικού αυτοκινήτου (όπως στον Άγιο Νικόλαο Βολιμών, καθώς και στις ορεινές περιοχές).

β/ Αναβάθμιση/επέκταση τηλεπικοινωνιακού δικτύου – Προβολή τουριστικού προϊόντος

Η λήψη μέτρων για την εξασφάλιση της πρόσβασης στο διαδίκτυο με υψηλές ταχύτητες και χαμηλό κόστος όλων των περιοχών του νησιού και ιδιαίτερα αυτών για

τις οποίες ο τουριστικός τομέας έχει προβάδισμα στην τοπική οικονομία κρίνεται σημαντική.

Η εξυπηρέτηση του στόχου της αναβάθμισης των τηλεπικοινωνιακών υποδομών για την πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας διαδικτυακές υπηρεσίες, απαιτεί ιδιαίτερη φροντίδα κατά την εγκατάσταση των κεραιών για την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων στο φυσικό περιβάλλον, δεδομένου ότι πολλές περιοχές στο νησί ανήκουν στο Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν και τμήματα του δικτύου NATURA 2000.

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του τουριστικού τομέα διαδραματίζει η προβολή του τουριστικού προϊόντος μέσα από σύγχρονα κανάλια πληροφόρησης και επικοινωνίας, ώστε το προϊόν κάθε επιμέρους περιοχής του νησιού να γίνεται γνωστό στο ευρύ κοινό. Για το σκοπό αυτό, προτείνεται η ευρύτερη δυνατή προώθηση του νησιού και η ανάδειξή του ως ελκυστικού προορισμού, δίνοντας έμφαση στην προβολή του μέσω σύγχρονων μέσων πληροφόρησης και επικοινωνίας (διαδίκτυο, τηλεόραση, ραδιόφωνο, συνέδρια, εκθέσεις κ.λπ.).

Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται η δημιουργία ενός φορέα οργάνωσης και προβολής του τουριστικού προϊόντος της περιοχής, ο οποίος παράλληλα θα στηρίζει τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις της περιοχής σε θέματα που σχετίζονται με τις σύγχρονες τεχνολογίες προβολής τους.

8.6. Ενδυνάμωση Παραγωγικών Τομέων - Διασύνδεση με τον Τουριστικό Τομέα

Η αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος, καθώς και η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, έχει ως αποτέλεσμα, την ενδυνάμωση και των άλλων παραγωγικών τομέων. Αυτό συντελείται μέσω μιας σειράς παρεμβάσεων, οι οποίες αποσκοπούν στην ενδυνάμωση των σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ των τομέων της τοπικής οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα:

α) Πρωτογενής τομέας

Με την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού, ο πρωτογενής τομέας διευρύνει την αγορά διάθεσης των προϊόντων του, δίνοντας παράλληλα έμφαση στην ποιότητα των προϊόντων και στην αποτελεσματικότερη προώθησή τους. Προτείνεται η δημιουργία ενός φορέα, ο οποίος θα αποσκοπεί στην παροχή πληροφορίας για τη βελτίωση της διαδικασίας παραγωγής (νέα μηχανήματα και μέθοδοι), την εύρεση νέων αγορών και γενικότερα την αναβάθμιση της ποιότητας των προϊόντων, τη στροφή στη βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία και την αύξηση της αποτελεσματικότητας. Επίσης κρίνεται αναγκαία η συνεργασία των αγροτικών συνεταιρισμών του νησιού.

Σημαντικό στοιχείο είναι και η ενεργοποίηση για πιστοποίηση των υπηρεσιών που παρέχει ο πρωτογενής τομέας, εφαρμόζοντας το Πιστοποιητικό Συστήματος Συμμόρφωσης Ποιότητας κατά ISO 9001:2000⁸. Επιπλέον η συμμετοχή των τοπικών παραγωγών σε εκθέσεις με Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), σε συνδυασμό με την προβολή αυτών των προϊόντων μέσα από τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας, βοηθά την αποτελεσματική προώθησή τους.

⁸ Το ISO 9001:2000 περιέχει τις απαιτήσεις συστημάτων διαχείρισης ποιότητας που σήμερα αποτελεί μονόδρομο για την εξέλιξη και την αναγνώριση των επιχειρήσεων.

Όλες αυτές οι ενέργειες, μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα την αλλαγή της νοοτροπίας των παραγωγών, σε σχέση με τον τρόπο παραγωγής, διάθεσης και προβολής των προϊόντων τους, καθώς και την παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας.

β) Δευτερογενής τομέας

Οι προτάσεις για την αναβάθμιση του δευτερογενή τομέα αφορούν στην ενδυνάμωση μορφών χειροτεχνίας/οικοτεχνίας. Πιο συγκεκριμένα, προωθείται η δημιουργία και ενίσχυση χειροτεχνικών συνεταιρισμών, μέσω προγραμμάτων επιδοτήσεων από τοπικούς κυρίως φορείς, καθώς και η δυνατότητα διάθεσης των προϊόντων τους σε λαϊκές αγορές και πολιτιστικούς χώρους (μουσεία, μονές κ.λπ.). Επίσης προτείνεται η δημιουργία φορέα σε τοπικό επίπεδο, ο οποίος θα ασχολείται με την οργάνωση σεμιναρίων για εκμάθηση παραδοσιακών τεχνών (υφαντών, προϊόντων λαϊκής τέχνης, κεραμικής κ.ά.), με στόχο τη διατήρηση της παράδοσης και το πέρασμά της στις επόμενες γενιές, αλλά και την επικοινωνία αυτής στους επισκέπτες της περιοχής που επιθυμούν να έρθουν σε επαφή με τον πολιτισμό και τα δρώμενα της τοπικής κοινωνίας. Καθώς και επιδοτούμενα σεμινάρια (ενδεχομένως μέσω ΟΑΕΔ) για την καταπολέμηση της ανεργίας.

γ) Τριτογενής τομέας

Η επέκταση/αναβάθμιση των υπηρεσιών του τριτογενή τομέα, συμβάλλει συγκριτικά σε σχέση με τους άλλους δύο τομείς, πιο άμεσα στην ανάπτυξη του τουρισμού. Με τη δημιουργία νέων υποκαταστημάτων δημόσιων υπηρεσιών, τραπεζών, κέντρων εξυπηρέτησης κ.λπ. στο κέντρο κάθε δήμου/κοινότητας καλύπτονται οι ανάγκες των τουριστών και των κατοίκων, επιτυγχάνεται η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και αναβαθμίζεται η ποιότητα των υπηρεσιών.

Τα υφιστάμενα τοπικά καταστήματα ανακαινίζονται και δημιουργούνται νέα. Τα καταστήματα εμπορεύονται, εκτός των άλλων, τοπικά προϊόντα (λάδι, κρασί, σταφίδες, λαδοτύρι, χειροτεχνήματα κ.ά.) με αποτέλεσμα να αυξάνεται η αναγνωρισιμότητά τους και πολλά από αυτά να βρίσκουν νέες αγορές και εκτός της περιοχής μελέτης.

Επίσης η άμεση βελτίωση των περιφερειακών, εθνικών και διεθνών δικτύων πρόσβασης της περιοχής θα συμβάλλει ιδιαίτερα στην ανάπτυξη των εξαγωγών.

8.7. Αναβάθμιση Υποδομών και Δημόσιων Χώρων Αναψυχής

Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει δράσεις αναβάθμισης των υποδομών των αστικών συγκεντρώσεων της περιοχής μελέτης, καθώς και των δημόσιων χώρων αναψυχής.

Πιο συγκεκριμένα προτείνεται:

- Κατασκευή υποδομών αποχέτευσης, καθώς και αναβάθμιση των υποδομών υδροδότησης στα κέντρα όλων των δήμων.
- Αναβάθμιση/επέκταση των τηλεπικοινωνιακών υποδομών για την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών.
- Διαχείριση κυκλοφορίας (πεζοδρόμηση, σηματοδότηση κ.λπ.) για τη διευκόλυνση των κατοίκων και των επισκεπτών και την καλύτερη της ποιότητας ζωής στα κέντρα της περιοχής.
- Ανάπλαση ακτών, δημοσίων πάρκων, πλατειών κ.λπ.

- Δημιουργία εγκαταστάσεων και υποδομών ανακύκλωσης, καθώς και δράσεις ενημέρωσης των πολιτών και των επισκεπτών για την ανακύκλωση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι για όλες τις παραπάνω προτάσεις υπάρχουν αντίστοιχα προγράμματα επιδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΣΠΑ).

Επίσης σημαντικό παράγοντα αποτελεί η αναβάθμιση των υπηρεσιών υγείας για τους κατοίκους και τους επισκέπτες. Ήδη με τη δημιουργία του νέου νοσοκομείου της Ζακύνθου επιτυγχάνεται ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή, απαιτείται όμως η περαιτέρω στελέχωσή του με προσωπικό αλλά και εξοπλισμό, έτσι ώστε να εξυπηρετούνται οι ανάγκες των πολιτών και των επισκεπτών. Επίσης η κατασκευή κέντρων υγείας σε περιοχές με μεγάλη τουριστική δραστηριότητα, όπως ο Λαγανάς και το Καλαμάκι, ο Βασιλικός, οι Βολίμες κ.ά. κρίνεται απαραίτητη.

8.8. Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού – Δράσεις Επιμόρφωσης

Οι δράσεις αφορούν αφενός στην αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού που απασχολείται στον τουρισμό και αφετέρου στην αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού που απασχολείται με τις υπόλοιπες δραστηριότητες της τοπικής οικονομίας.

Στην πρώτη περίπτωση, προτείνεται, η οργάνωση σεμιναρίων κατάρτισης για τους απασχολούμενους στον τουρισμό, καθώς και η πρόσληψη και απασχόληση σε αυτές τις επιχειρήσεις ατόμων με εμπειρία και εκπαίδευση στον τομέα του τουρισμού. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να ανανεωθεί ο τομέας του τουρισμού με άτομα τα οποία είναι εκπαιδευμένα να ανταπεξέλθουν σε οποιοδήποτε πρόβλημα τυχόν προκληθεί.

Στη δεύτερη περίπτωση, οι δράσεις αφορούν στην οργάνωση εκπαιδευτικών ενοτήτων και σεμιναρίων σε θέματα οργάνωσης και λειτουργίας επιχείρησης, προώθησης νέων προϊόντων, νέων τεχνολογιών κ.λπ., τα οποία μπορούν να απευθύνονται σε όλες τις τοπικές επιχειρήσεις, από τις μικρότερες ως και τις μεγαλύτερες.

Τέλος κρίνεται ως επιτακτική η ανάγκη συνεχούς εμπλουτισμού, παρακολούθησης και ελέγχου του προτεινόμενου σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης από τους κατοίκους και τους αρμόδιους φορείς του δήμου Ζακυνθίων, καθώς και της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων (μηχανισμοί ελέγχου - αναδράσεις). Το εγχείρημα αυτό πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα δυναμικό και όχι στατικό φαινόμενο, και η σε βάθος χρόνου επιτυχία του προϋποθέτει τη δημιουργία μικρής, ευέλικτης, στοιχειώδους δομής στο αντικείμενο, που θα είναι σε διαρκής επαφή με τους φορείς, πρόσωπα και αρχές για την παρακολούθηση και συνεχή παροχή συνδρομής σε οτιδήποτε αφορά την αποδοτικότερη υλοποίησή του. Η συμμετοχή πρώτα των ενεργών πολιτών αλλά και των εμπλεκόμενων φορέων στη διαδικασία αυτή είναι πολύ σημαντική.

Συμπερασματικά, η υλοποίηση των παρεμβάσεων για την εφαρμογή του βέλτιστου σεναρίου της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης του νησιού της Ζακύνθου, απαιτεί την ύπαρξη ενός μηχανισμού ικανού να παρακολουθεί τη διαδικασία υλοποίησης των απαιτούμενων έργων και να επιβεβαιώνει την ορθή εκτέλεση των κατάλληλων ενεργειών, τόσο σε επίπεδο χρονοδιαγράμματος και προϋπολογισμού, όσο και σε επίπεδο φυσικού αντικειμένου. Ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη ενός κατάλληλου

εσωτερικού μηχανισμού, πέραν την όποιες εξωτερικής βοήθειας και υποστήριξης, αποτελεί απαραίτητο υποστηρικτικό εργαλείο για την αποτελεσματική υλοποίηση του συνόλου των δράσεων που προτείνονται.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας. συγκεκριμένα ο τουρισμός είναι από οικονομικής άποψης αποτελεσματικός αφού συμβάλλει στην αύξηση των κερδών, ενισχύει την απασχόληση, ενώ παράλληλα προωθεί την ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών ειδικά σε περιοχές οι οποίες δεν έχουν άλλο παραγωγικό εισόδημα, όπως τα νησιά.

Από την μεταπολεμική περίοδο και μετά υπάρχει μια έντονη ανάπτυξη του τουριστικού φαινομένου παγκοσμίως. η ανάπτυξη αυτή, πήρε γρήγορα τη μορφή του μαζικού οργανωμένου τουρισμού. Το φαινόμενο αυτό επικεντρώθηκε αρχικά σε παραθαλάσσιες περιοχές όμως τις τελευταίες δεκαετίες έχει επεκταθεί και σε ορεινές περιοχές.

Ο μαζικός τουρισμός όμως πέρα από τα θετικά του, επέφερε μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις στους τουριστικούς προορισμούς, αφού χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση υποδομής και τουριστών στο χρόνο και το χώρο. Επίσης αποτελεί μορφή επιθετικού τουρισμού, μιας και αλλοιώνει το φυσικό και δομημένο περιβάλλον.

Με την πάροδο του χρόνου το μοντέλο του μαζικού τουρισμού αρχίζει να φθείρεται, καθώς στάθηκε αιτία για να προκληθούν σωρεία προβλημάτων, κυρίως περιβαλλοντικών.

Ο τουρισμός οφείλει να απομακρύνεται από το μαζικό τουριστικό πρότυπο και να προσανατολίζεται σύμφωνα με τα πρότυπα μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Η ανάπτυξη αυτή βασίζεται στη διαχείριση όλων των πόρων με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να εκπληρώνονται τόσο οι οικονομικές, όσο οι κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες ενώ παράλληλα διατηρείται και η πολιτιστική ακεραιότητα του τόπου. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται και τοπική ανάπτυξη.

Τα τελευταία χρόνια η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, αποτελεί το επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Η ανάγκη του σύγχρονου τουρίστα για επαφή με τη φύση και ενεργό συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες κατά τη διάρκεια των διακοπών του, επιβάλλουν τη στροφή του τουρισμού σε εναλλακτικές μορφές.

Όλες οι παραπάνω προτάσεις, σχεδιασμοί και δράσεις, που παρουσιάζονται στην εργασία αυτή, για να επιτύχουν προϋποθέτουν το γεγονός ότι οι πολίτες αναγνωρίζουν το θεμελιώδες δικαίωμα όλων των μελών της κοινωνικής οργάνωσης να συμμετέχουν ενεργά σε κάθε διαδικασία που τους αφορά, να συνδιαμορφώνουν σχέδια, πολιτικές και δράσεις ανάπτυξης.

Οι σκέψεις και οι ιδέες που καταγράφονται στην παρούσα εργασία δεν θα μπορέσουν να υλοποιηθούν αν δεν γίνει κατανοητό τόσο από τους πολίτες όσο και από την τοπική αυτοδιοίκηση ότι ο τουρισμός στην σημερινή του μορφή, αν και προσωρινά προσοδοφόρος, δεν μπορεί να αποτελέσει μελλοντικά μία βιώσιμη λύση. Η εργασία αυτή δεν δρα ουτοπικά, αλλά λαμβάνει υπόψη τη δεδομένη κατάσταση της μεγάλης κρίσης που υφίσταται η χώρα. Έχουν ληφθεί υπόψη όλες οι δραματικές επιπτώσεις

που έχει στον κόσμο η κατάσταση αυτή καθώς και το ποιες πρέπει να είναι οι κύριες συνιστώσες της τουριστικής ανάπτυξης μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον.

Είναι λοιπόν ένα ζήτημα σε τι βαθμό είναι εφικτό να εφαρμοστούν οι προτάσεις και λύσεις, οι οποίες ουσιαστικά έρχονται σε αντίθεση με τον τρόπο που δρα το σύστημα, που θεωρεί την ανάπτυξη του τουρισμού με την οικονομική της μόνο έννοια, υπονοώντας τη συνεχώς αυξανόμενη κερδοφορία του συγκεκριμένου τομέα.

Απαιτείται λοιπόν μια στροφή, ένας «νέος δρόμος». Ένας δρόμος που θα πρέπει να ακολουθηθεί τόσο από την πολιτεία (υπό όλες τις μορφές της: κεντρική διοίκηση, τοπική αυτοδιοίκηση, περιφέρειες κ.λπ.) όσο και από τους ίδιους τους πολίτες. Η πολιτεία θα πρέπει πρωτίστως να αναδείξει το μοντέλο της κοινωνικής συναίνεσης, να αναπτύξει μια συνεχή διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης, συνεχούς διαπραγμάτευσης, σεβασμού των συμφερόντων των διαφορετικών κοινωνικών εταίρων. Η ανάγκη αυτή, ενός συνολικού σχεδιασμού του βέλτιστου σεναρίου της τουριστικής ανάπτυξης, μέσα από έναν πραγματικό και όχι προσχηματικό διάλογο, μέσα από την ανάλυση των σημερινών κοινωνικοοικονομικών δεδομένων, σε συσχετισμό με τις προτάσεις, ώστε να είναι τελικά υλοποιήσιμες, θα είναι εφικτή μόνο εάν όλοι οι συμμετέχοντες συνεργαστούν εποικοδομητικά, για να δοθεί μια ουσιαστική προοπτική ανάπτυξης. Η πολιτεία οφείλει να συνθέτει, να μην αφαιρεί αλλά να προσθέτει. Δεν έχει νόημα κάποιος «να θεωρεί ότι η μονοκαλλιέργεια του τουρισμού μπορεί να δώσει λύση στο «αναπτυξιακό πρόβλημα μιας περιοχής, αγνοώντας την ανάγκη πολυδιάστατων προϋποθέσεων υποδομών, εκπαίδευσης και στήριξης της προσπάθειας ανάπτυξης του τουριστικού τομέα από την αντίστοιχη ανάπτυξη του πρωτογενούς, του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα παραγωγής, διότι αυτό θα συνεπαγόταν αναπόδραστα δυσμενείς επιπτώσεις στο κοινωνικοοικονομικό, φυσικό και πολιτισμικό επίπεδο της ευρύτερης περιοχής» (Ρόκος, 2000). Κάτι τέτοιο συμβαίνει και στο νησί της Ζακύνθου

Είναι ανάγκη λοιπόν να προτείνουμε ένα τέτοιο μοντέλο ανάπτυξης που να «αγκαλιάζει» ισότροπα όλους τους παραγωγικούς φορείς ενός τόπου. Ωστόσο βασικός άξονας μέσω του οποίου θα επιτευχθεί καλλιέργεια αυτής της νοοτροπίας πρέπει να είναι η παιδεία. Πιο συγκεκριμένα να υπάρξει αρμονική συνεργασία όλων των φορέων αγωγής (οικογένεια, σχολείο, διοίκηση), προκειμένου το άτομο να είναι σε θέση να υλοποιήσει τις απαραίτητες δράσεις.

Είναι στο χέρι όλων μας να αλλάξουμε τα δεδομένα, να ακολουθήσουμε τον εναλλακτικό δρόμο μιας άλλης ανάπτυξης. «Γιατί με λόγια απλά αν η ανάπτυξη δεν είναι ταυτόχρονα κοινωνική, οικονομική, τεχνική/τεχνολογική, πολιτική και πολιτισμική σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, του οποίου βασικό μέρος είναι ο άνθρωπος, τότε απλά δεν είναι ανάπτυξη» (Ρόκος, 2000).

Ελληνική βιβλιογραφία

- Βλάσση Ε.-Πλατυπόδη Γ.-Σκιαδά Μαργαρίτα, «Οινοποιητικός Συνεταιρισμός στη Ζάκυνθο, από τους ληνούς στη σύγχρονη οινοποιία»
- Γιαουτζή Μ. και Στρατηγέα Α., «Σημειώσεις Χωροταξίας, Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών Ε.Μ.Π», 2005, Αθήνα
- Γιαουτζή, Μ. και Στρατηγέα, Α. (2011), «Χωροταξικός Σχεδιασμός – Θεωρία και Πράξη», Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα
- Εκδόσεις Explorer, «Επτάνησα, ένας πλήρης ταξιδιωτικός οδηγός», 2003
- Εκδόσεις ΕΝΤΥΠΟ, «Ράγισε η φλούδα του ροδιού, Ζάκυνθος φωτογραφικό λεύκωμα σεισμών 1953»
- Ζήβας Α. Διονύσης, «ΖΑΚΥΝΘΟΣ 1953-2003» ,Εκδόσεις ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ, Αθήνα 2003
- Ζήβας Α. Διονύσης, «Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από τον ΙΣΤ΄ μέχρι τον ΙΘ΄ αιώνα», 1970, Αθήνα
- Ζήβας Α. Διονύσης, «Ζάκυνθος - Απεικονίσεις», 2007, Αθήνα
- Θεοχάρη Χριστίνα, «Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα για υπηρεσίες τουριστικών καταλυμάτων»
- Καββαδίας Σπύρος, «Η Σάτιρα στις Ζακυνθινές Ομιλίες» Πρακτικά Δεκαήμερου Αναγεννησιακού και Λαϊκού θεάτρου, Δεκέμβριος 2000
- Καραγιώργας Μ, Ζαχαρίας Δ, Κύρκου Α, «WWF, Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας», WWF Ελλάς, 2010, Αθήνα
- Καρδάρης Γ. Διονύσιος, «Χορευτικές αναζητήσεις στη Ζάκυνθο», εκδόσεις Έντυπο 2006
- Κονόμος Ντίνος, «Το Λαϊκό Θέατρο στη Ζάκυνθο», Επτανησιακά Φύλλα, φυλ. 4, Ζάκυνθος, Νοέμβριος 1946
- Λαδικός Άκης, «ΖΑΚΥΝΘΟΣ – οι αιώνες που έφυγαν», εκδόσεις ΤΡΙΜΟΡΦΟ, Ζάκυνθος 2002
- Μαρσέλη Κωνσταντίνα, «Η αξιοποίηση της εικονικής πραγματικότητας σε διαδικτυακό περιβάλλον ως εργαλείο για την τουριστική ανάπτυξη, Εφαρμογή Ζάκυνθος», Αθήνα, Οκτώβριος 2008
- Μονεμβασιώτη Αικατερίνη, «Εκτίμηση περιβαλλοντικής κατάστασης Εθνικού θαλάσσιου πάρκου Ζακύνθου με χρήση πολυκριτηριακής ανάλυσης», Αθήνα, Ιούλιος 2012
- Μπάστα Μαρία, «ΖΑΚΥΝΘΟΣ- 4 εποχές», εκδότης Μπάστας Αντώνης
- Ντουσάκη Αθηνά, «Ανεξερεύνητη Ζάκυνθος», Εκδόσεις Road, Αθήνα, 2008
- Ρόκος Δ., «Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη», 2000
- Ρουκάνια-Άμπελα Μαρία, «Οι Σταθμοί της ανθρώπινης ζωής στη Ζάκυνθο», εκδόσεις ΤΡΙΜΟΡΦΟ, Ζάκυνθος 2006
- Ρουτζούνη-Τζιρίνη Ελένη, «ΖΑΚΥΝΘΟΣ- Νησί της μελωδίας, της ποίησης και του έρωτα (τότε και τώρα)», έκδοση ΤΡΙΤΗ, Αθήνα, Ιούλιος 1993
- Ρουτζούνη-Τζιρίνη Ελένη, «ΖΑΚΥΝΘΟΣ- Των Εφτανήσων πεντάμορφη κυρά», Αθήνα Ιούνιος 2000

- Στρατηγέα, Α. και Λαδιάς, Χ. (2012), Κατευθύνσεις Αναθεώρησης Περιφερειακών Πλαισίων – Η Περίπτωση της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων. Στο Λαδιάς, Χ., Στρατηγέα, Α. και Γενιτσαρόπουλος, Χ. (Eds.), *Το Μέλλον του Αναπτυξιακού και Χωροταξικού Σχεδιασμού της Ελλάδας*, Έκδοση Πανεπιστημίου Στερεάς Ελλάδας, σελ. 591-611.
- Τράτσα Μ. (2010), «Οι ...μυστικοί υγροβιότοποι της Ζακύνθου», Εφημερίδα 'Το Βήμα', 23 Ιουνίου
- Τσάρτας Π., Σταυρινούδης Θ, Ζαγκότση Σ, Κυριακάκη Α, Βασιλείου Μ, «WWF, Τουρισμός και Περιβάλλον», WWF Ελλάς, 2010, Αθήνα
- Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, Εφημερίδα Κυβέρνησης, Αρ. Φύλλου 128, 3 Ιουλίου 2008, Αθήνα
- Ελληνικός Αντισεισμικός Κανονισμός (Ε.Α.Κ.), 2000, ΟΑΣΠ (Οργανισμός Αντισεισμικού Σχεδιασμού και Προστασίας), Αθήνα
- Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «Λευκή Βίβλος για την περιβαλλοντική ευθύνη», 2000, Βρυξέλλες.
- ΕΠΧΣ&ΑΑ-Τουρισμός, Σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης, Υπουργείο Χωροταξίας, Περιβάλλοντος και Δημοσίων Έργων, 2007, Αθήνα.
- ΕΠΧΣ&ΑΑ-Τουρισμός, για τον τουρισμό και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού, Εφημερίδα Κυβέρνησης, Αρ. Φύλλου 1138, 11 Ιουνίου 2009, Αθήνα.
- ΕΠΧΣ&ΑΑ-ΑΠΕ, για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτών, Εφημερίδα Κυβέρνησης, Αρ. Φύλλου 2464, 3 Δεκεμβρίου 2008, Αθήνα.
- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 66/2010 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με το οικολογικό σήμα της ΕΕ (EU Ecolabel), 2009.
- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ.1221/2009 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ π ερί της εκούσιας συμμετοχής οργανισμών σε κοινοτικό σύστημα οικολογικής διαχείρισης και οικολογικού ελέγχου (EMAS) και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 761/2001 και των αποφάσεων της Επιτροπής 2001/681/ΕΚ και 2006/193/ΕΚ, 2009.
- Πρακτικά επιστημονικής ημερίδας 16 Νοεμβρίου 1996, «Μονές της Ζακύνθου, ιστορία-αρχιτεκτονική-τέχνη», Ζάκυνθος 1998.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- WSSD (2002), Johannesburg, South Africa, 20 August - 4 September. World Summit on Sustainable Development. On line documents at URL <http://www.johannesburgsummit.org/> [22.03.2006].
- UNEP (2003b), *Switched On: Renewable Energy Opportunities in the Tourism Industry*, UNEP Report, United Nations Environment Programme, United Nations Publication, ISBN: 92-807-2193-1.

Διαδικτυακοί τόποι

- <http://www.zakynthos.net.gr>
- <http://el.wikipedia.org>
- <http://en.wikipedia.org>
- <http://www.e-zakynthos.com>
- <http://www.zakynthion.gov.gr>
- <http://www.zanteweb.gr>
- <http://imerazante.gr>
- <http://www.gozakynthos.gr>
- <http://www.zakynthosonline.com>
- <http://www.zakynthos-net.gr/>
- <http://www.ζακυνθοσ.net/>
- <http://penteli.meteo.gr/stations/zakynthos/>
- <http://www.virtualzakynthos.gr/>
- <http://www.nmp-zak.org/>
- <http://www.greeka.com/ionian/zakynthos/>
- http://www.visitgreece.gr/en/greek_islands/ionian_islands/zakynthos
- <http://www.zanteferries.gr/>
- <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zakynthos-nasa.png>
- <http://iek-sidir.ser.sch.gr/islands/zakynth.htm>
- <http://www.zanteblog.gr/>
- <http://www.zantepress24.gr/>
- <http://zante.gr/>
- <http://www.statistics.gr>
- <http://www.zakynthosislandinfo.gr/>
- <http://www.zanteisland.com>
- <http://www.zantehotels.gr/plhrofories/paradosi-koultoura?lang=el>
- <http://www.thatisgreece.com/proorismoi/eptanisa/zakinthos?start=4>
- http://trans.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_taxgreece_1_08/02/2010_322988
- <http://zanteevents.com/2013/04/pasxa-zakyntho-paradoseis-ekdiloseis/>
- <http://zakynthosapodimoi.org/ethima.html>
- http://www.pass2greece.gr/culture_det.asp?offset=20&culture_id=54
- http://egpaid.blogspot.com/2008/11/blog-post_12.html
- <http://www.zanteweb.gr/gr/resorts/Keri%20Lake>
- <http://www.zakynthion.gov.gr/Default.aspx?tabid=565>
- <http://natura2000.eea.europa.eu/#>
- <http://www.geopro.com>
- <http://www.greecesos.gr/>
- <http://el.allmetsat.com/klima/ellada.php?code=16719>
- <http://www.zakynthos.org.gr>
- http://thalassiesxelones.blogspot.gr/p/blog-page_815.html
- <http://www.syllogos-pontion-amarantos.com/hellas/zakinthos.JPG>
- <http://www.zantemap.gr>
- <http://www.taksidi2greece.net/?p=1368>
- <http://unearth.pblogs.gr/2011/05/oi-galazies-sphlies-ths-zakynthoy.html>
- <http://www.museumsolomos.gr/>
- <http://nylou.com/html/ent/027/ent.41027.2.asp>
- <http://www.gozakynthos.gr>

- <http://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=zakynthos>
- <http://www.zakynthos-net.gr>
- <http://www.green-e.gr/m/destination/view/Perioxi-Kokkinos-Braxos-Zakynthos>
- <http://www.zanteisland.com/html/greco/luoghi.htm>
- <http://www.theflag.gr>
- <http://www.panoramio.com/photo/56266055>
- <http://www.iskiosiskiou.com>
- <http://www.e-zakynthos.com>
- <http://www.archaiologia.gr/blog/>
- <http://www.zakynthos.gov.gr>
- <http://www.giostradizante.gr/>
- <http://zanteevents.com>
- <http://www.rae.gr>
- <http://www.grhotels.gr>
- <http://www.ypeka.gr>
- <http://eepf.gr/thegreenkey>
- <http://green-key.org>
- <http://ekdoseiskostara.blogspot.gr>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Παραλίες Ζακύνθου

Πηγή: Επεξεργασία Δεδομένων από <<http://www.zantemap.gr/>>

ΠΑΡΑΛΙΑ	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΠΑΡΑΛΙΑ	ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ
Αγ. Νικόλαος, Βασιλικός	Ζακυνθίων	Λαγανά	Λαγανά
Αγ. Νικόλαος, Βολίμων	Ελατίων	Λίμνη Κερί	Λαγανά
Αγ. Σώστης	Λαγανά	Λιμνιώνας	Αρτεμισίων
Αλυκανάς	Αλυκών	Μακρύς Γυαλός	Ελατίων
Αλυκές	Αλυκών	Μαραθιάς	Λαγανά
Αμούδι	Αλυκών	Μαραθονήσι	Λαγανά
Άμπουλα	Αρκαδίων	Μαυράνζης	Ζακυνθίων
Αργάσι	Ζακυνθίων	Μπανάνα	Ζακυνθίων
Βαρδιόλας	Αλυκών	Ναάγιο	Ελατίων
Βροντόνερο	Λαγανά	Ξύγκια	Ελατίων
Γάιδαρος	Αρκαδίων	Πλάκα Μπιτς	Ζακυνθίων
Γέρακας	Ζακυνθίων	Πόρτο Βρώμη	Ελατίων
Δάφνη	Ζακυνθίων	Πόρτο Ζόρο	Ζακυνθίων
Δημοτική Παραλία	Ζακυνθίων	Πόρτο Κούκλα	Λαγανά
Δροσιά	Αλυκών	Πόρτο Ρόξα	Αρτεμισίων
Κάβος	Αλυκών	Πόρτο Σχίζα	Αρτεμισίων
Καλαμάκι	Λαγανά	Πόρτο Ρώμα	Ζακυνθίων
Καμίνια	Ζακυνθίων	Σεκάνια	Λαγανά
Καστραγάκι	Αλυκών	Τραγάκι	Αρκαδίων
Κατέβασμα	Αρτεμισίων	Τσιλιβί	Αρκαδίων
Κρυονέρι	Ζακυνθίων	Ψαρού	Αλυκών

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Πληροφορίες ξενοδοχειακής επιχείρησης

Όνομα επιχείρησης:	
Θέση επιχείρησης (περιοχή):	
Μέγεθος επιχείρησης (αριθμός δωματίων):	

Χαρακτηριστικά ξενοδοχειακής υποδομής

Έτος κατασκευής	
-----------------	--

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Διαθέτει η επιχείρησή σας θερμομονωτικό κέλυφος;		
Διαθέτει η επιχείρησή σας διπλά παράθυρα;		
Επιτυγχάνεται ο φυσικός φωτισμός του χώρου (μεγάλα παράθυρα, φεγγίτες κ.λπ.);		
Διαθέτει η επιχείρηση σύστημα εξαερισμού;		

Δράσεις επιχείρησης

Παρακαλώ σημειώστε με την ένδειξη στο αντίστοιχο τετραγωνίδιο.

Ποιές από τις παρακάτω δράσεις έχει αναλάβει η επιχείρησή σας στο πλαίσιο της αποτελεσματικότερης διαχείρισης και εξοικονόμησης πόρων της επιχείρησής σας;

Τύπος δράσης	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΑΛΛΟ
Γίνεται στην επιχείρησή σας χρήση κάρτας-κλειδιού για την αποτελεσματικότερη διαχείριση της ενέργειας (σβήσιμο φώτων και άλλων συσκευών με την έξοδο των επισκεπτών από το δωμάτιο);			
Διαθέτει η επιχείρησή σας σύστημα κλιματισμού δωματίων με θερμοστάτη ελέγχου και διακοπής λειτουργίας όταν αυτό κρίνεται σκόπιμο (π.χ. στο άνοιγμα παραθύρου);			
Έχετε αναρτήσει σε εμφανή σημεία στην επιχείρησή σας πινακίδες με πληροφορίες-οδηγίες για την εξοικονόμηση			

Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη Νήσου Ζακύνθου

Τύπος δράσης	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΑΛΛΟ
ενέργειας/νερού για πελάτες και υπαλλήλους;			
Κάνετε έλεγχο των υδραυλικών εγκαταστάσεων σε τακτά χρονικά διαστήματα για τη μείωση διαρροών νερού;			
Κάνετε έλεγχο των εγκαταστάσεων θέρμανσης σε τακτά χρονικά διαστήματα για τη αποτελεσματικότερη και οικονομικότερη λειτουργία τους;			
Κάνετε στην επιχείρησή σας τακτικό έλεγχο των συστημάτων εξαερισμού/ψύξης;			
Κάνετε στην επιχείρησή σας χρήση τύπων ηλεκτρικών συσκευών (π.χ. πλυντήρια πιάτων/ιματισμού) που συμβάλλουν στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και νερού (συσκευές ενεργειακής κλάσης Α');			
Υπάρχει υποχρέωση για την επιχείρησή σας βιολογικού καθαρισμού λυμάτων;			
Κάνετε ανακύκλωση - διαχωρισμό των απορριμμάτων της επιχείρησής σας;			
Έχετε αναρτήσει πινακίδες στα δωμάτια για αλλαγή ιματισμού (πετσέτες-σεντόνια) όταν επιθυμεί ο πελάτης και όχι σε καθημερινή βάση;			
Έχετε σύστημα παρακολούθησης της κατανάλωσης ενέργειας στην επιχείρησή σας;			
Αν ναι, παρακολουθείτε τις ενδείξεις του σε τακτά χρονικά διαστήματα;			
Έχουν δοθεί στο προσωπικό σας οδηγίες για την απενεργοποίηση της stand-by λειτουργίας των ηλεκτρικών συσκευών (TV, Η/Υ, κ.λπ.);			
Κάνετε χρήση λαμπτήρων μειωμένης κατανάλωσης ενέργειας στα δωμάτια και την υπόλοιπη κτιριακή υποδομή της επιχείρησής σας;			
Κάνετε χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην επιχείρησή σας (π.χ. φωτοβολταϊκά);			
Έχετε υποδομή συλλογής - αξιοποίησης βρόχινου νερού στην επιχείρησή σας (π.χ. για πότισμα κήπων);			